

Werk

Titel: Skrivter af Naturhistorie-Selskabet

Verlag: Moller og Son

Jahr: 1792

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN608227374_0002

PURL: http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN608227374_0002

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN608227374

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN608227374>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=608227374>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

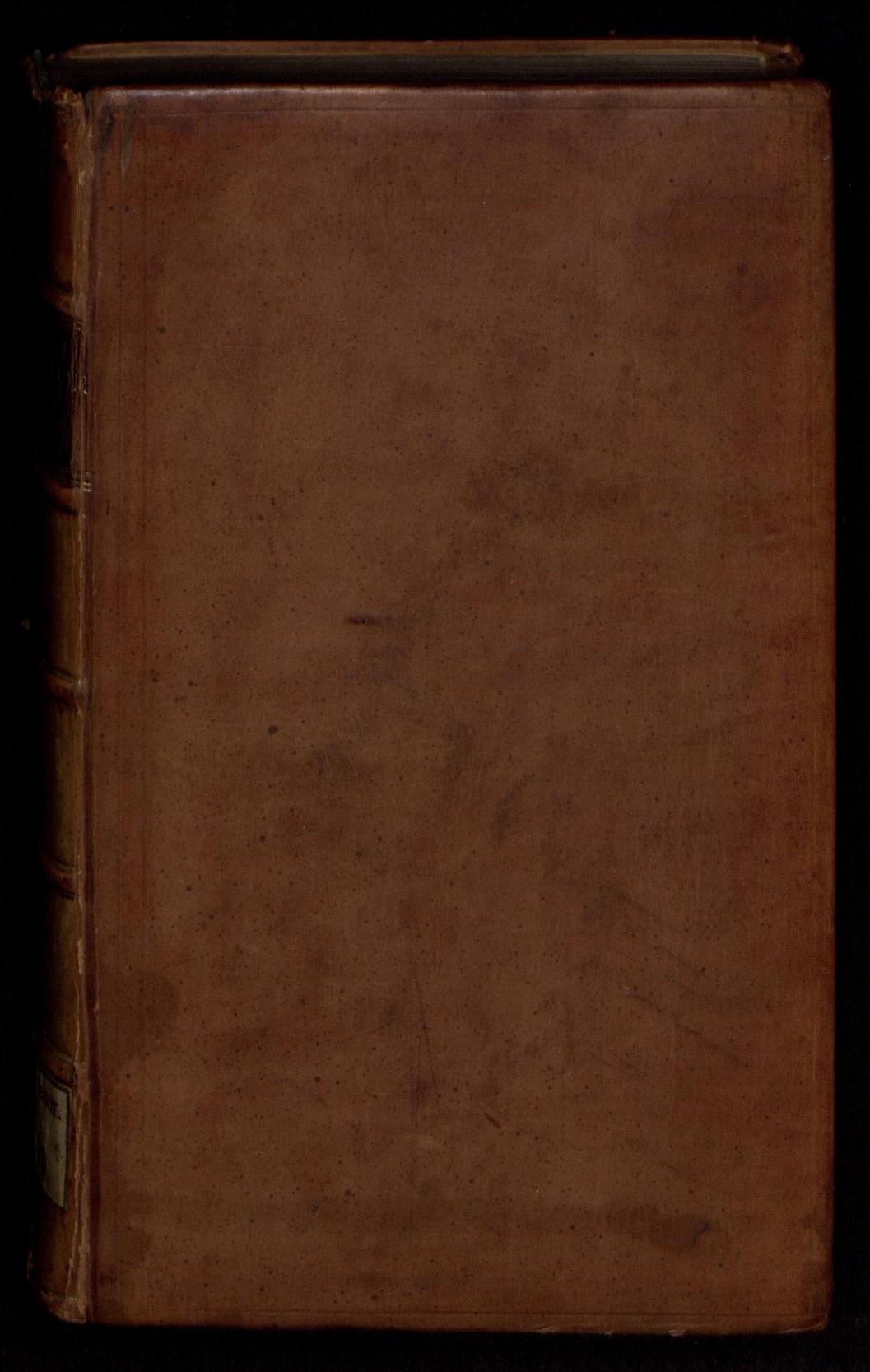
Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

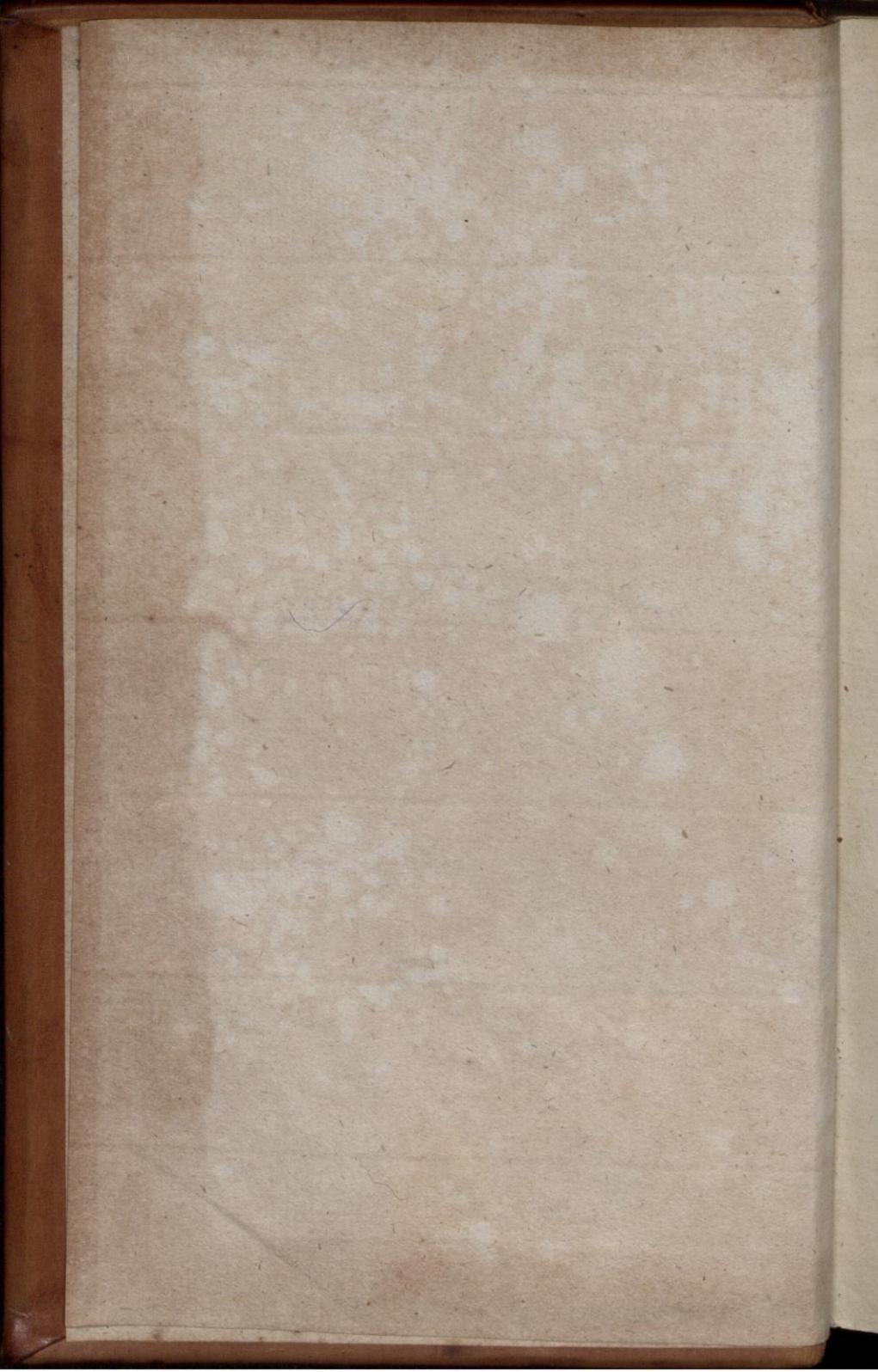
87 plst. nat. 194 I 4550
N.B. die Kupfer sind in einem Band
in folio eingebunden.

HG - FBJ

SUB Göttingen
203 454 227

7

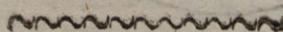

Skrivter

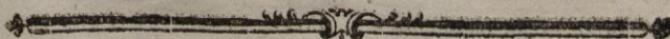
af

Naturhistorie-Selskabet.

2det Bind.

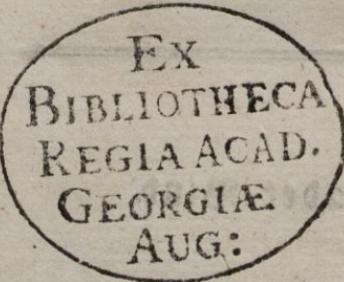
1ste Hefte.

København,

Trykt hos Høxbogtrykkerne N. Møller og Søn.

— 1792.

9973

Afhandlinger.

1) Tagtagelser ved en Reise gennem Norge, af Professor Wahl	Side 1
2) Om Konchylie-Slægterne, Pholas og Teredo, af Konstforvalter Spengler	— 72
3) Om drypsteensformige Calcedoner, og nogle ubekjendte Norske og Grønlandske Steenarter, af Professor Abildgaard	— 107
4) Om en ny Plante-Slægt Dahlia crinita, af Professor og Ridder Thunberg i Upsala	— 133
5) Selhundens anatomiske Beskrivelse, af N. D. Riegels	— 137
6) Om Basalt-Vierge paa Færøe, Udtog af et Brev fra Capitain Born til Etatsraad Rothe	— 198
7) Plante-Slægter, beskrevne af Oberst-Lieutenant v. Rohr, med Anmerkninger af Professor Wahl	— 205
8) Udtog af Paulsons Dagbog til og i Island fra 2. Juli til 7. Sept. 1791.	— 222

Roh

Annotations

14. 1600 months since the beginning of
the world. 1600 years.
Sept 22. 1600 years & 100 days
since the creation of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.
1600 years & 100 days since the
beginning of the world.

Nobbere.

1. Pholades.
2. Teredines.
3. Drypsteenformige Calcedoner.

Fig. 1. En Dryp-Caledon fra Nodestjord i Island naturlig Storrelse. aaa. De fine drypsteenformige Caledon-Stengler. bb. En dobbelt Calcedon-Skorpe, som bedækker en haard braun Trap.

Fig. 2. Den netformige Dryp-Caledon fra Færøe, uden paassende Zeolit.

Fig. 3. Den pengeformige Caledon med concentriske Ringe fra Grønland, viist fra begge Sider. aa. En lidet Dvarts-Krystal-Druse hiddende paa Randen.

Fig. 4. Den dreide hornlignende Caledon fra Grønland.

Fig. 5. Et Stykke af en overslagen huul Caledon-Hugle fra Færøe, hvorpaa der i Bruddet aaa findes glatte facetterede Ophoininger, mestendeels, i Form af firefældige Pyramider med astumpet Spidse. bb. Steder paa den brudte Rand, som ligne det almindelige Brud af Caledon. cc. Et krystalliniß quartsartig Mellemlag. dd. Et værbrud af drypsteenformige Caledon-Tappe. ee. Den indvendige Huul af Huglen med boblet Overslade.

Fig. En pyramidalst firefældig Caledon-Crystal, sammentsat af mindre Krystaller af samme Form.

4. Dahlia crinita.
5. Legning over Basaltgruper ved Kulegiov paa Færøe.
6. Codonium arboreum.
 - a) pedunculus cum floribus lente auctis.
 - b) corolla magnitudine aucta, longitudinaliter secta, ne pars interior pareat.
 - c) pistillum auctum.
 - d) fructus magnitudine naturali.

7. *Vavanga edulis.*

- a) flos ad lentem auctus.
- b) longitudinaliter sectus.
- c) calyx cum pistillo.
- d) bacca integra.
- e) — transversum inferne secta.
- f) nucula integra, magnitudine naturali.
- g) ejus sectio transversalis inferne.
- h) semen cum arillo.
- i) albumen, cum embryone.
- k) valvula altera albuminis.
- l) embryo denudatus.

8. *Antherylinum.*

- a) Flos magnitudine auctus.
- b) calyx explanatus, ut sicus staminum videatur.
- c) petalam.
- d) pistillum.
- e) capsula ad lentem aucta.

9. *Garcia nutans.*

10. *Mimosa spectabilis.*

- a) Flos magnitudine naturali.
- b) Columna staminum longitudinaliter secta.
- c) Calyx interdum bipartitus.
- d) Pistillum.

I.

Nogle Tagtagelsær

ved

en Reise gennem Norge til dets nordlige Dele,

af

Professor Martin Wahl.

(Opført den 28 Januar 1791.)

TÅret 1787 foretog jeg, efter Hans Majestæts allernaadigste Tilladelser, en Reise til de nordligste Dele af Norge. Hensigten af Reisen var, at opføge de for Norge egne Planter, der maaske kunde være undgaaede de twende forrige berømmelige Udgivere af Flora Danica, Hr. Stiftamtmand Oeders og Hr. Conferenceraad Müllers Opmærksomhed. Nogen betydelig Esterhest torde jeg ikke vente, da snart sagt alle de Steder, hvor man skulde vente det mest siedne, nemlig Fjeldene i den sydlige Deel af Norge, som jeg først havde at gennemreise, allerede ved Wind, 1ste Heste. A
for-

forhen,"saa neie og saa ofte vare giennemvandrede, især af Hr. Stiftamtmand D e d e r. Den Mængde af de meest sieldne nordiske Planter, som findes i de første Hester af Flora Danica, viser noksom denne fortiente Mand's Flid i at opdage hvad rart Naturen frembringer af Værtriget i denne Deel af vort Fædreland, men levner tillige kun lidt Haab for en Estermand at pryde Vækret med noget ualmindeligt. Dog da Reisen fulde for det meste skee til en Deel af Norge, som disse nævnte utrættelige Mænd endnu ikke havde besøgt, saa smigrede jeg mig med et ikke ugrundet Haab, at endnu noget kunde være gjemt for mig. Lyst til at foretage en besværlig Reise opvaltes endnu mere ved Haabet om, at maaskee et andet Naturens Rige kunde rigelig erstatte, hvad jeg af anførte Aarsager kunde savne af Værtriget. Indiens Rigdomme, og en saadan Oversledighed af Nyeheder, som disses ubesøgte Lande ved hvert Skridt tilbyder den segende, kunde jeg ikke giøre Regning paa i Nordens kolde Egne, saa meget mindre, da lige Climat med det, jeg agtede mig til, allerede var giennemvandret af en Linné selv i hans beste Alder, og efter den Tid af flere af hans hyperligste Disciple. Men da Naturen ikke oplader alle sine Skatte paa engang, ei heller har dem alle samlede paa eet Sted, men forbeholder ved sin Oversledighed endeeel maaskee til de sildigste Esterslægter, saa kunde jeg vente, om ikke Mængde af Nyeheder, saa dog maaskee en eller anden Recruit enten for den Norske Flora eller

eller og for Fauna, endskient forhen bekendte i andre Lande. I det mindste kunde en Reise til flere Dele af Norge, skient af Kyndige allerede gennemreiste, give Lejlighed til nærmere at oplyses om adskillige Trivilsmaal, som Omstændighederne havde hindret forhen Reisende fra nok at udvilk.

Den der selv har reist, ved hvor ofte man mod sin Willie nodsages til at leve meget til den Efterfølgendes noiere Undersøgelse. En indskrænket Reisetid trænger ofte til at lade mange Steder blive ubesetet, der maaske vare rigere end de, man undertiden frugtesles noie gennemsegde; ofte erfarer man for fulde, at man lod sig forføre af Stedets Udseende, og at man med bedre Fordeel kunde have anvendt Tiden paa et andet Sted, der lovede mindre. Årstiden indfinder sig, der gør Ende paa længere fortsatte Undersøgelser, og trænger til at forlade et Climat saadant som de nordlige, hvor Naturen synes allene at frembringe Værterne i en Hast, for desto snarere at ødelegge dem. Meget nodsages man deraf til at lade halvt undersøgt. En Estermand er heldigere i strax at træffe paa et rigere Sted; undertiden har den førstes Feiltagelse lært ham at kende de Steder, der fortende mindre Opmærksomhed; inden kort Tid og med mindre Meie opdager han maaske, hvad forgængerens forgieves sogde i en heel Sommer.

Da Naturhistorie-Selskabets Niemed er at støtte en bedre Kundskab især om vojt eget Lands Produkter,

at sætte de mindre bekendte i et bedre Lys, og besiraber sig fornemmelig at opsege de ubekendte Skatte, Naturen har tildeelt os, saa troer jeg det ikke upassende med Selskabets Hensigt, at meddele til dets Afsætninger de saa Anmærkninger af Naturvidenskaben, denne Reise gav mig.

Ingen fuldstændig Dagbog forelægger jeg Selskabet. Min Agt er allene at opholde mig med de Ting, som jeg efter Reisens Hensigt fornemmelig havde at agte paa. De evrige Anmærkninger uden for dette, som jeg havde Lejlighed at giere, og som ikke gaae alt for vidt fra Selskabets Niemed, maae det maale efter min Evne, Tiden, som jeg havde at anvende derpaa og tillige Climatets og Stedets Beskaffenhed, hvor jeg opholdt mig. Overslodige maae man dersor ikke vente disse. Winterens Beskaffenhed, Dagenes Korthed, twinger til at være indsluttet en betydelig Tid af Aaret. Uroligt Veir og Storm hindrer og paa denne Tid af Aaret at anstille langvarige Undersøgelser paa Seen, hvor man skulde vente at giere de fleste Opdagelser i det Land, hvor jeg reiste. En Sommer neppe af toende Maaneders Varighed, som eene maatte anvendes til at opfylde Hovedhensigten af Reisen, borttog den beste Tid for at komme tilbage med alle de Rigdomme, som Seen har her maaskee i sterre Overflod end paa noget andet Sted i Verden. Neppe tillod Beirliget i den Tid, jeg opholdte mig i Finmarken, at anvende meere end een Maaned paa andre Naturaliers Estersegen nem-

ved en Reise gennem Norge ic. 5

nemlig endeel af Maj og Junii. Paa Fiskeban-
lene i den aabne See, hvor jeg af Erfarenhed havde
lært, at den rigeste Fangst var at haabe, hindrede ofte
endog under denne Tid indfaldende Uveir. Jeg havde
ingen Medhjælper, som kunde dele Arbeidet med mig
og med hvis Opdagelser man kunde have foreget sine
egne.

Neyppe troer jeg, at der behøves Beviis for, at i
Fald alle Naturens Riger i et Land til Gavns skulle
kunne undersøges, saa fordres ikke allene en længere
Tid, men flere Arbeidere for hvert Naturens Rige.
Sverrig, der dog af saa mange flittige Naturens Dyr-
kere er gennemsegt snart i alle Provindser, er Beviis
paa, at meget er overfeet af de mest opmærksomme: man
opdager endnu i dette Land efter Linné og hans flere
Disciple nye Planter, nye Insekter o. s. v.

Disse faa Erindringer har jeg troet fornødne at
stille forud, at man ikke skulde vente at finde mere,
end hvad en Tid af nogle Maaneder tillod, og at man
fornemmelig allene maatte ansee dette som et lidet Bi-
drag til vor Flora og Fauna.

Reisen gik den sædvanlige Vei her fra til Chri-
stiania. Der maatte jeg nogle Dage opholde mig, for
at forsynes med det nødvendige til et længere Ophold i
Guldbbrandsdalens Fielde, hvor jeg havde besluttet at
botanisere indtil det lakkede ad Tiden, da Nord-
landsjægterne pleie at ankomme til Bergen, med hvilke
jeg agtede siden at følge til Nordlandene. I midlertid

foretages nogle Udvandringer i Nærheden af Christiania.

Blandt de hos os mere seldne Planter, forekom her i Mængde paa Klipperne en Saxifraga, som Hr. Stiftamtmand Oeder forhen har fundet paa samme Steder og anført den i Flora Danica Tab. 68. Den hensører til de endnu twivlsomme Planter; er af nogle hensort til een Art af Saxifraga, af andre til en anden. Hr. Stiftamtmand Oeder troer, at den maaßke kunne være Linnæi S. petræa. Hr. Bisshop Gunnarus har ligeledes i hans Flora Norvegica ladet den tegne, og anseer den, uden at anføre Figuren af Flora Danica, som Linnæi petræa, men beskriver den desuden under Saxifraga tridactylites, af hvilken han forhen havde holdt den for at være en Afændring. Linné bemærker i hans Species plantarum, at S. petræa vokser i Norge. Der er ingen Twivl om, at jo den Afændring af S. tridactylites, som Linné anmærker i hans Flora Lapponica, i den første og anden Edition af Flora Suecica og i den første Udgave af Species plantarum, men udelader i den sidste Udgave af Species, jo er den samme som Oeders og Gunnari. Andre have anset den for at være rettere Lin. S. adscendens. Hr. Haller frygter for, at anføre Oeders Figur til hans Saxifraga No. 987. da han finder lidet Forskel i Blomsterbladene, men troer dog, at Linné's S. adscendens kunde være den samme som hans S. No. 987, formedenlig efter det

af Bauhin pin. ved adscendens anførte Synonym. Marsagen til disse ulige Benævnelser og til disse Twivl hidrerer deels af en mindre god differentia specifica paa *S. petræa* og adscendens, deels af at Linneé har fort de Synonymer, som hørde til den ene, til den anden. Nogle have nævnt Planten efter hans differentia specifica, andre have bestemt den efter Synonymerne. Maar man undtager, at caulis ikke er adscendens paa Oeder's, saa passer Linnaei differentia af denne bedre end den af *petræa*, men da Oeder's alletider voxer med opret Stengel og er ikke adscendens og endnu mindre procumbens, saa kan den ikke høre til den Afdeling af *Saxifragæ*, hvor Linneé har sat hans adscendens. Holder man derimod Bauhins Beskrivelse paa *Saxifraga tridaetlyites* &c. i Prodr. pag. 131. no. 3. saa passer denne fuldkommen vel med Oeder's. Differentia specifica derimod af *petræa* hos Linneé er mindre passende, ei heller kan jeg finde nogen Lighed imellem den dertil anførte Figur af Pona med Oeder's, og det er denne Figur han engang anførde som Synonym til hans varietas β af *Saxifraga tridaetlyites*, med hvilken den og efter den sorte Beskrivelse i Species Plantarum skulde være i nær Forvandtskab, hvilket Ponæ Figur dog ikke synes at vise. Uagtet dette troer jeg dog, at Linneé ikke har meent med *S. petræa* anden end den af Oeder tegnede, og det af den Marsag, at det i hans Urtesamling forvarede Exemplar af *S. petræa* ikke synes mig at være forskiel-

ligt fra den, der er forekommen mig i Norge. Linne har nok engang anset Ponæ Figur for en slet Aftegning, og ladet den siden blive staende paa et Sted, hvor den ikke henhorde, saaledes som det er seet med flere Synonymer ved andre Planter. Den der forvares i Linnaei herbarium under Navn af adscendens er en ganske forskellig Plante og den samme som Gouans Saxifraga petræa illustr. Botan. p. 29. tab. 18. fig. 3. som Gouan har viist at være Ponæ alba petræa ved at sammenligne den med et Exemplar deraf i Seguiers herbarium. Denne har jeg endnu ikke iagttaget nogensteds hos os, men vel paa Pyreneerne, hvor derimod Oeders ikke er forekommen mig. I hvorulige end Figuren af S. adscendens i Allioni Flora Pedemontana synes ved første Øiekaest fra Oeders, saa er den dog blot forskellig ved en større Mengde af Blade paa Stilken, i hvor vel at den i Norge ikke er forekommen mig saa bladrig, men saavel i Schweits som Savoyen findes denne Forandring kun ogsaa sielden. De Exemplarer, som jeg har seet i Hr. Allioni og Bellardi Samlinger af den af Hr. Allioni kaldte adscendens, saavel som de Exemplarer, begge bencovnute have haft den Godhed at meddele mig, ere saa lige den Norske, saa at ikke mindste Forskiel findes derimellem. Enhver der sammenligner Scopoli Figur af hans Saxifraga hypnoides seer snart, at det ikke kan være Linnaei hypnoides, men aldeles samme med Oeders: et Exemplar, som han meddelede mig

af.

af hans eget Herbarium, har endnu mere forvisset mig derom. Saavel efter det Specimen, der forvares i Hr. Hallers Urtesamling af hans Saxifraga 987, som og de Exemplarer, jeg har samlet deraf i Schweits, kan denne ikke vel stilles fra Oeders. Ved at sammenligne dem, har jeg ikke kunnet opdage nogen Forskiel. Pluknets usuldständige Figur, som Linneus hensæter til petraea, torde maaske snarere høre til Linnaei adscendens. I Hr. Erhart's Beytræde 6. Band p. 31 finder jeg en Saxifraga under Navn af decipiens, som er maaske forvandt med den Norske; men om det er den samme, eller om den er forskellig derfra, vover jeg ikke at bestemme, da jeg hverken har set Planten ei heller fundet den beskrevet.

Fra Saxifraga tridactylites er den meget vanskelig at characterisere, og mon den ikke virkelig ber hellere ansees for en Varietet end særstilt Species? Ved at sammenligne flere af begge, kan jeg neppe finde noget Mærke, som jo undertiden træffes paa et eller andet Specimen af begge. En Deel af Forskellighederne ere saadanne, som ere tilfældige og ber ikke gierne anføres som et Skillemærke. Scopolii anfører som egent for denne, at Bladene have i Spidsen tre Tænder og at Blomsterstilkene ere grenede. S. tridactylites adskiller han ved, at den har Bladene delte lige til basis, og at hver Blomsterstilk kun bærer eet Blomster. Men ikke sielden har jeg fundet petraea med Blomsterstille, hvorpaa kun sad een Blomst og

10 I. Nogle Ingittagesser

tillige dem af tridactylites der ikke havde Bladene mere deelte end petraea, uagtet dette bliver dog denne Forskielligheder de eneste, saa snart at petraea har Jord nok at vore i. I Almindelighed er petraea større til alle Dele, og endstændt kun en Finger hoi har den almindelig dog mere deelte Blomstergrene end tridactylites; men saa har jeg dog seet de af petraea der neppe havde en Fingers hoi Stamme med 2 til 3 Blomster paa den hele Plante, dog udmarkede disse sig fra tridactylites ved at baade Blade og Blomster være alle tider 2 til 3 gange større end dens; saa at isald det var tilladt at bruge denne Forskel som væsentlig, saa var det en hvormed den fornemmelig adskiller sig: den har desuden noget eget i Udsendet, som gier at man ugerne foreener den med tridactylites. Da den differentia Linné har givet ikke er passende og Synonymerne som ansøres til denne og adscendens ere urigtige, saa tilfoier jeg disse rettede ¹⁾)

Den

¹⁾) SAXIFRAGA petraea: foliis cuneiformibus; radicalibus integris tridentatisque: caulinis quinque dentatis, superioribus trifidis, pedunculis subtrifloris.

Sedum tridactylites alpinum majus 3. Bauh. prodr.

p. 131.

Saxifraga no. 173. β . Lin. Fl. Lappon. p. 135.

Saxifraga tridactylites β Lin. Flor. Suec. n. ed. 1. n. 353. ed. 2. n. 375. Spec. pl. ed. 1. p. 404.

Saxi-

Den er kun forekommen mig omkring Christiania og
paa Hadeland. Hr. Gunnerus har fundet den paa
Gilles

Saxifraga foliis palmatis, caule dense folioso &
florigero All. Spec. pedem. p. 17. tab. 3. fig. 1.

Saxifraga petraea foliis caulinis palmato tripartitis:
lacinis subtrifidis, caule ramosissimo laxo. Lin.
Spec. pl. pag. 578. Gunneri Fl. Norv. n. 427.
tab. 9. fig. 1-3.

Saxifraga Fl. Dan. tab. 68.

Saxifraga caule folioso, multifloro, foliis palmatis
hirsutis. Hall. hist. stirp. helv. n. 987.

Saxifraga hypnoides. Scop. Fl. Carm. ed. 2. n. 499.
tab. 16.

Saxifraga Scopolii foliis inferioribus integris, cauli-
nis trifidis, caule suberecto. Villars prospect.
pag. 47.

Saxifraga adscendens, All. Fl. Pedem. n. 1537. tab. 22.
fig. 3.

Tota planta pubescens viscosa.

CAULIS erectus, digitalis, palmaris, interdum spi-
thameus, teres, purpurascens, superne divitus
in ramos floriferos.

FOLIA cuneiformia: radicalia plura, in rosam ex-
pansa, vix unguicularia, integra, sāpius apice
tridentata, rarius quinquedentata: Caulina pa-
rum majora & latiora, alterna, distantia, ave-
nia: inferiora plerumque quinquedentata: supe-
riora subtrifida: Floralia linearia, obtusiuscula,
minora. Pedunculi superne, alterni, patentes,
bi. f. triflori. Pedicelli alterni, erectiusculi.

CALYX

Gilleskaal i Nordlandene og paa Maassen i Finmarken. Paa begge disse Steder var jeg paa en Værstid, da den endnu ei var fremkommen.

Ille

CALYX superus: laciniis parvis, ovatis.

Petala obovata, emarginata, alba.

An a Saxafri. tridaestyliti satis diversa?

SAXIFRAGA adscendens: foliis palmato-tripartitis: laciniis subtrifidis, caule ramoso adscendente.

Saxifraga alba petræa Ponæ in Clus. hist. 2. p. 337.

Sedum tridaestylites alpinum majus album 1. Bauh. prodr. pag. 131. Moris. hist. 3. p. 479. f. 12. t. 9. fig. 28.

Sedum tridaestylites alpinum majus simile, sed foliis laticioribus 2. Bauh. prodr. p. 131.

Sanicula aizoides alpina, trifido folio, major alba. Plukn. alm. p. 331. tab. 222. fig. 3.

Saxifraga adscendens: foliis caulinis cuneiformibus apice dentatis, caule adscendente subvilloso. Lin. Spec. pl. pag. 579.

Saxifraga caule folioso, ramoso, foliis glabris, palmatis. Hall. hist. Stirp. no. 990.

Saxifraga petræa: foliis radicalibus palmato-quinquepartitis, lobis lateralibus coalescentibus multifidis, caule paniculato laxo. Gouan ill. p. 27. tab. 18. fig. 3.

Obs. Stolones in hac specie semper observavi ut in *S. hypnoide*, quas nunquam in *S. petræa* vidi: præterea multo robustior, floribus copiosioribus, majoribus, plerumque brevius pedunculatis.

Ikke langt fra Strandkanterne, dog allene ved
Breden af Bælle, der løbe ud i Søen, fandtes et
Stargræs, som, om ikke Bunden ved Søekanten skulde
have saa omdannet nogen af de bekendte Arter, for-
tierer at ansees som ny. Conferentsraad Müller
har fundet den tilforn ved Dresbak og ladet den ind-
rykke som en ny Art i Flora Danica under Navn af
Carex maritima tab. 704. Den udmærker sig fra
alle dens nærværende ved sine hængende, trinde,
tykke Ax og derved, at dens bractæ ere uddragne i en
meget lang Verste. Fra *Carex aristata* Floræ Lon-
dinensis er den ganske forskellig og fortierer som en
ny Art en Beskrivelse, der endnu fattes ²⁾. Som hos
førere

²⁾ *CAREX maritima* spicis foemineis teretibus remotis pen-
dulis: calycibus aristatis, mascula erecta.

Carex maritima: spicis pendulis: masculis pluribus,
calycibus aristatis. Müll. Fl. Dan. tab. 704.

CULMUS erectus, pedalis vel parum ultra, triqueter,
glaber, striatus: angulis acutis.

FOLIA pauca, tenera, superne margine retrosum
scabriuscula, pallide viridia, glabra, vaginanta,
culmo breviora.

SPICÆ plerumque quatuor: *mascula* terminalis, unica,
pollicaris, erecta, linearis, pallide ferruginea.

CALYCIS squamæ subuleæ. *Bractæ* spatio ungu-
culari remota, spica duplo brevior.

SPICÆ foemineæ 3. suprema androgyna, pe-
dunculatae, remotæ, pendulae, pollicares vel
parum

flere Carex hender og hos denne, at den øverste Deel af spica foeminea er mascula, den nedre foeminea, og formodentlig har dette givet Hr. Conferentsraad Müller Anledning til at tilegne den flere spicæ masculæ, da jeg dog troer af de mange, jeg har seet, at den kun tilkommer een. Dens Sted bliver imellem Carex atrata og limosa. Hr. Müllers Navn beholder jeg, endskint mindre begvenit, for ikke at for-aarsage Vilderede. At spica mascula er i Hr. Müller's Tegning forestillet hængende, er nok en Feil, i det mindste har jeg ikke iagttaget dette paa dem, som jeg har seet. Synonymer har jeg ikke funnet finde til denne Art Stargræs.

Paa Klipperne fandtes ligeledes en Mosse, dog ikke overslædig, som jeg tilsorn havde fundet paa Hasdeland, og findes asteget i Flor. Dan. tab. 955. fig. 2. under Navn af Lichen Leucophæus³⁾. End-

stient

parum ultra, penna cygnea saepè crassiores, pale
lide virides, Bractea foliacea sub singulo pe-
dunculo, sessili, inferioribus duabus culmo al-
tioribus, tertia breviori. CALYCIS squamæ ob-
longæ in aristam subulatam, unguiculatæ pro-
ductæ. Flores conferti, imbricati. Nectarium
globoso-subtriquetrum, glabrum, inflatum.

Sylus bifidus. Stigmata pubescitia.

³⁾ LICHEN leucophæus imbricatus crustæformis, foliolis
crenato-multifidis glauco-fuscis, scutellis convexis fu-
scis albido-marginatis.

Hent den er siden forekommen mig paa adskillige Steder i Norge lige til Findmarken, saa ber den dog regnes iblandt de mindre almindelige. At den kunde være samme med Dill. *Lichenoides granosum*, som jeg forhen har troet, og forsæellig fra Hr. Lightfoots *Lichen cæruleo.-nigricans*, har Hr. Dikson stadfæstet, som har sammenlignet den med den, der findes i Dillenii Urtesamling. Alletider har jeg fundet, at den bedækker forraadnede Hypna og andre deslige paa hældende fugtige Klipper. Bladene ere saa smaa,

saa

Lichenoides granosum, *subglaucum*, *tuberculis planis nigricantibus*. Dill. hist. Musc. 544. tab. 82. fig. 2.

Lichen leucophæus crustaceus cinereo-fuscus, *tuberculis fuscis*. Fl. Dan. tab. 955. fig. 2.

Lichen leucophæus imbricatus crustaformis, *foliolis minutissimis*, *crenato multifidis*, *glauco-fuscis*, *apicibus incrassatis obtusissimis*, *albo-farinaceis*, *scutellis planis nigris albido-marginatis*. Dikson Plant. Crypt. fasc. 2. p. 20.

Lichen nudo oculo leprosus appetat, *armato*, *foliis minutissimis crassisculis crenatis*, *cinereis*, *madidis minus cinerascentibus*. *Scutella numerofa*, *magnitudine varia*, *sparsa*, *minora convexiuscula*, *fusca*, *madida sæpe ferruginea*, *sicca planiora*, *margine crenulato albido*, *adultiora magiora*, *convexa fere absque ullo margine*, *obsecuriora*.

saa at den ved første Øiekaft synes at høre til Lichenes Leprosi. Paa Stenene omkring Slottet var Hoffmanns Psora saxicola⁴⁾ almindelig.

Endstinctt at Fritillaria meleagris⁵⁾ ikke egentlig kan ansees for en indenlands Plante, men ved Hendelse kommen ud af nogen Have, saa dog da den nu foroger sig selv i en Eng ved Hr. Sverdrups Boe-pæl, saa kan den med ligesaa god Grund regnes iblant Norske Planter, som at Linnaeus regner den blant de Svenske, hvor tilfældet er samme.

Jeg hastede til Fieldene, for der at nytte den gode Marsiid, reiste dersor uden Ophold videre. Ved Giennemreisen iagttoget paa Ullensager twende hos os ellers meget seldne Planter, nemlig: Hieracium cybosum og præmorsum i sterste Overslodighed i Engene. Da Roden af Calla palustris⁶⁾ (Band-Ingefær eller Myffe, som den paa endel Steder kaldes) er en af de Planter, der anprises i Hungersnød til Brod, og anvendes dertil efter Linnaei Beretning⁷⁾ af Indbyggerne i Vesterbothnen, saa fortienner og at anmærkes, at den fandtes her i betydelig Mængde. Som my Tillegning for vor Flora forekom Hr. Erhart Lichen

⁴⁾ Hoffm. plant. lichenosæ pag. 82. tab. 17. fig. 3.

⁵⁾ Flor. Dan. tab. 972.

⁶⁾ Flor. Dan. tab. 422.

⁷⁾ Lin. Flor. Lapp. n. 320. hvor Maaden klat tillave den angives.

Lichen varius⁸⁾, Hagens Lichen variegatus⁹⁾, Erhart's Lichen sepincola¹⁰⁾ og Schrebers Lichen hispidus¹¹⁾. Besynderligt at disse ere blevne saa lange overførte og aldeles forbigangne af Linné, da de dog ere lige saa almindelige i Sverrig som de vare her, hvor de fulgte den hele Vej. Sepincola ansaa han bestandig for en Afændring af Lichen olivaceus og L. hispidus ester al Anseende som en Afændring af Lich. ciliaris, hvorfra dens opblæste Spidser nos som giere den forskellig. Lightfoots Lichen aurantiacus

⁸⁾ Patellaria varia: crusta ex patellis innumeris variis composita. Hoffm. plant. Lichen. p. 102. tab. 23. fig. 4.

⁹⁾ Lichen variegatus: pulverulentus, crusta rubra & albo variegata. Hogen Tentam. Hist. Lich. pag. 41. no. 8. tab. 1. fig. 1.

¹⁰⁾ Lichen sepincola: foliaceus imbricatus, laciniatus, ascendens castaneus; scutellis concoloribus. Hoffm. Enum. Lich. 102. t. 17. fig. 1.

Platisma sepincola: foliaceum subrectum, laciniatum, castaneum; scutellis concoloribus. Hoffm. pl. Lichen p. 71. t. 14. fig. 1.

¹¹⁾ Lichen hispidus: foliaceus laciniatus albus: laciniis ascendentibus obtusis pilosis, scutellis sessilibus. Schreb. spicil. 1120.

Lichenoides hispidum foliiforme laciniatum: laciniis ascendentibus, semitubulosis, margine hispidis. Hoffm. pl. Lichen. pag. 13. tab. 3. fig. 2. 3.

tiaclus⁽¹²⁾) vorde, som overalt i Norge, paa alle Kirke-Træer.

Paa det frugtbare Toten saae jeg første gang hos os Cypripedium calceolus, Satyrium nigrum og Viola mirabilis. Uagtet al Estersegning ere de ikke forekomne mig før eller siden paa noget Sted; jeg taltsaa regne dem blant vore mest sieldne Planter. Da Stengelens Blomster træffes baade med og uden Blomsterblade paa Viola mirabilis, hvilket jeg har tagtaget paa flere Planter, saa bliver det Kniendemærke Linné har angivet, nemlig: at Blomster, der kom fra selve Roden, vare de eneste, som vare forsynede med Blomsterblade, men at disse fattedes paa dem, der sadde paa Stengelen, ikke noget væsenligt Mærke, hvor ved at adskille den fra Viola canadensis. Dennes Stengel og dens mere uddragne Blade gier den fra V. mirabilis adskilt.

Loms Præstegjeld i Gulbrands-Dalen var det Sted jeg helst valgte til Opholdssted, deels fordi jeg troede denne Egn mindst giennemsegt, deels fordi jeg her havde en Strækning af Fielde at overvandre, der grændede til en Deel andre, som jeg Aaret forud havde besøret, og saaledes havt Leilighed at undersøge den hele Strækning af Fielde, der adskiller Christiania Stift fra Bergens. Skulde noget usædvanligt findes,

saa

⁽¹²⁾ Flora Dan. tab. 955. fig. 1.

saa maatte det og være i en saadan Fieldegn som denne, hvor med de høieste Fielde afverle frødige Enge ved deres Fodder og græsrigt Steder i Dalerne paa selve Fielde. Planterne, der udgjorde Engene ved Foden af Fielde, gave noksom tilskende, hvor man var og tillige Haab om at see min Formodning ikke ugrundet. Forstellige Græsarter, som ellers kun forekomme paa Fielde, fandtes Engene tildeels at bestaae af. Flere af de Planter, som almindelig allene beboe hetere Fielde, vare blandede med disse i Mengde. Viergsederne fortende ikke desto mindre Mælt af fedte Enge. Især troer jeg bidrog hertil en Plante af Erteslagten, Astragalus alpinus, ikke lidet ¹³⁾). Den var oversledig og vorede til en Sterrelse, der næsten gjorde den ukenelig. Maastee giver den ikke nogen af de øvrige af Erteslagten, der ere anpriste til konstige Enge, noget efter. Det fortende at forsøges, om den ikke i disse Fieldegne, hvor de øvrige af dens beslægtede ikke vilde modstaae Vinterens Haardhed, kunde bringe samme Nyhde og blive disse Egnes saint-foni. Det Haab jeg havde gjort mig om at see dette iværksat, saavel med denne, som med flere Fieldeplanter tabdes ved Lieutenant Rodnæss's Død i Slire Prestegield i Balders. Denne flittige Mand havde begyndt at opdydde endel Steder paa Fielde, hvilke han efter

¹³⁾ Flor. Dan. tab. 51.

mit Forstag havde agtet at besaae med denne samt nogle andre Fieldvaerter, hvorf han havde samlet Froe. Egnens Frugtbarehed her paa Stedet tilhører mere Konsten end Naturen. Ved den i Gulbrands-dalen, især i dette Prestegield, fra de oldste Tider i Brug værende Markenes konstige Vandring, ere de sorte og meget heldende Biergsfodder omdannede til de frugtbareste i Gulbrandsdalen. Lehnsmanden Hr. Procurator Viborg fortiner at erindres for den Flid og Bekostning han har anvendt paa at forbedre sin Jord paa denne Maade. Paa mere end een Miils Strækning fra det ovenfor liggende Field, har han anbragt Vandledninger, hvorved ikke allene hans, men og hans Nabuers Marke, kunne tilstrækkeligen vandes ved indfaldende Tørke, hvorved hans Jord kan ster fire gange mere af sig end forhen. Ingensieds kunde Rugen staae bedre, men indfaldende Frost-Nætter, som her ere desværre ikke usædvanlige, giøre øste det beste Haab om en rig Host til intet. Men for ikke at komme for langt fra Malet, maae jeg henvise til Provstens Hr. Hiorthoys Beskrivelse over Gulbrandsdalen, hvor man finder Esterretning om Agers-bruget og især om de her i Brug værende Vandledninger, da jeg ikke i den Henseende sandt noget synderligt at anmerke uden hvad paa nævnte Sted allerede findes.

Som et Bevis paa, hvor rige Biergsfodderne her være paa Fieldplanter, der formodentlig vare nedfly-

tede fra de ovenfor liggende Fielde ved det dersia nedflydende Vand, vil jeg allene nævne nogle, som ikke fandtes i lidet Antal, saasom: *Veronica alpina*, *Phleum alpinum*, *Aira subspicata*, *Poa alpina*, *Gentiana nivalis*, der her var haade højere og mere grenet og stærkere end den sædvanligens forekommer paa de høje Fielde. Den Ullighed, der er imellem Figurene af denne hos Neder, Haller og Rotzboll, kan med Grund tilskrives de Forandringer, denne Plante er underkastet efter Stedet, hvor den vører, hvilke ikke ere seldne at træffe endog paa selve Fielde. Ogsaa fandtes *Sibbaldia procumbens*, *Juncus spicatus*, *Saxifraga Aizoides*, *Silene acaulis*, *Thalictrum alpinum*, *Bartsia alpina*, *Erigeron alpinum*, at forbige nogle andre. Men uventet var det at træffe her *Gentiana tenella* og *Potentilla nivea*. Saa oversledig, som det synes, af den Mengde der bringes hertil, at den første maae være i Island og den anden i Grenland, saa seldne ere de i Norge. Forgieves segte jeg begge ved Varanger-Fiorden i Øst-Findmarken, hvor *Gunnerus* better, at have fundet begge. Maar jeg undtager de torre Steder omkring Gaarden Stamstad i Lom, saa har jeg paa den hele Reise ikke mere set dem. At *Gentiana tenella*¹⁴⁾ skulde være en Varietet af

B 3

Gen-

¹⁴⁾ *GENTIANA tenella* corollis quadrifidis fauce barbatis,
caule filiformi tetragonio, foliis ovatis basi solutis. Retz.
prodr. Fl. scand. n. 284. Gen-

Gentiana campestris, som den i det Linnæiske System (edit. 14) udgives for, kan vel ingen holde den for, der har set den, og havt Lejlighed at sammenligne den med *Gentiana campestris*; eller og allene den, som blot efter eget Tykke danner Variationer og Species. Flere Planter, som ansees for virkelige Arter,

Gentiana corollis quadrifidis imberibus, pedunculis tetragonis longis terminalibus in caule dichotome subramoso, foliis ovatis. Fl. Dan tab. 318.

Gentiana tenella: foliis ovatis basi solutis, pedunculis filiformibus longissimis, fauce quadrifida barbata. Rottb. in Act. Hafn. Tom. X. p. 436. tab. 2. fig. 6. *

Gentiana Königii. Gun. Fl. Norv. no. 822. cum differentia Oederi.

Gentiana floribus solitariis, longissime petiolatis, faucibus fimbriatis Hall. hist. stirp. n. 652.

I Gmelins nye Udgave af Linnæi System har denne havt samme Skiebne som flere andre at forandre Navnet. Den kaldes der *tetragona*, Tom. 2. P. 1. pag. 462, formodentlig af dens forkantede Stamme. Stort er ikke vundet herved, da der gives flere Gentianæ, som have dette fælles med denne. Den findes desuden ogsaa der ansæt som Varietet under *Campestris*, endskont det kunde være nok, at den stod paa eet Sted, men det er ikke usædvanligt i dette Chaos, at finde en og samme Plante som særskilte Arter paa flere Steder, undertiden endog som særskilte Slægter.

ter, fortende snarere da at udelukkes af disses Antal.
 Med Grund er den dersor bleven antagen af Deder,
 Rottbœll og Retzius som en særskilt Art. En
 Beskrivelse paa denne er oversledig, da jeg intet har
 fundet at lægge til den gode, Hr. Conferentsraad Rott-
 bœll har givet. Jeg vil allene anmerke, at det er en
 Urigtighed, at Hr. Deder giver den Corollas im-
 berbes, da fauks ikke er nuda men barbata, som enda
 og i Deder's egen Figur sees Tegn til. Hallers
 Beskrivelse passer saa vel, saa at jeg ikke har frygtet
 for at hensøre hans Gent. n. 652 til denne. Af Po-
 tentilla nivea ¹⁵⁾) gives enten flere Arter, eller og

B 4 maae

¹⁵⁾ POTENTILLA nivea, foliis ternatis incisis, caule adscen-
 dente. Lin. Fl. Suec. 458.* Rottbœll in Act. Hafn.
 vol. X. pag. 451. tab. 7. no. 22.

Fragaria sterilis procumbens, foliis betonicæ instar
 serratis. Amm. ruth. pag. 83. n. 109. tab. 14.

Potentilla foliis ternatis, utrinque hirsutis, infra
 candidis, foliolis ovatis, serratis. Gmel. Fl. Sib. 3.
 pag. 183. tab. 36. fig. a.

B. Fragaria sterilis, folio subtus argenteo. Amm.
 ruth. pag. 85. n. 111. ob caulem procum-
 bente.

Potentilla foliis ternatis, foliolis lanceolatis semipin-
 natis, petiolis filiformibus. Gmel. Fl. Siber. 2.
 pag. 184. tab. 14. fig. a.

maae den variere meget, som Hr. Rottboll allerede har erindret. Den, som vorde her, ligner i alt Rottbolls Figur, undtagen, at den var meget mindre, Bladene uden Haar paa den ovre Side, Blomsterne ikke merkegule med mørkere Striber, men eensfarvede og svovelgule. Endstinent Hr. Rottbolls Pot. prostrata ved første Udsænde synes at udmarkle sig fra den forud nævnte, saa er det dog vanskeligt at faae et væsentligt Kjendemærke til at adskille den som Art, maaske allene en federe Jordmon har frembragt denne Forandring. Fra Gronland eier jeg nok en Variation, som næsten er mere udmarket end den forrige, den er meget mindre end begge nævnte, men har desvagtet dobbelt større Blomster. Foruden den hvide Uld, der beklæder Bladene neden under, ere disse lige som den oprette Stengel tillige besatte med tætte og lange Haar, mere skinnende end paa nogen af de øvrige,

lige-

Potentilla prostrata: floribus in summitate glomeratis, caule prostrato compresso - latente. Rottb.
in Act. Hafn. vol. X. pag. 453. 7

7. Caule erecto foliisque utrinque hirsutus subtus subsericeis.

Petala obcordata. Variat caule breviore erecto magis piloso & caule altiore decumbente glabriore, Foliiis subtus canis supra glabris vel utrinque subhirsutis subtus subsericeis supra viridibus, Floribus majoribus vel minoribus.

ligeledes ovenpaa, men her dog gronne; de øverste Bi-blade (Stipulae) ere egformige ligesom Blomsterbægrets Blade. Nagtet dette over jeg dog ikke at adskille den fra de øvrige.

Bed Veiene i fugtig og sandig Jord var Hr. Wildenow's Thælæphora mesenteriformis ¹⁵⁾

B 5

¹⁶⁾ THÆLÆPHORA mesenteriformis: complicata lacera scabra fusca. Wilden. Flor. Berol. no. 1152, tab. 7, fig. 15.

Thælæphora mesenteriformis: substipitata, fusca, la-cera: superne squamosa: subtus papillosa. Roth-Tentam. Fl. German. pag. 538.

Agaricus tristis, fusco-ater dimidiatus; plicatus; superne subvillosum; inferne pone papillosus, versus marginem dense & obsoletius venosus, venis in margine fimbriato-terminatis. Batsch. Elench. fung. Cont. I. pag. 166. tab. 24. fig. 121. a-b. Nomenclat. fungor. pars I. p. 250. n. 365.

Fungi plures, imbricati, coriacei, subrotundi, atri, diametro pollicari; supra pilosi: pilis fasciculatis; subtus postice pappillosi antice subuplicati; plicis postice versus confluentibus.

Tremellam atram. Flor. Dan. tab. 884. fig. 2. hoc pertinere suspicatur Cel. Batschius l. c.: differt vero omnino, est enim gelatinosa & forte non diversa ab Halleri Lichene gelatinoso, hist. Stirp. no. 2038. minime vero membranacea vel coriacea invenitur.

ikke usædvanlig. Til Bladsvampene kan man neppe henregne denne, men ligesaa lidet til nogen af de øvrige Slægter; den fortjener derfor at udgiøre en forskilt. En anden besynderlig Svamp, neppe af en Tommes Længde, sandtes kun twende Exemplarer af blandt Græsset, som, endskønt den synes paa den ene Side semi-den var bladet, dog maaske torde med mere Grund here til Elvela end til Agaricus, da Bladene ligner Folder og dele sig i nogle Grene mod den øvre Kant. Elvela *verticalis*¹⁷⁾ har jeg kaldet den, da den ydmærker sig ved, at ikke dens slade Side, men den halv cirkelsformige Hat fæstes til Stilkken ved dens Kant. Den ene Side deraf er jævn, den anden derimod har

flarer,

¹⁷⁾ *ELVELA verticalis*: slipitata, pileo verticali subrotundo pagina aversa plicato.

Agaricus glaucus: griseus. pileo sericeo; stipite albitiore, pruinato, brevi, laterali; lamellis rarioribus, crassisculis longitudine alternantibus. Batsch. *Elenc. fung. Cont.* 1. pag. 170. tab. 24. fig. 123. a-c. *Nomenclat. fung. pars 1.* pag. 125. no. 152.

STIPES solitarius, vix unguicularis, teres, livido-fuscæ. *PITEUS subrotundus*, membranaceus, longitudine stipitis, verticalis, utrinque stipite concolor, opacus, glaber margine plano: pagina aversa plicis nonnullis teretibus, superne divergentibus subramosis, inferne versus stipitem confluentibus.

Aaker, der fremad dele sig i nogle Grene. Farven var mørkegraae og Hatten neppe af en Skillings Størrelse. Med Bartsch's Figur stemmede den aldesles overeens, allene at Farven var noget mørkere. *Agaricus ochraceus* ¹⁸⁾, en sielden Svamp i Norge, saa jeg paa en ded Tjyrrestamme ved Gaarden Ekke. Svamphen er blod og læderagtig, flere vore tilsammen, den ene oven over den anden af forskellig Størrelse, og øste af en uordentlig Figur ganske glatte og uden Haar. Michelii *Agaricum cespitosum* tab. 65. fig. 5 og 6, som Hr. Vildenow i hans *Flora Berolinensi* pag. 378. henserer til denne, har vel nogen Lighed, men synes mig dog at afvige deraf, hvorfor jeg heller ikke vover at sammenfoie disse twende Figurer. Derimod at anføre den paa samme Tabel synes mere passende.

¹⁸⁾ *AGARICUS ochraceus*: subsessilis, imbricatus, pileo obovato, margine involuto.

Agaricum auricula, vel *flabelliforma*, superne subobscure, inferne album & lamellatum.

Mich. n. gen. pag. 123. n. 4. tab. 65. fig. 1.

Agaricus ochraceus: acaplis, flabelliformis supra pulvinatus *ochraceus*, lamellis albidis marginé cinerascentibus. Jacqu. in Lin. Syst. Veg. pag. 977. Flor. Austr. tab. 104.

Agaricus ostreatus: substipitatus, fasciculato - imbricatus, pileo cinereo obovato, margine involuto, lamellis albidis decurrentibus, basi subanastomosantibus. Curtis Flor. Lond. tab. 216.

passende. Overalt i Skovene var Lichen polydactylon¹⁹⁾ almindelig og næppe fandtes en afhugget Træ-stamme, hvor ikke Hagens Lichen botrytis²⁰⁾ vorte. Næppe herer Dill. Lichenoides tab. 15. fig. 20, som Hagen citerer, til denne. Tvende Mossearter, der i adskilligt lignede Lichen aurantiacus, opdagede jeg ligeledes her, den ene²¹⁾ fandtes alletider på hældende udstaaende Bierghælder, hvor Vandet neddryppede og beklædde stedse Levninger af Mnium fontanum, undertiden og andre Mosser, isald de voxe til-

¹⁹⁾ LICHEN polydactylon: fronde oblonga, subtus venosovillosa: marginibus subrevolutis adscendentibus. Neck. méth. musc. 85.

Peltigera polydactylon: fronde adscendente subtus venosa; peltis digitatis parvis. Hoffm. pl. Lichen. pag. 19. tab. 4. fig. 1.

²⁰⁾ LICHEN botrytis fruticulosa, subramosa, tuberculis terminalibus sphæricis flavo brunneis maximis. Wilden. Fl. Berol. (sub Cladonia) nr. 1051.

Lichen botrytis: subramosus, ramulis fungulo luteo-fuscescente terminantibus. Hagen. tent. h. Lich. pag. 121. tab. 9. fig. 9.

²¹⁾ LICHEN stillicidiorum imbricatus crustæformis viridi-cinerascens, scutellæ flavis cinereo-marginali.

Habitat præsertim in reliquiis Mnii fontani in petris humentibus.

Crusta secca cinerea, madida viridi-cinerea: foliolis minutissimis. Scutellæ planæ, margine vix crenulato.

hobe med den nævnte. Saavel den undre Side af dens Scuteller, som og disses opstaende Kanter, var af en graeagtig Farve, selve Bladskorpen, saa lenge den var vaad, af en bleggren Farve næsten som Mossen selv. Den anden ²²⁾ var mere almindelig, vorde almindeligen paa Jungermannia ciliata. Fra den forrige adskiller den sig ved sine lysegraae Bladskorper, naar den er tor, men vaad mørkere; ved dens Scuteller, hvorf de yngre vel ere fordyhede, men blive med Den convexe og uden nogen opstaende Kant, da de derimod paa den foregaaende altid ere slade og stedse forsynede med en opstaende graa Kant; videre derved at disse saa vel neden under som i Kanten ere eensfarvede, og endelig at de ere brandgule og ikke lysegule som hos den først nævnte. Den sidste grændser næ til Lichen vernalis Lin. Der er en af de almindelige Mosarter i Norge, men er dog ganske vist adskilt, da Lichen vernalis har tuberculæ der ere gelatinosæ, og snarere brune end gule, da derimod den anden har Scuteller. Passende Synonymer til begge disse har jeg ikke funnet finde.

Da

²²⁾ *LICHEN jungermanniae imbricatus crustæformis cinereus, scutellis convexis fulvis margine planis.*

Frequens incrustat Jungermann. ciliatam.

*Crusta subfoliacea madida obscure cinerea. Foliola minuta crenato - multisida. Scutellæ fulva, ju-
niores concavæ, adultiores convexæ absque ulla
marginæ.*

Da Egnen ved Jorden af Fjeldene var gennemsegts, begav jeg mig op til Sæterne, for der at tilbringe en Deel af den Eid, jeg endnu havde tilovers. Af Begierighed efter fjeldne Planter klædte man ofte op til Toppen af de højeste Fjelde, men Erfarenhed lærde mig her som flere gange, at den anvendte Msie som oftest er spildt, naar man endelig har naet Spidsen, hvor man tænkte at giøre en rig Føngst. Istedenfor Planter, træffer man ikke uden en nogen Biergrøg, bedækket med løst Grus, stærk blandet med Glimmer af den opreste Biergari. Vegetationen ophører her, den hele Belomning for en halv Dags Besværligheder bestaaer i nogle Steenmosser, der kan beklæde de flere større Stene, det ligge stredde oven paa Fjeldryggen, men som man dog som oftest træffer længere ned. Siderne af disse højere Fjelde, og Dalene derimellem, ere de Steder paa selve Fjeldene, der fortjene den næste Opmærksomhed.

Jeg kan her ikke forbrigaae at nævne en Omstændighed, der alletider har modt mig paa de højere Fjelde, og ligeledes paa Sletten i Findmarken, nemlig: at endskont Solei om Morgenens er allerede heit paa Himmelens og Luften ganske klar, saa skinner man dog de mindre Objekter uhydelig, endog nær ved. De smaa Planter, som man længere hen paa Dagen tydeligen kan skilne blandt de højere, endog paa nogen Afstand, ses ikke lettelig, med mindre man beier sig nærmere mod Jorden, og endda skinner man ikke alle

dem,

dem, som man ellers nærmere mod Middag paa engang kan oversee. Man mærker dette især, naar man gaaer mod Bakken og har Solen paa Ryggen. Et Himmelten derimod overtrukket med Skyer, har man ikke denne Hinder paa sin Herborisation. Længere end til Kl. 9 eller omtrent $9\frac{1}{2}$ vedvarer dette ikke. Om umerkelige Dunster, der holde sig nærmere ved Jordfladen indtil Solens Varme har funnet adspredte dem, kunde være Marsagen dertil, eller og andre gives, maae jeg overlade til Physici at forklare.

Den mest sieldne, snart sagt af alle Norske Planter, *Azalea lapponica*²³⁾, var Belonning nok for at have arbeidet sig henimod Toppen af et heit Fjeld giennem Sne og Moradser. Jornselsen over at have eu gang saaet see denne Plante levende, forsgedes ikke lidet ved at den saa let kunde undgaaet mig, da allene twende Busker fandtes paa dette Sted. Den vorde her til en Sterrelse af $1\frac{1}{2}$ fod, en Heide, som den sielden opnaaer, at slutte fra dem, som ere sendte fra Grenland. Som alle Busker paa Fjeldene laaef den nedtrykt til Marken, Grenene meget krummede og kunde mindre besatte med Blade. Sneen vat paa dette Sted bortgaaet faa Dage forhen, og dog begyndte Blomsterne allerede paa nogle Øviste at affalde. Til Antal af stamina var saavel denne, som de jeg har

unders-

²³⁾ Flor. Dan. tab. 966.

undersøgt fra Grenland, foranderlig: hos nogle fin-
der man 4, hos andre 5, hos endel 6 eller 7 paa en
og samme Stengel.

Gentiana purpurea ²⁴⁾ Sedroden, var her si-
geledes en sielden Plante. Urigtig anserer Linné i
Flora Svecica *Gentiana lutea* som en Norsk Plante.
At Roden af Gentian bringes fra Norge og bruges
i Apothekerne som den rette officinelle, formedelst Lig-
hed i Roden og lige Virkning med den, er formodent-
lig det, der har bragt ham paa denne Tanke. Men at
al denne Rod, der samles i Norge, er af *Gentiana*
purpurea og ikke af *lutea*, er jeg overbevist om, ved
selv at have undersøgt Planten paa et af de Steder i
Norge, hvor den fornemmelig samles, nemlig paa
Fiieldene imellem Hallingdalen og Valders henved $\frac{1}{2}$
Mil fra Wangs Præstesæter, omtrent det Sted,
Linné selv nævner. Nejpe har og nogen endnu
fundet *lutea* inden Norges Grændser, hvorfør og
Gunnerus har udeladt den.

Lige saa almindelig, som paa Fiieldene i Valders,
var og her Lightfoots *Carex incurva* ²⁵⁾. Saavel

²⁴⁾ Flor. Dan. tab. 50.

²⁵⁾ *CAREX incurva* spica composita ovata ebracteata: spicu-
lis androgynis, culmo subtriquetro, foliis convolutis.

af de Exemplarer jeg har samlet paa Bierget St. Got
hard i Schweitz af Hallers Carex no. 1354,
saa-

Gramen cyperoides juncifolium spica simplici in
summitate culmi atro-fusca. Scheuchz. gram.
pag. 492. tab. 11. fig. 7. ex autoritate Halleri;
ideoque huc etiam pertinet:

Carex alpina minima juncifolia, caule rotundo tri-
quetro, spica in summitate caulis atro-fusca, squa-
mis amplioribus, plerumque bifidis, & limbo
membranaceo cinctis. Michel. n. gen. pag. 68.
no. 6.

Carex spica unica subrotunda, glumis ovatis, bre-
vissime aristatis. Hall. hist. st. n. 1354. Flor.
Dan. tab. 432.

Carex spica tripartita, culmum terminante, subro-
tunda, squamis baseos cordatis cum mucrone.
Gmel. Flor. Sib. 1. pag. 145. Tab. 30. fig. 2.

Carex maritima. Gunn. Flor. Norv. n. 1017. cum
differentia Halleri l. c.

Carex incurva: spica conica: spiculis congestis an-
drogynis sessilibus composita, involucre nullo,
culmo incurvo. Light. Fl. Scot. 2. pag. 544.
tab. 24.

Carex juncifolia. All. Fl. Pedem. n. 1296. tab. 92.
fig. 7.

RADIX repens, horizontalis, articulatus: articuli
sesquipollicares, in alpinis breviores.

CULMI ex articalis, solitarii, interdum gemini vel
tres, unicus fertilis, reliqui steriles, erecti, sape
ader vind, iste Zeste,

saaledes paa samme Sted, hvor Hr. Haller selv sandt den, som og af dem af denne, der bevares i hans Urte-samling, seer jeg, at den ikke er forskellig fra Vighe-foots. Ester det Exemplar Hr. Allioni har be-

haget

adscendendo incurvati, plerumque palmares, rarius spithamei, basin versus vaginis foliorum teñi, inferne teretiusculi, superne obscure triquetri: angulis rotundatis, striati, glabri, ut reliquæ partes.

FOLIA tantum in inferiore parte culmi, superne nulla, culmo interduin longiora, interdum breviora, involuta, rarius planiscula, subulata, sape ad idem latus curvata ac culmus, in alpinis sape angustissima.

SPICA composita, ovata, interdum magnitudine fere nucis Coryli, sape minor. Bractæ nulla sub spica. Spicule plures, oblongæ, confertæ, primum imbricatae, deslorate patentiores, florentes erectiores.

FLORES masculi superiores, plures. Calycis squamae linearí-lanceolatæ, mucronatæ, carinatæ, livido-fuscae, nitentes.

Foeminei inferiores, pauciores. Calycis squamae ovatae, latæ, carinatae, intus cavæ, acuminatae, ferrugineaæ, fuscae, dorso linea dilutiore, capsulis breviores.

Nectarium extus convexum, striatum, intus parum excavatum, acuminatum, basi pallidum, apice fuscum. Stigmata duo.

haget at meddelse mig, bliver hans Carex juncifolia den samme, og endelig hører Carex Flor. Dan. tab. 432 ogsaa hid. Dette Stærgræs er for det meste egent for Fielsdene. Dog har Deder og Lightfoot fundet det ved Søstrandene, og paa lige Sted har jeg ligeledes iagttaget det ved Varanger Fjorden i Øst-Findmarken. Det fra Fielsdene er neppe forskelligt fra det fra Strandkanten, uden ved smallere Blad og tyndere Stilk; men ogsaa der maae det afsendre, da de af Hr. Allioni ligne i alt det, der er samlet ved Strandkanterne. Dets Maade at vore paa er meget liig den af Carex arenaaria; ved Strandkanterne kryber det med lange Redder under Sanden, paa Fielsene mindre, hvor det gierne findes paa moradlige Steder. Dets krumme Straa, som Lightfoot anseer som et Kendetegn for dette, er ikke væsentligt, man finder det oftere med lige end med et krummet Straa. Fra Hallers Carex no. 1355 er det forskelligt ved sine smalle indruslede Blad, som paa denne ere brede og flade. Maaske er Hr. Hallers no. 1353 ikun en Forandring af denne C. incurva.

Saa almindelig som *Aira alpina*²⁶⁾ var i Mosenne paa Fielsene i Walders, saa usædvanlig var den

C 2 her.

²⁶⁾ *AIRA alpina* foliis subulatis planis, pedunculis rectis
flocculis basi pilosis, aristâ dorsali calyce breviore.

Grauen avenaceum capillaceum, minoribus glumis argenteis vix aristatis, foliis longioribus. Scheuchz.
Gram. pag. 222. *Aira*

her. Det er en af de Linne'ske Planter, som man er uvis om hvad han dermed har meent, og maaske have endnu saa Urtekyndige seet den, som man med Bisched kunde paastaae at være Linnæi *Aira alpina*. Det
Gr
dee
eus
gen
Ma
lige
nae
get
sa
er
pa
En
er
me
un
get
de
so
Al
fir
at
an
ste
bla
M
der
der
sa

Aira alpina: foliis subulatis, panicula densa, flo-
sculis basi pilosis aristatis, aristा brevi. Lin. S.V.

pag. 112. Fl. Dan. tab. 961.

RADIX perennis.

CULMI subcespitosi, adscendentes, semipedales vel
pedales, simplicissimi, glabri, tenues, subtilissi-
me striati, basi vaginis aridis foliorum ferrugi-
neis tecti, bi. f. trinodes: internodiis inferiori-
bus brevioribus, inferne foliosi.

Stolones breves, procumbentes, sepe adscendentes.

FOLIA pleraque radicalia, duo in culmo, lanceolato-
subulata, sesquipollicaria vel ultra, culmi mi-
nora unguicularia, plana, striata, glabra. Va-
ginae striatæ, inferiores purpurascentes; superio-
res foliis multo longiores.

PANICULA primum coarctata, erecta, deinde patens.

Pedunculi recti, capillares. Pedicelli pauci, sub
flore parum incrassati, pilis mintutissimis oculo
armato videndis adspersi.

FLORES ovati, acuti, viridi-purpurascentes. Glu-
mæ calycinæ lanceolatæ, attenuatae. Flosculi
gemini, alter pedicellatus, alter sessilis, calyce di-
midio breviores, basi pilosi, hermaphroditæ, in
medio dorsi aristati. Aristă vix tortilis, calyce
parum brevior.

Græs, som endee af mine Svenske Venner have meddeelt mig under dette Navn, er neppe andet end Holcus odoratus, som undertiden har to Blomster i Blægen (Gluma), og neppe skulde jeg troe, at han af den Aarsag skulde have gjort to ellers saa lige, til forskellige Arter. Den *Aira alpina* Hr. Prof. Strom nævner i hans Sondmors Beskrivelse, tvivler jeg meget om at være den *Linnæiske*, i det mindste ikke saasnat min, som jeg ikke har Grund at tvivle om, er den *Linnæiske*, thi min har intet Solvsarvet paa Blomsterne, desuden har jeg aldrig seet den i Enge, endog ikke i Findmarken selv, hvor den ellers er oversledig. Men, isald jeg ikke bedrager mig for meget, saa troer jeg sikert, at *Linné* ikke forstaer under *Aira alpina* anden, end den som jeg har antaget dersor i *Flora Danica*. Overmaade noie passer den med Scheuchzers Beskrivelse af det Græs, som *Linné* anseer at være det samme med hans *Alpina*, og naar man undtager, at *Linné* tilskriver sin *A. alpina* en panicula densa, saa seer jeg ikke, at den i det mindste afgiver fra det Kjendemærke, *Linné* angiver. Dog dette kan ikke hindre; thi da Blomstilkene staae mere oprette, inden den begynder at blomstre, saa faaer Bippen da et tætttere Udseende. Med *Aira montana* er den nær forvandt, men Blædene ere bredere, Blomsterne ere lidt tykkere og bredere, stærkere rede, især adskiller den sig fra denne saa og fra *A. flexuosa* derved, at Snærp'en (arista)

sidder midt paa Ryggen af Blomsteret, er kortere end Bælgen (gluma), og ikke ved bals af Blomsteret og længere end Bælgen.

Juncus biglumis og *triglumis*²⁷⁾ vokede blandede imellem hinanden i en fugtig Jordbund, den første er dog meget almindeligere paa de norske Fielde. Da Blomsternes Antal, som Linne angiver til forskiel imellem disse to, er meget foranderlig og ofte lige i begge, saa ere nye Skillemærker nedvendige. Man finder begge med 2, 3 og 4 Blomster. Bladene ere sylformige (subulata) paa begge, og adskille saaledes ikke heller. Men det ikke var rigtigere at kalde de Blade, der findes under Blomsterne, Blomsterblade (bractea), end Bælzer, som Linne kalder dem? Disse synes ogsaa at skille den ene Art fra den anden bedre end Antallet af Blomsterne.

Efter

²⁷⁾ *JUNCUS biglumis* floribus terminalibus subgeminis, bractea altera floribus longiore acuminata.

Juncus biglumis folio subulato, gluma biflora terminali. Lin. S. V. pag. 341. Flor. Dan. tab. 120.

Folia sape duo vel tria ad radicem & unicum in culmo.

JUNCUS triglumis: floribus terminalibus subternis, bracteis duabus ovatis flores subæquantibus.

(edit.) *Juncus biglumis*: foliis planis gluma triflora terminali. Lin. S. V. pag. 341. Fl. Dan. tab. 132.

Efter Hr. Swartzes Anmerkning i de Svenske Videnskabs Handlinger²⁸⁾, er den Plante, som de fleste have anseet for *Spergula saginoides* Linnæi ganske forskellig fra den han forstod under dette Navn. Retzii og Curtis's *Spergula saginoides*, Lightfoots, Hudsons og Müllers²⁹⁾ *Spergula larinina*, Hallers *Alsine* no. 862. blive efter denne Dagtagelse en nye Art af *Spergula*, som Hr. Swartz kalder *subulata*. Hr. Allionii Figur af *S. saginoides*³⁰⁾ synes at afvige noget fra Hr. Müllers og Swartzes. Den virkelige *Spergula saginoides* herer dog ikke destomindre blandt de norske Værter. Saavel paa de Fielde, hvor jeg det Mar opholdte mig, som og næsten paa alle, jeg har besøgt, er det en ganske almindelig Plante.

Endskient *Carex limosa*, *atrata* og *globularis* tildeels ere baade anmærkede i botaniske Skrifter, og de twende første allerede afgtegne, saa er dog en Anmerkning ligesaa lidt overflodig ved disse, som ved de øvrigearter af denne Slekt, hvor endnu meget flettes inden med Vished kan afgøres, hvad der er Art og hvad der er Forandring. Ingen af dem kan ellers regnes blandt de sieldne Fieldegræs, dog er *Limosa*

C. 4 (Dystar)

²⁸⁾ For Aar 1789. pag. 45.

²⁹⁾ Flor. Dan. tab. 858.

³⁰⁾ All. Flor. Pedem. tab. 64. fig. I.

(Dystar) den almindeligste, ikke allene i alle Sumpere paa Fiieldene, men og uden for disse paa flere Steder i Europa ikke usædvanlig. Hr. Wildenows Beskrivelse, som og Figuren han i Flora Berolinensi ³¹⁾ har givet af hans Carex elegans, passer saa noie til Linnei Carex limosa, saadan som den findes uden for Fiieldene, saa at jeg ikke kan ansee den for andet, end een og samme Plante. Den Tegning, Conferentsraad Müller har meddeelt af C. limosa i Flora Danica ³²⁾, er gaanske giort efter en, der er tagen her i Siælland; thi almindelig finder man den paa Fiieldene mindre i Vært, med et mindre Aantal Blomster i Aret. Blomsterbladenes Farve er forsikellig, endog paa Fiieldene selv; man finder dem snart lysere, snart mørkere, men som oftest sorte. Her i Siælland derimod har jeg altid fundet den med lysere. Hr. Leers Carex limosa ³³⁾ derimod troer jeg sikkert maae være en særskilt: efter Tegningen at denne, har den kun lidt overeensstemmende. Uagtet at C. limosa saaledes forhen baade er beskrevet og tegnet, saa maae jeg dog her nævne den i Anledning af et Stærgræs, der forekom her paa Fiieldene, men endnu siden i større Mængde i Findmarken, som, endftiont at jeg kun holder det for en Forandring, dog for sin Afsigelses Skyld fortinerer

at

³¹⁾ Wilden. Flor. Berol. n. 104. tab. I. fig. 4.

³²⁾ Flor. Dän. tab. 646.

³³⁾ Leers Flor. herb. pag. 201. n. 1719. tab. 15. fig. 3.

at anmærkes. Ifald man blot havde denne Udartring for Diet uden at have Lejlighed at sammenligne den med flere Planter af *Carex limosa*, saa kunde man letteligen fristes til at ansee den for en nye og særsfelt Art. Den afgiver virkelig i nogle enkelte Ting, men da den igjen i andre kommer noer overeens, saa voer jeg ikke at anføre den som en særsfelt Art i en Slægt, der er saa polymorph som Stærgressene; saa meget mindre da jeg har fundet nogle Mellemarter, der vise Overgangen fra den ene til den anden. Forsøg ved Dyrkning, hvad Forandringer den kunde være underkastet i en forskellig Jordbund, var ved denne, som ved flere Arter af denne Slægt det der fornemmelig skulde give Oplysning, men disse ere endnu tilbage ved denne Slægt. Fra Limosa adskiller den sig fornemmelig ved 1) at den er mindre i Væxt, 2) at Hunblomsternes Antal sjeldent gaaer til 8, 3) at disse sidde i en dobbelt Rad, 4) at Blomsterbladene i Hanaret ere ikke uddragne i en Spidse længere end Freeet, men ende sig i en kort Spidse af samme Længde som Freeet, 5) at Blomsterbladene i Hanaret ere stumpe og ikke sterk tilspidsede. At Forskiellen desto bedre kunde sees, har jeg troet nedvendigt at tilføje en Beskrivelse paa de Dele af *Limosa*, hvor Ullighederne ber seges og over Hele Planten af Udartringen, for at vise Overensstemmelsen ³⁴⁾. Figuren af Freeene viser noksom, at den

C 5

ikke

³⁴⁾ CAREX *limosa* spicis ovatis pendulis: inaequa longiore
rectiore, radice repente. Lin. S. V. pag. 845.

ikke er nogen Udtning af *Carex capillaris*, til udvortes Udeende nærmer den sig desuden mere til *C. limosa*.

SPICÆ foemineæ compressæ, ovatae, vel oblongæ, imbricatae. *Squamæ calycinae acuminatae: acumine capsulis longiore.* *Masculæ squamis calycinis lanceolatis, attenuatis.*

Variat spicis longioribus vel brevioribus, pallide fusca, vel obscurioribus vel atris. Capsulae semper pallide virides. Specimina legi spica foeminea suprema versus apicem mascula. Leerfi *Carex limosa* huc non pertinet; videtur enim esse gramen omnino diversum.

b. Carex limosa, varietas pauciflora.

RADIX repens.

CULMI digitales vel palmatae, filiformes, triquetri, glabri, basi vaginis aridis testi.

FOLIA omnia inferne nisi unicum versus medium culmi, culmo breviore, plana, margine retrorsum scabra.

SPICA *mascula terminalis, erecta, unguicularis, plerumque pallide-fusca.* *CALYCIS* *squamæ oblongæ, obtusissimæ, basi parum angustatae.*

SPICÆ *foemineæ geminæ, interdum solitariae, pendunculatae, ante florescentiam erectæ; dein pendulae, lineares, semiunguiculares vel parum longiores.* *Pedunculi* *capillares, longitudine spicularum.* *Bractea* *sub infima spica, subulata, spica paululum brevior, nulla vel brevissima sub secunda.* *Flores* 8, interdum 40, dupli serie, alterni, distincti. *Calycis* *squamæ oblongæ, mucronatae, atræ, longitudine capsulae.*

Necta.

Limosa. *Carex atrata* (Sortstar) ³⁵⁾ er dog ikke saa almindelig paa Fjeldene som i Finnmarken, hvor man ofte

Nectarium oblongum, utrinque acutum: extus convexum, intus planiusculm, viridi-pallescens.

Stigmata tria.

Differit igitur a *Carice limosa*: magnitudine, seminibus duplici ordine digestis, paucis: squamis calycinis mucronatis longitudine Capsularum: squamis calycinis spicæ masculæ obtusissimis. Varietas *Caricis capillaris* esse nequit, cum squamæ calycum in spicis foemineis capsulis non sunt breviores, nec capsulæ trigonæ acuminatæ suscæ ut in capillari; præterea habitu etiam differt.

³⁵⁾ *CAREX atrata*: spicis androgynis terminalibus pedunculatis: florentibus erectis, fructiferis pendulis. Lin. Syst. Veg. pag. 845. Flor. Dan. tab. 158.

Gramen alpinum pulchrum, foliis caryophyllæis, spicis atris tumentibus. Scheuchz. Gram. p. 481. tab. 11. fig. 1. 2.

Carex alpina foliis caryophyllæis, caule concinne triquetro, capitulis compactis, pulchellis atris & tumentibus, spicamque veluti componentibus ac aliquibus pediculis insidentibus. Mich. n. gen. p. 69. Ord. 7. n. 1.

Carex spicis ovatis, petiolatis congestis, senescendo nutantibus. Hall. hist. stirp. n. 1369.

β. *Spiculis subsessilibus*.

øste finder den oversledig i Engene og til en langt stærre
Heide end sædvanlig, især ved Varanger Fiorden.

հօս

Carex nigra culmo triquetro folioso, spicis androgynis nigris erectis ternis terminalibus. Allion. Flor. Pedem. n. 2310.

CULMI sape plures, ercti, exacte triquetri: angulis retrorsum scabriusculis, semipedales, in pratis non raro sesquipedales, striati, glabri, inferne vaginis foliorum teciti. Vaginae infimæ lividae vel fuscæ. Stolones procumbentes vaginis teciti, infimis lanceolatis, fuscis.

FOTIA omnia versus basin, lanceolato-subulata, culmo breviora, subtus carinata, versus apicem minutissime ferrulata, scabra, inferne leviora.

SPICÆ ad apicem 2. 3. vel 4. inferior plerumque
a reliquis parum remota, longius pedunculata,
superiores magis approximata interdum brevissi-
me pedunculata: omnes oblongæ, crassæ, pol-
licares vel parum breviores, undique imbricata,
ut plurimum atræ. Bractea subulata sub infima
spica, parum longior, sub secunda brevior, vix
ulla sub insequentibus. Spica terminalis an-
drogyna, basi mascula, a medio ad apicem fo-
minea. Squamæ calycis masculorum lato-lineares,
obtusiusculæ, parum longiores quam foemineo-
rum, dorso linea pallida. Squamæ cal. faem.
ovato-lanceolata, attenuata, longitudine capitu-
larum.

NECTARIUM subrotundum, mucrone minuto.

Stigmata tria.

Carex

Hos denne har jeg aldrig fundet noget særligt Hanax, men enten ved Basis af det overste eller og af begge de overste Hunax findes Hanblomster, som naar Blomstertiden er forbi forsvinde, saa at man neppe seer mere Legn dertil, hvorfor og Haller har ført den til den første Afdeling af Stærgræssene, som har blandet Kion i et Ax, til Udseende derimod kommer den nærmere til dem, der have dem i særligte. Hr. Allioni's *Carex nigra* er jeg saa meget sikrere om, at den kun er en Forandring af denne, da jeg har fundet dem der afvige mere eller komme nærmere til hans nigra; thi det er ikke saa rart at finde Ax, der have en længere eller kortere Blomstertilk, og blive derved Axene mere eller mindre hængende og undertiden saa sorte, at Året sidder lige op, saaledes som Hr. Allioni angiver til Forskelsmærke imellem hans nigra og Linnæi atrata.

Carex globularis ³⁵⁾ er vel neppe endnu iagttagen uden for Fiieldene og neppe andensteds, end paa

de

Caricem nigras Allion. nil nisi varietatem esse omnino persuasus sum, non raro enim pedicelli, præsertim superiores rarius omnes, tam breves existunt ut spicæ fere sessiles evadant, hinc erectæ, ut in non paucis individuis observavi æque ac in *Carice atrata* ab ipso Allionio missa: alias differentias indagare non potui.

³⁶⁾ *CAREX globularis*: spica mascula linearis, foeminea subsolitaria oblonga sessilis distans bractea breviore, capsulis glabris.

Carex

de norske og i Lapmarken, den er og mere sielden end de twende foregaaende, saavel paa Fjeldene som i Fjordene.

Carex globularis: spica mascula oblonga, foeminea sessili ovata folio florali breviori approximata.
Lin. S. V. pag. 844.

RADIX perennis.

CULMI solitarii vel plures, spithamæ, sæpe pedales, erecti, rigidiusculti, enodes, inter spicas triquetri infra has teretes, glabri, striati, seta portina parum crassiores, basi vaginis aridis testi.

Stolones procumbentes.

FOLIA omnia versus basin culmi, inferne vaginantia, erecto-patentia, culmo parum breviora, subulata, angusta, subtus convexa, supra canaliculata, deorsum scabriuscula, striata, acuta, apice fuscæ.

Spica mascula terminalis, erecta, solitaria, linearis, versus apicem parum crassior, pollicaris. *Squamae calycinae* lineares, obtuse, fuscæ, carinatæ, margine membranaceo albidae. *Bractea* nulla nisi squama structura squamarum calycis, sæpe alia fuscæ, acutior, in medio pedunculi.

Spica foeminea plerumque solitaria, rarius geminæ, spatio semipollucari a mascula remota, sessilis interdum brevissime pedicellata, oblonga, pollicaris, interdum vix unguicularis, crassitie pennæ cygneaæ, sexfariam imbricata. *Bractea* subulata, patentissima, spica duplo longior, sæpe versus basin margine & ore fuscæ. *Squamæ calycis ovataæ*

marken. I Flora Danica ³⁷⁾ findes vel en Tegning under dette Navn, men som er ganske thetydig. Hr. Lightfoot har dersor ikke anset den dersor, men troer, at det ikke er andet end Carex limosa ³⁸⁾, endnu ikke nok udvillet, hvilket jeg dog ikke vover at af-
giøre. En nye Tegning paa dette Græs var dersor ikke oversledig, men endnu mindre en Beskrivelse, som saavidt jeg ved endnu savnes aldeles.

Besynderligt er det, at Gunnerus ikke har anset denne i hans Norske Flora, men formodentlig har han taget den enten for pilulifera eller filiformis, maaßke helst for den sidste; thi ingensteds i Nordlandene har jeg iagttaget filiformis, men vel globularis, at han giver den, han beskriver under Navn

af

ovata, acute, longitudine capsularum, fuscæ,
superne margine albida, carinatæ; carina
viridi.

Nectarium oblongum, stramineum, ætate sæpe ni-
grum, inflatum, mucronatum.

Stigmata tria.

Variat altitudine: spicis foemineis solitariis vel
geminis, inferiori tum pedunculo semiungui-
culari, superiori sessili bractea brevissima fu-
sca suffulta. Rarius specimina legi spicis subro-
tundis, stylis geminis, foliis planiusculis vix
tamen me judice diversa.

³⁷⁾ Tab. 43.

³⁸⁾ Lightf. Fl. scot. pag. 556.

af filiformis, en trekantet Stilk, er det eneste,¹ der kunde giore twivlagtig, at han ikke har meent globularis, af hvilken kun den Dael er trekantet, som er imellem Axene, men neden for disse shnes den snarere rund. Maaske og, at han ved Bestrielsen allene har agtet paa denne Deel af Græsset. Filiformis adsplices, foruden ved andre Kiendemærker, ogsaa derved, at Froets Svebe er bedækket med smaae Haar.

Empetrum nigrum, Krokkebær³⁹⁾), der saa sjeldan er forekommen Linné med Evetulle-Blomster (*Flores hermaphroditii*), saa at han kun har set den en eneste gang⁴⁰⁾, fandtes saavel her, som overalt i Norge, hvor den er forekommst mig, alletider med Evetulleblomster, tilligemed Hanblomster paa en og samme Plante. Neppe har jeg fundet en, hvor jo ikke begge Slags vare tilstede. Den burde saaledes snarere regnes til den 23de Klasse hos Linné, isald denne skulde beholdes, end til den 22de. Alletider vare og Hanblomsterne og deres Frugttraade (*Stamina*) gule, Evetulleblomsterne derimod tilligemed alle Delene deraf purpurrede. Hunblomster tilligemed Evetulleblomster, som Hr. Ja quin⁴¹⁾ har iagttaget paa een og samme Buss, har jeg endnu ikke fundet paa nogen af den Maengde, jeg har haft Leilighed at undersøge.

Vid-

³⁹⁾ Flor. Dan. pag. 975.

⁴⁰⁾ Species plant. pag. 1450.

⁴¹⁾ Flor. Vindeb. pag. 298.

Bidjerne ere for det meste Nordens Beboere. Anstallet deraf i de mildere og især i de varmere Egne er ubetydeligt imod hvad Fieldene i Norge og Findmarken frembringe. De manglede heller ikke her, men nu i Julii Maaned var disse tidligen blomstrende Buske alene at finde med Lov; jeg maatte saaledes bie med at undersøge en Slægt af Planter, som af Europeiske Planter er næsten mere ubestemt end mange fremmede, i det mindste de Arter, der beboe Fieldene og lige Climat.

Salix herbacea ⁴²⁾ og *Myrsinites* vare de eenes ste, jeg paa denne Tid endnu fandt i Blomster. Disse havde Blade og Blomster mod Sædvane hos mange af denne Slægts Arter, hvor Blomsterne gierne komme, førend Bladene udvikle sig, og ere affaldne naar disse ere fuldkomne. Dog synes de Bidjer at afvige hersra, som have ganske glatte Blade, af hvilke jeg næsten altid har truffet de fleste Arter, jeg har seet i Findmarken, med fuldt udviklede Blade og Blomster paa en gang, de derimod med lodne alletider med tidlige Blomster. *Salix myrsinites* ⁴³⁾ er en af de smukkere Bidjarter med sine glindsende og smukt aarede Blade. Sielden har jeg fundet den over 1½ Fods Heide; fra alle øvrige

⁴²⁾ Flor. Dan. tab. 117.

⁴³⁾ SALIX myrsinites: foliis serratis glabris ovatis venosis.
Lin. S. V. pag. 879.

svrige udmerker den sig ved, at en stor Deel Bladet fra det forrige Aar blive siddende fortørrede indtil længe ud paa den selgende Sommer.

Silene acaulis ⁴⁴⁾, hvoraf Hr. Allioni gier tyvende forskellige Arter, og kalder den ene acaulis ⁴⁵⁾ men den anden exscapa ⁴⁶⁾, ere af de almindeligste Voerter paa Fjeldene. At Frøehuset paa den ene, exscapa nemlig, er mere rundt, og at Blomsteret er aldeles uden Blomsterstilk, er det, der har bevoget Allioni til at adskille dem; men man træffer saavel den ene som den anden med en længere eller kortere Blomsterstilk,

og

ARBUSCULA, interdum bipedalis, ramosissimus: rami varie flexi, juniores pilosi.

FOLIA petiolata, elliptica, unguicularia, ætate sepe longiora & latiora, juniora pilis adpersa præferentim subtus, adultiora glaberrima, supra imprimis nitida, utrinque viridia, basi acuta, serrata: serraturis glandulosis obtusiusculis. Folia præteriti anni, arida, membranacea, venoso-reticulata, ad æstatem insequentem persistunt. **Sripulae** nullæ. **Squamæ** gemmaceæ ovatæ, flavescentes.

AMENTA ex eadem gemma ac folia, pollicaria.

Mascul. hirsuta: squamis oblongis obtusis: **foemin.** hirsuta, crassa: squamæ ut in masculis.

CAPSULA conica, attenuata, fusca, villosa.

⁴⁴⁾ Flor. Dan. tab. 21.

⁴⁵⁾ All. Flor. Pedem. n. 1583. tab. 79. fig. 1.

⁴⁶⁾ All. Flor. Pedem. n. 1584. tab. 79. fig. 2.

og det der skulde være det fornemste Skillemerke, nemlig Freehusets Længde, er ligeledes flere Forandringer underkastet. Jeg kan saaledes ikke ansee dem for særskilte Arter, da jeg har fundet flere, hvor Freehuset nærmest sig til en mere afslang eller mere rund Figur. Farven, hvilken Allioni anfører som et Forskjelsmerke, er ligeledes foranderlig; man finder den lysere eller mørkere. Linneé har fundet den øste ganske hvid, som efter Allioni burde være mørk til Farve⁴⁷⁾.

Ligesaa lidet troer jeg Hr. Allioni *Saxifraga biflora*⁴⁸⁾ og *purpurea*⁴⁹⁾, der er Hr. Gouans *retusa*⁵⁰⁾ at være virkelige Arter, men anseer dem blot for Afændringer af *oppositifolia*⁵¹⁾. Ved at sammenligne de forskellige Afændringer af *oppositifolia*, som jeg fandt her paa Fjeldene, med dem jeg har samlet i Pyrenæerne og Sweits af Gouans *retusa* og Allioni biflora, samt med dem, som ere blevne mig meddeelte af Forfatterne selv, er jeg bleven saa meget vissere derom. De Forskjelligheder, som have givet Anledning til at anse dem for særskilte Arter, finder man ikke allene paa særskilte Busker af Planten, men og øste alle tre Forandringer paa en og samme

⁴⁷⁾ Flor. Lappon. n. 181.

⁴⁸⁾ All. Flor. Pedem. n. 1530. tab. 21. fig. 1.

⁴⁹⁾ All. Flor. Pedem. n. 1531. tab. 21. fig. 2.

⁵⁰⁾ Gouan. illustr. p. 28. fig. 17. fig. 1.

⁵¹⁾ Flora Dan. tab. 34.

Rod, hvilket gør dem uden Imodsigelse til een og samme. Den Forandring af oppositi folia, som Linné anmerker i hans Flora Lapponica ⁵²⁾ bliver efter al Anseende Gouans retusa.

Saxifraga rivularis ⁵³⁾ , som Linné regner for den rareste bland denne Slægt, var almindelig ved alle rindende Bække. Man finder den undertiden lidt haarig, østest ganske glat. Saxifraga nivalis var ikke usædvanlig til forskellig Størrelse, øste et Spænd hei, undertiden neppe større end en Finger. Da denne Plante fun endnu er løseligen beskrevet, saa troer jeg det ikke afgiven at tilføje en Beskrivelse efter de flere jeg har hørt Lejlighed at see ⁵⁴⁾.

End-

⁵²⁾ Flor. Lap. pag. 142. tab. 2. fig. 1.

⁵³⁾ Flor. Dan. tab. 118.

⁵⁴⁾ Saxifraga nivalis foliis obovatis crenatis subsessilibus caule nudo, floribus congestis. Lin. S. V. pag. 412. Flora Dan. tab. 28. Lightf. Flor. Scot. pag. 221. tab. 12.

FOLIA radicalia, plura, in rosam expansa, spatuletæ, unguicularia, pollicaria, interdum bipollicaria, crassiuscula, avenia, vix nervosa, utrinque glabra, nisi pili aliquot ad marginem & in costa subtus: Lamina obovata, oblonga, rarius subrotunda, grosse serrata: serraturis obtusis.

SCAPUS plerumque solitarius, interdum gemini, vites, digitalis, palmaris, rarius spithameus, sim-

Endskjont Torholen, Osmunda crispa ⁵⁵⁾ vorde her i Mængde paa flere Steder, vidste man dog ikke noget om den skadelige Virkning, hvorför den er kendt i Hardanger. Den ansees der for en af de meest skadelige Værter for Hestene, hos hvilke den, efter den Beregning man paa en Reise der gav mig, foraarsager en Forstoppelse, som dræber Hesten inden kort Tid. De have og af den Alarsag givet den Navn af Hestesprenge. Det eeneste Raad, som de kiende derimod, var Pulveret af den terre Plante, hvorvidt dette har sin Rigighed eller ikke, er mig ubeklædt.

Paa de fra Toppen af de høiere Fielde nedtrukne store Stene fandtes en Lichen, som jeg forhent fun havde seet paa Pyrenæerne. Da den passer saa

D 3

vel

simplicissimus, interdum ramo uno vel altero florifero superne, pubescens, striatus in primis superne, sape tortus; folia nulla præter unium superne versus flores lineare-lanceolatum.

PEDUNCULI superne, alterni: pedicelli simplices vel subramosi, interdum triflori, breves, pubescentes, uti pedunculi. Bractea linearis ad basin pedicelorum. Flores plus vel minus conferti vel copiosi.

CALYX superus, pubescens: laciniis ovatis, uti bractæ, sape purpureoscentibus.

Petala oblonga.

Folia nunquam sessilia vidi, sed semper basi in petiolam planum attenuata.

⁵⁵⁾ Flor. Dan. tab. 469.

vel til Hudsons Lichen *crassus*⁵⁶⁾, saa har jeg og i Flora Danica⁵⁷⁾ anført den under dette Navn. Dens heirede Skiolde (Scutellæ) paa de lysgronne Bladé gør den til en af de smukkeste i denne Slægt. Mossen selv sad enkelt stæet paa Stenene. Da den paa den Side mod Dagen bestod af mange Bladé, hvorfaf det ene bedækkede det andet, saa lignede den oven paa de saa kaldte Lichenes imbricati. Betragter man den derimod neden under, saa synes den kun at bestaae af tre eller fire større enkelte Bladé, der stede tilsammen i en Middelpunkt, hvorved den fastes til Stenene og ligner saaledes mere Lichenes coriacei. Farven neden under er en smudsig hvid og mod Kanterne noget graae, som tilsidst gaaer over i en næsten sort Farve. Sielden findes den ganske sort neden under. Tegn til Rodtrevler har jeg ikke jagttaget. Neppe er Hr. Smiths *Lichen chrysoleucus*⁵⁸⁾ forskellig fra denne. Den lugt af gammel Tobak, som Dillenius og Lightfoot har villet merke hos denne, har jeg ikke funnet spore. Blandet imellem denne Mosse, vorde en anden, der i alt saavel i Henseende til Farven af Bladene paa begge Sider, som

og

⁵⁶⁾ Huds. Flor. Angl. pag. 530. Hoffm. enumer. Lich. pag. 91. tab. 19. fig. 1.

⁵⁷⁾ Flor. Dan. tab. 1006.

⁵⁸⁾ Smith in transact. of the Lin. societ. I. p. 82. tab. 4. fig. 5.

og til Udseende var lig den nævnte, undtagen, at den var mindre og med Skiolde af næsten samme Farve, som Bladene. Da den saaledes i det betydeligste er aldeles lig, saa tor jeg kun ansee den for en Afstænding. Dog er en forskellig Alder neppe Aarsagen til Ulig-heden i den forskellige Farve af Skoldene; thi disse finder man paa den forstørrede, hvor smaae de end ere, dog alletider af en rød Farve.

Lichen hypnorum ⁵⁹⁾ er en af de almindelige Mosser i hele Norge; den forekommer ikke allene nede ved Biergsfodderne, men dog i større Mængde højere op til Fields. Endstinent at denne Mosse vel over-dækker med sin Skorpe adskillige andre Mossearter, saa-

D 4

som

⁵⁹⁾ *LICHEN hypnorum imbricatus crustaeformis: foliolis in-*
nutis lobatis virescentibus, scutellis ferrugineis mar-
gine crenulatis subtus granulatis.

Lichen hypnorum crustaceus virescens: foliolis ro-
tundatis, scutellis rufo-fuscis margine crenatis.

Flor. Dan. tab. 956.

Habitat in variis muscis præsertim in Hypnis.

CRUSTA: foliolis minutis, apice parum dilatatis, lo-
batis: lobis rotundatis, supra virescentibus, sub-
tus albidis. Scutellæ sessiles, copiosæ, sparsæ, va-
riæ magnitudinis, ferrugineæ, concavæ, cinctæ
margine plicato-crenulato, albido, ætate dilute
ferrugineo: crenulis inæqualibus interdum fi-
gura foliolorum; subtus albide vel dilute ferru-
gineæ, versus marginem granulatae.

som *Polytrichum*, saa dog da den fornemmelig skulde Hypna, har jeg helst givet den Navn af det sædvanligste, hvorpaa jeg fandt den. Den indtager ofte et Rum af flere Haandsbreed. Saae man den uden Skiolde, saa skulde man snart tage den for Begyndelsen til en af Lichenes scyphiferi. Bladene ere meget forstellige i Størrelse, undertiden, dog sielden, finder man den i alle Dele saa stor som deu, der findes nederst paa Pladen i Flora Danica, hvor den forestilles; undertiden finder man Bladene saa smaae, at man behøver Gienglasset for at se dem. Den udmarkør sig meget ved at den undre Side af Skoldene er besat med smaae Blade, især mod Kanten, der gør den endnu mere kruset end den er i sig selv. Synonymer til denne har jeg ikke funnet finde.

Den Forandring af *Lichen miniatus*⁶⁰⁾, som Lightfoot kalder *complicatus*⁶¹⁾, fandtes her som i Valders paa den steile nogene Væg af Fieldene. Urigtig gør Hr. Wulff denne til samme med *Lichen polyphyllus* Linnæi⁶²⁾. Den kan regnes blant de sieldne norske Moss'er. *Lichen nivalis* beækker ofte hele store Strækninger paa selve Fieldryggene i saadan Mængde, saa at de langt fra synes som be-

⁶⁰⁾ Flor. Dan. tab. 532. fig. 2.

⁶¹⁾ Flora Scotica pag. 858.

⁶²⁾ Jacq. collect. vol. 2. pag. 190. tab. 16. fig. 1.
litr. a-i.

Dækkede med Sne. Hvor almindelig end denne Moss er, saa var den dog her kierkommen, da jeg for første gang fik se dens Fructification, hvormed den saa sielden findes, at kun saa have set den dermed. Linne^s sagde den dermed forgives i Lapmarken, han fandt den siden i Dalekarlien, og efter en af disse er formodentlig den maadelige Tegning, der findes i hans Flora Lapponica ⁶³⁾), som næsten er det eneste Sted, man finder den asteget med dens Skiolde; thi disse manglende saavel paa Dillenii Figur ⁶⁴⁾, som paa Oeders ⁶⁵⁾). Ikke heller synes nogen af de flere, der have beskrevet den, naar man undtager Haller ⁶⁶⁾ at have set den dermed. Saavel Scopoli ⁶⁷⁾ som Weis ⁶⁸⁾ og Weber ⁶⁹⁾ tilstaae at den ikke er forekommen dem med Skiolde. Den er saaledes uden Twivlen af de Mosser, der meest sielden findes med Fructification. Da Hr. Smith's Lichen cucullatus ⁷⁰⁾ er efter mine tanker ikke andet end

D. scutellata nivalis.

⁶³⁾ Lin. Flor. Lapp. tab. II. fig. 2.

⁶⁴⁾ Hist. Muse. tab. 21. fig. 56.

⁶⁵⁾ Flor. Dan. tab. 227.

⁶⁶⁾ Historia Stirp. Helv. n. 1977.

⁶⁷⁾ Flora Carn. edit. 2. n. 1386.

⁶⁸⁾ Plant. crypt. Flor. Gotting. pag. 71.

⁶⁹⁾ Spicileg. Flor. Gotting. pag. 238.

⁷⁰⁾ LICHEN cucullatus foliaceus erectus laciiniatus albus, scutellis posticis cucullatis fuscis. Smith in Transact. of the Lin. Societ. Tom. I. pag. 84. tab. 4. fig. 7.

nivalis, saa bliver hans den eneste Aftegning, som jeg kan kalde god af denne Mosse, men gier desuagtet en nye ikke oversigdig. At Hr. Smith's virkelig ikke er andet end den samme, har den Maengde, som jeg samlede af denne Mosse, forvisset mig om. Skjoldet, Skjoldet indtager paa Hr. Smith's Mosse, er virkelig ikke noget vœsentligt Merke; thi man finder dette mere paa Siderne eller mere i Toppen paa uatlige. Dette retter sig efter Bladet selv, der neden under beklæder Skjoldet, leber den ene Deel deraf, som gaaer til den øverste Kant og til Siderne længere ud, som ofte hænder, end den øverste Kant af Skjoldet, saa kommer dette at staae mere paa Siden af Bladet; er det opad lebende Stikke af Bladet meget længere end Skjoldet, saa beier det sig gjerne og dannner derved den Hætte, som Hr. Smith tillige angiver som et Merke for hans *L. cucullatus*. Denne Hætte er større eller mindre, alt som Kanten af Bladet, der staaer ovenfor og paa Siderne af Skjoldet, er længere eller kortere. At det saaledes forholder sig har jeg ikke seet paa een, men paa hundrede. Da Skjoldet i Linnæi Tegning synes at staae i selve Kanten, saa er det formodentlig det, der har bevoget Hr. Smith til at ansee sin som forskellig, maaske og efter de Exemplarer, han har havt for Dinene. Farven paa denne afvæler, undertiden finder man den mere hvid, undertiden mere lyseguul. Hele Væxten

er desuden og meget forskellig efter dens forskellige Alder.

Da den islandiske Mosse (*Lichen islandicus*) ikke falder her just i nogen betydelig Mengde, saa kunde Nivalis erstatte den ved sin Overslodighed, isald man vilde nytte den som Nøringsmiddel efter den Forkrift, som Hr. Dr. og Prof. Strom for endel Aar siden udgav. Linneus anseer den og i hans Flora Lapponica for en af de Mosser, der kunde med Fordeel anvendes til Pudder, hvilket fortende nærmere at forsøges.

En af de meest sieldne Mosser, som jeg ingensteds har tagtaget i Norge, uden her og ved Bensjorden i Tromsø Fogderie i Nordlandene, men paa begge Steder kun sparsommelig, fandtes paa nogle enkelte Steder, hvor Biergarten var oplost til Gruns. Den dannede Roser af nogle Tommers Diameter, sammensatte af mangfoldige smaae Blad. Disse sadde neden til tæt til hinanden, vare af en Tommes Længde, smallere neden til og smudsig hvide, eventil udbredede de sig i et bredere Blad, der laae fladt nedbeiet, og hvoraf det ene bedekkede det følgende til Halvedelen som Skiel. I Stedet for Skiolde, som paa øvrige bladagtige Mosser, fandtes her allene en fort Knop paa hvert enkelt Blad, hvilket udmerker denne fra adskillige af dens beslægtede. Gladene vare oven paa den udbredte Deel hos den torre Mosse lysebrune, men paa den vaade grønne, neden under hvide, ligesom den

den nedre Deel, der sad i Jorden. Hr. Swartz der har foreget denne Slægt med saa mange nye, både europeiske og indiske, har i de Upsaliske Afhandlinger kaldet den *Lichen luridus* ⁷¹⁾. Vel ere Bladene smaae i Forhold til adskillige af de andre af *Lichen imbricaris*, men at de neppe ere synlige som *Mitchelius* beskriver dem er overdrevet; med blotte sine stielner man ethvert ret vel.

Hr. Hoffmanns *Verrucaria ocellata* ⁷²⁾ og Jacquins *Lichen marmoreus* ⁷³⁾ vare ikke usædvanlige paa sterre lese Stene. Mod de øverste Spids

ser

⁷¹⁾ *LICHEN luridus*: imbricatus crustæformis, foliolis minutis sinuatis crassis fusco-viridibus subtus albidis, tuberculis nigris. Dikson. fasc. pl. cryptog. 2. p. 20.

Lichen pulmonarius, *saxatilis*, *viridis*, *foliis* vix conspicuis, *squamatum* sibi *incumbentibus*, *receptaculis* *florum* *nigris*. Mich. gen. pl. pag. 101. tab. 54. fig. 4. Dill. hist. musc. tab. 30. fig. 34.

Lichen *foliis* *pulposis*, *calcareis*, *fuscis*, *imbricatis*; *scutellis* *nigris*. Hall. hist. pl. n. 2031.

Lichen *luridus* *crustaceus*, *foliolis* *imbricatis* *crassis* *minutis* *fusco viridibus*, *subtus* *albidis* *scutellis* *nigris*. Swartz in Nov. Act. Ups. vol. 4. p. 247.

Madidus virescens, *siccus rufescens*, *Tuberculum* *nigrum* *magnitudine* *fere* *seminis* *Sinapeos* *in singulo* *foliolo*.

⁷²⁾ *Planta lichenosa* pag. 92. tab. 20. fig. 2.

⁷³⁾ *Collectanea* vol. 2. pag. 178. tab. 13. fig. 1.

ser af Fjeldene og hvor næsten den største Deel af de Mosser, som længere ned fandtes i Mængde, begyndte at forsvinde, var ingen almindeligere end *Lichen ventosus*⁷⁴⁾. Oversledigst viste den sig der, hvor Steenarten allerede havde begyndt at oplose sig. Conferentsraad Müller's *Lichen scopulorum*⁷⁵⁾ bør hensøres til denne og ligeledes Hr. Webers *Lichen cruentus*⁷⁶⁾. Haders *Lichen Hecke*⁷⁷⁾, som Hr. Hoffmann⁷⁸⁾ mener at kunne here her hen, er en ganske forskellig Art, som længere frem bliver at omtale. Man træffer den af en grøn Farve, helst naar den er fugtig, eller og nærmer den sig til det lysegule. Som flere Steenmosser kunde den være tienlig til Farve, allene at den fandtes i en større Oversledighed; thi med *spiritus salis ammoniaci* og Kalkvand giver den en skøn purpurred Tinctur.

Elvela membranacea⁷⁹⁾, som jeg klaret efter fandt i største Mængde paa Bardøe, vorde kun her
paa

⁷⁴⁾ Flor. Dan. tab. 472. fig. 1.

⁷⁵⁾ Flor. Dan. tab. 712. fig. 2.

⁷⁶⁾ Spicileg. Flor. Gotting. pag. 184. n. 252. tab. 1.

⁷⁷⁾ Flor. Dan. tab. 470. fig. 2.

⁷⁸⁾ Hoffm. Enum. Lich. pag. 43.

⁷⁹⁾ ELVELA membranacea: acaulis membranacea diffinis
subfuscata, margine varie lobato crispa, subtus venosa:
venis

paa eet Sted og i lidet Antal ved Svamsvoldene; de eneste twende Steder i Norge, hvor jeg har seet den. Besyndersigt med denne Svamp er, at hvor jeg har fundet den, vorde den alletider i Moradser og alletider paa nogle Arter af Hypnum. Den er af en smudsig graae Farve, af forskellig Sterrelse, dog selden over halvanden Tommes Giennemsnit paa det bredeste, ned ad smallere, tynd og næsten giennemsigtig.

Nytten af flere til Farverier bekendte Steenmosser kiedte man og her i Fieldbygden, foruden andre brugdes især *Lichen vulpinus* ⁸⁰⁾ til at farve guult, og for at forhøie Farven, eller som andre troede, for at giore den mere bestandig, kom man dertil *Zamne*, *Lycodium Complanatum* ⁸¹⁾, eller i Mangel deraf betiende man sig af *Lyc. alpinum* ⁸²⁾. Roden af *Galium boreale*, som man her gav Navn af Fagermætte, brugdes til at farve rødt. *Sedum acre* stod i stor Verbummelse, som et Huustraad mod Skierbug.

Før-

venis ramosis anastomosantibus. Diks. pl. crypt. fasc. 1.
pag. 21.

Elvela membranacea. Holmsk. in nov. Aa. Soc.

Dan. 1. p. 286 fig. 7.

⁸⁰⁾ Flor. Dan. tab. 226.

⁸¹⁾ Flor. Dan. tab. 78.

⁸²⁾ Flor. Dan. tab. 79.

Føruden de opregnede Planter og Mosser, fandtes endnu et betydeligt Antal, men som jeg forbigaer, da jeg derved intet har at anmerke.

Af Dyr forekom intet uden forhen nok bekendte og nok beskrevne. *Picus tridactylus* var den eneste, som fortiner at nævnes, da jeg ikke finder den anført i Hr. Conferentsraad Müllers *Prodromus Zoologiae Danicæ*. Den fandtes her i Fyrrestovene, men dog ikke saa sædvanlig som nogle af de andre Arter. Ifsen paa denne var guul, saaledes som Linné har anmerket ved den Europeiske, og hvorved den adskiller sig fra den Amerikanske, der er paa Ifsen rød, men monde og virkelig ere en og samme Art, som Linné anseer dem for?

Da Tiden nærmede sig, at jeg kunde formode at Nordfarjægterne vare ankomne til Bergen, forlod jeg dette Sted og tog Veien over et af de maaßkee mest vilde Fielde i Norge, som man giver Navn af Sognfieldene. Øverst paa disse var mere Tegn til Winter end Sommer. Maar et par almindelige Fieldvæxter undtages, hvis hele Udsænde viste noksom hvor lidt Stedet var skiltet for dem, saa syntes næsten al Vegetation her at ophøre. Mosserne, der ellers troes at trives saavel i et koldere Climat, saaes i et lange mindre Antal end længere ned. Tvende fandtes dog her, som jeg ikke havde truffet paa de øvrige Fielde nemlig: Hr. Swartz's *Lichen vermicula-*

ris⁸³) og hans Lichen frigidus⁸⁴). Neppে tor jeg vove at ansee denne sidste for en saerstukt Art, ester- at have set saa mange Forandringer deraf paa Reisen til Nordlandene, som jeg langere frem skal vedrøre.

Paa den heire Haand seer man paa disse Fielde den store Justedals Sneebrae, der strækker sig lige ned til Nordfjord. Forskiellig er denne evige Sne fra den, der sees ved Grindervalde og andre Steder i Schweits, hvor man finder snarere Iis, der spiller med forskaellige Farver og staer op ligesom i Pyramider. De, jeg har set i Norge, bestaae allene af Sne, der aarligen pakker sig paa hinanden og er ganske slet oven paa. En almindelig Sagn er, at denne Sneebrae i en Tid af 30 til 60 Aar gaaer frem ad, og efter i en anden Tid trækker sig tilbage. Hvad der skulde være Aarsagen til, at en saadan Masse af Sne skulde flytte sig selv en Tid frem ad, og en anden trække sig tilbage, er vel ikke saa let at finde. At den visse Aar kan tiltage og andre Aar igien formindskes, og paa den Maade skyde frem og tilbage, synes troligere. Den trækker sig da tilbage eller skyder langere frem ved

Snees

⁸³) LICHEN vermicularis: fruticulosus, laevis subramosus, ramis diffusis, tuberculis sparsis. Sw. in nov. Act. Upsal. vol. 4. p. 248.

⁸⁴) LICHEN frigidus: crustaceus, suffruticulosus, albicans, ramulis brevissimis confertis, petitis marginatis testaceis. Sw. in nov. Act. Upsal. vol. 4. p. 247.

Sneebraens Formindskelse eller Forøgelse i Kanten efter Sommerens og Vinterens Beskaffenhed. Da Vandet, der strømmer frem under Sneebraen, naturligvis maae forthunde den i Kanten, saa maae den og her astage, indfalder tillsige en varm Sommer, saa maae dette forøge dens Aftagende; dette skeer desto lettere, isald ikke Mængde af Snee er falden om Vinteren, og især, isald ikke Binden Vinteren over har stormet fra den Kant, og sammenpakket en Mængde Snee paa dette Sted. Indfalde lige Omstændigheder i flere Aar efter hinanden, saa markes Aftagelsen af Sneebraen tydeligere esterhaanden. Forstiksligt Beirsligt og forskellige modsatte Omstændigheder ere ligeledes i Stand til at forøge den eller fytte den, som man almindelig falder det. Sneen kan falde nogle Vintre i større Mængde, Storme om Vinteren kunne pakke Bierge deraf sammen paa eet Sted, som endog en varm Sommer i et Land, hvor den kun varer kort, ikke er i Stand at optoe, og endnu mindre, isald den er kold; følge flere lige Vintre paa hinanden, saa kan lettelig endnu større Stykke Jord bedækkes deraf, som forhen var bart, og lang Tid behoves da inden det igjen bliver blotter fra denne Mængde Snee. En periodisk Flytning, som man angiver, er endnu vanskeligere at finde Grund til, end til selve Flytningen, men paa denne Maade synes at kunne forklares, hvorfor den i endel Aar blotter visse Stykker, som den ligeledes esterhaanden i andre bedækker. At den kan skyde ædes Bind, iste Heste.

store Stene frem for sig, naar den gaaer frem ad, er ikke noget Beviis for, at den virkelig gaaer frem ad paa den Maade, som den menige Mand forestiller sig, da hertil kan være andre Aarsager, men som man ikke giver Agt paa, da man engang staer i den Formodning, at det skeer ved Sneebraens Rykken fremad. Sneen, der falder ned af Fieldene, tager ofte Stykker af betydelig Storrelse med sig, der ved det i Sprækkerne samlede frosne Band ere sprængte fra hinanden, og gør dem med Tiden løse fra selve Bierget og driver tilslige dem foran som ligge i Beien, som jeg her tillige havde Lejlighed at see nær ved et høiere Field, der var bedekket med Sne, og som laae som en Pyramide oven paa det flade Field, hvor jeg rejste over. Sprækker Sneebraen af en eller anden Aarsag paa Hældingen af Fieldet og losrives, saa maae den og virke paa de Ting, der findes foran, og saaledes drive disse noget længere frem ved den Bevegelse, der nødvendig da maae skee i det fraskilte Stykke, endfiont intet ordentligt Sneeskred skeer, og maae dette virke deels efter dets Storrelse, deels efter Legemers Bestaffenhed, det virker paa, saaog efter dets Stilling, saaledes og være i Stand til at drive en større Steenmasse længere eller kortere frem efter disse Forskielligheder. Paa denne Maade kunde man sige, at den rykkede frem ad; men hvorledes den skulde trække sig tilbage uden paa den forhen anferte Maade, er mig uforstaaeligt. Af hvad, som gaaer for sig paa

enkelte Stever af Fielde, der endel Alaringer ere blottede, i andre igien bedækkede med Sne, ter man maaſſee ikke uden Grund slutte til, hvorledes det gaaer for sig i det større, og af dette har jeg hentet Alarsa gerne, som mig synes ikke ere aldeles ugrundede til Sneebraens Flytning fremad og tilbage. I Schweits ere Omstændighederne af anden Beskaffenhed; adſtil lige af de med Jis bedækkede Dale, som jeg har haft Veilighed at ſee, foreges hele Alret igienem med Sneen af de oven over liggende heie og bradte Fielde med Sne den hele Sommer over bedækkede. Hvad Jisbraen taber om Sommeren ved Solens Varme erstattes ved den Mængde, der hele Sommeren over nedfalder af Fielde.

At beskrive Veiens Besværliheds over dette Fiel og Reisens Farlighed ned ad til Lyſter i Sogn henherer ikke her. Jeg maae allene anmærke, at denne Vei, som i Hr. Pontoppidans geographiske Op hystning til Chartet over den sydlige Deel af Norge²⁵⁾,

E 2 angives

²⁵⁾ Peg. 284. Vejen, som her angives igienem Sognfjorden til Bergen er rigtig, saaſart man paa Neſten til Bergen folger den sydlige Side af Landet. Paa den nordlige Side derimod, hvor en Reisende finder mere Begvem melighed, har man følgende Skifte fra Stedet, hvor man ſiger i Vaad:

til Dalsore	1 Mill	Qvamſſe	$1\frac{1}{2}$	Kiilſtromen	$1\frac{1}{4}$
Solvaren	$1\frac{1}{2}$	Kirkebo	2	Alvestromen	2
Amlø	2	Bergen	2	Bergen	2
Leganger	3	Kielſehavn	3		$2\frac{1}{4}$

angives for den passableste Vej over Fjeldene imellem Bergens og Algershus Stift, og som til alle Aarets Tider kan passereres, er noget nær den Vej, der er forekommen mig farligst af alle dem, jeg har passeret i Hiergegne. Den saa udraabte farlige Vej over Teufels-Brüche paa St. Gotthard i Schweits synes mig ikke at kunne sættes i Ligning med denne i Henseende til Farligheden. Neppé passerer nogen Reisende denne Vej om Vinteren uden heiste Nedvendighed, da den over Filefield i alle Henseender paa forskellige Aarets Tider er begvemmere. Endog nu Sommertiden har man vanskeligt at passere en Elv, hvor over tilforn var en Broe, som nu var edelagt og i den Sted var Elven bedækket med en Sneebære, som man ikke saa let vover sig over.

Mangsoldige af de hærlige Fjeldurter, som vare saa oversledige paa den østlige Side af disse Fjelde, der fulgte næsten lige til Toppen, forsvandt paa den vestlige næsten aldeles. Overalt syntes Planternes Antal paa denne Side at være mindre end paa den anden, dog forekomme adskillige, som ikke sees paa den østlige Side.

I øvrigt fandtes paa den hele Vej til Bergen kun 2de Værter, som fortiene at anmærkes, nemlig: *Trichomanes tunbrigense* ⁸⁶⁾, og en *Lichen*.

Tri-

⁸⁶⁾ Flor. Dan. tab. 954.

Trichomanes tunbrigense er, saavidt mig er beskijnt, ikke tilforn funden i Norge, og naar jeg undtager en heldende Klippe ovenfor Husene ved et Sted Sognesæste kaldet, hvorudover Vandet rinder, og er tillige beklædt med forskellige Moss'er, saa har jeg ikke seet den nogensteds i Norge. Dens Fructification er saa forskellig fra de øvrige Arters af den Slægt, hvor til den henføres, saa at den maaske fortjende at udgiore en Slægt for sig selv. Dens Fructification sidder ikke som hos de øvrige Arter af Trichomanes i selve Kanten af Lovet, og har heller ingen Borste i Spidsen. Fructificationen hos denne Bregne sidder som en lille Kugel fæstet med en lille Stilk til den Alare, der gaaer midtigennem Lovet paa den bagre Side. Kuglenaabnertsig i tvende runde og hule Klapper, og midt imellem disse seer man et asslangt Legeme, der opfylder Hulheden af Klapperne, naar de ere lukkede, og paa dette Legeme findes den egentlige Fructification.

Paa samme Sted, hvor denne Bregne, fandtes og en Lichen⁸⁷⁾, som jeg kun har fundet siden paa

E 3

⁸⁷⁾ LICHEN lacteus crustaceus pulverulentus lacteus, seu tellis coccineis, marginatis; margine integro.

Crusta lacteo candore, farinacea non rimosa, a saxis quæ obducit inseparabilis.

Scutellæ sparsæ, coccineæ, minutæ, æquales, regulares supra crustam elevatae nec immersæ, sub-tus crusta concolores, marginatæ; margine sub-integerrimo.

et Sted omkring Bergen. Af alle beskrevne Lichenes finder jeg ingen, hvor den kan hensores til, og den bliver altsaa en nye Art. Den beklædede her en heel Fjeldvæg, og da den er ganske kridhvid, saa gav den denne Deel af Fjeldet et Udspringende som om den var hvidmalet. Dens Skorpe lignede et hvidt Stev uden Fructification, man skulde saaledes have taget den for en Art af *Byssus* i Manglet af denne. Dens purpur-røde uden Orden stredde Skiolde (scutellæ) viste haabde dens Slægt og Afdelingen, hvortil den hører. Besyndelse til *Lichen ventosus*, hvis Fructification dens lignede i Farven, kan den ikke ansees for; thi hos den finder man alletider, endog hvor den begynder at vise sig, en tydelig Skorpe ophævet over Stenen med mange Kridser, denne derimod sad saa tæt til Stenen, saa at den synes at udgiøre eet dermed, og Skiolde alle af en ordentlig rund Figur og ikke af en ubestemt, som hos *ventosus*. Jeg har desuden aldrig fundet noget lignende denne paa noget Sted, hvor jeg har seet *Lichen ventosus*. Fra Hr. Erhart's *Lichen hematoma*²⁸⁾ er den forskellig, ved at den ikke er tuberculatus men scutellatus.

²⁸⁾ Hoffm. plant. *Lichen* pag. 53. tab. II. fig. I.

Tillæg til Gentiana tenella pag. 21.

Endstienat Hr. Roth i hans Beiträge zur Botanik
1 Th. pag. 16. ligesom i hans Tentam. Flor. Germ.
Tom. 2. pag. 290. og Hr. Mayer i Samling Phys-
ikal. Afsætze pag. 194. anfere Hr. Oeders G. te-
nella som Synonym, og ansee den for at være samme
Plante som deres tetragona, saa troer jeg dog, at
de ere to ganske forskellige. Saavel den Beskrivelse
de have givet paa G. tetragona, saa og at de udtryk-
keligen sige, at Blomsterne ere fauce nuda, synes
nojsom at vise, at den maae være en anden Plante
end Gentiana tenella. Maaske Hr. Gmelin har
under Navnet tetragona meent Hr. Roths, men
hvorsor da at anfere en og samme Figur til twende Plans-
ter? og hvorsor ikke nævne Forsetteren, efter hvilken
han har optaget G. tetragona?

II.

Betrægtninger og Anmærkninger

ved

den Linneiske Slægt Pholas

blant de mangeskallede Mussele,

med dens hidindtil bekendte gamle og nye Arter,

samt den dermed i Forbindelse staaende

Slægt Teredo Linn.

af

Lorenz Spengler.

(Oplæst den 25 Februar 1791.)

Sden Afhandling, som jeg i afgigte Aar forelæste Selskabet, valgte jeg med godt Overleg til Gienstand for min Undersøgelse den Slægt iblant de mangeskallede Konchylier, som kaldes Lepas, for saa meget som muligt at bringe samme ved Hjælp af passende og reie bestemte Underafdelinger i en mere systematisk Orden end tilsorn er skeet, og tillige for at skaffe Elskeren og Samleren en bedre Kundskab om disse Dyr; heller ikke mener jeg at tage Fejl, naar jeg troer ikke at have paataget mig et unyttigt Arbeide, om jeg denne gang

gang stræber at afhandle for Elskerne af Konchyliologien den tredie Slægt af de mangefalde Muskeler, nemlig Pholaderne og ved Hjelp af ubedragelige Kiendemærker til Lettelse for Videnskaben at sætte dem udaf hinanden og anvise dem den Plads, som efter deres Forskellighed med Rette kan tilkomme dem.

I Sammenligning med den foregaaende Slægt Lepas, er nærværende kun lidet, men desto vanskeligere at bekomme fuldstændig med deres Hjelpestalle (valvis accessoriis) og denne Mangel kan ikke andet end være til stor Hinder for de Forfattere, som ville anføre Arterne af denne ubekendte Slægt.

Ligesom Lepades ikke kunne bestaae for sig allene uden at have andre Legemer, hvortil de kunne fæste sig fast, saaledes kunne heller ikke Pholaderne leve, naar de skulde være utsatte for Havets og Volgernes idelige Bevægelse, esterdi den Deel af Dyret, som hos de toskaltede Muskeler udgør Hoden, hvoraf de pleie at betiene sig til at krybe og hestie sig fast til haarde Legemer, ikke er af den Bestaffenhed hos disse, at de kunne bruge dem i samme Tilfælde; dersor vide de ogsaa paa en næsten ubegribelig Maade at tage deres Bolig i tykt Havslam, i alle slags Leerarter, i forladte Koralvaaninger, i Træ o. s. v., saa at de (en meget lidet Abning oven til undtagen) blive ganske skulde for det menneskelige Øje. De opholde sig i Selskab sammen, og fortiner dette at bemerkes, at de egentlige Pholader, og iblant dem de, som voxe til

74 II. Betragtninger og Anmærkninger

en vis Sterrelse, stedse bygge deres merke Vaaninger tæt hos hinanden i en lodret Stilling, saaledes at den brede Ende vender nedad; en Undtagelse hersfra gior dog Træpholaden, hvilken til alle Sider hører sig ind i Træ, og naar de møde hinanden med deres Nabninger, pleie de at tage Veien til Siden. Mange Forsattere og deriblant Konchyliologerne have i deres Skrivter, hvor de tale om Slægten Pholas, ytret deres Forundring over, at dette Dyr havde den Kraft at kunne børe sig ind ofte i haarde Stene, uden at man var i Stand til at opdage udvendig paa Stenen det mindste Hul, hvorfra man kunde vide, at Skaldye deri laae skulde. De have havt de besynderligste Indfald, naar de have giort sig Umage for at forklare, hvorledes dette Naturunder er gaaet for sig. Det er sandt, man finder Mytil. Lithoph. i mere end Mars-morhaard Kalksteen, saavel paa den franske Kyst ved Toulon, som ogsaa ved den italienske Havn Ancona, hvor tillige Pholaderne opholde sig; men denne Muskelart er heller ikke nogen virkelig Pholade, uagtet den af Forsatterne bestandig forverles med samme; den hører derimod til de toiske Muskeler og har kun dette tilfældes med Pholaden, at den ligeledes veed at søge sin Bolig i Stene; dog alligevel maae man heri gisre en stor Undtagelse, da begge som forskellige Muskelarter ogsaa vide at betiene sig af ganske forskellige Materier at skule sig i. Jeg maae dersore her anføre en Jagtagelse, som hidindtil er bleven ubemærket.

Mytil.

Mytil. Lithoph. har en ulige stærkere Skal end Pholaderne pleie at have, og deres paa alle Sider af runderede cylindriske Figur er Dyret til megen Lettelse i at udbore og udvide sin dunkle Bosig, hvilket den tiltagende Vært gør til en Nødvendighed. Pholaden derimod har en tynd let brækkelig Skal, og de smaae, desuden overmaade tynde Hielpestalle, der ikkun ved et Ligament er hestet til Dyret, giere det besværligt, om ikke ganske umueligt for denne Muskelart at anvende nogen Kraft, naar den skulde finde det fornedenst at udvide sin Baaning i et nogenlunde haardt Legeme: I Folge altsaa af hvad jeg ovenfor har sagt, kan den toskallede Mytil. Lithoph. altid vælge en fastere Materie, naar den finder for godt at skiuule sig. Medens den er ung, ja vel ogsaa naar den endnu liger indsluttet i Egget, nedgraver den sig dersor paa Strandbredden i den Kalkjord, som er opkommel af opløste Dyr og Muskelstalle, hvormed Grunden ved Stranden er bedekket, hvilken Jord siden formedesst det slimede og klebende Srevand paller sig sammen i en Masse og gaaer dersor over til at blive en haard Kalksteen, naar Vandet vinder bort og Lufsten faaer frie Adgang dertil. Pholad-Muskelet derimod søger en muddret og leeret Grund: den maae nu enten være ganske ung eller ogsaa allerede staae i Vært, saa er dog en saa bled Beklædning altid uskadelig for dens let brækkelige Skal. Den synker sig altsaa lodret ned i den bløde Leermasse, som omgiver den paa alle Sider.

Bed

76 II. Betragtninger og Anmærkninger

Ved Hjælp af sit Nør, der er forsynet med en dobbelt Kanal, borer dette Dyr, ligesom de andre toskallede Muskelarter, der pleie at tage deres Bosig i fremmede Legemer, ikun et lidet Hul, der rækker til Vandet, hvorigennem det indsuer Næring og skiller sig af med sine Ureenigheder. Leerarterne kunne vel ogsaa anstuge en maadelig Haardhed, naar de udsættes for den frie Lust, men dog aldrig gaae over til den Grad af Haardhed, som den forhen meldte Kalkjord, hvorfor man sielden eller aldrig vil finde de egentlige Pholader i samme.

Adanson i sin Histoire Naturelle du Sene-gal skriver om Pholaderne der paa Kysten, at de ved Mundingen af Niger sidde i temmeligt fast Mudder eller Havslam. Reaumur giver i en fortresselig Afhandling udi Memoires de l'Academie de Sciences for Aaret 1712 en omstændelig Beretning om de Pholader, som blive i Maengde optagne paa den franske Kyst ved Poitou d'Alnis og Toulon, hvor de spises; de sidde sammesteds almindeligt fast i en blaae Leerart. Samme Pholader, og som ligeledes holde sig skulte i Blaaelear, finder man i det adriatiske Hav paa den lave Havbred ved Ancona, hvor de som Østers ligesedes blive spiste. Paa Kysten af England og Irland gives de ligeledes i Maengde siddende i Leer, hvor man ved Vandets Afsløb kan opdage dem formedesst de mange smaae Huller. I Ostindien paa Koromandel Kysten ved den nordostlige Side hos Sitta-Pachansterie

terie (skriver Dr. Rønig mig) bestaaer hele Strandbredden af en sorte graae Leerart, hvori findes adskillige seldne Skaldyr, men fornemmelig Pholader. I Folge en anden Bereitung fra denne Naturhvidige sandt han i den Sineske See og den Siamiske Havbugt for Udslobet af Strommen Nunda i en muddret Grund af halv Mands Dybde den seldne Pholas, som jeg i en omstændelig Afhandling har beskrevet og forelæst det Kongelige Danske Videnskabers Selskab og findes indrykket tilligemed Kobberne i den 3die Deel af de nye Samlinger, som bemeldte Selskab har udgivet. Af denne Aarsag vil jeg ikke her igentage de mange deri anførte Jagttagelser over denne Art. Jeg har i denne Henseende allene villet anføre de Esterretninger, som grundede sig paa Erfaringer, for at vise, at Pholaderne ere intet mindre end i Stand til at bore sig ind i haarde Stene og Klipper, hvilket saa mange Forfattere i Naturhistorien har beskjeftiget sig med at forklare og giort sig Umage for at udfinde Maaden, hvorpaa dette Naturunder er foregaaet. Ja de have endog tillagt Pholas-Dyret en steenoplesende Gæst, for derved at kunne lette sig Arbeidet, naar det vilde udhøre sig en Bolig i haarde Klipper. Erfaring lærer, at forskellige toskallede Muskelarter vide ligesom Pholaderne at føge deres Vaaninger deels i Koralmasser og andre blode Kalkstene, deels i Muskel- og Snegle-skalle. Men man maae antage, at disse Skaldyraarter, saa forskellige de end ere, ikke have banet sig

Beien

78 II. Betragtninger og Anmærkninger

Beien uden fra ind i de fremmede Legemer. Madres-
porer og porese Kalkstene have allerede saa megen Lei-
sighed i Beredskab, at den unge Afskom af hine Mu-
skelarter kunne uden megen Moie vælge sig der et Op-
holdssted, naar de ville begynde deres Arbeide med at
forsterre og i Forhold til deres Vext udvide deres Bo-
lig. Men hvorledes maatte det vel gaae disse ubudne
Giester, naar de vilde indquartere sig i Muskel- og
Sneglehuse, da disse ere byggede af en meget fastere
Materie end hine? Man begriber lettelig, at tynd-
skallede Muskel og Snekker ikke ere tilkede til at
giemme fremmede Muskeler under deres Skal. Men
de tykskallede Konchylier face først med Alderen deres
tykke Skalle, fornemmelig de, som aarlig foruden de-
res sædvanlige Udvidelse enten tilsette nye Sneglegange
f. Ex. Purpursnekk, eller ansette nye Lag for at
styrke de gamle, saasom Strombi eller Vingesnekk
og den store Perlemusling Mytilus margaritifera og
andre mange flere. Denne Maade, hvorpaa Skallene
være og blive tykkere hos Konchylierne, er en bequem
Leilighed for den unge Afskom af de smaae Muskeler,
som skiuile sig i andres Skaller, da de kan blande sig
med under i den nye tilflydende Materie; thi da er
denne selv langt fra ikke endnu bleven haard, og af den
Aarsag kan Musken formedes til sin cylindriske Byg-
ning og ved Hjelp af de ordentlige Indsnitte paa begge
dens Skalle, hvilke tiene den i Steden for en Juul,
være sterk nok ved sin uophørlige Bevægelse til at ud-
vide

vide og udhule sin Baaning efter Nedvendighed. Jeg kender ingen Muskelart, som er mere plaget af fremmede Indvaanere end de gamle udvoerne Muskeler af ovenmeldte Mytil. margaritif., en lidet Sort af Mytil. Lithophag. pleier hyppigt at snige sig ind imellem den udvendige og indvendige Plade af Skallen, saa at derved den hele Muskel formedelst de mange Huller bliver ganske ubrugbar for Kunsterne.

Jeg kommer nu igien efter min Hensigt tilbage til Slægten Pholas, og maade endnu melde noget om dem, som pleie at indbore sig allene i Tre, og derunder hører Pholas pusillus Linnæi. Allerede i Aaret 1779, da denne Pholas endnu var sielden og af de saa Førfattere, som havde meldt noget derom, meget usfuldkommen og uthydelig beskreven, har jeg i en Afhandling med tilhørende Asteckning i Beschäftigungen der Berliner Gesellschaft Naturforschender Freunde 4de Bind omstændelig beskreven samme. Jeg sik Orisinalerne fra Tranquebar, som vare fuldstændige og store. Faar Aar derefter sik vi denne forhen saa sieldene Pholas i stor Mængde her, da Bunden paa et af det ostindiske Compagnies Skibe, som skulde forhudes, var i Steden for det ellers sædvanlige Træbor (Teredo) ganske igienemboret med denne femskalde Træepholade, hvilken usædvanlige Eildragelse ikke kunde andet end være Konchyylie-Samlerne en velkommen Foræring.

80 II. Betragtninger og Anmærkninger

Tilsidst maae jeg vise Elsterne af Konchyliologien, hvorledes man ved bestemte Kjendemerker kan adskille Slægten Pholas fra de andre Muskelslægter. Denne Anvisning er saa meget mindre oversledig, da saa mange Forsattere, især af de gamle have i Almindelighed forvexlet de egentlige Pholader med de toffalslede Muskeler, som pleie at bore sig ind i Koraller, Konchylier og andre fremmede Legemer.

Den sande og egentlige Pholade har 3, 4, 5 indtil 6 Skalle, som ere forskellige hos enhver Art i Slægten. De have ligesom Bivalves twende store Skalle; de andre mindre ere for storstedelen meget tynde, og forbindes ikke ved nogen Leddetand med de to store Skalle, men bedække allene de Aabninger, som disse lade imellem sig, der hvor de ikke slutte sammen og ere hestede til samme ved kiedagtig Hinde, som indvendig fra udsynder denne Aabning. De bredeste og største af disse Hielpestalle ligge alletider paa det Sted, hvor begge Hvirvelerne (Nates) af de store Skalle stede sammen, saaledes at paa hver Side er enten en tynd Plade, som hos Pholas Dactylus, eller ogsaa en noget sterkere, som bedækker begge Hvirvelerne og gimmer under dette Laag to andre mindre dog merkværdige Skalle, som det findes hos den Ostindiske eller Siamiske Pholas. De fleste komme deri overeens, at der langs med Ryggen fra Hvirvelen af ligger en meget tynd og smal Plade, som bedækker den Sem, hvor de twende Skalle stede sammen. En Plade

Plade af lige Beskaffenhed er ogsaa fæstet paa den modsatte Side under Bugen af Muskelen. Dette var allerede Kendetegn nok for at adskille Pholaderne fra de toskallede Muskler. Men den Omständighed, at disse omtalte smaae Skalle strax falde af og tabes, naar Dyret deer, gør det umueligt at faae nogen Vished fra denne Side, da tillige de to store Skalle selv falde fra hinanden, fordi de ikke, som andre Muskelarter, have nogen Ledetraad, hvorved de holdes sammen: af denne Aarsag ere ogsaa Pholaderne saa sieldne i Samlinger, da de paa ingen anden Maade kan haves, fuldstændige end ved at legge dem i Brændevin, saasnoert, de ere optagne af Havet og medens Dyret endnu er levende. Foruden de forskellige Hjelpestalle, have Pholaderne endnu saameget sereget, der udmerker dem fra de toskallede Muskler. Den islandiske Pholas crispa undtagen, ere alle Pholadiskallene tynde og brækkelige, desuden hvide og giennemsigtige, men meest de ostindiske, og selv den største, nemlig Pholas costatus fra Virginien, hos hvilken man finder alt det indhulset og fordnybet paa den indvendige Side, som paa den udvendige er ophavet og forhsiet. Hos den største Deel Pholader er Randen af Skallen ved den underste og tykkeste Ende af Muskelen ligesom en Sem fastet tilbage, saa at den derved bedækker Hvirvelerne. Saaledes ere ogsaa Skallene, især ved den nederste og tykkeste Ende udvendig besatte med Ribber, der løbe paa Breden, og som igien ere belagte med Karpe Skæl, ødet vind, iste Seste.

82 II. Betragtninger og Anmærkninger

ligesom spidse Sem; efter Længden er Skallen desuden paa en egen Maade stribet. Denne Dannelse af Skallen, der ligner en Fjil eller Nasp, er ikke givet Pholaden for Stads Skyld allene, men er Dyret af den Alarsag ganske uundværlig, fordi det derved og formedelst sin, uagtet temmelig langsomme, dog bestandige Omdreien veed at udvide og forsterre sin Væring. Endelig har Pholaden endnu noget sereget ved sin Skal, som kan tiene til et ubedrageligt Kiendemærke for hele Slægten. Dette er en udhulet og rund udbojet Tand, som har sit Udspring indvendig fra under Hvirvelen af enhver Skal og som i Længden udgør mere end en Trediedeel af Skallens Bredde. Denne er ingen egentlig Tand, som skal forbinde begge Skallene med hinanden, men tiener formodentlig Dyret til at feste sig fast ved denne Deel af Skallen, da det ikke som Bivalves, er forsynet med to sterke Sener, men har derimod, som det synes, ikun facet en svag Muskel til at forbinde sine to store Skalle sammen. Enhver Pholade, den maae være af hvad Figur den vil; den maae være fra hvilken Verdens Deel den vil, den maae være stor eller lidet, saa har den dog denne Tand, som noget eiendommeligt.

Ikke alle Pholadskalle ere aabne i begge Enden, som nogle Forsøkkere ville regne med til Kiendetegnene; thi de ostindiske staar kun aabne i den forreste smalle Ende, hvor Dyret maae udstrække sit Nær; den tykke Ende af Skallen neden til er ganske tilsluttet. Paasamme

fattme Maade forholder det sig med Træpholadenz alle derimod, som komme af de europeiske Bande, gabe i begge Ender.

Hvad der er at sige om Dyret selv, indbefatter følgende: en sei, kiedagtig og udspændt Hinde slutter tæt om den indvendige Side af Skallene og gaaer ud ved Hvirvlerne af de store Skalle, hvor den forbindes samme, saavel som de mindre med hinanden, og udfylder det Rum, hvor Skallene ikke passe sammen. Dyret selv er omgivet med en sterk membran os Hinde, hvilken ligesom hos andre Muskelarter pleier at kaldes dens Kappe. Denne Kappe, hvori Dyret ligger, er naaben i begge Ender og ligner en Tragt. Igennem den forreste og smalere Deel af Skallen udstrækker Dyret et kiedagtigt Rør, som vel undertiden pleier at være sej Sommer langt. Det er deelt i tvende Kanaler, som jeg allerede ofte har meldt, hvoraf den ene Kanal er større end den anden. Paa de yderste Ender ere begge disse Rør forsynede ligesom med Tunder. Det lader sig formode af den store Forskellighed hos Pholadskallen, at de Dyr, som beboer den, ogsaa i nogle Henseender kunne være forskellige.

Man finder i Havet saa mangfoldige gienembosrede Træstumper og Stene, som lade til at være besboede af Muskelarter. Stenene synes snart at være en Skieserart, snart en hardet Leerart. Træet er umægtelig Redderne af de Træer, som vore tæt ved Havbredden. Det maae kun være mig tilladt at erin-

84 II. Betragtninger og Anmærkninger

dre, at dette Arbeide ikke maae skrives paa Pholader-
nes Regning; thi fra dem hidrere visi ikke disse i Ha-
vet omdrivende Ting.

Jeg har forhen viist, at en stor Maengde toskal-
lede Muskelarter pleie, ligesom Pholaderne, at bore
sig ind i fremmede Legemer, og af dem lader det sig for-
mode, at de have paataget sig dette Arbeide. Dog
holder jeg det tillige for sandsynligt, at ogsaa andre
Sæorme, som ikke ere forsynede med haarde Skalle,
funne være i Stand til at bore de utallige mange Hul-
ler, som man finder hos saa mange Konchylier og an-
dre Sæprodukter, uden dersor just at skulle op holde
sig deri.

Nu kunne Elsferne af Konchylologien vente af
 mig, at jeg ogsaa anfører Arterne, som udgjøre Slæg-
ten Pholas, og saa mange af dem, som jeg eier. Jeg
agter her at gaae frem paa samme Maade, som ved
den foregaaende Slægt, nemlig: af de faa, som fore-
komme hos Linné, vil jeg beholde hans Venavnel-
ser, da de ere saa almindelig bekendte og kun tilseie
nogle Anmærkninger; de nye Arter derimod vil jeg be-
skrive noget vidtløstigere. Af Citationer har jeg kun
taget faa, men dem som være de beste og havde de tyde-
ligste Figurer.

No. 1.

Pholas Dactylus. Testa oblonga hinc reticulato-striata. Lin. Syst. Nat. p. 1110.

No. 20.

Reaumur Mem. de l'Acad. de Scienç. 1712.

p. 125. Pl. 7. fig. 1. 2.

Dargenville Zormophose. Pl. 7. fig. Q.

Pennant Br. Zool. Tom. 4. Tab. 39. fig. 10.

Chemnitz. Tom. 8. Tab. 101. fig. 859.

Aanmerkning.

De Pholader, som hyppig findes paa den franske Kyst ved Poitou og d'Alunis og tiene der til Spise, ligner i alle Maader dem, som opholde sig i det adriatiske Hav paa den lave Standbred ikke langt fra Ancona. De tvende store Skalle adskille sig derved fra dem, som komme fra Ostindien og Amerika hertil, at de ved den nederste og tykkere Deel af Skallen, lige over for Hvirvelne, have et rundt Udsnit, som, naar begge Skallene komme sammen, danner en hertesformig Aabning. Ligeledes ved den øverste Kant, fra Hvirvelen lige indtil den yderste Spids dannet begge Skallene imellem sig nok en anden, men mindre Aabning, saa at begge de forreste Ender af de store Skalle gaae ud i en smal afrundet Spids.

Dyret selv, som beboer denne Pholade, ligger altsaa ganske blot for den hertesformige Aabning, da

86 II. Betragtninger og Anmerkninger

ellers hos de fleste andre arter intet er tilsynne af Dyret, undtagen den lange Snabel eller Nør. Begge Skallene legge paa Ryggen over Hvirvelerne en dobbelt overslaget Sem, som ganske bedækker dem, men som imellem sig selv ved tynde Skillerum ere afdelede i smaae Kamre. Da Pholadefallene ikke ere forbundne med Dyret ved nogen Ledetand eller stærke Sener, som hos Bivalves, saa tiene derimod disse afdelede Kamre til den Nyte, at den fiedagtige Hinde, hvormed begge de store Skalle indvendig ere udtapese rede, og som træder ind imellem Hvirvelerne for at forbinde Skallene, desto lettere kan heste sig fast ved de smaae Kanaler.

Denne Muskelart opnaaer gjerne en Langde af $3\frac{1}{2}$ Tomme. Den har fire tynde Hielpestalle, nemlig: to ligge paa langs ved Siden af hinanden over Hvirvelerne, den tredie ligger strax bag ved Hvirvelen og den fierde, som er en lang, meget smal Plade, ligger paa langs og dækker Smunden, som er paa Ryggen. De stikke alstider i Leer paa de franske, engelske og irlandiske Kyster.

No. 2.

Pholas costatus. Testa ovata, costis elevatis striata. Linn. No. 21.

Lister Hist. Conchyl. Tab. 434. fig. 277.

Gualtieri. Tab. 105. fig. G.

Chemnitz. Tom. 8. fig. 863.

An.

Anmerkning.

Denne Pholade er af sin Slegt den største, og jeg vil endnu legge til, den allerskiesteste. Den har 25 til 26 smalle opheiede Ribber, som ere tæt besatte med smaae hule Skal, der alle tage deres Udspring fra Midten af Hvirvelen og opfyldte den hele Muskel fra den ene Ende til den anden. Dybe og vide Furere dele hemeldte Ribber fra hinanden, og danne paa den indvendige Side af Muskelen glatte rundt ophevede Folder, som igien giere den underste Rand af Muskelskallen tagget: de smaae Skal, som zire Ribberne og ere paa den indvendige Side rundt ophevede, forekomme paa den indvendige Side fordybende. Hvirvelen hos begge Skallene er dybt indrullet, men bliver ikke som hos andre Pholader bedekket af Skalsommen. Denne stager i en smuk Stilling fast lige og høit oprettet uden at berere Hvirvelerne, hvorför den fra den forreste og bageste Side saaer et Navlehus. Henimod den forreste Deel af Muskelen, hvor den behynder at blive smal, er Lippesommen dobbelt ombojet, og gier da en tragtformig Fordybning. Paa den indvendige Rand af Muskelskallen og Sommen, lige under Hvirvelen, ligger i en skar Direktion, en forhietet Liste paa enhver Skal, ligesom en flad Tand. Den ene af dem gribet ikke ind i den anden, men stede ikun sammen og have i Midten et Hul; de krumbeide Tonder, som indvendig fra komme frem under Hvirvelne, ere meget dybt udhulede og ved den yderste

88 II. Betragtninger og Anmærkninger

Ende mere end en gang saa brede, som ved deres Udspring. Nagtet denne Art ikke har det hjerterformige Udsnit, som den forrige, saa lukker den sig dog alligevel ikke ved den underste Deel, men lader meget mere mange Mellemlrumaabne, som Øyret ved sin Kisdagtige Hinde maae tillukke, og bedækker Sammensældingerne med sine Hjelpefalle. Om disse Hjelpefalle veed ingen Forfatter at sige noget med Visshed. Jeg var alerede fornøjet nok med at saae de store Skalle ved begge mine Exemplarer, og gav gierne Slip paa de smaae. Listen, som den ældste Forfatter, der har beklaadtgiort denne Pholade, sætter dens Fædreeland i Virginien. Det største af mine Exemplarer er $5\frac{1}{4}$ Tomme langt.

No. 3.

Pholas Siamensis. Testa oblonga, extremitate crassiore reticulato-muricata, tenuiore lævi. Valvulis accessoriis quatuor inæqualibus.

Nye Samlinger af det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs Skrifter 3die Deel.
Pag. 128 til 138 med Kobberet.

Chemnitz. Tom. 8. 18de Vignette p. 347.

Anmærkning.

Denne forkalde siamske Pholade er formedelst sine fire Hjelpefalle den siedneste i sit Slags. Næst efter

ester Phol. Costatus overgaer den alle øvrige Pholader i Længde, da de i rigelig opnaaer fire Tommer. Paa den ydere hvelvede Skal, fra den tykkest Ende til omtrent paa Midten efter Længden og Breden er den besat med ophoede Ribber, der igien ere adskilte i smage Skal: den øvrige og smalle Deel af Skallen er ganske glat.

Sommen, som bedækker Hvirvlerne er her ligeledes dobbelt, og Mellemrummet imellem samme er som hos Phol. Dactyl. afdeelt i Kamre. Men det sieldneste hos denne Muskelart er Laaget under de fire Hielpestalle, som bedækker begge Hvirvlerne. Det er $1\frac{1}{2}$ Tomme langt og 10 Linier bredt, stærkt af Bygning, oven til hvelvet og unden til udhulet, i Skikkelse som en Patelle, hvilken det ogsaa ligner. Under dette Laag ligger den anden Hielpestal, som i Sieldenhed ikke giver den første noget efter. Denne Skal er langagtig forkantet og mod den forrige kun liden, men temmelig stærk: ovenpaa Midten af Randen ligger en meget lidt og smal Skal, som er besøst ved et Ligament. Rygsemimen, hvor begge de store Skalle feies sammen, er bedækket med den fjerde Skal, som er lang, smal og tynd.

Denne Muskelart tilligemed Dyret har jeg beskrevet i en Afhandling, som jeg foreleste det Kongelige Danske Videnskabers Selskab, i hvis ovenanførte Værk den er indført tilligemed en Tegning, saa at jeg desangaaende kan henvise Liebhaberne derhen.

90 II. Betragtninger og Anmerkninger

No. 4.

Pholas candidus. Testa oblonga, undique striis decussatis muricata. Linn. No. 23.
pag. 1111.

Gualtieri. Tab. 105. fig. E.
Pennant British Zeol. Tom. 4. Tab. 39.
fig. 11.

Chemnitz. Tom. 8. fig. 861.

Anmerkning.

Denne Pholademuksel har meget tilfælles med de twende foregaaende. Den er ligeledes hvid og gennemsiglig og de ophævede Striber og Pigge ere paa den indvendige Side paa samme Maade fordybede, som hos begge de foregaaende Arter. Paa den underste Deel er den mere buiget, end den sidst beskrevne.

De med Pigge besatte Striber stige op over den hele udvendige Skal, da de hos den Siamiske Pholade ikke kun rekke til Midten. Lippesammen er enkelt og uden Kamre; den rækker lige ind til den yderste Kant af Skallen, stiger derfra i Heiden op over Hvirvelerne, hvilke den kun lidet berører. Denne Art er paa begge Enden mere afrundet end den sidst beskrevne. Den er fra Strandbredden ved Trangvebar.

No. 5.

No. 5.

Pholas explanatus. Testa ovata, reticulato-striata, apice laevi rotundata, margine anali explanato plano. Solander.

Chemnitz. Tom. 8. fig. 862.

Anmerkning.

Denne Muskelart fortiaer ustridig en egen Plads imellem Pholaderne. Det mærkværdigste ved samme er, at Hvirvelen indtager næsten Midten af Skallen, er til alle Sider fristaende, og synes, ligesom den hele Muskelstal, at være buget. Lippesommen ved den underste og bredeste Ende af Muskelstalten er paa den udvendige Side sinstribet efter Langden, hæver sig da, i temmelig Afstand fra Hvirvelen, sterkt i Højden og berører den tilsidst ikkun med en lidet Spids.

De opstede Striber, som haade paa langs og vers giennemkrydse Skallen, ere saavelsom de smaa Knuder, hvormed de ere besatte, temmelig stumpe, dog ere de i Fordybningen paa den indvendige Side endnu tilsynne. I Forhold til Breden og Tykkelsen er denne Muskelart ikkun kort og beskriver en maadelig langagtig Oval. Den er giennemsigtig, men ikke meget hvid. Den nedstammer fra Kysten ved Guinea. Dens Langde overgaar Breden to gange; den er nemlig 2 Tom. og 1 Lin. lang, og 1 Tom. 1 Lin. breed.

No. 6.

92 II. Betragtninger og Anmerknings

No. 6.

Pholas papyraceus. Testa ovali oblonga,
antice oblique striata, striis remotis den-
ticulatis, medio sulco notata. Solander.

Anmerkning.

Denne lille treskallede Pholade har en langagtig oval Figur. Fra Hvirvlen udlebe over den hele Skal ester Breden sine ophøiede Striber, sem ved den forreste Kant, især med den underste og tykkeste Deel, ere besatte med spidse Pigge. Pige saadanne Striber gaae ogsaa paa Længden, men som ikke indtage den halve Deel af Skallen, fra den underste Side at regne. Lippesommen, der er tynd og sfin, beækker her! Hvirvelne, ligesom hos de fleste Pholader. Paa denne ligger en tredie Skal, som er lang og smal, imod Hvirvlen rund udhuet, og indvendig fra udhulet. Skallene have paa den indvendige Side en skien Glands, og de udvendige Striber og Pigge vise sig indvendig paa det noitigste fordybede. Maar begge Skallene ligge paa hinanden, have de en cylindrisk Figur, sluttet ved den nedre eller tykke Ende i et sammen, kun i den øverste eller smalle Deel ere de aabne, hvor Dyret udstrakker sin Snabel eller Nær med en dobbelt Kanal af $\frac{2}{3}$ til 1 Tommes Længde. Overhoved er dette Dyr, ligesom alle andre Pholader, indsluttet i en kædagtig Hinde eller Kappe, hvorved de twende Skalle, som dermed ere udtapeserede, forbindes, og haver kun ved begge

begge Enden een Alabning. Farven er hvid og Skalslene meget tynde og brækkelige. En Reisende har opdaget den af sine Huller paa Strandbredden ved den engelske Øe Wight, hvor den sidder fast i Leer. Ei-geledes bliver den funden stikkende i en Leergrund ved Strandbredden paa Den Fehr, beliggende ved Her-
tugdommet Slesvig ved Nordseen.

No. 7.

Pholas striatus. Testa ovata multifariam
striata. Linné No. 22.

Anmarkning.

Då jeg ikke er vis paa, at den Pholade i min Samling, som jeg kunde troe at være Linnei *Phol. striatus*, er den rigtige, og Gualt. Fig. F. Tab. 105, som Linnéus ansører, forekommer mig betenklig, saa har jeg hellere valgt, at giøre denne Pholade i min Samling til et nyt Species, og beskrive den under følgende No. 8, indtil jeg ved en gunstig Leilighed kan faae den sande Linneiske *Pholas striatus*.

No. 8.

*Pholas quadrizonatus, pyriformis,
areis quatuor transversis binis lævibus,
binis striatis, alternantibus.*

Chemnitz. Tom. 8. fig. 864-66.

94 II. Betragtninger og Anmærkninger

Anmærkning.

I blandt de forskellige markværdige Pholader maae ogsaa denne lille Art opvække Naturelffernes Forundring. Dens Figur er næreformig, og har forsuden de to store Skalle, endnu fire Hjelpefalle. Enhver Overflade af begge de store Skalle har fire Afsdelinger, som ikke alleneste ere forskellige fra hinanden indbyrdes, men blive ogsaa ved Skæve Linier markeligt adskilte. Neden til ved den tykke og runde Ende bliver henimod den yderste skarpe Kant adskilt fra den øverste Deel en smal og glat, hvid og gennemsigtig Flade, som ligger skæv efter Omkredsen af Muskelskallen, saaledes som vises i Tegningen Fig. 1. aa. Bemeldte øverste Deel hhv. er efter Længden og Breden meget fænstribet og har en ugiennemsigtig mat Farve. Den tredie Afsdeling er den smalleste, er noget fordybet, efter Breden meget fænstribet og skiller sig fra de andre ved Farven, der er noget giennemsigtig. Litr. c. c. Den fjerde Afsdeling er ved den forreste spidse Ende af Skallen Litr. d. d. og tager sit Udspring, ligesom den anden og tredie, fra Hvirvelen. Den er paa tværs fra oven til neden afdeelt i Skal, som igien efter Længden ere smukt stribede. Farven er som Kalkens uden Glands. De fire Hjelpefalle forholde sig ganske anderledes hos denne lille Pholade, end hos alle andre i Slægten. De ligge to og to sammen paa Ryggen af de store Skalle og støde sammen midt for Hvirvelerne; de twende, som ere vendte mod

den

den tykkere Deel af Skallen Litr. l, ere meget kortere end de to andre Litr. f, som vende for til. De ligge ikke tæt an paa de store Skalle, men have paa hver Side et scælleds Baand eller Liste, Fig 2. h, som holde dem fast ved Hvirvelen, der er udbredt mod den indvendige Side af Muskellallen, ligesom hos Bivalves, saa at de ikke saa let kan falde af og gaae forloren.— Den Tand, som hos alle andre Pholæder kommer frem indvendig fra under Hvirvelen, tager hos denne sit Udspring fra ovenmelde indad udbredte Lippesem, Fig. 2. g. g; den er rund, foran tilspidsset og baade ind- og udbriet. Skallene ere indvendig hvide og glatte. Begge mine Exemplarer har jeg faaet fra Ostindien. Fig. 3. er den naturlige Størrelse.

No. 9.

Pholas pusillus. Testa oblonga rotundata
arcuato-striata. Lin. No. 24.

Beschäftigungen der Berliner Gesellschaft Nat-
urforschender Freunde. 4ter Band Tab. 5.

p. 167.

Chemnitz. Tom. 8. fig. 867-71.

Anmerkning.

Da jeg, som ser er meldt, udi en Afhandling i det Berlinske Selskabs Skrivter, har vidloftig beskrevet og tillige astegnet denne semi-skællede Træpholade,

saa

96 II. Betragninger og Anmærkninger

saa vilde det være unyttigt her at igentage denne Beskrivelse.

No. 10.

Pholas crispatus. Testa ovali, hinc obtusiorel crispato - striata, cardinis dente curvo. Linn. No 25.

Pennant. Brit. Zeol. Tom. 4. Tab. 40.

fig. 12.

Lister. Tab. Anat. in Append. Tab. 19.

fig. 3.

Chemnitz. Tom. 8. fig. 872 - 74.

Anmærkning.

Dette er den Pholade, hvorom jeg allerede tilforn har sagt, at den udnytter sig fra alle de øvrige Arter i Slægten ved sin tykke, stærke Skal og ved sin mindre Grad af Gjennemsigthed. Figuren af den udgiver en egentlig Oval, da den i Forhold til Breden er overordentlig fort.

Ved den underste og tykkeste Ende ere begge Skalene, ligesom hos Phol. Dactyl., udskårne og dannet en hiertesformig Abning. Udvendig er Muskelfallen paa dette Sted rund hvævet, og efter Længden igjenemtrukket med opstriede, hulst udtaggede Striber, som igien fra Hvirvelen ned ad blive overkrydsede af udhuldede Furir. Udad imod Spidsen lebe disse med Skæl belagte Striber snevert sammen og fage derved

Ud-

Udseende af skarpe Pigge. Den evrige Deel af Mus-
skellallen henimod den forreste Ende er mestendeels
glat. Igienem Midten af Skallen gaaer over tvers
en fordypet Fure, som deler samme i twende lige Delse.
Hos nuge Skalle er denne Fure paa den indvendige
Side høit ophævet, og henimod den yderste Kant, efter
den forreste Deel af Skallen at regne, sidde to store
Muskel-Indtryk, saaledes som man seer det hos de
tostalledes Muskelarter. Hos andre Pholader seer man
enten slet ingen, eller ikkun meget svage Spor deraf.
Lippesemmen er sterk og bedækker ikke allene Hvirvelerne,
men endogsaa en Deel af Muskelallen selv.
De frumme Tander, som indvendig fra rage frem
under Hvirvelerne, ere meget lange og slade. Hos
denne Muskelart saae jeg det bekræftet, som jeg for-
modede, nemlig: at disse Tander blot maae tiene til
Befæstigelse for Dyret i sin Skal. Over Hvirvelen
ligger et langagtigt ovalt Laag, som er den tredie Skal
hos denne Pholade; flere ere ikke bekendte. Da
denne Art har meget sorte Skalle, saa bliver en stor
Deel af Dyret ved sin forreste Ende ubedækket, men
denne Mangel bliver erstattet ved en stærk, sammen-
foldet og kruset Hinde, i Midten af denne udaf Skal-
lene udstrakte Deel fremkommer et andet med en
glat og hvid Huid bekledt cylindrisk Rør, asdeelt i
twende Kanaler. Paa den anden og brede Side, hvor
Dyrets Kappe indvendig beklæder Skallene og omgiver
Dyret, har samme i Midten en langagtig rund Alab-
ader Hvid, iste Heste.

98 II. Betragtninger og Anmærkninger

ning af Vidde som en lidet Fieder, igennem hvilken viser sig et tilrundet valsesformigt Legeme. — Den her er hjemme i Norge og Island, ligesom den ogsaa pleier at falde hyppig i England. Fra Norge har jeg den af $3\frac{1}{4}$ Tommes Længde og 2 Tommers Bredes.

No. II.

Pholas crenulatus. Testa ovata ubique reticulato-striata, antice superne hians, crenulata, cardine protruso truncato. Solander.

Pennant Brit. Zeol. Tab. 40. fig. 13.

Anmerkning.

Denne lille Pholas har megen Lighed med den forrige *Phol. crispatus*, og ved et flygtigt Øje kunde man let antage samme for et ungt, endnu ikke fuldvorent Exemplar af den sidste, men naar man betragter den noget nsiere, seer man snart, at den udgiver en egen Art. Med begge Pholadarterne *Dactyl.* og *Crispatus* har den vel det hjertereformige Udsnit tilfældels, derimod er den ikke, som den sidste, af en kort Oval, men af en langagtig smal Figur. Over den hele udvendige Flade af Skallen løbe ester deres Udsnit de hos *Phol. crispatus* omtalte taggede og ophevede Striber, men ere ved den undersie Deel af Skallen, saavært som det hjertereformige Udsnit gaaer, meget større og danne ved de fra Hvirvelen af nedløbende og

udhulede Furer saa mange pigformige Skæl, som ved den underste Rand seer ud som Tænder.

Denne lille Art har ikke, som crispatus, den fordybede Fure, der deler Muskelkallen i twende Dele, som hos hin.

Hvirvelen er smal, desuden noget indtrykt og bliver heller ikke bedækket af Lippesommen. Ved den indvendige Side, der hvor Ledet er hos de tosfallede Muskelarter, siede her twende afrundede Knuder imod hinanden. Under disse komme de to krummede flade Tænder til Syne. Ikke langt fra den indvendige Rand ved den smalle Side af Muskelkallen viser sig et mærkelig ovalt Muskel-Indtryk.

Dens længde er i Tomme 2 Linier og Breden 7 Linier Efter de engelske Forfattere skal den aldrig blive større: Den er fra Den Wight og er optagen af en Leergrund paa Strandbredden ved Vandets Afleb; dog bliver den ogsaa funden ved flere engelske Kyster.

Om Slægten Teredo Linnæi.

Omfændsigt denne Slægt staar i noie Forbindelse med den foregaaende Pholas, saa berettiger mig dog den Forstiel saavel i Dyrrets som de steenskallede Deles Forhold til at lade Teredo-Slægten følge strax efter Pholas, isteden at forene hin med samme, som Adanson og Müller have gjort.

100 II. Om Slægten Teredo Linnæi.

Det er meget sandsynligt at Linneé aldrig havør havt Leilighed at faae sin Teredo at see, han vilde vist ellers ei allene have givet os en ganske anden Beskrivelse om den, men ei heller have assondret samme saa vidt fra Konchylierne i sit System men havde efter al Formodning frensat den som den 4de Classe blant de mangeskallede Muskeler. Ei heller havør han enført mere end een Art, da der dog gives flere, og som jeg nu vil beskrive.

No. 12.

Teredo navalis, remis pinnatis.

Anmerkning.

Dyret af Teredo (Tereorm) havør ligesom Pholaderne intet Redskab eller God for at kunne krybe, som andre Muskelarter, men behøver derimod en Hulig, hvor den kan være sikker for al Fare; den søger derfor i Selskab med de femskallede Trepholader (Pholas pusillus No. 9.) at udgrave sin Baaning i Bunden af Skibe og Væle ved Strandbredden, for at kunne sætte sig i Sikkerhed. De haardskallede Dele hos Teredo bestaae af 5 Stykker, som ere forskellige. Det første og største er vel den lange Cylinder eller Rør, som indslutter Dyret tillige med de øvrige Skalle. Det er meget tyndt, men dog usædvanlig haardt. I begge Endet staær det aabent og er ved den nederste Deel noget videre, end ved den forreste. De følgende

tvende

tvende Stykker ere de Skalle, som ere fastede til Dyret ved en kiodagtig Hinde ligesom hos Pholaderne, de have samme Figur, kun med den Forskiel, at de ere usige kortere og maaske de korteste af alle Muskelarter.

Uden en neiagtig Tegning af denne Træorm ville endeg den fuldkomneste og meismøligst forfattede Beskrivelse være utilstrækkelig for at blive Læseren forståelig; jeg kan dervor ved Hjælp af denne satte mig kortere end jeg ellers var i Stand til.

Maar begge Skalle ere sammensatte saaledes som de have deres naturlige Leie tillige med Dyret, da udgiore de en Cirkel Fig. 1. Tab. 2. Saaledes som de oven til, hvor Hvivlerne sidde og hvor Skallen er bredest, stode sammen paa en afrundet Forheining, ligeledes skeer det ogsaa nedentil, hvor Skallen er final, at de slutte sammen paa ligesaadanne Knuder Fig. 1. 2. a. Den forreste Side Fig. 1. og 3. Litr. b. b. er finriflet ligesom en Gjul, hvilken Dyret betiener sig af som et Redskab at bore med (og Linné har anset for Dyrets maxillæ). Den bageste og bredeste Deel, som er glat af Skal Fig. 3. Litr. c, bliver tillige med de tvende fremstaende og tilbagebiede vingesormede Lapper, som have deres Udspring fra Hvivlerne Fig. 2. og 3. Litr. d. d. formedelst en kiodagtig Hinde forenet med Dyret, og denne tillukker ganske de Nabninger, som begge Skallene lade imellem sig. De krumme Lænder komme ogsaa frem indvendig fra under Hvivlerne, ligesom hos Pholaderne; de ere meget lange,

og efter Skallen rundbøiede, bag ved Noden flad og smal, men bliver ved den forreste Ende noget bredere og som en Skee udhulet, og tien er ligeledes til nærmere Forbindelse med Dyret. De to mindste og sidste Haardskallede Dele have et Nedskab, der ligner en Pennesieder Fig. A, for at kunne tilslutte Dyrets forreste Abning. Dette Nedskab er en Tomme langt, hvorfaf Stilkken udgjor den halve Deel og den anden halve Deel, som er flad paa den ene og rund paa den anden Side, bestaaer af 12 smaae Baegere, hvorfaf det ene sidder inde i det andet, og bliver efterhaanden mindre og mindre, indtil de til sidst løbe ud i en Spids. Om Dyret skal jeg siden give Underretning, naar jeg først haver beskrevet de to følgende Species.

No. 13.

Teredo norvagicus, remis ovatis.

Adanson. Pl. 19. Taret.

Anmarkning.

Forskiellen af denne Species ligger i de fire haardskallede Dele. De twendo største Skalle, som sidde fast ved den nederste Ende af Dyret og udgjere en Cirkel Fig. 4., ere i et andet Forhold end de forrige. Denne Deel, hvorfaf Dyret betiener sig til et Nedskab at bore med, og som til den Ende er sin riflet som en Hul, ere her ulige bredere Fig. 5. e, og derimod den glatte og bageste Deel saa meget smallere F. De vingefør mede

mede Lapper ere smaae, sidde ligefrem og ikke tilbageboiet, og af den Marsag blive Alabningerne paa begge Sider saa meget mindre. Tænderne have ved denne Teredo en ganske anden Figur, de ligner paa det næeste en udstrakt Vinge af en Fugl. Ved Roden ere de smalle udskærne og fastet foran lige under Hvirvlen, de ere brede og flade som et Knivblad, tynde som Papir, rund indbuede efter Skallene, og har $\frac{2}{3}$ Deel af sammes Længde Fig. 6. Litr. g. Begge de mindste haardfællede Dele af denne Traorm ere to smaae Plader, af Figur som et Blærebåd, hver med en lidet Stilk Fig. B. Paa den ene Side ere de udhulede med en opstaaende smal Rand imod Stilken, paa den anden Side rund indbuede.

Udi Friedriksværns Havn i Norge, hvor Kongens Krigsskibe laae, havde disse Traorme boret sig ind i samme og det udi Egertæz og ligeledes ved et Skib, som laae z Maaneder i Taarningens Havn tot ved Tronhiem. Dette Slags er langt fra ikke saa almindelig som den foregaaende.

No. 14.

Teredo batavus, remis furcatis.

Neue Beschreibung des holländischen See- oder Phalnwurms, 1733. Tab. 1. fig. 7. Tab. 3. fig. 18.

Anmerkning.

Den tredie Art af Teredo er endelig den Hollandske. Det var de Treorme, som 1731 satte hele Holland i Skrak, da de ved at giennembore Pæle ved Dæmningerne og Digerne, lode mange Steder, som vare byggede paa et slags Pæle, befrygte megen Ulykke. De to rundbriede Skalle ere med ganske lid den Forskiel af samme Figur som foregaaende, men de to mindste have en fremmed Skabning. I Stedet at de forrige var af Figur som et Mareblad, saa ere disse fra den forreste Ende rund udskærne og have en Spids paa hver Side som en Fork; paa den ene Overflade ere de hvelvede og ved den anden udhulede Fig. C. Af dette Slags Treorme haver jeg her fra vore Skibe, blant tusinde aldrig seet meer end et eneste Exemplar.

Dyret er et meget bledt Legeme, og finder man det sielden anderledes end oplost til Slim; kun de Haardskallede Dele finder man uforstyrrede ligge om hverandre i deres Bolig. Denne Treorm har lige som Solen et tyndt hindagtig Nor, som med Muskel er fastet til begge Endor af den haardskallede Cyliner; i denne saakaldte Kappe eller hindagtige Nor svæver Dyret Fig. 7. Formedesst sammes Giennemsigtighed seer man Maven i Dyret a. b. Det har kun en eneste Labning, hvorigennem Dyret kan trække sin Moring og have Adgang til Soevandet; denne Labning er ved dets forreste og smalleste Ende c. c, hvor en stærk Muskel holder Dyret fast ved det cylindriske

Nor,

Nør, og hvor de twende smaae Skalle d. d. ere forbundne. Fra Midten udsirækker det sit dobbelte Nør, som alle Pholadedyr e. Maar Dyrret indtrækker dette sorte dobbelte Nør, saa lukker de smaae haardspillede Dele d. d. Huset ganske tæt til. — Her er Naturforskerne ingen anden Vej aaben til en anden Formodning, hvorledes dette Dyr nemlig har kunnen trænge sig ind i Træet og udgrave sin Baaning, der hvor man udvendig intet videre Spor kan see, end et lidet Hul, af Sterrelse som et Knappenaalshoved, end denne; at Ungerne af Teredo have trængt sig igennem Pori af Træet, som desuden af Sævandet var udvidet og udbledet, og der ved Hjælp af sine medfødte Nedskaber, ved idelig at vende og dreie sig haver udgravet sin Baaning, hvor de for bestandig vare indsluttede, og formedst et med twende Kanaler forsynet Nør kunde igennem den ene liden Aabning trække Luft og Næring til sig og igennem den anden skaffe sig af med det Overfledige.

No. 15.

Teredo nucivorus, remis semipectinatis.

Naturforscher, 13 Band p. 53. Tab. 1. 2.

Anmerkning.

Et andet Slags af Teredo har jeg opdaget i steinige Ormører, der bore sig ind i et Slags Medder, som drive omkring paa Seen i Ostindien; disse har jeg til-

106 II. Om Slægten Teredo Linnæi.

lige med Dyret siden ester forskrevet i Spiritus fra Tranquebar, og er saaledes bleven istandsat til at give en tydelig Beskrivelse saavel over Dyret, som over dets haardskallede Vaaning og den Frugt, hvori det indqvarerer sig. Tab. 2. Fig. D.

I en fuldstændig Afhandling med twende tilføjede Kobbere, som er indrykket i det 13 Stykke af Naturforskeren p. 53. Tab. 1. og 2. har jeg allerede gjort dette, og det vilde derfor være overslodigt her at igentage det. I det 20de Bind af Naturforskeren pag. 1. har ver jeg ladet indføre en systematisk Beskrivelse af denne omstrevne fiedne Frugt fra Hr. Doct. Koenig, paa min Anmodning.

Alle de i denne Afhandling beskrevne Konchylier ere Originalstykker af min Samling.

Forklaring over Tab. 1. og 2.

Tab. 1. *Pholas quadriszonatus*

Fig. 1 - 3.

Fig. 4. *Pholas papyraceus*.

Tab. 2. *Teredines*. Fig. 1-7. og Litr. A. B. C. D.

III.

Om

Drypsteensformige Calcedoner

og

om nogle nye ubeskrevne norske og grønlandiske
Steenarter.

af

Abildgaard.

(Op læst den 8 April 1791.)

Man kan ikke trættes af at betragte de forskellige
arter smukke saa kaldte Dryp-Caledoner, som bringes
fra Island og Færerne, og som nu begynde at blive
saalidelige og kostbare, at dersom den rige og uforlig-
nelige Holmiskioldsk e Mineralsamling ikke ved Re-
gieringens Agt og Omsorg for alt det, som kan befor-
dre Kunstsabs Udbredelse i og om Fædrenelandet, saa-
velsom ved den patriotiske Eiers Tilsidebetællelse af egne
Fordele ¹⁾ var blevet en besæstet Ejendom i Landet,

saal

¹⁾ En Fremmed, en Mineralhandler, bod 10000 Rd. allede
for de norske Sølv-Stumper, som findes i denne Samling.

saa kunde vi tilstdt blevne nødte til at reise til Engeland og Tydsland, for at faae disse Fædrenelandets Naturfrembringesser at see, ligesom nu de Tydske maae reise til Engeland for at see Bergauptmand Weltheim og Hr. von Borns smukke Mineralsamlinger, og som de Svenske samme steds maae studere den udedelige Linnés Plantesamling.

Men ogsaa dette Selskab, denne paa Medborgeres Midkierhed for Fædrenelandets Gavn og Ære grundede Stiftelse for Naturhistorien, vil i blant meget andet gort tillige have den Nytte, at hvad som behoves til at vedligeholde Erindring og Kundskab om Fædrenelandets Naturprodukter vil med Sikkerhed blive bevaret hos os og staae mindre Fare for den Skiebne at tabes og forstyrres, som er truffen saa mangen anden offentlig og privat Samling.

Ogsaa haver dette Selskab allerede af de nævnte smukke islandiske og føroiske drypformige Calc edoner nogle udmarkede Stykker i sin Samling. Ved at betragte disse og nogle af mine egne, men især nogle meget sieldne Stykker af Hr. Seeretair Bradt's smukke Mineralsamling, er jeg falden paa at twile, om disse Stene varer virkelige Drypstene og om de egentlig burde kaldes saaledes.

Adskillige Vessaffenheder, som jeg bemerkede hos disse Stene, gjorde det usforstaaeligt for mig, at de kunne have samme Oprindelsesmaade, som de Kalk- og Gipsstene, man har givet denne Benoemelse, fordi

disse

disse baade i deres Form ligne en bled dryppende Materie, og fordi de virkeligen ere fremkomne ved Dryppning. Den første Egenstab, nemlig Ligheden med en dryppende Materie findes hos en stor Deel, ikke hos alle Dryp-Cascedoner, men den anden Egenstab, nemlig, at være fremkomne og dannede ved Dryppning, kunne vi ikke bevise at tilkomme dem. Meget mere troer jeg, at finde Bevis for det modsatte og at være besyret til at antage en anden Oprindelsesmaade for disse Stene.

Bel synes det at være en Slags Formastelse, at ville opdage Tingenes Oprindelsesmaade paa denne Klode, af hvilken vi dog kun heist usuldkomment kunne betragte det yderste af Skallen. Af Jordens Overflade kende vi kun paa nogle saa Steder $\frac{1}{2}$ Mül i Dybet, og om vi end ville regne, at vi fra den høieste bekendte Biergspidse indtil det dybeste i Jorden, som af Mennesker er blevet seet, kende dens Bestaffenhed indtil en heel Müls Dybhed, saa er dette dog saare lidet, ikke fuldt en $\frac{1}{100}$ Deel af Jordens Diameter, og kan ikke berettige os til at demme med meget mere Vished om Bestanddelene af dens Overflade, disses Oprindelse og Væsen, end man, uden Kundskab om de dyriske Legemers indvendige Bygning og Bestaffenhed, var berettiget til at demme om Hudens og Haarenes Oprindelse og Dannellesmaade, fordi man omhygge- ligen havde undersøgt nogle enkelte Stykker af disse Hudens Tykkelse er dog i Almindelighed meer end $\frac{1}{100}$

Deel

110 III. Om drypsteensformige

Deel af Dyrenes Krops Diameter. Forholdet imellem Dyrenes Hud og den største Deel af Jordens Overflade, som kan antages at være seet af Mennesker er altsaa omrent som 1 til 6.

Vide vi da saa lidet og saa got som intet om de dyriske Legemers Deles Oprindelse og Dannelsesmaade, uagter vi saa omhyggeligen have randsager deres inderste, hvor meget mindre er det da muligt at forstaae dette om smaae enkelte yderlige Dele af den store Jordens Krop, hvis inderste vi vide intet af. Imidlertid fornecer Randsagningen endog da, naar vi med klareste Overbeviisning fornemme de uigennemtrængelige Grænder for vor Videlyst.

Men denne ydmyngeende Overbeviisning, som er saa gavnlig og saa kraftig Legedom mod den menneskelige Tilbørelighed til at være stolt af Kundskab, kan ikke erhverves uden ved megen Randsagning; og som det fornecer Barnet at prove Styrke med Manden, naar det er vis paa at denne ikke skader det med sin Overmagt, saa er det ogsaa Vellyst for den menneskelige Forstand, at prove paa at udforske den uudgrundelige Natur, som saa villigen besvarer ethvert Spørsmaal, saavidt vi spørge fornuftigt og forstaae dens Sprog; men ogsaa dette Sprog læres ikke uden ved Omgang og Øvelse.

Det være mig dersor tilladt for denne Gang at randsage og prove, hvorvidt det er muligt at demme om Maaden, paa hvilken Naturen frembringer Calce-

don under Form af Drypsteen, uagtet jeg ikke er i Stand til at forklare denne Steenarts Oprindelse i Almindelighed, og endflint jeg allene har enkelte Stykker uden for deres naturlige Leie at domme af. Havde jeg havt Leilighed til at see disse Stene i deres naturlige Leie, skulde det maaßke blevet mig en Deel lettere at sige noget oplysende derom.

Det er bekendt, at den islandiske og føroisiske Calcedon i sit naturlige Leie og naar den antrefges paa sit Godselsted findes mestendeles enten i Klumper af ubestemt og uordenlig Form, eller nærmende sig mere eller mindre til det kugelformige, eller den udfylder Huler og Gange i Jaspis, Mandelssteen og Traparter, eller blot beklæder Baeggene i saadanne Huler og Gange eller Sprækler uden at udfylde dem.

Sædvanligst findes disse Klumper og Kugler tætte, og heel igennem eensformige i Farve og Klarhed, undertiden bestaaende af Lag, som have forskellig Farve og Klarhed. Naar disse Lag dannne lige Plader mere eller mindre noie forenede med hinanden, blive de formedelst den stribede Unseelse de have i Overbruddet kaldte Baand-Calcedoner, de Gamles Onyx, Calcedonyx.

Men ofte findes disse Calcedonmasser indvendig hule, og da enten glatte, eller beklædte med Kvarts-Krystaller, der udfylde dem ligesom med en Kierne, enten ganske eller esterladende en tom Hule i Midten.

112 III. Om drypsteensformige

Naar Overfladen af den indvendige Hule i disse Calcedoner ikke er skjult af Qvarts-Krystaller, saa findes man dem indvendig glatte og paa hele Hulens Overflade større eller mindre, fra 2 Tommers til $\frac{1}{2}$ Linies Diameter, kugledannede Opheininge eller Bobler tæt pressede paa hinanden; undertiden findes disse Opheininge forlængede, at de ligne runde Tappe af Skabning som Drypsteen, ofte ere disse Tappe saa lange, at de række til den modsatte Side af Hulen. Disse Tappes Overflade er altid boblet, og Boblernes Størrelse ere altid i Forhold til Tappenes Størrelse.

Undertiden findes saavel de drypsteensformige Tappe, som den bøllede og jævnere Overflade i de hule Calcedoner ganske overklædte med smaae prismatiske Qvarts-Krystaller, ofte findes disse saa smaae, at Overfladen seer ud som Gleiel. Sieldnere findes Dryp-Calcedonerne ganske overklædte med prismatiske Zeolit-Krystaller.

En Sieldenhed iblandt de Calcedoner, jeg har set, er en huul og indvendig kuglig eller boblet af klare og uklare melkhvide og med Kuglernes Overflade parallel liggende og broede Lag dannet Calcedon af betydelig Størrelse fra Lammehauge paa Færerne, i hvis Hule findes cubiske eller om man vil firesidig prismatiske Qvarts-Krystaller med astumpede Enden.

I Henseende til Farven, da findes den ligesaa forskellig hos de drypsteensformige Calcedoner, som hos dem, der ere tætte og af ubestemt Form.

Allmindeligt er den graa, sieldnere brun, gnis, gren og sieldnest af blaalig Farve. Af den sidste Farve findes Dryp-Calcedoner ved Nødefjord. Ellers adskiller den Islandiske Dryp-Calcedon sig fra den Færøiske ved sin mørkegraae Farve og mindre Giennemsigtighed. De Færøiske Calcedoner ere i Allmindelighed lysere af Farve og klarere. De Islandiske findes i en sortebrun haard Trap, som giver Ild med Staal. De Færøiske i en lysegraae mor Mandeltrap.

En i de sildigere Tider paa Island funden Calcedon fra Endale-Gieldet ved Nødefjord adskiller sig fra alle de andre ved sin sædeles Dannelse. Hos denne ere de drypsformige Stængler grenede og ikke tykkere end $\frac{1}{2}$ Linie, men have dog, naar man med Forstorrelsesglas betragter dem, en vorted eller boblet Overflade i det smaae, ligesom de sterre have dem i det store. Disse Calcedoner, og de paa dem fundne Stængler, have den for de Islandiske Calcedoner sædvanlige mørkegraae Farve. De have en mere eller mindre kiendelig hvid Marv i Midten, som ikke er andet end en uklar kridhvid Caledon-Materie, omgiven af den klarere graae. Disse Dryp-Calcedoner ere sieldne, og saaz vidt jeg veed, kun eengang bragte fra Island. Jeg eier ikke nogen Stykker deraf, men i den Holmskioldiske Samling ere nogle betydelig store Stykker, som og i Herr Secretair Brads og Hr. Kunstkammerforvalter Spenglers Samling. En saadan Dryp-Calcedon af min egen Samling sees asteget Fig. 1.

2det Bind, 1ste. Heste.

H

En

114 III. Om drypsteensformige

En anden ligesaa besynderlig smalstænglet Dryp-Caledon findes paa Færøe; Stænglerne ere paa denne, som paa den før beskrevne stænglede fra Endale-Gieldet i Island, alle af lige Tykkelse, i det mindste paa de 8 til 10 Stykker, jeg har seet i forskellige Samlinger. Men Stænglernes Stilling er merkværdig paa denne Art. Fra værlebende og i Form af Girlande hviede Stængler nedhænge andre lodrette Stængler, hvorved den paa adskillige Steder faaer en næt-formig Dannedse. Denne Calcedonart er temmelig klar og hvid omrent som Melkvalle, og har ligesom den fængrenede en hvid Kierne eller Marv. Altid findes paa denne Dryp-Caledon nogle smaae melfarvede flade og mangesidede Zeolith-Krystaller af $1\frac{1}{2}$ Linies Diameter. Denne Art Dryp-Caledon sees asteget Fig. 2.

Men hvorledes have disse Stene faaet denne Form?

For at besvare dette Spørsmaal, antager man i Almindelighed: Enten at Stenen har været en bled og flydende Masse, som derefter er blevet sterknet og haard, og under denne Stækning eller Terring har faaet saadan Form; eller man antager, at Jordarten, af hvilken Calcedonen er dannet, denne Blanding, som efter Bergmanns²⁾ og Bindheim's³⁾ Forsøg bestaaer af Kieselhord for den største

Deel

²⁾ Opuseul. Vol. 2. pag. 60.

³⁾ Berlin. Schrift. Naturf. Freunde 3. V. 429. S.

Deel med lidet (fra $\frac{1}{10}$ til $\frac{1}{5}$) Alunjord, undertiden og noget lidet Kalkjord og Jern, har været oplost i Vand eller nogen anden Vandstofe, og saaledes gien- nemtrængt den Steen- eller Bierg-Art, i hvis Hul- heder den findes, at den draabeviis har funnet danne sig paa samme Maade, som de sande Gips- og Kalk- Drypstene.

Jeg vil fortælgen prove enhver af disse twende Meninger, og, som jeg haaber, vise, at adskillige Dryp-Calcedoners Form og Dannelse udtrykkeligen modsigter dem begge.

Dersom Calcedonerne have været en bled og fly- dende Materie, saa maatte den, som alle flydende Le- gemer følge Tyngdens Love, maatte i de Hulheder, hvor den ansamler sig, sege det laveste Sted; den kunde da ikke beklæde Hulens hele Omkreds, eller danne hule Kugler af lige Tykkelse i deres hele Om- kreds. Endnu usforklarligere bliver det, hvorledes paa denne Maade de Calcedonistker kunde være blevne dannede, som bestaae af twende Layler i temmelig Afstand fra hinanden og forbundne ved adskillte drypsteensformige Tappe, som gaae fra den eene Layle til den anden, ligesom Piller fra Loftet til Gulvet. Exempel herpaa findes i de smukke Calcedoner, som i det Danske Videno- skabernes Selskabs Skrifter, 12te Deel, af Sal. Hr. Apotheker Cappel findes beskrevne med vedføl- gende Tegninger. Originalerne bevares nu i den Holmstioldiske Samling. Jeg troer, at jeg bes-

116 III. Om drypstensformige

Hver ikke at ansore mere, for at giøre den Mening
utroelig, at Calcedonen har været en flydende Masse,
som er udlebet i de Huler, hvor den findes og derefter
bleven storknet og haard.

Den anden Mening, at Calcedon-Materien har
været oplost i nogen Vandiske eller Menstruum og saa-
ledes gennemtrængt Stenenes eller Biergarternes Po-
ros indtil den Hulhed, i hvilken den findes, samt der
dannet sig draabeviis paa samme Maade, som de sande
Drypstene, modsiges ester mine Tanker aldeles af den
Form og Stilling, som man finder hos adskillige af de
saakaldte Dryp-Calcedoner.

Iblast flere udmarkar sig et Slags besynderlig
figurerede Calcedoner fra Gothaab i Gronland i Form
af smaae runde Skiver, af hvilke jeg eier et Exemplar,
men jeg har seet flere af Størrelse fra $\frac{1}{2}$ til 1 Tommes
Diameter. Disse Skiver eller Brikker ere af guulag-
tig Farve, have en hornagtig Giennemsgtighed og paa
begge Flader tatte concentriske Furor, denne som jeg
har den Ere at forevise Selskabet, og som jeg har af-
tegnet Fig. 3., har paa den eene Side af Randen en
liden Ovaris-Druze.

Men et andet seldnere Stykke af Hr. Secretaire
Bradt's Samling ogsaa fra Gothaab i Gronland
og af samme hornagtige Anseelse og Farve, som den
oven for beskrevne, har en saa besynderlig Form, at
den ikke vel lader sig beskrive, jeg har derfor tilsejet
den asteget Fig. 4. Den seer omrent ud som et

Stykke

Stykke Huausblas, saa forunderligent drejet og bojet til alle muelige Sider, at man ikke kan bestemme noget Sted, der kunne antages som fast Punkt, fra hvilken det skulde være sammendryppet, ikke heller sees noget Sted, hvorved den kunde være festet i sit Leie. Man finder og paa adskillige Steder af den, større og mindre Cirkler af concentriske Furor, og alle disse Cirkler, der nogenledes ligne Fuglesine, have en indtrykt Punkt i Midten. Den har nogle saa korte fremstaende Tappe med smaaekuglig Overslade. Ikke letteligen skal nogen ved at beseue denne Steen falde paa, at den er fremkommen ved Dryppning.

Bettagter man de hule Calcedoner, som i Hulen have den foranbestrevne hoblede Overslade, saa findes disse Bobler i den hele Omkreds, saaledes sees denne herved folgende kugleformige og midt overslagne Calcedon, og denne tapformige hule Calcedon at være heel igiennem huul og den sidste lukket i den spidse Ende, men hele Overladen af Hulen er boblet.

Endnu et markeligere Stykke af Herr Secretaire Bradi's Samling er et seksidet huul Calcedonstykke fra Lammehauge paa Farree af det graae halvgjennemsigtige Slags, med et Stykke vedhæftende Mandelsteen, fra hvilken den er afbrækket. Den er ved tvende Sider aaben at man kan see ind i dens cubiske Hule som er 3 Tommer høi, $1\frac{3}{4}$ Tomme breed og $4\frac{1}{2}$ Tomme dyb. Calcedon-Væggene, som indslutte denne Hule, ere i Tomme tykke, undtagen den eene, som jeg vil

118 III. Om drypsteenensformige

Kalde den underste, der hviler paa en Baandssteen, og som er $2\frac{1}{2}$ Tomme tyk, hvis øverste Lag er et hvidt baanded Cacholong $1\frac{1}{2}$ Tomme tyk; under denne et Baand $\frac{1}{2}$ Tomme tyk af graae Calcedon, men lysere af Farve og mere gienemsigtig end den i Væggene, som paa alle Sider omgiver Hulen. Under dette lysere graae Lag er atter et hvidt Lag Cacholong af $\frac{1}{2}$ Tommes Tykkelse. I denne Steens Hule findes Væggene paa alle 6 Sider boblede med temmelig store fremstaende kuglige Opheininger, undtagen paa den ene Side, som jeg har kaldet Stenens Bund og som hviler paa den baandede Cacholong, der findes disse Bobler meget smaae.

Af samme Eiers Samling har jeg her et Stykke af den egentlige saa kaldte Dryp-Calcedon fra Island, en Blok af 11 Tommers Langde og 6 Tommers Tykkelse, hvor Calcedonen beklæder en haard brun Trap, ligesom med 3 istappe, der næsten alle have een Retning og ere hængende efter den ene Ende af Stenen, hvilken jeg deraf vil kalde dens nederste Ende.

Men ved den anden findes en lang Trap opstaanden og i ganske modsat Stilling, og paa Siderne af denne Steen findes mindre enkelte Tappe ligeledes af modsat Stilling.

Et andet Stykke af samme Samling ogsaa fra Island er en Trapsteen, omtrent af rhomboidalst Form 13 Tommer langt, 7 Tommer bredt og 3 Tommer tykt. Denne er overalt, undtagen paa de tvende Nær-

der,

der, som denne den ene stumpe Vinkel, og ved hvilket Stenen har været hæftet til det Sted, fra hvilket den er afslaget, ganske overdraget og bedækket af en graae halv klar Calcedonskorpe med smaa boblet og knoppet Overflade, undtagen paa den ene Side, hvor der lebe drypsteensformige Tapper af temmelig længde langs med Fladen, nogle af disse lebe i lige Linie mod den ene Ende af Stenen og andre i ganske modsat Retning til den anden Ende.

Det samme findes ved alle de fintraadige og grønne Dryp-Calcedoner fra Island, som jeg forhen har beskrevet (Fig. 1). Disse Calcedonstængler og Grene have ingen bestemt Retning, men lebe til alle Sider uden Forstiel, saa at naar man vilde forestille sig dem, som en virkelig Drypsteen, saa blev man endog med temmelig smaae Stykker forlegen for at finde hvad der var op og ned paa den, hvilket dog ellers paa enhver Drypsteen med hele Enden maae kunne findes. Det samme gielder om de Færøiske smalstænglede Dryp-Calcedoner, hvor Stænglerne aldeles gaae paa tvers og langs (Fig. 2).

Jeg troer med dette at have beviist, at Naturen selv imodssiger den Mening, at disse Calcedoner skulde være virkelige Drypstene eller dannede paa den Maade, som de sande Drypstene.

Men jeg har endnu en anden Aarsag, som forbyder mig at troe, at de ere virkelige Drypstene. Og dette er, at, dersom de vare Drypstene, saa maatte det første Lag af Calcedon, som ansatte sig i en Revne

120 III. Om drypsteensformige

eller hule, spærre veien for et nyt tilkommende lag, thi Calcedonen er ikke, som Kalk og Gips, porøs, at Vand og Vand kan igienemtrænge den.

Jeg har torret ved Hede et Stykke Dryp-Calcedon, som efter Tørringen og medens det endnu var varmt, veiede 8 Lod, jeg lagde det derefter i Vand i 24 Timer, tog det op og torrede det saa got som muligt med et Klæde, og da jeg derefter veiede det, havde det kun tiltaget $\frac{1}{2}$ Gran i Vægten, hvilket beviser vel, at denne Steenart ikke tillader Vand at trænge igennem den, som Kalk og Gips. Denne Steenart maae altsaa danne sig paa en anden Maade end Drypstene; jeg meener, at disse Bobler og bøllede Toppe, som Calcedonen danner saa sædvanlig, er en usfuldkommen Crystallisation, at den indblandede Leer i Kieselen hindrer denne at anskyde i ordentlige Krystaller efter dens Natur; og det var vel vaerd at undersøge, om ikke de saakaldte Dryp-Calcedoner i Almindelighed indeholdt mindre Leer- eller Allunjord end de haandede og andre Calcedoner af anden Form. Alt Leerjorden har den Egenskab modsat Kieseljorden, at den ikke anskyder i Krystaller synes at kunne bevises tilstrækkeligen deraf, at ingen Steenart, i hvilken Allunjord udgier den største Deel af Blandingen, findes i Krystalform. Men endnu en anden bemærkning ved nogle seldnere Calcedoners Form bestyrker denne Formodning.

Saaledes har jeg her denne smukke gennem og klare som Drypsteen dannede Calcedon, der næsten er aldeles

aldeles giennemsigtig, og hvis længst nedhængende boblende Tapper ere 2 Sommer lange og af 2 Liniers Tykelse. Paa det Sted, hvor disse længste Tappe ere afslagne og skilte fra de øvrige vedhængende, som med dem have efter Længden eller med Siderne været i Beværelse, findes disse Berørelsessteder at være aldeles blanke og ligesom dannede med Facetter, ganske forskellige fra andre Steder paa denne samme Steen, hvor der er virkelig Brud og hvor disse Tappe have været fuldkommen forenede med de øvrige fraslagne; thi der sees det sædvanlige flisede Brud, som er Calcedonen egen.

Disse Calcedontappe vise med disse facetterede Steder, at de have været trykte af de vedhængende under Dannelsen, ligesom det findes paa adskillige Quarts-Krystaller, naar de have været trængte paa hinanden under Dannelsen eller Krystallisationen, saaledes som det sees paa vedfølgende afslagne Prismer af en amethystfarved Krystal-Druse.

Dersom Calcedonmaterien havde været flydende eller virkelig dryppende, saa maatte disse paa hinanden liggende Tappe have forenet sig saaledes, at de ikke uden ved et fuldstændigt og virklig Brud kunne adskilles, men det sees tydeligen, at det ikke har saaledes været, men at de blot have tre berørt og trykt hinanden. Endnu tydeligere Bewiis for dette findes i et meget seldent og rare Stykke ogsaa af Hr. Secretair Bradts Samling, og hvoraf den Deel, som tienet

122 III. Om drypsteensformige

til Oplysning er aftegnet Fig. 5. Dette Calcedons-
stykke er et affslaget Segment af en huul Kugle, har
6½ Tomme i Giennemsnit. Steenarten er meget klar
og hvidgraa, udvendig ureen, usærn og knudret, ind-
vendig blank, med fremstaende halvkugledannede Op-
hoininger, hvis Overflader ere overalt boblede. I
Bruddet er denne Steen mod den indvendige Rand flis-
sed og skellig som andre Calcedoner, men imod den
indvendige Rand, hvor de boblede Ophoiningers Grund
begynder, findes Bruddet facetteret og ganske blank.
Disse blanke Facetter ere deels fordhybede og deels op-
hiede, men i begge Tilfælde af firesidig pyramidal-
formed affstumpet Spidse. De op hiede ere aldeles
dannede som firesidige lave Pyramider med affstumpet
Spidse, disse have været indpassede i ligedannede For-
dybninger i Bruddet af det Stykke, fra hvilket det er
affslaget ligesom de fordhybede facetterede Huler i dette
haver modtaget saadanne pyramidal Krystaller, der
ere blevne siddende i det affslagne Stykke Saa be-
stiemt Krystalform har jeg ellers ikke nogensinde seet af
Calcedon.

Bel beretter Hr. Haquet at have fundet ved
Hyttenberg i Kärnhen⁴⁾ paa Glaskop en krystallise-
ret Calcedon i tilspidset pyramidal Form af 3 til 5
Sider, men man har giort den Indvendig derimod⁵⁾,

at

⁴⁾ Schrift. der Berlins. naturs. Freunde 2 B. 147. T. 2
Fig. 3.

⁵⁾ Gmelins Mineralogie S. 295.

at Calcedonen maaſkee ikun har beklebet underliggende
Qvaris-Krystaller. Jeg har og hos Hr. Doctor
Bolten i Hamborg seet fireſidige pyramidalſte Calce-
don-Krystaller, som paa hele Overfladen havde ſmaæ
ſpidſe pyramidalſte Opheininger ſom Fig. 6. udvifer,
men dette var egentlig kun en Overkleðning paa under-
liggende Amethyst-Krystaller i en Algaſkugle. Den
ærverdigſe Olding, ſom eier dette Stykke i ſin Sam-
ling, vidste ikke fra hvad Sted det var.

Men ſaaledes er ikke tilføldet i det beskrevne
Stykke fra Færøe. Her er ingen Qvaris-Krystaller
under, Calcedonens uſædvanlige Klarhed giver herom
fuldkommen Viſhed, og da diſſe Krystaller allene fin-
des i Bruddet, ſaa giver det tilkiende, at det forhol-
der ſig med diſſe ſom med hine ſladere Facetter paa den
forhen beskrevne gronne Dryp-Calcedon, at de ere dan-
nede ved Trykning af Krystal mod Krystal under Dan-
nelſen.

Til at beſtørke den Saetning, at det er ved Krystallisation, at Calcedonen faaer den Form af Dryp-
ſteen, tiener ydermøre dette, at naar ſaadanne Calce-
dontappe og ſtrængler brydes tvert over, ſaa er Brud-
det ſtraalig fra Middelpunkten til Omkredſen, og det
øſte paa en meget markelig Maade, ſom i vedſølgende
ſmukke gule drypſormige Calcedon fra Lammehauge paa
Færøe.

Det er og beſtiedt, at det ikke er Calcedonmate-
rien allene, ſom har den Egenſtab at kryſtalliferes i
Eugel-

124 III. Om drypsteensformige

Kugelagtig Form. Det samme findes hos Zeolithen, og adskillige af de saa kaldte Gips-Zinter vise sig med ligesaadan boblet Overflade, som Calcedonerne. Saadan en Gips findes ved Eegelands Jernværk i Norge.

Ja endog Saltene selv kunne antage denne Form under visse Omstændigheder. En saadan Salt-Krystallisation i kuglig Form har jeg af svende Blandinger erhøldet, som herved følge. Den eene fil jeg ved at afdampe Luden af Jern-Opløsning i døphlogisteret Saltsyre, af hvilken Jernet blev faldet med fast Planteludsalt. Og den anden af en Saltblanding til at giøre konstig Kuld med, som bestod af Salmial, Salpeter og Glaubersalt. Dette var indviklet i Papiir, og efter at have ligget i saa Dage havde det gennemtrængt Papiret og ansat derudepaa vedfølgende kuglige Saltkorpe.

Den Indvendig imod min Mening om Calcedonernes Krystallisation, som kunde tages deraf, at Taprene af de drypsteensformige Calcedoner oftest havé een Retning, eller at i Almindelighed de fleste vende alle med Enderne i een Direction, nogle saa Sielsheder undtagne, lader sig let besvare dermed, at det saaledes forholder sig med alle Krystallisationer af Salte og Stene, at alle Krystallerne paa en Druse staae mestendeels i een Direction; Undtagelserne herfra ere saa.

Jeg har ikke i denne lidet Afhandling berort noget om den Beretning Professor Storr i Thysenius' Mineralien i Gottorp med indsat bingeni-

ingen⁶⁾) har meddeelt, at han i en Granithule ved Gotthardt fandt et slimigt Vand, som neddryppede imellem de ansludte Quarts-Krystaller, og at denne Slum skulde være Kiesel i Vand oplost; Denne Omstændighed giv ingen Forandring i hvad jeg har anført. Overalt vil enhver Kyndig, der med Afgtsomhed læser de Forsøg, han har gjort med denne saa kaldte Krystalslum, finde Anledning til vigtige Twivl, om det virkeligen har været en Kieselslum; og det bliver vel endnu, nogenstid denne Bemerkning, ganske uafgjort, om Krystaller avles af en saadan Slum eller blot af Dunster i Bierges og Stenes Huler. Allene den Omstændighed at Slumen, som Professor Storr samlede, fil en raadden Lugt i det veltilproppede Linker, hvori det nogen Tid havde været bevaret, giver Anledning til en Mistanke, som end mere ved de følgende Forsøg bliver forsøgt.

I midlertid har denne Bemerkning af en saa berømt og kyndig Mand, gjort megen Opsigt; men jeg er vis paa, at man ved igentagen noiere Undersegnning vil faae ganske anden Oplysning og Mening om denne Sag.

Før at give disse korte og usfuldstændige Bemærkninger lidet mere Værd for Mineralogien vil jeg tilføje Beskrivelse af nogle nye og forhen ubeskrevne grønlandske og norske Steenarter. No. I.

⁶⁾ Crells Annalen 1784. 2. B. S. 520. og 1785. 2. B.
S. 395.

126 III. Om drypsteensformige

No. 1. En hvid saakaldet Labradorsteen eller farvespillende Feldspat fra Godthaab i Grenland.

Denne Feldspat, af hvilken ikkun trende smaae Stykker ere komme hertil, er melkhvid, sammensat af Lameller, som ikkun ere lidet sammenhaengende, den lader sig let slaae i rhomboidalske Stykker og bryder ligesaa let tvært over Lamellerne, som den efter disses Lag lader sig klove. Den giver Ild med Staal, men er ellers af mindre Haardhed end de almindelige Feldspater. Dens specifique Tyngde mod Vandet er 25 : 10.

Allene i Tværbruddet og ikke paa Lamellernes Bladé har den den ydmærkende Egenskab, at den vendt mod Lyset spiller med en sunuk himmelblaue Farve.

No. 2. Opal-Qvarts fra Gronland.

Denne Steenart, af hvilken kun nogle faa Stykker ere komme hertil, synes efter det udvortes at være en Middelsting imellem Qvarts, Hornsteen og Calcedon: den har en lys graablaue Farve, er næstendeels gennemsigtig. Den giver Ild med Staal og brydes i skarpantige Stykker af ubestemt Figur; Bruddet er splitrig eller stielig som Biergflintens, men næstendeels blank som Qvartsens.

Ussleben har denne Steenart ingen synderlig Ansættelse, men naar den er sleben og holdes i i forskellige Winkler mod Lyset, spiller den som Opal fra det graablaae i det skinnende gule. Vedfølgende i Tonme lang

lang og 2 Tommer brede med Facetter asslebne Steen.
tiener til Beviis.

Denne Steen bliver stærk elektrisk ved Riving,
en Egenskab, som ikke findes ved Biergflinten eller ved
calcedonartede Stene, hvilke altid ere mere eller min-
dre fuldkomne Ledere, naar de ikke ved Varmen ere
stærkt udterrede.

No. 3. En granatholdig Granit fra Godt-
haab i Grenland.

Denne smukke Steenart, om hvilken man ikke
veed, hvad Nolle den spiller i sit Fædeland, om den
udgjør Field, eller Gang, eller allene Kiertel i anden
Biergart, altsaa ikke med Bished, om den ber kaldes
Granit, da man deraf kun har seet saa og ikke meget
store Stykker. De største Stykker jeg har seet, have
været 4 til 5 Tommer i Diameter; Stykkerne have
alle været af ubestemt Form. Jeg har imidlertid givet
den dette Navn formedelst dens Lighed med Granit.

Den er sammensat af en smuk red og temmelig
 klar Granat af ubestemt Form og skarpkantig Brud,
en lys grønlig Feldspat, hvid Qvarts og sort Skerl.

Qvartsen findes i mindst Mængde, dernæst Sker-
len og derefter Feldspaten, men Granaten har mesten-
deels overhaand i de 4 til 5 Stykker jeg har seet.
Denne Granat er af stivrig Sammensætning, men
blank og glasartet i Bruddet. Stykker af denne Granat
ere komne fra Grenland, som have været fra 3 til 4
Tommers Størrelse at man deraf har slebet Stene paa

128 III. Om drypsteensformige

Tommes Længde og $\frac{1}{2}$ Tommes Brede, som ikke have
havt nogen Ridse, men været aldeles saa smukke som
de sionneste bøhmiske Granater.

Den indblandede Qvarts er af den uigiemmenn-
sigtige kalkhvide Art med grovkornet Brud. I denne
findes undertiden Glimmer indblandet. Den blaalige
Feldspat bryder i kantede Stykker af ubestemt Form,
og ligner mere Qvaris end Feldspat i Bruddet. Dog
findes den imellem af rhomboidalst Krystalsform.
Sterlen er deels af ubestemt Form uordentlig indblan-
det, deels prismatisk undertiden af $\frac{1}{2}$ Tommes Længde
til 3 Liniers Tykkelse.

Det vilde være at ønske, at denne Steenart, især
for den smukke Granats Skyld, maatte blive næiere es-
tersøgt, og Grønlands Mineralogie i det Hele maatte
give mange behagelige Oplysninger, naar den engang
af en kundig Reisende blev bearbeidet.

No. 4. Gren prismatisk Feldspat-Krystal fra
Grønland.

Smaae enkelte Stykker af en hei lysgrøn farved
Feldspat ere undertiden iblandt andre Stene komne fra
Grønland, og i Samlinger bevaret som Sieldenhæ-
der, fordi saa lidet deraf kom til os. Ved disse smaae
Stykker sidder undertiden lidet melkhvid Qvarts af
grovkornet Brud. Et eneste Stykke af samme Slags
Qvarts fra Grønland har jeg seet med indeholdende
smaae usormelige Stykker af denne grønne Feldspat
indsprængt. For Blæsteret tabes ganske den grønne

Farve

Farve af denne Feldspat og den bliver aldeles hvid, flere Forsøg vise og at denne grønne Farve er af Nitel-Kalk. Det var alt hvad man vidste om denne Feldspat, indtil Hr. Secretair Bradt nyligen tilklaabte sig en meget smuk Krystal af denne Steenart i Form af en Prismma af 2 Tommers Giennemsnit og 5 Tommers Længde med 9 Sider, af hvilke sex ere brede og tre smale i følgende Orden. Tre brede Sider efter hinanden uden Afverking med smale, derefter een smal Side, een breed, etter een smal, derefter to brede Sider og endelig den tredie smale. De brede Sider ere af 9 til 12 Liniers Brede og de smale af 3 Liniers Brede. De bredeste Sider ere hinanden modsatte. Den eene Ende er afflaget, og den anden, som er Spidsen af Prismen, er beskadiget, men sees dog at være tresidig og meget stad som paa den grønlandske Skerl. Lamellerne i denne Krystal giennemsticke sticke Prismens Axel. Lidet hvid Kvarts og fort Glimmer findes vedsiddende.

No. 5. Zeolithjord fra Færøe.

Denne Jordart er hvid eller ansigtfarvet, og som en fin Bolus eller Takk at føle paa, ganske mor, svolmer for Blæserøret og smelter let til en hvid Perle, oploses med nogen Bruusning i Salpetersyre. Man finder i den straalig Zeolith i Kugelform sammensat, som af de fineste Haar, jeg har og fundet cubist Zeolith i denne Jordart. Uden Twirl har denne Jord sin Oprindelse af hensimulret og af Vand sammenstillet sin Haar-Zeolith. Dog kan man ved Forsterrelses-
ader Bind, iste Seite.

130 III. Om dypsteensformige

glas ikke mærke noget uldent eller haarigt. Men allene hist og her i Bruddet finder man Stykker af den fine Straal-Zeolith. Ikun meget lidet er deraf bragt fra Færøe. Denne Zeolithjord maae ikke forbyttes med en anden meget fin og for Anfeelsen fittig Jordart, som signer haard Sæbe af lys jernrustig, guul eller hvid eller lys Rosenfarve, som ogsaa findes paa Færøerne og i Samlingerne bevares under Navn af Zeolithjord. Den er en virkelig Leerart, den opleses ikke i Salpetershre, svolmer ikke for Blæserøret, men springer og brender sig haard.

No. 6. Dobbelt pyramidalsk Zeolith-Druse med gediegen Selv fra Kongsberg.

De norske Zeolithe ere seldne, men allermest denne Art, af hvilken jeg ikke har set mere end dette eene Stykke paa 3 Lods Vægt i Hr. Secretair Brads Samling.

Drusen er topped og uden Biergart, de længste Krystaller have 2 Liniers Længde og 1 til $1\frac{1}{4}$ paa det bresdeste. De ere dannede som bobbelte firesidige Pyramider med tilspidsede Enden og de fire Kanter paa Midten afflumpede, saa de derved blive tolvsidige Krystaller, som mod Spidserne ere vandklare, for det øvrige hvide og uklare. Det gediegne Selv, som overalt er gien-nemvoxet paa denne Druse, er traadigt, paa nogle Steder fornigt af ubestemt Form.

Denne seldne Stufse er fra Gruben Gottes Hulse in der Moth.

No. 7. En aquamarinsfarved dobbelt kugle dannet af Zeolith i en Selv-Stuffe fra Kongens Grube paa Kongsgberg af Hr. Secretair Brads Samling, fundet Ao. 1787.

Denne seldne Zeolith, af hvilken der findes i bencvnte smukke Samling to Stuffer, de eeneste som ere fundne, har en lys grenlig aquamarin Farve, er halv gennemsigtig, af Form som to stumpvinklede Kugler forenede ved Grunden med hinanden. Disse twende Kugler giore med deres fælleds Grundflade en Vinkel af 90° . Grundladens Diameter paa disse Krystaller, af hvilke der findes een heel paa hver Stuffe er paa den eene, som jeg først vil beskrive, 9 Linier, og paa den anden 10 Linier. Siderne ere paa den første 4 og paa den anden 5 Linier høje, de ere skinnende glatte paa Oversladten, fra Grundladen mod Spidsen løbe nogle saa lette Striber som Straaler mod Toppen, men tage sig førend de nære den. Bruddet er flællig og Sammensætningen er bladig, og det synes at Krystallerne ere dannede af smaa Rhomber. Den giver Ild mod Staaret, svolmer op for Blæsevret, phosphorescerer lidet, og smelter let til en smudsig grøn Slagge, men med Borax til et gront gennemsigtigt Glas. Dens Bestanddele ere $\frac{2}{3}$ Kiesel, $\frac{1}{3}$ Leer og lidet Kalk med Smidte af Jern, saavide man med meget smaae Stykker af denne rare Steen har kunnet giøre Forsøg. Den eene Stuffe, som veier 3 Lod i Q.v. bestaaer til største Delen af en klar Kalk-

spat, sterk giennenvoret med gennig gediegent Selv, som paa nogle Steder er overkleed med Glaserts; ved den eene Ende ere nogle klare prismatiske Quarts-Krystaller og en lidet firesidig dobbelt pyramidalst hvid Flusspat. Paa den anden Ende af Stussen sidder den gronne legledannede Zeolith, hvis ganske halve Sidedeel er blotet, det evrige skjult af det gediegne Selv, og af et paasiddende afbrudt Stykke af en anden legledanner Zeolith af samme Slags. Biergearten, hvorpaa dette sidder, er en finkornet fort glimmerholdig Skifer ovenpaa belagt med tynd Skorpe af violet Flusspath og neden under med en graae leerblandet Quartskorpe.

Den anden Stuffe veier 3 Lod 2 Qu., paa denne findes trende af disse legledannede Zeolithe ved hinanden, men af de tvende er noget afbrudt. De sidde paa en graae leerblandet Quarts eller en Art af finkornet Sandsteen med krySTALLINISKE KORN, ere de tildeels bedækkede med en Skive af samme Steenart, der saaledes har dannet en Hule, i hvilken disse Zeolithe sidde; paa dette øverste Dække af Stussen ere smaae prismatiske Quarts-Krystaller, en hvid Flusspath af samme Slags, som paa den først beskrevne Stusse og noget grøn Jord. En tandformig Green af gediegent Selv gaaer igjennem Zeolithe.

IV.

Beskrivelse

over

en ny og tilforn ubekjendt Plante-Slægt.

DAHLIA crinita Faldet

af

Hr. Professor og Ridder Carl Peter Thunberg
i Upsala.

(Indsendt og op læst den 8 April 1791.)

Det har longe været brugeligt, at betere de Botanici med at tillegge nogen ny Plante deres Navn, som ved Indsighter, Lærdom og Fortjenester have udmarket sig i Urte-Bidenskaben.

Med Grund har jeg dersor troet baade at burde og kunne tilegne denne hidindtil ubekjendte Plante-Slægt en af Bidenskaben ligesaas fortient Mand som en for mig klar Ven, Hr. Doctor Andreas Dahl, Demonstrator ved den botaniske Have i Åbo, der opfrede sin hele Levetid især paa denne Bidenskabsgreen, og besad deri ikke allene de mest udstrakte og modneste

134 IV. Om Plante-Slägten

Indsigter, men og, ferend hans alt for tidlige Død,
skienkede til Åbo Academie, til Ære for Exesædet og
til Nytte for den studerende Ungdom, alle sine smukke
Samlinger af Naturalier.

Denne Plante-Slägt har jeg fundet paa det Gode
Haabs Forbierg, i de Afrikanske langt inde i Landet
liggende Skove. Og hvor vanskeligt det i Almindelighed var af Capske Treearter at erholde Blomster og Frugt, da disse blomstre paa den hedeste Tid
af Aaret, paa hvilken Reiser ind i Landet ere næsten
umulige, var jeg dog saa heldig, at forskaffe mig dem
af denne og nogle andre Slægter.

Det er et lidet Træ, eller rettere en Buske, som
for de hollandske Colonister og Hottentotterne var saa
ubekjente, at de hverken eiede Navn derpaa, eller
kendte nogen Nytte deraf.

Den vorede især i Honteniquas tykke og sielden
besøgte Skove, og blomstrede i de første Maaneder af
Aaret.

CHARACTER generis er følgende:

Cal. Squama. Cor. ♂ monophylla, ♀ nulla.

Capul. unilocularis.

I Systemate sexuali bliver dens Plads i DIOECIA
monandria efter Pandanus i Folge LINNES Methode,
og i MONANDRIA monogynia efter Phyllachne i Folge
min egen derved gjorte Forandring.

Af følgende fuldstændigere Beskrivelse sees dette
videre:

Rami

Rami alterni, teretes, inferne glabri, apice tomentosi, iterum ramulosi.

Ramuli ferrugineo-tomentosi & villo dense, longiori.

Folia opposita, petiolata, ovata, acuminata, integra, parallelo-nervosa, glabra, supra viridia, subtus pallidiora, pollicaria & ultra.

Petiolis tomentosi, ferruginei, vix unguiculares.

Flores dioici, in ramulis terminales, capitati, in receptaculo communi aggregati.

*♂ CALYX nullus, nisi *Squamæ* flosculos distinguentes, paleaceæ, intus glabrae, extus hirsutæ, breves.*

COROLLA. *Petalum unicum prope singulum stamen, filiforme seu ensatum, convolutum, albidum, unguiculare.*

STAM. *Filamentum unicum juxta singulam calycis squamam & petalum, filatum, brevissimum, erectum, petalis triplo brevius.*

Anthera basi cum filamento connata, ovata, didymo-bilocularis.

♀ CAL. ut in mare.

COROLLA nulla.

PIST. *Germina villosa, singulum juxta squamas calycinas.*

Stylus unicus, filiformis.

Stigma simplex.

136 IV. Om Plante-Slägten Dahlia.

PERICARP. *Capcula* ovata, extus villosa, 4-valvis, 1-locularis.

Semen ovatum, glabrum, bivalve, dehiscens, inane.

Frøehuset aabner sig i 2 eller 3 Lædner og indeholder 2de Frøe, som selv ligne en Capsula, og gør derved denne Slægt besynderlig.

Tab. 4. Fig. 1. viser en Green med Hanblomsterne a.

2. en Hungreen med Konglen af Frugten b.

c. et petalum.

d. et stamen med filamentum og Anthera.

e. Capsula sprukken og aaben.

f. et Frøe, der ligeledes er sprukket, aabent og inden i tomt.

V.

Forsøg

til

Sælhundens grandstende Beskrivelse

eller

hvorpåledes Sælhunden faær Liv, opholder det,
forplanter sin Art, doer, og om hans Sæder

af

Hr. N. D. Riegels.

(Indsendt og op læst den 8 April 1791.)

Bi Mennesker, midt i vore Grandstninger, travle og
tumle vildt omkring, helst saa ofte vi i Naturens Hel-
ligdom prøve paa at udvikle Midlerne, hvorved den
stabende Kraft besieler de saa konstigen sammensatte
Dyr.

Bi beruses af den Maengde mørke Begreber, der
stromme ind paa os, naar vi overveie Forskiellen imel-
lem Bevægelse, Følelse og Liv. I Stedet for at vi
her ædtrue, bestedne burde føle vor Afmagt, saa der-
imod, opblæste og modige af utallige heitklingende Ord

tale vi, med bestemmende Tillid til vor egen Forstand, om Skabelse, Opholdelse, om Skaberens Plan, om Dyrernes Ønsker, Drifter og de Love, der ere foreskrevne alt Levende, hvorefter de tilbringe det dem her paa Klo-
den tildeleste Livs Maal, ja hvorefter de bruge og for-
tære alt det Jordkloden tilbyder dem. Menneskets
Selvtillid, hans alt for hastige Tilfredshed med usor-
dsiede, ubetydelige Kundskaber; hans Uvished i at
giere Forstiel paa Fornemmelser og Begreber; hans
Uersarenhed og Sandsesleshed i at samle Indtryk og
at ordne og overveie disse, ja i at skelne imellem Sand-
hed eller Virkelighed, Gitterie eller Sanders Blænd-
værk; og endelig hans Evidenskaber, der fordærve alle
hans prægtige Bygninger, saasom Ærgierrigheden,
der skal vise sig i at sige Myt, i at være Opdager og
altsaa heller i at ville opvække Beundring, end stiftse
Mytte, heller i at ville forklare end sætte paa Spor
til at begrive, heller i at bruge Ord, hvormed den
indbilder den usornufulige Hob, at den overseer hele
Skabningen, end oprigtigen tilstaae, at den ikke af
denne begriber det allermindste tilfulde: Disse Hin-
dringer tilsammentagne have ofte forbudet Dyr-Ana-
tomikeren tillige at være Grandster eller Sandheds-
forsker.

Man kiedte Sælhunden, fordi man havde alle
hans indvendige og udvendige Deles Maal, Farve,
Figur og Leie. Man kiedte hans Kiertler, og at til
dem og fra dem lebe lymphatiske Nærer. Man kiedte

hans

hans Lunger, fordi man vidste, at de indaandede Lust, og med samme igienem utallige Lustblærer svangrede Blodet. Man vilde ei heller vide mere om hans Hjerte, end at det i sit hoire Hjertekammer samlede det i hele Legemet, brugte Blod, der tværede dette Blod sammen med Chylus, som var kommet fra Ductus thoracicus, og saaledes forfrisket udsendte Blodet til Lungerne, hvor det, svangret med Lust, vender tilbage til det venstre Hjertekammer, for siden igienem den store Pulsaare som formet Blodet føres omkring i hele Legemet. Man saae Hjertets Bevægelse, og alle var forniede med, heraf at forklare Pulsaarenes Slag over hele Legemet. Man vidste dernæst, at alle Saftter i Legemet ligesaa vel som Blodet vare flydende, og man kaldte deres Liv Cirkulation. Man brugte græske eller latinske Ord, der betegnede Kierligheds-Brynde hos Hannen, og Undfangelse hos Hunnen. Man kændte i Legemet de hertil passende Dele, snart blev Forplantelses-Systemet sammensat, helst man kændte Eggestokken og Canaler fra Demne, der forde de losrevne Egg ned i Moderen, hvor de med deres Rødder hestede sig som Frejet i Jordens. Hvad Græde gier her, skulde Moderens Betændelse giøre hisset, Det er: at Egget ved Hjælp af sine Rødder trækker Saftter fra Moderen og vortte. Fordielsen, ja Deden selv vare imod hine Vanskærligheder at regne let at forklare.

Da saaledes Anatomiens Philosophie eller Physiologie alt for hastig blev færdig, saa bekymrede man sig lidet om at kiende Øyrene noiere; man kunde jo forklare alle Ting. Mennesket kunde ikke andet end kiedes ved at igentage stedse et og det samme. Det alt for tydelige, det alt forslidte kan ikke andet end ekle.

Just da Mennesket skrev Anatomiens Philosophie, kiendte det allermindst til Øyrenes sande Bestandsfænomen.

Hvo af de allerberømteste Naturforskere kan negte, at jo disse Klager ere grundede? ja vi turde endog tilspørge hine salige Aander, Aristoteles, Haller, Camper: kunde I, da I vandrede iblandt os, noigtigen og haandgræbeligen forklare for os disse vigtige Ords Oprindelse, og de til dem i Øyrene passende Virkeligheder? nemlig Bevægelse, Felelse, Liv, Opholdelse, Forplantelse, Død? mon de ikke vilde svare os: I de Forsætninger, hvis Slutnings-Folger vi lærde eder, finde vi nu paa hin Side Graven, at der langt fra ikke indeholdtes haandgræbelige Sandheder, men at vi alt for ofte lode rimelige Gjetninger og Formodninger træde i disses Sted. I vores Ord blevе litter Uvisheder sammenfældede, og vi udsaaede i Verden idel morke Begreber. Dog disse skulle jo være Menneskets Lod, saalænge hans Sandser ere, som de paa vor Jord stedse ville blive.

Men hvorledes skal jeg i Dag undskynde mit Brode? jeg vover at fængste Selskabets Agtsomhed med

med min Uvidenhed. Jeg vil i Dag med Udkast til en anatomisk grandstende Beskrivelse over den øster-
ske Mops-Selhund oprigtigen sige Selstabets, at jeg intet, en sand Naturgrandstær værdigt, veed om
Selhundens Liv, Opholdelse, Fortplantelse, Sæder
og Død. Hvilket Levte jeg best opfylder ved at sige
Selstabets hvad jeg veed.

Livet.

Ungernes, Hiertets, Fordieleses-Redstabernes
uopholdelige Bevægelse kalder Anatomiheren Dyrres
Liv. Disse Deles Standsning, indtil de af Forraad-
nelse opleses, kalder han Død.

I Nerverne er og et Liv, men hvorledes dette
til alle Tider viser sig virksomt, er os ikke bekjendt; vi
ville antage, for dog at sige noget, at i den atmosphæ-
riske Luft indeholdes det, der giver Nerverne Liv.

Man maatte snart troe, naar man vidste, hvor-
ledes hine Dele første gang sattes i Bevægelse, at
man dog kienste noget til deres Liv. Vi vare lige
nær, om vi endda vare nærværende ved det første Be-
vægelses Dieblik. Saaledes saae jo visse Grandstære-
eller rettere troede at see, at Hierte først bevægede
sig hos Fosteret, og mange troe, at det er Livet i Mos-
derens Blod, der først sætter Fosterets Hierte i Be-
vægelse. Men dette være mere, end en Formodning?
Thi til den Tid, at Fosterets Hierte er saa fuldvorent,
at det kan imodtage Moderens Blod, eller rettere dette

til-

tillavet i Moderkagen, ere haade Lungerne og Fordielses-, ja Urin-Werket færdigt i Fosteret. Dette haver alle sine Excrementa: Som den sidste Tarm sit Skarn og Pisseblæren sit Urin. Ci heller kan man sige, at Moderens Pulsslag forplantes uafbrudt til Fosteret; thi megen Forandring undergaaer Blodet i Moderkagen, inden det som venens Blod løber til Fosterets hoire Hiertekammer, og en Deel af det tilbage fra Fosterets Lunger bliver dannet i Fosteret til passende Arterius Blod. Dette maae filtreres, blandes, forthynes, at det kan passe til Fosterets spæde Legeme, dersom for taber Moderens Blod i Moderkagen visse alt for nærende geleagtige Dele, siden blandes det med Fosterets egen tynde Chylus, og med den Lust, dets dog noget aandende Lunger tillave.

Vi have paa et andet Sted bevist det, at der i Modersliv er hos Fosteret Fordielse, Chylification, Lympha, Transpiration. Dette fører for langt, men er nok for at sige os, hvor lidet vi vidste, om vi saae første Gang Fosterets Hierte at settes i Bevægelse; saa da alle Fosterets Dele voxer paa engang, og alle Hoveddelenes Bevægelse udgier dets Vært og Liv i Moders Liv, saa vidste vi, naar disse Bevægelser begyndte, men ikke hvad de vare, eller hvor vi skulde søge deres Kilde, Livet. Lad os betragte Sælhundens Liv uden for Moderen. Forst maae vi da mærke, at Hvalpen selv er indvendig og udvendig meget forskellig fra det han bliver, naar han er fuldvoksen i sit fierde

sterde Aar. De første fine Haar som Canin-Haar
fælder han i Moders Liv, og disse astegræce og lese
emgiver ham ganske, inden for dem ligger det sorte
Skind, med hvilket han fødes. Disse sorte Haar taber
han etter, naar han siette Uges Dagen efter Fødselen
for det meste hører op at patte. Aarlig fælder han
siden i Maj Maaned, og etter nogle Haar hen i Sep-
tember, efterat al Brunst og Parren er forbi. Naar
han er mandbar ere Haarene stive og stride og med
Alderens nærmest sig alt mere og mere den bleeggule
Farve. Merkeligen voxer Nose-Folebenene og Tær-
derne, med Alderen brækkes disse alle lettelig. Hele
Kroppens Længde fra første Dag efter Fødselen til tre-
die Aar, da de ere meest fuldvoxne, tager til overalt i Bid-
de og Længde over $\frac{1}{2}$ Al. til 3 Quartier, de fødes i $\frac{1}{2}$ Al.
lang, dog er heri Undtagelse. Indvendig voxer Lun-
gerne og Hiertet tilligemed Brystets Beenbygning.
Maven, Leveren, Milten vinde $\frac{1}{2}$ Deel i Størrelse.
Endog visse Dele forsvinde, som fem Kirtler i Bry-
stet hos Aars-Hvalpen, de findes ikke hos den mandbare.
Fittet i Brystet og paa Hiertepungene hos den unge
findes ikke hos den gamle, ligeledes Fittet hos den unge
paa Mave-Nettet, paa Maven selv, paa Tarme-Nettet,
findes der ikke Spor til hos den fuldvoxne, og endelig
den unges levergule Fit bliver hos den gamle ganske
hvidt. Vi ville ikke tale om Fødselsdelenes Forandring,
ei heller at foramen ovale imellem saccus arterium pul-
monalium og venarum cararum lukker sig langsomt paa

de unge, ei før end $\frac{1}{2}$ Aar efter Fodselen. De unge Hvalpene dem egne Indvolds-Orme vil vi her forbigeae. Endnu mærkes, at mere end $\frac{1}{4}$ Deel af de fem øverste Sidebeen ere heel brusfagtige til efter det andet Aar.

Hvad see vi da ved ataabne en levende fuldvoksen Sælhund? Vi see Bevægelse i Lungerne, i Hjertet, i Maven, i alle Tarmene, i Gallegangene, i Urin-gangene, i Urinblæren, i Fodselsdelene. I Hjernene sees Nervernes Liv, ja dette mærkes i alle Sandserne, i Foilelsen, i Næse-Foilebenene, i Rumpehullet, paa Benene, som og i Krampen og visse Muskel-Gibres eller Traades Sammentrækning.

Ikke tor vi sige, hvor Middelpunkten er, hvorfra alle disse Bevægelser udsendes, eller egentlig, hvor er Sælhundens Livs Sæde? thi ikke paa noget Sted kan ham Doden tilbringes strax, uden det skalde være ved at slaae ham over Næsen; han deer da af Commotione cerebri, eller rettere af Lynslag, om man saa vil kalde det, paa de betydeligste af alle hans Nerver, der løbe ud til Foilebenene. Det er dog meget langt fra, at Daanelse, der er næsten Død, standser strax Hjertets Bevægelse eller Tarmenes, men som øfest staer allene Lungen, hvoraf da den totale Død omsider maae folge.

En stor Deel af Livet er dog i Hjertet og Lungen. Vi maae da først lære at kende Sælhundens Bryst.

Brystet.

Brystet.

Hertil regne vi paa Sælhunden den Deel af hans Krop, som udgiver et betydeligt Rum, siden det indsluttes neden til af Mellemgulvet, paa Siderne af tre diverse Ribbeen; uagtet det sidste falske Ribbeen, hvorpaa Mellemgulvet og er fastet bag til, ei synes at kunne regnes inde i Brystet. Oventil indsluttes dette Rum af det sidste Halsledebeen og Brysthindens, som gaaer derfra ud, og hester sig paa de første Ribbeen, og Brystbenets øverste Spidsets Rand. Sælhunden harverti sande Ribbeen paa hver Side, som næsten med samme brede Ende, som de begynde paa Rygbenet, ende i Brystbenet (Sternum) og de fem falske Ribbeen, der endede sig i langagtige Spidser, løbe henimod Brystbenet; ingen af dem fastes til det, kun det første falske Ribbeens Spidse nærer dertil, men er ikke giort fast derpaa. Disse Ribbenenes spidse Enden ere faste til hinanden ved Hinden, men bevægelige, loegge sig sammen, og dannе Brystets yderste Rand. De tvende sidste falske Ribbeens Enden ere ligesom løse og have intet med Brystets Rand at giøre. Brystet kan ikke regnes for længere, end en Allens Længde paa den yderste Rand.

Ribbenene ligesaavel som Rygledebenene ere af samme haarde Been-Substant, som alle de varme Bloddyrs Been; de have Runding tilsættes med Svinnenes Ribbeen. Forst gaae de fra Rygbenet ud i en lige jævn Bugning, hvorpaa da hver faaer en bruske ader Bind, isto faste. K agtig

agtig Tilsats, der krummer sig ind for at hæste sig paa Brystbenet; formedelst denne Bruske bestaaer ethvert Ribbeen af tvende Dele. I Moders Liv er denne sidste Deel af Ribbenene bruskagtig, siden ved Alderen bliver den haardere og mere beenagtig, dog ikke saa haard, som det første eller bageste Stykke af Ribbenene, der gaaer ud fra Rygbenet, og ei heller af samme Dimension. Paa de 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 sande Ribbeen er det sidste Stykke af Ribbenet, som ender sig i Brystbenet 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 Tommer lang hver. Et Kvarter er der fra Sælhundens sidste Ribbeen bag fra Rygbenet ned til Høstebenene. Disse sidste sande Ribbeen staae næsten en Tomme fra hinanden, og Heiden af deres Bugning er fra Brystbenets brikkede Ende ned til det andet Lændeledbeen over 14 Tommer.

Brystbenet, der lukker Brysts Beenbygning fortil, hvortil burde regnes alle de sande Ribbeens sidste lange Ender, ere alle i Ungdommen, ja et halvt År efter Fødselen, endnu noget bruskagtige, men inden Hvalpen haver fyldt År ere de beenagtige. Brystbenets eller det saa kaldte Sterni øverste Ende er en lang bruskagtig Spids, der nærer op til det fjerde Halsledebeen, hvilket fører Halsens Fiederkrat, naar Hundten i Vandet vil lække sig bag om. Noget lignende sees paa Insekten Elater.

Brystbenets underste Ende er en meget besiglig Proces af $\frac{1}{2}$ Tomme, der ender sig i en breed bruskagtig Brække, der meget tager Sted af for Leveren,

Hierter

Hiertekulen, naar Sælhunden vil stæbe sig op paa Stene. Hele Sælhundens Brystbeen-Bygning overtrækkes indvendig med Pleura eller Brysthinden, hvilken, om man vil, synes at danne inde i Brystet, esterat dette rundt om er tapisseret, trende Sække, hvilke gerne faaer hver sin og Hiertet sin Pung. I Midten næsten paa Skraa af disse twende Lungers Sække dannes et Rum, hvori Hiertet ligger i sin Hiertepung. Bag til denne Lungerne ligeledes et Rum, hvori Naturen anviste Plads for Spisereret, for Lustrøret, for den store Pulsaare, naar den stiger ned i Brystet, for Ductus Thoracicus, for den umage Brystblodaare og for flere Nerver. Endnu ligge i dette Mediastinum posticum paa Nodderne af Lustrøret, som de gaae ned i Lungerne, 4re temmelig betydelige Kertler meget haarde og som med Alderen meget tage sig i Størrelse.

Imellem Ribbenene løbe Ribbens Evermuskler og ved Siden af hvert Ribbeen twende Nerver paa langs med Ribbenene, foruden de Nerver, der ved Ribbenenes Nod ere udbredte som Øvaste. Tydeligst sees og en betydelig Mængde af lymphatiske Maret imellem Ribbens-Muskernes Trevler.

Hiertepungen er paa Sælhunden vel tykkere end Brysthinden. Om Vinteren samlies paa denne hos meget gamle Hunde dog noget Fit, paa Unger er over 2 Part af den skult, hvilket er borte om Føraaret og Sommeren. I Hiertepungen er intet andet Vand,

end det lidet, som ved Hiertets Uddampning er blevet til i det Dieblik Livet forlader Hiertet.

Hiertet er af en betydelig Sterrelse, næsten intet er det spidst for til, det er over Midten bredere, end de fleste Dyrhs Hierter. Endogsaa uden paa sees tydelig, at det heire Hiertekammer er næsten trende Gange rummeligere, end det venstre. Hierteserne, Lungens Blod- og Pulsaaer, samt den store Pulsaaer haver her samme Leie som i alle andre Dyr med varmt Blod.

Paa en Aars Kalv er foramen ovale, som et lidet Hul og synligt, men ductus arteriosus imellem Arteria pulmonalis og Aorta er tillukket. Arteria pulmonalis er paa Sælhunden næsten en tredie Deel tykkere af Substant og i Bidde, end den store Pulsaaer Aorta. Indvendig i Hiertet findes og denne forskiel, at Hiertets Skillerum, Septum, er trende Gange større, end paa andre Dyr, dernæst ere de indvendige Trabes carneæ og valvulae stærkere, end paa de Dyrhs Hierter, vi have set, selv Hestens er mindre muskelfulde, end disse.

Der folger dog stedse Fit med Sælhundens Hiertes Vasa coronaria, og Hiertet, som en Muskel betragtet, er hos Sælhunden stærkere, end hos andre Dyr. Hiertet løgt viser os, at Muskellagene sammentrække alle Hiertets Punkter, og synes Septum hos dette Dyr at være et Punctum fixum for alle disse utallige Fibrer, hvoraf Hiertet bestaaer.

I mellem Lamellerne af Hiertepungen ere Nerver, og Vasa lymphatica synligere end paa Hiertet; om Hiertets allerinderste Hinde er et Nervenet, er at formode, men i Sælhunden kunne vi ikke bevise det. Livet, som for en Deel berører paa Blodets jern og uforstyrrede Omlob, kan ikke vedligeholdes længe, uden at Blodets Omlob i Lungerne tilligemed disses Ind- og Udaandning harer Sted paa fastsatte Tid, men Lungernes Bevægelse kan vel i Sundheds-Tilstand foregaae, uden deri meget at hielpes af Ribbenenes sig transversel bevægende Muskler, eller af Mellemgulvets unærkelige og eiebliklige Opskyden i Brystet, forårsaget af de sig under samme bevægende Tarme.

Vi maae forteligen anmærke det merekvaerdigste ved Sælhundens Lungre. Disse ere ei deelte i nogle Lapper, de voxe med Brystet og kan være fra 9 til 20 Tommer lange og fra 6 til 12 Tommer brede. De ere allene deri forskellige fra andre varmt Bloddyrs Lungre, at de ikke ere saa lette, og det fordi der i samme circulerer en langt sterre Mængde Blod, end almindelig. De oppusies vanskeligen, naar de er døde; thi da trækkes vesiculaæ æreæ sammen af de omkring dem slyngede Blodkar, syldte med coaguleret Blod. Dette hos Sælhunden, svangret med Hit, storkner hastig. Naar Sælhundens Lungre ere logte, ligner de andre Dyr Lever baade i Farve og Tyngde. Saa meget der end skal være giort, for at fremstille tydeligen Lungernes Indretning, saa begriber jeg intet

heraf. Vi vide at Lustreret, Trachea, hvorigennem den indaandede Luft trækkes ned, og følger omkring med dertes utallige Nedder i hele Lungens Substant, saavel som Bronchiaæ ere af en haard bruskagtig Materie, hvorigennem hverken Blod kan trænge ei heller Luft, hvorledes altsaa Blodet, svangret med Chylus forandres i Lungen og imodtager den lysere Farve er mig ubegribeligt. Ligesaa lidet vide vi, naar vi indromme, at Blodet kielnes ved at løbe rundt om Bronchiaæ fyldte med Luft; thi Luftens Kulde og Blodets Varme ere for os lige ubegribelige, men Ordene: Blodet svangret med atmosphærisk Luft, indbildede en hver, at vi sige sandt og vi sige intet.

Sælhundens Lunger kunne vist imodtage meget mere Blod, end det høre Hiertekammer fuldt. De kunne altsaa holde flere Hierteslags Blod hos sig, eller rettere, Blodet løber længere omkring i Lungerne inden det kommer tilbage til det venstre Hiertekammer, for at udsendes over hele Legemet. Intet sit sees udvenlig paa Sælhundens Lunger, men en stor Mængde Lymphatiske Alerer baade oven paa og inde i deres Substant, hvilke udsendes for en Deel fra Mellemgulvet tilligemed mange Nerver. Ja man kan fra Mellemgulvet lettelig indspræte Lymphatiske Alerer paa Lungen.

Trachea med sine Bronchiaæ havde intet forskelligt fra Jagthundens, uden at her egentlig ikke fandtes af de blaaagtige Glandulaæ Bronchiales, men fire andre Kirtler ved Roden af Trachea langt sterre.

Rima

Rima Glottis og Epiglottis var Hundens fuldkomment lige.

Man taler ikke ret, naar man siger, at Sælhunden er ded, fordi hans Lunger ikke bevæge sig, Hiertet kan dersor nogen Tid bevæge sig, saalange det kan sende Blod til Lungerne, og naar dette ikke kommer tilbage, maae Hiertet omsider staae, dog ikke forinden alle store Blodaarer, Ørelapper, Hiertekammere ere syldte; thi Doden er, at Blodet ikke kan komme fra Hiertet. I et Øieblik kan vel Sælhundens Lunges Liv betages, men ikke hans Hiertes. Betragter man alle de Nerver, være sig nervus recurrens, nervus sympatheticus, nervus intercostalis, Grene fra nervus diaphragmaticus, som alle give Grene hen til Lungerne, saa finde vi det ikke underligt, at naar man stort slaaer Sælhunden enten paa Næsen, eller paa Maven, at Lungen kan føle det, men hvorledes den strax kan standse er os noget ubegribeligt; thi om man paa Hundehvalpen overfører det ganglion nervorum, der ligger bag ved Binyrerne, hvorfaf Nerverne løbe hen til Arteria coeliaca, saa staae Lungerne ikke, ja Hundens lever og sider vel, helst medens han er ved Patten. Saa ubegribelig er Lungens Liv. Man maae ei heller antage det for en urhøggelig Sandhed, at det er Blodets Omloeb eller egen Irritabilitet, der sætter Legemet i Bevægelse; Hiertet uden for sit Legeme, uden mindste Blod bevæger sig dog. Synes vi nu at kende noget til Sælhundens Hierte og Lungør, saa kende vi

dersor intet til Sælhundens Liv; den Bevægelse eller Liv disse Dele have, er for første Gang meddeelt af Skaberen og meddeles nu med Blodet, med Sæden fra Slægt til Slægt.

Mavens og Tarmenes uopholdelige Bevægelse, saa længe Livet varer, er en Folge af Blod-Omslæbet i alle disse Deles utallige Aarer. Disse Deles Bevægelse standser allersnærest, naar Blodet i de varme Dyr formedelst Versrelsen af den atmosphæriske Luft for hastig kiosnes og det hist og her sammenleber.

Hos de kolde Bloddyr er Tarmebevægelsen langt umærkeligere. Dette vil blive Gienstanden for vor Opmærksomhed, naar vi tale om Opholdelsen. Inden vi da begive os til Sælhundens Underliv, er det billegt, at vi sige et par Ord om Skillerummet imellem Brystet og Underlivet, om den først brede og tykke Muskel, kaldet Mellemgulvet. Denne udmarkes sig hos Sælhunden først ved sin Tykkelse, dernæst, at den ingen klar Hindedeel harer imellem sig, og til Slutningen ved de mange lymphatiske Aarer, der sees paa Mellemgulverts Side, der vende ind i Brystet. Ductus Thoracicus gaaer igennem Mellemgulvet og harer intet tendineus om sig, ligeledes gaaer det med Oesophagus, Spiserøret. Omkring den store Pulsaare og Blodaare er dog noget tendineus, disse store Blodkar taalte ikke mindste Trykning. Tvende smaae tendineuse Cirklar findes og paa denne Muskel, hvor den hester sig paa det niende sande Ribbeen. For Resten gaaer denne

brede

brede Muskel bag til ud fra Midten af begge de første Vendeledebeen, hvorpaa den seger hen til begge de underste falske Ribbeen, gør sig her fast til disse halve Dele af deres bruskagtige Ender, saaledes at af dem blive de yderste halve Dele uden for Brystet, fremmedes (neden fra regnet) folger Mellemgulvet med det andet, tredie, fjerde falske Ribbeens bruskagtige halve Ender, og lader de yderste halve bruskagtige Ender være uden for Brystet, derimod tager den det femte falske Ribbeens bruskagtige Ende ogsaa ind med sig i Brystet, hvorpaa det hæfter sig omkring Sternums smale Ende, i det samme gaaer ud og bliver brisket.

Stærk maatte dette Dyr Mellemgulv være; thi det skulde kunne tringe de store Lungør til Udaandning og derimod ved mange Bevægelser bære de store Dele i Underlivet, at de ikke kom for dybt ind i Brystet. En heller kunde det være for tyndt, da det skulde have en Bidde af $2\frac{1}{2}$ ALEN i Omkreds. Paa samme er aldrig mindste Fit. Man løsne det meste af Mellemgulvet fra en levende Hundehvalp, og man vil da see, hvor vigtigt det er til at styrke Lungernes Bevægelse.

Opholdelsen. Underlivet.

I Grunden er det urimeligt at ville afhandле Dele i et Dyr særskilte fra hinanden; thi de ere alle som i et Negle, de ere alle en Traad, enten nu denne er inde i Neglet eller uden paa. Vaade Lungen og Hjertet hører til Livets Opholdelse, men ikke egentlig

til Livets daglige Tilvært. Det er det arterieuse Blods Behandling og tusendfold Brug i Underslivet vi skalde i Sælhunden noget næiere betragte. Det er nu vist, at Sælhunden fødes til Verden hos os sidst i May, eller midt i Junii Maaned med det for hans Alder passende Blod, ja med den Mavesaft, Lympha, Sæt, Spyt, Mayekirtels Saft, Galde, der er for hans spæde Alder passende. Nu skal hans Fordelssesdele kunne af Moderens Die, og siden af denne, blandet med let Føde, udtrække de Næringsaftter, hans tiltagende Alder fordrer. Venene, Musklerne, Kiertlerne, Hiernen, Nerverne, Generne, Hinderne skulle haade vore og vedligeholdes, det ubrugelige og for Legemet skadelige skal bortføres, større Mengde Partikler skal føres omkring i Legemet, de skulle blive der og dannes til alle Legemets forskellige Dele. Maven imodtager først Die, som den strax forvandler til Næring. Neppe lever den unge Sælhund længere end fire Uger allene ved Moderens Die, den svommer strax efter Fødselen ved Siden af Moderen i smukt Vand, menude i rom See bærer Moderen den paa Ryggen, Hvalpen haver Moderen sat om Halsen. Fra Dien skeer Overgangen til Strandorme, hvoraf den 6 Ugers unge Hvalps Mave er meget fuld; man skalde snart troe at Moderen mader, siden og Moderens Gab er fuld af disse samme Orme. Naar 6 Uger ere forbi, begynder Moderen at tanke paa Parringen, og da lærer hun sin Unge til at leve af sinnaa Fisk, da den efter et halvt Aars Forløb lærer af

Mod-

Moderen at tage alle de Fiske, den kan gabe over. Maar end den største Fisk af den unge nedsvælges, saa bider han den tvers overs, saa at Fiskens Lever og Mave ere sonderslidte i et Grabs, da og det endda leverende maae i Sælhundens Mave queles af den varme og qualme Luft her moder. Til Fordielssværket hører efter vore Tanker, Læberne, Kindbenene, Tænderne, Spyttekirtlerne, Maversret, Maven, Milkten, Mavenetterne.

Tyngningen er unægtelig Fordielssens Begyndelse. Denne er ikke langvarig hos Sælhunden, som den aldrig er hos kædedende, eller rettere Rovdyr, da han ikke vender Hoden i Munden, skulde den ei heller meget giennemvoedes af Spyt, han haver derfor ogsaa kun twende smaae Spyttekirtler paa hver Side af det underste Kindbeen. Han haver thve Kindtænder, fire Huggetænder, sex Fortænder i Overmunden og 5 i Undermunden. Paa Midten af Overganen sidder ligesom en trekantet Kiertel, der giver Spyt fra sig. Hans Gab er stort, og hans Svælg kan udvides, ligesaavel som hans Spiserør betydeligt. Spiserøret er indvendig overtrukket med samme Hund som Ganen, men den er mere rynket i Oesophagus og er stærk besmurt med en fitagtig Muccus. Denne stærke Muskel Spiserøret er omgivet med et Net af Blodkar, og Nedsvælningen skeer deels ved Spiserørets egen Muskelbevægelse, deels ved Halsbenets Beining ned ad til Brystbenet, og haver den første Maveport saaet sat

om

om Fisken, er denne saa muskelstærk, at den nok trækker det ned. Fisken kan hænge ud af Sælhundens Mund, den hindrer ikke meget i Alandedretten, siden den trækkes igennem Næseborerne, og ved Siderne kan Epiglottisaabne sig, uagtet den paa Midten trykkes ned af Næringen over rima asperæ arterit.

Sælhundens saavel udvendige som indvendige Mavebhægning viger meget fra alle kiededende Dyrss Maver, hvortil den ellers herer. Uden paa sees det ikke strax, at den er inddelt i twende Maver, den kan være twende Alen i sin Omkreds, og ligger som en stærk bojet Arm, hvor da efter Lignelsen, over Armbenet er den største Deel af Maven, der hvor Spiseroret gaaer lige ned til Albuen, bliver begge Mavernes Forening, eller der hvor Skillerummet er. Den første Mave imodtager Spiserorets Rynker, der hvirvle sig omkring den første Mavemund i en Skunding, siden løbe femten Rynker paa langs og slangeagtig hen paa tredive Rader Rynker, der synes at løbe mere paa tvers og i hinanden, men alle slangagtige; endelig hen ad imod den mellemste Mavemund tage de sig ganske og blive glatte, hvor da den anden Mave begynder, der er ganske glat indvendig og ganske hvid hen ved 6 Tømmer lang, ned i denne løber en Galdegang og uden til paa den findes en temmelig stor Kiertel og en Deel Fit i dets eget Net paa Unge. Tolv Finger-Tarmen, som er giort fast til denne er ligesaas ryd, som den første Mave, hvilken sidste i alle Dels ligner Moderen strax efter Fodselen, saa-

inflammeret, saa rynket er den, eller og som Rectum paa Heste. Disse mange Rynker ere Kertler, som faae deres Blod for en Deel fra Milten, og de tillave Mavesaften, som man igennem gule smaae Nabninger kan trykke ud imellem Rynkerne. Man viske med en Svamp nok saa reent, denne Saft siver strax ud igien. I disse Rynker sees tydelig Blodaarer, men og i Rynkernes inderste en hvid Substant, hvori et Slags Fit tydelig sees, føles og smages. Mere hvid Saft forekommer i den anden Mave, som og synes at have flere Nerver, ja en sterkere udvendig Muskelhud. Jeg tilstaaer reent ud, at jeg aldeles intet kan forstaae af Salhundens Mave; kunde man vedligeholde den levende, lod sig vel ved Forsøg paa Levende udfinde noget. Nu møder derimod idel Vanfæligheder. Salhunden nedsluger Fisken tilligemed meget salt Vand, i den første rynkede Mave pilles Kiedet reent fra Fisken, saa at Beenradet ligger i samme tilbage. Kiedet omgives med Slim og bringes til at blive geleagtigt. Denne Forandring tilveiebringes i den første Mave, fordi Mavens forskellige Rynkers Bevægelse tvører Maden saa ofte sammen, at den i alle Punkter omgives af Suecus gastricus eller Mavesaften. Maar da Maden kommer ind i den anden Mave, gaaer det blude strax ud i Tarmene, men Been af Fiskene findes stedse i denne Mave, hvor de synes at skulle oploses til og at blive en bled Substant. Orme findes i denne Mave og udi Tolvsfinger-Tarmen, da det eene halve ligger i hin,

158 V. Forsøg til Sælhundens

hin, det andet halve i denne. Ormene rette sig efter Legemernes spæde Alder, de ere i alle Dyr, og ere deres Venner. De unge Sælhundsorme ere smaae, hvide, næsten af lige Brede, glatte oven paa, men paa den underste flade Side synes de at omgives af fire Striber, der opvække Formodningen, at de skulde være sammensatte af fire Orme. Uagtet disse ere klare, kan man ikke se mindste Tegn til Indvolde hos dem. Jeg har ikke set disse Orme i andre Dyr, ei heller, saavidt jeg kan se, fundet dem tegnede. Saadan en Orm kan have $\frac{1}{2}$ Alen i Længde. I den anden Mave seer Begyndelse til Chylificationen, eller om den er til allene, for at fortære Venene.

Ubetydelige ere Mavenerne hos Sælhunden (omentum majus & minus) og de mindste jeg har fundet hos noget Dyr. Den har ikke nödig i disse at sende det Fit eller Blod ned, den ikke bruger; thi den bruger alt i Maven. Dennes rynkede Kiertler kan giemme Blodet og Fittet selv. Milten, som vi hos Sælhunden have regnet med til Fordelselstredskaberne, ere hos dette Dyr overmaade lang, henved en Alen, ikke over fire Tommer bred, og $\frac{1}{2}$ Tomme tyk. I Dynrets levende Tilstand sees ikke saa lymphatiske Alarer paa Milten. Ja meget snydende Fit er der inde i den; den udgjor et heelt Net af Blodkar, i hvis Ruder ligge Fitkertler, der see ud som Gryn. Maat Milten kogges ere disse Fitgrynen endnu synligere,

Milten

Milten gieres fast til Maven med fem forskellige Streng af Blodkar, Nerve- og lymphatiske Aarer, imellem hver Streng er et Fitnet, ikke Bughinden ulig i Styrke ¹⁾. I hvilket Net hos unge Sælhunde findes især paa hver Streng en hvid Fitkertel sterre end en Hestebonne. Milten sender Blod, svangret med Fit, filtrered af den ind i Mavens Rynker eller Kiertler. Foruden Succus gastricus morder os i Sælhundens Mave et andet Fluidum, salt Vand nemlig. Dette maae Sælhunden saa ofte nedsluge og paa dets Maverrynker sætter sig da Salt-Particler, hvilket om ikke Smagen kunde sige os det, sees tydeligen, naar man lader en Sælhunds Mave hænge opblaæst nogle Dage at terres, strax sees Saltet rundt om paa den første Mave. Heraf sees da, at Saltet nok maae træde i Spytrets Sted, siden Sælhunden sit saa saa Spyttekiertler, dernæst hvor umueligt det er for Sælhunden at leve i først Vand. Her vil han efter to Timers Forlob aldeles ikke være, han søger Landet og tager sin Wei strax efter Stranden; thi dennes Lugt kiender han. Vil man nogensledes holde fangne Sælhunde ved Magt og faae dem til at æde, maae man enten lade dem gaae i Strandvand, eller skulle de vinges til først Vand, da at komme Salt i Vandet. Ikke sielden forvildes unge

Sæl-

¹⁾ Peritonum, der som en Sak indbefatter hele Underlivet, Pissblæren undtagen, paa Sælhunden, er af et dette Dyr egen besynderlig Tykkelse.

Sælhunde op i Landene, de gaae ud af Alaeerne; naar de ere ret ferske, og da sege Landjorden, hvor de udstaae megen Sult, og det værste, der da møder dem, er, at de ikke kunne forebygge, at der jo gaaer Drin i deres Hund. Dette Salt, der saaledes er kommet ind i Mavesaften, udmarker sig ved sin Bitterhed baade i Succus pancreaticus og i Chylus selv. Kiertlerne og Dien have og dette bittere Salt.

Endnu haver Sælhundens Mave ikke frembragt Blod, dette arbeides først paa ved Chylificationen. Til at undrage Chylus, Lympha, Fit af Fede og Drifte, haver Naturen indrettet Mavekiertlen, Pancreas, Tolvfingerarmene, ja alle Tarmene, Leveren, og de imellem disse Dele liggende Kiertler. Maar Chylus og Lympha ere af disse Dele gjort færdig og filtreret, bringes det til Ductus thoracicus. Exrementerne, som frasluttres, ere: det storknende Fit, der sætter sig fast paa Membranerne, dernest Sweed, Urin og Skarnet.

Før at satte det Anatomiske i Chylificationen maa vi lære at kende Sælhundens Tarme, Mavekiertel, Lever, lymphatiske Kiertler, Myrerne, Urinredskaberne og Rumpehullet.

Den vedtagne Inddeling i Menneskenes Tarme haver slet ikke Sted med Sælhundens, de ere alle lige rede, lige vide, lige muskelsicke, indtil de ende med den sidste Tarm. Tarmene begynde der, hvor deres øverste Ende er ligesom stukket ind i den anden Mave,

og

og udgiore her Valvula Pylori. Ikke en Tomme fra Tarmenes Begyndelse, kommer Gangen paa tvers ind fra Mavelkertlen, og strax neden hos denne kommer en meget betydelig Nabning ogsaa paa tvers ind i Tarmen fra Galdegangene i Leveren.

Pancreas, Mavelkertlen, ligger bag om Mavten, saaledes at den hviler paa Rygbenet, den naer bag til fra Leveren hen til Miltten, er endog giort fast med en Membran til Miltens øverste fierde Deel, giver siden en Blodaare lige ind i Vena porta selv, og sender Aarer hen til Mavten.

Leveren er hos Sølhunden et meget stort Viscus, den kan være over $\frac{3}{4}$ Al. i Bidde, udfylder i den heire Side hele Hulinthen fra Mellemgulvet af ud forbi processus rotundus sterni ned over det halve af den heire Nyre. Den er deelt i 6 Hovedslapper uden til, men i flere inden til hen imod Rygbenet, den er alle kiedædende Dyr Lever lig, imodtager paa samme Maade som de vena cava og i sin Substantia haver paa samme Maade vena porta. I Sølhundens forstikslike Galde fra andre Dyr maae ikke dets Blods Sorthed og Tykhed seges, men i Galdeblæren og Titter.

Galdeblæren, der er 4 Tommer lang, ligger paa det sædvanlige Sted. Galden er guul meer end grøn og er stram bitter. Galdeblæren er sielden ganske fuld, den gaaer med sin Gang ind fra Hovedgaldegangen på sædvanlig Maade som et Y i Figur.

Var Leveren som her Lungen udeelt, maatte den ofte briste. Dens mellemste meget føre og stærke Baand holdt den fast i sit Leie, den kunde altsaa ikke bevæge sig tilbage, naar Underdelen feres hen imod Brystet, den kan folde sig selv sammen, da den eene Pap kan lægge sig over eller under den anden.

Idelig leber Saften i Maveliertlens Gang, naar Maven bevæger sig, ligeledes Galden, naar Tarmene bevæge sig. Naar vi nu forestille os den fordeiede Mad at komme ud af Maven i Tarmene, saa omgives den først hos Sælhunden af Maveliertels-Saft, siden af Galde, dernæst af Tarmenes egen Saft, som er tillavet af Blodet, der leber til Tarmene og disses fine Kiertler udsende Fit og Lympha, hvoraf Tarmesaf-ten for det meste bestaaer. Af disse Safter giennem-vaedes den fordeiede Næring ved at sammenklemmes af Tarmenes forte, idelige slangeagtige Bugter, hvori de bevæge sig og saaledes chylificeres Næringen, det er bringes til et guult geleagtigt Væsen, som med Lym-pha og Fit forthydet bliver en Deel til Chylus, der gaaer fra alle de tynde Tarme igjennem Melkeaarer ind i chylferende Kiertler, og her filtreres fra Kier-tel til Kiertel, indtil den befriet fra det grovere Fit kommer renset ind i Cisterna lumbaris, derfra i Ductus thoracicus, hvor endnu kommer Lympha til fra de lymphatiske Brystgange, der gaae ind i Ductus tho-racicus, hvor da den hvide Næring kommer ind i en Blodaare axillaris sinister hos Sælhunden, og derfra

ind

ind i Hiertets heire Kaniner. Dette var hvidt Blod; hvorledes det bliver rødt er mig umueligt at sige. Ulagtet denne Chylus kom ud af den chylificerede Fode, saa er dog meget af Foden tilbage, der ikke kunde imodtage Chylification. Fra Tarmene løber allevegne fra Blod svangret med Urinnde, som endelig kommer til den store Pulsaare og af samme sendes ind i Nyrene, hvor det filtreres, taber den ubrugelige Lympha med alle de fra Venene oploste Jorddele, som gaae bort med Urinen.

Paa Midten af Selhundens Nyre ind i den der værende Huulhed lebe baade en Green af den store Puls- og Blodaare, med disse løbe og Nerver og vasa lymphatica, samt Fithinde ind i Nyrens Substant.

Nyrene.

Disse over et Qvarter lange og 4 Tommer brede ligge paa de falske Ribbeen, og den heire er nærmere Mellemgulvet end den venstre. De ere omgivne med deres egen Hinde, have lidet Fit uden paa sig, men ere indvendig desto mere fitedekeller rettere oversmukte med Fit, de see udvendig ud som en Samling af Risfælkugler, ligesom Bisornens Nyre. Maar man gien nemskærer Nyren, sees der over 60 hvide Knuder indvendig, der synes at have Fitknuder ved sig, disse hule Knuder filtrere Urinen ud af Blodet, og med smaa Render løbe alle hen til Hovedrenden, der gaaer med hule Aarer Uretheres til den bageste Deel af Urin-

blæren. Disse Uringange have i det levende Dyr en langeagtig Bevægelse og maae krympe sig for hver Taar, der fra Nyren kommer ned i Blæren. Under Nyhrernes Blodkar (vasa emulgentia) og jævnvises med Uringangene ligge flere Kiertler, som overtrække disse og de største Blodaarer med Fithinde.

Bienyhrerne, 3 Tommer lange, $\frac{1}{8}$ brede, ligge paa vers imellem Nyhrne og de store Blodkar Aorta og vena cava, disse blive tykkere hos de ældre, end hos Hvalpene og til alle Tider fulde af et seit saltagtigt brunt sit Exrement. Mesenterium, hvorpaa alle Tarmene ere gjort faste til Ryg- og Lændebebenene er som i alle Dyr twende sammenlagte Glader af Peritonæum, Bughinden. Inde imellem dets Glader findes Tarmehestelsenetet Mesenterium, der er en Hinde ved Ryg og Lændebebenene $\frac{1}{2}$ Allen lang der hester 40 Allen Tarme, i samme sees Puls- og Blodaare, samt over 16 store Kiertler, hvoraf de fire tæt over Nyhrne ere hver over 2 Tommer lange, dernæst sees de lymphatiske Alarer her overmaade tydeligen, da der er saare lidet Fit, som findes hestet imellem denne Hindes sammenlagte Glader, Lameller.

Det første Exrement, Urinen, sik vi da fra Nyhrne ned i Urinblæren, hvor vi siden skal tage det, naar vi tale om dennes Naboer, Fedselfsdelene.

Det andet Exrement hos Sælhunden er Skarret, som hos dette Dyr er meget seit, sort og bledt, sielden haardt, det gaaer ud igennem Rumpehullet, der

er forsynet med sine for alle firbenede Dyr sædvanlig sammentrækkende Muskler. Endetarmen Rectum synes ene at være bestemt til at præparere Skarnet, dog hælper ogsaa den lukkede Ende af Rectum, da de tynde Tarme ende sig paa tværs af Rectum, og at bidrage noget dertil, hvilken Ende appendix vermiformis er ei mere end 3 Tommer paa den sterke Hund. Rectum er uden til besat hos dette Dyr med flere store Kiertler, haver ogsaa noget Git paa Hinden, der omgiver den. Den er tre gange rummeligere, end de andre Tarme, og haver indvendig en mere rynket Hud, end de andre Tarme.

Det er ikke een af de ringeste Hemmeligheder, hvorledes de trende sidste Alen af de tynde Tarme og Rectum kan danne Skarnet og meddele det en Lugt, som intet andet Sted i Legemet findes. Kvende Kiertler kan være hinanden lige at see til, den ene af dem paa Rectum giver den Saft, der stinker, og heiere op indeholder den anden vellugtende Chylus. Vi kunde her opkaste mange for os merke Spørgsmaal. Endog Fosteret hos Sælhunden haver Skarn i Rectum, og naar denne Tarm er ret opfyldt besordres ikke lidet herved Fedselstimens Komme.

Gittet, vi mene det som imellem Hinderne let storknes ved mindste Bersrelse af fremmed Luft, kalde vi det tredie Exrement, som i levende Dyr gaaer bort ved Svæd, eller rettere ved Sveden holdes friskt. Dette Git findes i Lymppha, i Chylus og bringer overalt i Legemet

gemet det fine olieagtige deraf, det grovere scatter sig, som et Exrement fast hist og her, gaaer enten bort ved Sved eller bruges til at danne Hinder, Membraner. Dette Exrement forklares vanskelig og mindst hos Sælhunden, der næsten ikke harer noget af dette Exrement indvendig, men nok af den fine Fitollie, hvormed alle dens indvortes Dele ere saa rigeligen besmurte. Hverken paa Hiertet, udvendig paa Maven, paa Mavennettet, omkring Nyreerne, paa Fodselsdelene, findes mindste Exrementfit henlagt, han harer alt sit Fit udvendig, hvor han er overtrakt med en Fitkund, der kan i vore Egne være henved to Tommer tyk. Sælhunden, ligesaavel som Jagthunden, sveder ikke, de have begge vasa lymphatica i Mengde, begge mange Kiertler, meget Fit. Hvorledes blive disse Dyr den sterke Damp qvit, der maae, naar de bevege sig stærk, avles i deres Underliv, og i deres Bryst? Vi vilde kun fortælg vedrøre denne vigtige Materie, haabende om nogle Aar at kunne af Sælhundens Bygning fremsette et nyt Fitdannende System. Dette ville vi allene sige, at Sælhundens Aande er overmaade stærk, at her gaaer meget bort, som hos andre Dyr gaaer bort med Sved. Let kan vi begribe, at Transpirationen indvendig kan optages i Brystet af vasa lymphatica og føres ind i Lungerne og dersra udaandes. Men hvorledes denne Varme kan komme fra Underlivet ind i Brystet er ubegribeligt; thi igienem Chylificationsveien igienem alle Kiertlerne synes for langsomt.

Hid-

Hidsigheden i Sælhundens Underliv kan ikke vore stærk, thi blotter fra alt. Hid kan der ikke opståe megen Damp. Hundene, naar de ere varme, kiele Underlivet i Vandet, og Harene, naar de aabnes strax efterat Mynden haver jaget dem, have ikke nogen Damp i Underlivet, men desto hastigere gaae Hjertet og Lungerne, saa at paa disse Dyr er vist alle hede Dampe sogt til Blodet igennem Absorptions-Systemet. Endelig see vi mange Vasa lymphatica at lebe paa Sælhundens udvendige Musklér, og i den yderste Huud ere ingen Svedehuller, altsaa bliver Exrementet fitter, klæbende fast ved den Fithuud, der beklæder alle Musklérne.

Dog vi vilde her intet giette, og for Grandferen er det sært, at mange, ja flere og større Kiertler i Sælhunden indvendig giver intet Fit, som paa alle andre Dyr, og derimod alt udvendigt.

Vi have hidtil givet Sælhunden den Næring og Fede han haver fordejet og chylificeret, nu skal han selv erhverve sig den. Vi skal da betragte Legemets udvortes Bevægelser, hvad han kan udrette med sin Beenbygning og sine Musklér, men da først bor vi vide hvorledes han villaarligent kan med sine Nerver sætte disse i Bevægelse. Sælhundens Billie bevæger disse eller hine Nerver, og med disse følge de andre Bevægeler. Sælhundens Billie er hans Siel, denne for ikke at indlade os paa Gietterier, ville vi her kalde hans Graadighed. Alt tilfredsstille denne og at for-

plante sig ere næsten de twende Hovedeimed, hvorefter Sælhunden bedemmer alle de Indtryk, han faaer igiem nem sine Sandser, og ere ogsaa de, hvorefter han skyrer alle sine Legems Bevægelser. Vi kunde vel saie den Drift til at vogte sig for sine Fiender. Men vi have ikke med Sælhundens Siel at giere. Herom lade vi dem gruble, det slet ikke kiende hans Legeme. Vi have i Alrhundrede nok at bestille med de Virkeligheder dette frembyder. Sælhunden er nu graadig, vil bemægtige sig en Hornfisk, og for at forklare dette anatomist, hvorledes han vil og udserer sin Billie, maae vi beskrive hans Hierne, hans Sandser, hans Beenbygning og Muskler. — Vi sagde Sælhunden var graadig, sulten, sandelig anatomist at vise de Virkeligheder, hvorpaas denne Ord ere byggede er endnu ikke skeet, vi kan endnu mindre forklare dem, dog lad os for et Øieblik antage, at den Mavesaft, som Sælhundens utallige indvendige rynkede Mavelierter udsøvede i Maven, ikke anderledes kan støffes fra Maven, end ved at væres sammen med haard Fede, at denne Saft, naar Sælen sulter, bliver i Maven, der imodtager en sammensnerpende Surhed, angriber Mavens Nerver og udbreder nu let Smertet til Brystnerverne, til Hierret, til Hovedet: soles denne Pine lange, gaaer den over i Graadighed eller Bredde hos Rovdyrene, hvis Mave snart er tom, da dens Fordsielje er saa overmaade hastig for den store Mængde Mavesafts Skyld, deres Mave er stedse fuld af.

Sæl-

Sælhunden seer, lugter, herer, føler ikke efter andet, end efter det, der kan møtte hans Graadighed, det er det, han ønsker at øde. Han forudsager den attraaede Fode, han skal nu stræbe at faae den imellem Tænderne. Han skal bemægtige sig Rovet. I Vandet skal han kunne enten svømme sterkere end Rovet, eller og han skal med Snildhed komme bag paa det. Han bør da kunne i alle Directioner vende sig hastig, hastig faae Munden med sterk klemmende Magt til, ham er nægter Kleer; han maae altsaa være vis i sin Griben. Han sik et besynderlig beieligt Halsbeen og Bagdeel, der gior, at han i Vandet er snart ligesaa let til at vende sig, som Fuglen i Lusten. Men vi gaae for hastig, vi skal med anatomisk Beskrivelse bevise, at Sælhunden sik af Skaberne alt, for at kunne opholde sig i det Element, hvori han skulde leve, og til at forskaffe sig der rigelig Næring. At han kunde fordele og voxe af den Fode, det Element frembylder, have vi viist, vi skal blot nu udvise, at han er skabt til at erhverve sig sin Fode. Det havde været Daar-skab, skulde Henen leve af Fisk og Sælhunden af Kern.

At Sælhunden alle Tider higer efter den rette for ham passende Fode, det kunde vi vel henlede af hans Overensstemmelse imellem hans Mave og hans Hierne, da de have saa mange Nerver tilfældeds. Nok vi vil blet anatomisk forklare, saa vidt jeg forstaaer, og det i Korthed, Sælhundens Sandser. Nervernes

Kilde eller Hiernen frembyder sig først for vor Opmærksomhed.

Sælhundens Sandser.

Allerede 1666 fastsatte vor Landsmand Steno Grændserne for vor visse Kundskab om Nerverne og Hiernen. Inden disse Grændser have alle beskedne Anatomiker vandret, og hvo som skrider over dem, taber sig i tomme Ord, i foragtligt Hiernespind. Nerve-Bevægelse, Nervesaft, dennes Omlsb, Nerveliv, Krampe, Slaphed, ere merke tomme Ord, blottede fra Virkeligheder. Enhver kynlig Naturgrandsker, helst hvis han tillige er Læge, maae, naar der tales om Nervers Liv og Beskaffenhed, falde paa sit Ansigt og tilbede den evige Bisdom, som i hele Nervebygningen, paa en saa uopleselig Maade nedlagde Sandsernes Liv eller Nervernes eller Sielen.

Hvad er Siel andet, end Sandsernes nerværende Brug eller forbgangne Brug, og Bevidstheden af begge. Kort, Bevidsthed, den levende Erindring af vore egne Sandser Bevægelser, Fornemmesser, denne er den sidste, den fineste, den udeleligste Bevægelse i alle organiserede Legemer, hvorom vi intet skal vide. Vi kan ikke engang finde nogen anatomisk Virkelighed, der soarer til Ordene Bevidsthed, Erindring, Begreb.

Hele Hiernen paa Sælhunden viger, i Følge Hovedbeenbygningens Forskellighed, af fra alle de Hierner, der ikke have Beenbygning med ham tilfælles.

Jagt:

Jagthundens signer den, men er ulige mindre. Sælhundens Hierne er ligesaavel som Alexander den Stores, sammensat af en afkragaagtig Skal og blod Substantia, som af en hvid og blod Hierne, ja denne hvide Massa gaaer ogsaa lige igennem Nakke, Hals og Ryg, samt Lændebeen ned til Os sacrum. Fra Newtons Hiernes inderste Grund, ligesaavel som fra Sælhundens gaae alle Nerverne i deres Oprindelse blode ud, og ganske hvide, de ere substantia medullaris i en egen Membran, som en Alare indsluttede, men naar de have forladt Hovedets Beenbhgning blive de til seie, hvide Trevler, stedse indsluttede i deres egen Hinde, de ende sig da ofte i Knuder Ganglia, ofte fra dem udgaae mange Grene, og ofte fra en fin Nerve utallige flere, ja et heelt Net af Nerver. Disse bløde, slappe, ei hule, ei med Saft forsynede Trevler imodtagte Fornemmelser af det der berører dem, bringer disse til Hiernen, til Sandsen, til Delene hvorhen de høre, og bringe igien tilbage. Folgen af den i Delen, i Sandsen, i Hiernen giorte Fornemmelse er Bevægelsen.

Vi kunne ikke nævne en Bevægelse saa fin, at jo vore Sandser, vore Nerver kan deraf sættes i Bevægelse. Man tenke sig Nellikens lugtende Luftpartiklers Svæven. Man tenke sig Lysstraalerne, sendte ud fra Farverne. Man tenke sig den fineste Tones Bolgen i Luften, og dog kiende vi ikke en eneste af alle Legemernes muelige Bevægelser, der kan anvendes paa de slappe, bløde Nerver og paa den blede Hierne-

substans i Hiernen, for deraf at forklare Hastigheden og Tydeligheden i Nervernes og Hiernens Indtryk. Med langt sterre Hastighed end med Lynilds Fart gaaer Blinket fra Sælhundens Synts Nerve til Hiernen og derfra til alle hans fire Beens Nerver, derfra til dens Muskler, at han kan fra Land skyde sig paa Havers Bund. Nok de Nerver, der synes at kunne beveges paa engang formivedst Expansion, kan ikke give nogen Mening, naar vi vil oversøre Expansion paa Hiernens blede Substant. Deres Bevægelser synes at være Imodsigelse. Mange Forsøg paa levende Dyrks Hierne i dets Leie og pga deres Nerver have ikke lært mig andet, end at vi her skulde beundre og ikke begribe.

Kun dette haver jeg set, at med visse forstærkede mephitiske Dampe kan man ganske dræbe Nervernes Liv i et Øieblink, uden at dersor paa Nerverne eller Hiernen kunde sees mindste Forandring. Jeg haver aabnet et Sviin, slaget af Lynild, Nervernes Liv var borte. Men de mistede deres electriske Lust, eller jeg veed intet. Men hvorfør trætte Læseren med heiklingende Ord? Nesten ingen Lighed haves i det udvortes Sted imellem Sælhundens og Menneskets eller Abekattens Hovedbeenbygning. Ja med Hundens haver det mest Lighed. Ossa squamosa, temporalia have lige saa lidet som Ossa petrosa nogen Lighed med Menneskets, de ligner noget en Hunds. For Enden af Beenfalsen, hvori processus condyloides maxillæ inferioris gaaer, sidder hos Mennesket et rundt Hul,

hvor

hvor meatus auditorius exterior gaaer ind, her er et betydeligt huult trekantet Been, der beklades indvendig med en med Blodkar i mæl overtrukken og stærk sinnet membran, der vender ind til Øreøffaberne og giver annulus osseus sin Membran eller Tympanon, hvorpaa inden til Malleus ligger. Nogen Lighed har Selhundens condyli ossis occipitis med Hestens eller Hundens. De falde og vase ind i det første Nakkebeen, som her ligesom paa alle firbenede Dyr sidder paa tværs, gaae ind over begge Condylar, hvori de og bevæge sig som Stablen i Hængslet. Imellem disse Condylar primæ vertebræ colli gaaer medulla oblongata igennem og skules der med ligamenter.

Betrachte vi nu Selhundens Hovedbeenbygning indvendig, naar den blede Hiern er tagen ud, da hvad hos Mennesket er blot sterke Membraner, er her for en Deel sterke Been endog hos unge, saaledes et os occipitis indvendig at betrakte som et bredt Been, der ligger transversel, hvorpaa er opreist et bredt Been perpendicular, hvorinde cerebellum ligger meget vel forvaret og hviler over Medulla oblongata. Henad imod Næsebenet inde i Hiernen er og et udstaende transversel Been, hvorpaa Membranerne ere giorte faste, som stille Hiernen i twende Halvkugler. I Midten af Basis cranii krummer sig Venet op og danner sella turcica, hvor glandula pituitaria ligger, men ganske anderiedes, end hos Mennesket. Næsens Beenbygning harer og dette for sig selv, fremfor hos

de fleste Dyr, at dens Septum er et meget tykt Been, og at dens Os spongiosum bestaaer af utallige virkelige cellulæ osseæ, der ere beklædte med Membrana pituitaria eller Schneideriana. Disse Cellulæ begynde brusfaglige hos de yngre Hunde. Lugten er stedse friss og færdig til at fornemme hos Sælhunden, da han igienem disse Cellulæ trækker Lungen til Lusten med Næseborene.

Billigen burde jeg tale om alle de Huller paa Hovedets Beenbygning, hvorigentem enten gaae Nerver eller Blodkar til eller fra Hovedet, men hertil forstredes en egen Afhandling, da disse Huller ere næsten utallige, siden at det haver Sted, som jeg haver aldrig fundet hos noget Dyr, at imellem Hiernes Kallen Beenlag gaae mange Blodkar, saa hele cranium seer ud strax efter Deden, som om Arterierne var injicerte med rød Materie og Venerne med sort. Ja imellem Beenlagene Skinner dette rete vasorum sanguiferorum herlig igienem, mest paa unge Sælhunde. Hvorledes at bencyne alle de Huller paa Hiernes Kallen? de som ikke ere Nervehuller ere over tredive. Nærme vi os hersra til Sandernes Hovedkilde, Hiernen, da see vi næsten den samme Hierne hos alle Dyr med varmt Blod. Den hvide Massa synes større hos Sælhunden, end hos noget andet Dyr, fornemmelig dens Medulla oblongata, der i intet Dyr sees herligere end i Sælhunden. Er Sælhundens cerebellum mindre, end Jagthundens, saa er hans Medulla oblongata

longata sterre end Menneskets, som og alle hans Nerver i deres Udspring fra Medulla er tykkere end Menskets.

Alle den bløde Hiernes mange Figurer og Krumninger og deres Navne ville vi som anatomist Sublimitet forlade og allene holde os til Medulla oblongata, der umegtbegærlig er det enestie betydelige i Hieren, da fra denne næsten alle Nerverne udsendes i det mindste haandgribelig vist hos Sælhunden. Her kunne vi ikke følge den hos Mennesket vedtagne Inddeling af 10 Par Nerver; thi her komme flere Accessorii til²⁾.

Vi vilde dog med nogen Tydelighed, som vi haabe, beskrive Sælhundens Sanders Begyndelse fra deres Nerver. Naar vi ere komne ned paa Hiernens Medulla oblongata, saa see vi følgende Nerver at sendes ud af den, inden vi blive Sella turcica vær; thi denne skules af Medulla. I Basis cranii af Medulla udsendes nervi optici, der lægge sig tilsammen

²⁾ Intet Dyr er mere lærerigt for en Anatomicus, end Sælhunden, enten han vil studere Neurologie, intet Sit hindrer ham, eller Craniologie, Hiernen er haard og tydelig; eller han vil have sat paa Angiologie, paa Absorptions-systemet, alt er tydeligt for ham i Caviteterne, alt Adiposa er borte, ja Ostiologien er og meget undervisende, just formedesst dens Forskellighed fra andre Dyr. Myologien ligger ganske nogen, naar det første Sit er taget af Hunden, som er meget let.

men ikke krydses i thalamis nervorum opticorum, hvor de da løbe hver sin Vej fra hen til Diet og det paa den negne dura mater in basi cranii. Det andet Par kommer ud strax oven for Syns-Nerverne, indtil Bulbus oculi og der udbreder sig, kaldes ikke her urettelig nervi motorii oculorum. Det tredie Par det allerstørste og bredeste af alle mulige Nerver og som er Selhundens egen, der burde kaldes Plexus nervorum antennarum, en breed Nerve paa hver Side, de ere sex Gange tykkere end Syns-Nerven. Denne nervus antennarum kommer strax overmaade tyk ud af medulla oblongata ved Roden af Herelssnerverne, tæt ved Pars petrosa, gaaer rundt om Sella turcica, indtil den nærer Nosebenet, da strax taber den sin bløde Substantia, gaaer ud under Diet, hvor den inde i Diet's Beenhulning er blevet til 6 brede Nerver, hver i sin Hinde og alle sex i en fælles Hinde løber ud forbi ossa jugalia, tæt paa Siden af Nosebenet løber langs med dettes Side indtil det nærer over Gunninen eller Læben, der taber den sig i utallige Grene og svarer til de Følehorn eller hule Fiskebeen, der sidde paa Overlæben, i hvilke hule Been en eller flere Grene af disse Nerver passer saaledes, at naar man trækker i flere af disse Been rigtig præparerede, kan man bevæge Nerven og Medulla oblongata. Disse Følehorn ere 45 øste paa hver Side, der ere 10 paa hver Side af dem, der kan paa de alleroeldste Hunde være imellem $\frac{1}{2}$ Alen og 1 Kvartær lange.

Hierde Par. Bag ved disse nervi antennarum ligge Herellesnererne, som med tvende Nerver, lidet mindre end Synsnererne, gaae ud i Pars petrosa, med disse folge endnu tvende andre Nerver, saa fine som Haar.

Bag ved Herellesnererne komme paa begge Sider af Medulla oblongata endnu fem Par Nerver meget tydelige ned igennem basis cranii eller og ned til Siverne, disse kunde deles i næsten 9 Par, saa mange Nervetraade endnu inden i basis cranii bliver der af en Nerve, som gaaer ud fra Medulla; den ellevte mest merkelige Nerve er den, som lader til frem for mange andre at være den betydeligste af alle Lugtnerverne. Fra Medulla spinalis i det andet Nakkebeen skyder dette Par Nerver sig op i Basis cranii, leber over et Par Nerver langs med Siden af Medulla oblongata, leber paa den underste Rand; naar den er kommen ud af Basis cranii tæt ved condyli ossis occipitis leber den langs med Been Hulingen, som inde besatter meatus auditorius externus, hvor Nerven er voxet dobbelt imod det den var inde i Basis cranii, og her gaaer den med trenende Grene hen til Cellule i Næsen og leber der med Grene fra Nervi optici og motorii rundt om paa membrana pituitaria cellularum ossis spongiosi. Hvorfor man ikke ligesaa vel kan see med Medulla spinalis, som lugte med den, er der ingen Grund for at nægte, naar kun nervi optici lebe hen til Medulla spinalis.

De øvrige Nerver, som udsendes af Medulla cervicalis, dorsalis, ville vi forbigaee, og nu noget usiere tale om Sælhundens Sandser. Disse vigtige smaae Maskiner ere hos alle Dyr bundne til en og den samme Indretning, dog haver Sælhunden en ham ganske egen Sands, nemlig:

Hælehornenes Sands.

Sensus antennarum, Hælehornenes Sands. Vi have beskrevet den anatomiss, da vi talede om Udspringet af Par nervorum antennarum nasi af Medulla oblongata. Betragter man Sælhunden ganske dingivet med Fit, synes og Naturen at have berevet ham for meget af Felelessandsen i de udvortes Dele, naar han haver Benene i Brug kan han intet føle med sin hele Krop, uden med Rumpbeens-Enden og med Rumpenhullet, derfor satte Naturen ham 80 ja vel 100 Felebeen foran ved Næsen, der hver for sig haver en Nerve, kan altsaa føle meget grant og fint, om disse Felehorn og kan lugte, kan vi ikke denne om. Ved Hielp af disse Felehorn, der staae saa langt ude fra Hundens Legeme, kan han indtil en halv Alen fra føle sig for. Vel muligt ogsaa, at disse nedhængende i Vandet kan ved Vandets sammenhængende Undulation advare ham om hvad der i Vandet rører sig bag ved ham. Da vi ikke selv have denne forhoede Forlelses Sands, kan man ikke fastsatte dens Fornemmel ses Grundser.

Luge

Lugtens Sands.

Lugtens Sands maae Sælhunden have meget stærk, da den fanger igennem sine Næsebore en stor Mængde Luftpartikler, og disse have megen Overflade at udbrede sig paa; da cellulæ ossium spongiosorum ere saa mange og meget filtrerede sammen, saa kunne disse Partikler lange holdes inde i dem, saa at Hundten ret kan belugte dem, da og hans store Lunge tillader ham lange at holde Veiret, og Udaandingen ikke støder Lugtpartiklerne bort. Meget Snot avles i disse Næsebenets Cellulæ, som og Lugtehinden er før vasculens, men da Sælhunden puster stærk ud, og Lungerne have saa stærk Undaandingsmagt, saa finder man ikke andet Snot, end det, som er fecerneret i Dødsstunden. En stærk Snue vilde være Sælhundens farligste Sygdom, og just er denne af Naturen forekommel. Hans Næse er beenagtig og ikke bruskagtig. Hans Sved, siden han ingen haver, kan ikke drives ind ad, hans Tittikort holder ham stedse i een Varme. Af Nervernes Mængde, som lebe hen til Næsen, kunde vi og slutte os til, at Sælhunden maae have en stærk Luge.

Synets Sands.

Denne, efter Diets egen Indretning, samt Synsnervens Storhed at demme haver Sælhunden saa skarpt som noget Dyr. Bulbus oculi, der er næsten hornagtig, fremviser paa sin inderste Rand fem Musk-

ler, samt en stor Mængde Git, hvori Diet bevæger sig saa blodt, men dette Git haver visselig en Glandels Natur og maae tiene til at fornye saavel Humor vitreus som Lens crystallina. Ved Diet haver jeg ikke kunnet finde nogen Glandula lacrimalis; men med Nervus opticus løbe fire Blodkar ind i Diet, der som Stiernestraaler udbredte sig over Retina. Pupilla for til er næsten saa stor som paa et Dresie, saa Sælhunden kan oversee en stor Overflade, ja en stor Halvcirkel. Diet haver sin Membrana nictitans, og en temmelig stærk tunica sclerotica eller cornea opaca og transparens. Hans Diesteen Lens er lige saa stor som Kuglen til en norsk Hugle-Riffel, i Humor vitreus er denne indsatet, hvilket er her i meget stor Mængde og udfylder hele Dietz slet ingen Humor aqueus forekommer. Ved at ligge ded opleses Humor vitreus dertil, ellers er humor vitreus saa tyk, saa geleagtig, at man aldrig skulde troe, at det kunde oplesse sig selv til Vand. Tunica choroidea, indsluttet for til af tunica cornea, er paa Sælhunden sortere, end paa Negeren, slet ikke brunt blandet deri, og det corpus mucosum, pigmentum nigrum, som samme er besmurt med, er overmaade tykt paasmurt, og er meget fittet at tage paa. Denne stærke sorte Couleur opvækler hos mig Formodning om Sælhundens meget sterke Syn, helst om han kan ved at skyde membrana nictitans mere eller mindre ned, giøre Pupilla mindre, naar han lyster.

Bag til, hvor Nervus opticus gaaer

igien-

igienem tunica choroidea, der er den Samel, som er nærmest heftet til Bulbus oculi, sort, oven paa denne ligger sig en anden Samel, der beklæder den halve Cirkelet af Diet bag til, og er paa Sælhunden af samme blæse Skær, som øgte Perler giver fra sig, oven paa denne udsender Nervus opticus en fin Nervehinde, hvorpaa ligger en fin Mucus, der er hvid og næsten ligner udbrædt medulla oblongata, ligesaa hvidt og blødt er det, og synes at være incarcerated imellem den fine Nervehuids Cellulae. De andre Ting, som Anatomici have bemærket ved Dinen findes og hos Sælhunden. Vi undlade dem som mindre vigtige til Synet. Dienlaage haver Sælhunden og smaae Dines haør isteden for Finebhryne.

Horelses Sandsen.

Denne er hos Sælhunden som hos Mennesket. Hans Drebeen: Stigbeilen, Ambolten, Hammeren ere meget størere, end hos Mennesket. Pars petrosa haver ligeledes indvendig sin Sneglegang, Spiralkynte, der vender ud i et Vestibulum, i hvis Fenestra eller Åbning Stigbeilen passer ganske nære, og denne Vestibulum er og fyldt med Vand, som trykker op ad Sneglegangen, der er rigelig beklædt med Nervehinde. Tympanons Dænnelse og stedse Besugtigelse med en meget fin Olie bliver besørget af den overmaade vaseleuse tunica, som beklæder det trekantede hule Been, der sidder tæt ved Condylia occipitales. Under den

fremstaaende Rand af Annulus osseus meatus auditorii eller den ovale Rand, hvorover Tympanon er spændt, der gaae fire Huller ind, som sere Vasa ind til Hammeren, Ambolten og Stigheilen og holde da tendines og membraner friske. Sælhunden herer ikke allene lyt, men elſter behagelige Toner, helſt Flſite. I en god rolig Sommer-Nat folger han denne Musik, naar han blot herer denne behagelige Lyd. Kiendelige Ørelapper haver ikke Mops-Sælhunden, der sidder et kiendeligt rundt Hul paa Siden af Hovedet, og naar man betruger det noie, er det en fremstaaende cartilagineus Canal, der er den udvortes Øregang, der gaaer i en lige Linie ned til Tympanon; dog er denne Høregang indvendig besmurt med et overmaade stærk fittet og klebende Skarn, som dog er udspejd over mange smaae stive Haar, saa at der er Aahning imellem Skarnet, og det kan ikke falde sammenpakket sammen, og hindre Lyden at komme ind. At Lyden saa hastig og saa lige en Bei kommer til Tympanon erstatter vel nogenledes Sælhunden Aſſavnet af Ørelapper. Hertil kommer, at da han svemmer, forplanter Lyden sig stærk langs med Vandet. Han kan nu høre fra alle Sider, behøver ikke at dreie Hovedet, eller med Ørelapperne at fange Lyd.

Smagens Sands.

Sælhunden haver Gane og Nerver, som tapisſere den, alt saa vel og Smag; efter hans Graadighed synes

nes det ikke at han behøver at bruge den. Sælhunde, som holdes tamme, smage paa den Fisk dem gives, og ere disse dede, tage de selv Indvoldeng og spytte dem ud. En Sælhund kan let bække sig, kaste op, hvoraf man og maatte slutte, at hans Smag var ham ofte til Veiledning om tienlig eller gavnlig Fede.

Vi see da, at Sælhunden haver Sandser og kan altsaa udvælge sig sin Fede, og vide at bruge sine Kræfter retteligen til at bemægtige sig den. Sælhunden spiser al slags Fisk, haver han da Hastighed nok til at svemme forbi disse Fiske og haver han Styrke nok til at bemægtige sig dem? Er hans Beenbygning beielig, ere hans Muskler stærke?

Sælhundens Styrke.

Denne betragte vi blot i Henseende til at fange sit Nov. Man venta da langt fra ikke her Sælhundens Muskler omstændelig forklarede. Vi ville blot nævne de fornemste, der bidrage til Styrke og til Hastighed.

Sælhundens Styrke i at overvinde sit Nov ligger i Gabet, i Munden, i Halsen og i Farten, hvilken han ved Hjælp af sine fire Beens Bevægelse og hans spidse Krop kan give sig.

Her kommer ikke i Betragtning Sælhundens Lebvers Muskler, at han med sine fem Par Læbemuskler og den ene Sphincter gier med begge Leberne samme Bevægelse som Jagthunden, dog viser han ikke saa

stærk Tænder som denne. Det meget fit, hans Overlebe er omgivet af, hindrer Musculus levator labii superioris og Buccinator at virke med Magt.

Musklene paa Sælhundens inderste Kievebeen ere meget stærke.

Musculus temporalis eller crotaphitis paa begge Sider, dens aponeurotiske Fæstelse paa den halve Side af cranium, og dens Grene den skyder hen til os occipitis, vidne noksom om hvor mange Fibrer den maae være sammensat af. Man kunde tælle over tusende Traade, der ere her pakkede sammen og bevæge sig alle paa engang.

Musculi Masseteres ere ikke mindre, end Crotaphitis. Pterygoidei interni & externi ere faste bag til paa condyli ossis occipitis. Ossa jugalia eller processus zygomatici samt cranii egen Udbugning, der ere saa lange og tillige udstaaende paa Sælhunden lader formode, deels hvor meget disse tykke Musklar kan give efter, og Underkauen bringes fra Overmunden, eller hvor høit Hunden kan gabe, dernæst med hvilken Magt de kan klemme sig sammen. De have i disse Musklar sterre Styrke end Jagthundene, og naar disse ses Sælhundens Gab, flye de og ville slet ikke bide paa ham. De forsege en Tour i Vandet, men da og aldrig mere, klynde og tigge sig yndeligen fri, naar de hidses paa Sælhunden, som og græsselig tilredet dem ned i Parken.

Betrægter man og Selhundens Digastricus, der skal trække det underste Kindbeen ned, da er denne en meget stærk Muskel, den er festet oven paa de første Ribbeen, haver en tendo i Midten, gaaer saaledes op imellem Condyli occipitis, hvor de udbrede sig, for at gaae hen at bæfeste sig paa den underste Rand af Kindbenet. Aldrig kan Selhundens underste Kindbeen komme ud af sin Situation. Hunden kan ikke forgæbe sig; thi Processus Condyloides af det underste Kævebeen gaaer i en Beengang, der meder for, at den ikke kan glide enten bag ud eller til nogen af Siderne. Ved hvert Skridt kiendes Skaberens store Wiisdom. Alle disse Tyggemusklær sætter Graadigheden i Bevægelse med alle de Nerver, der løbe ned til dem fra Hiernens Nerver.

Farten eller Hastigheden, hvormed Selhunden farer til og angriber sit Rov, faaer han af alle fire Benenes Bevægelse, som han paa engang klover Vandet med, roende sig saaledes frem. Med Puulsfart skyder hans spidse Krop sig hen, hvor Sielen giver Bagbenene Besaling til at styre hen; thi med en ubegribelig Hurtighed bruger han disse i Farten. Hovedet kan da ved Hjælp af de twende første Nakkebeen bevæge sig over de tresierdedele rundt af hele Legemet, at den næsten kan oversee den halve horizontale Linie af sin egen Ryg. Hovedet kan ikke række sig ud fra Halsen. Vi maae, for at giøre dette forståeligt, tale om Hovedets Forstning med Nakken, dennes med Halsen, Halsens med

Rygbenet, For- og Bagfeddernes Forening med hele Kroppen.

Sælhundens Hoved er, nu tale vi om Beenbygningen, hestet til det første Nakke-Ledebeen, derved at dets Condyli occipitis gaae ned i twende Skaale, der udgjere Nakkebenets twende underste Apophyses. Ved disse faaer ikke Hovedet sin Dreining til alle Sider eller ned ad, men Bevægelserne kan det imodtage formedelst det første Nakkebeens Hestelse til det andet Nakkebeen; thi dlettes twende øverste Apophyses have dette med alle firseddede Dyr sellede, imellem sig opstaende runde Been, som paa Sælhunden er $\frac{1}{2}$ Tomme lang, krummet for til, og forsynet med et Ligament, der hindrer det fra at træde ud fra det første Nakkebeen; omkring dette opstaende Been bevæger det første Nakkebeen sig, og det saa meget desto lettere, som de øverste Apophyses af det andet Nakke-Ledebeen ere glatte rundt om, saa at det øverste Nakkeled kan paa samme dreis sig til begge Sider og ned ad. Nu see vi og Årsagen, hvorfor Sælhunden kan i Vandet grieve til alle Sider og ned ad, ja endog slække sig paa sine Bagbeen. Fra disse twende virkelige øverste Nakke-Ledebeen kommer Sælhundens fem Halsledebeen, herpaa følge femten Rygledebeen, sex Lændeleddebeen, et Hosteledebeen, fem Rumpesbeen, Rumpens bruskagtige Ende. Os sacrum hielper slet ikke til Kroppens hastige Bevegelse. Alle disse Leed ere saaledes sammenføjede, at de næsten ere ubevægelige, lidet kan de krumme sig til

Siderne, saa langt kun som hvert Ledbeens Ligamenter tillade dem at gaae fra hinanden. Det sidste Halsbeen og første Lændeledbeen synes mest bevægelige, de krende sidste brustagtige Rumpbeen kan bevæge sig noget op og ned, men slet ikke til Siderne. I Qvarteret er det længste Seelet af en langsmudet Salhund jeg har ver seet; denne Art er større end Mopshundene vi her beskrive. Vi regne Længden fra Næsens yderste Bruske til Rumpens yderste bruskede Brigge.

Vi see heraf hvorledes hele Kroppen meddeler Hovedet sin Fart, og hvorledes Hovedet kan faae Direction, hvorhen det lyster, og Mundens saaledes gramse enten lige ud, ned ad, imellem Forbenene eller ud til Siderne. Alle Venene vide strax at sagte Farten ved at minke Seil eller trække Svommehinden ind imellem For- og Bagteerne.

Bed de sammentrækende Musklers og til disse svarende udvidende eller eftergivende Musklers Kraft, saae vi, hvorledes Salhunden kunde dræbe og sonderslise sit Rov, nu maae vi see, hvorledes Slugningen eller Svelgingen gaaer for sig, dernæst om Hovedets og det øverste Nakkebeens Bevegelse.

Til Svelgingen udfordres megen Hielp af Tungen, denne er paa Salhunden ligesaavel som paa Jagthunden giort fast paa sit eget Been, os hyoides, som er deelt i fire mindre Been, hvilke bevæges her af de samme, som paa Jagthunden værende sem hyoidal Muskler. Tungens Muskler, som bevæge den inden i

Mun-

188 V. Forsøg til Sælhundens

Munden ere Genioglossus her ulige buttere og kortere, end paa Jagthunden, Stiloglossus trækker Tungen paa Siden, Bassioglossus og Ceratoglossus ere begge om at trække Tungen ind i Munden. Sælhundens Tunge er, saalænge Sælhunden vorer, dybere tverfuret i Enden, end den bliver efter det fjerde Aar.

Alle disse Tunzens Bevægelser synes hos dette Dyr ene at have til Hjælp at bringe Feden hen til Gabet, Svelget Pharynx, hvor Spiserøret begynder, her skal det glide ned over Epiglottis, som dannes af cartilago scutiformis og cartilago annularis.

For at bevæge pomum Adami eller alle de Dele, man kalder Larynx, hvorover Feden stedse glider ved hver Svelging, haver Sælhunden trende Musklér Cricothyroidei, Hemothyroidei, Hyothyroidei, hvorfra de sidste, naar de bevæge sig stærk ned ad, udvide Svelget. Et stikkeltig Raab haver og Sælhunden; thi baade ere disse Musklér tykkere, end paa andre Hunde, hans Cartilagines laryngis ere og stærk besugtede med ollieagtigt Fett.

Epiglottis haver de samme hos Jagthunden fundne trende Musklér; denne brusfægtige, stump tænkte Klap staer stedse aaben, og tillukker dog aldrig saa stærkt rima, Lustrorets Åbning, at der jo ved begge Sider kan komme Lust fra og til Noseen. Sælhunden passer nok, ikke at tage en Fiss, der skulde saa stærkt slitte inde i Gabet, at ingen Lust kunne komme til aspera arteria.

Pha-

Pharynx er her som paa Jagthunden, undtagen det er ulige rummeligere.

Valvula palati haver jeg ikke fundet hos Salen, men Svælgets fire Muskler ere som paa Jagthunden, undtagen at Musculus oesophageus er paa Selhunden meget stærk og kan ganske snerpe Pharynx sammen. Udværternes Længde og Mængde paa alle Selhundens Ledebreen lader os i første Dæklast formode, at han er meget stærk forsynet over alt med Muskler. Disse ere jo Muskernes faste Punkter, hvorhen alle bevægelige Dele skal trækkes. Hovedet i saa mange Directioner trækkes ned til Apophyses vertebrarum colli, Halsen imod Apophyses superiores vertebrarum dorsi, baade For- og Bagbenene trækkes jo ogsaa op ad, til Siden fra vertebrarum dorsi & lumborum. Intet kan være mere henrykkende, end at betragte ethvert Skelet, helst man tænker sig ved ethvers fremstaende Been en egen Bevægelse, som dette enten ene styrer, eller i Selskab med andre. Himmel! hvilken Vijsdom at have udrankt et eneste Ledebreen, med sin Hjerne, sine Ligamenter, sit vedligeholdende Blit, alle sine Udværtter, og er i sig selv Blod og Blit, hvortil det daglig oploses, og hvoraf det daglig fornøjes.

De Muskler, der bevege Selhundens Hoved ere meget tykkere, det er, bestaae af flere Muskelfibrer³⁾

end

³⁾ En Muskel er et Knippe af flere tusende eller hundrede Fibrer eller Muskeltraade, der beveger sig hver for sig.

end Jagthundens. Antallet og Hestelsesmaaden er den samme. Musculus magnus, dexter anterior, obliquus anterior, de trælle Hovedet ned ad. Den første Muskell er giort fast paa Apophyses transversales 6. 5. 4. 3. vertebrarum colli og da paa Condylis occipitis. Den anden er giort fast paa prima vertebra colli, og oven til tæt ved den første Muskells Hestelse til Baghovedet. Den tredie er giort fast neden til paa Apophysis primæ vertebræ colli og tæt ved Hulins gen, som paa Baghovedet møder for, at Processus condyloides maxillæ inferioris ikke skal træde ud.

Six Muskler styre Hovedets Sidebevægelser og Bevægelsen ned ad, disse ere Splenius, Complexus magnus, complexus minor, dexter magnus posterior, dexter minor posterior, og obliquus minor.

I en fuldstændig Sælhunds Muskellære herte det hen at angive alle disse Musklers Hestelsespunkter, Figur. Vi henviser da Anatomi, som ville kende Sælhundens Muskler noiere, at sammenligne dem i Naturen med Monroos Hunds Muskellære, og vi skynde

eller alle paa engang, hver styret af en Nerve, omgivet af Blodkar og adskilt ved Hinde, de ender sig ved Venene, hvor de fastgjores med Hinder, der ere ligesom groede ind i Venene, hvilke man kalder aponeurosis. Denne Hindes kostelige Farve og stærke olliet og lige Besmørelse fortinjer ganske Grandstørrens Opmarkkñmhed. Hvorsfra kommer de? hvorledes fornypes de daglig?

skynde os da fra Muskernes vidlestigere Beskrivelse, blot allene nævne dem, der hos Selhunden synes os stærkere, end hos Jagthunden. Saaledes en af Halsens Muskler, der beveger samme, nemlig Musculus longus er hestet paa de første vertebræ dorsi, dernæst paa alle vertebræ colli. Musculus scalenus er sammensat af trende Arme. Endnu beveges Halsen af Musculis spinoso og transversali.

Af alle varmt Bloddyr er der ingen Arme eller Been, om vi nu vil saa kalde det i Beenbygning, liges Selhundens. Forbenene bestaae af Scapula eller omoplata, hvilke af alle Dyrss Skulderblade mest ligner Menneskets, derpaa kommer Os radii, der er af en far Structur, maae sees og kan ikke beskrives. Ulna er suart dannet oven til som Scapula og gaaer spids ned. Radius er spids oven til og ender sig neden til med en Brede af $\frac{1}{2}$ Tomme. Begge disse Been hvile først paa twende Ossa Carpi, disse igien pag twende andre, hvorpaa da sem Ossa Metacarpi dreie sig, over disse underste Hoveder dreie sig atter ossa digitorum quinque, som er hver over en Tomme lang. Foran paa hvert Fingerbeen er en meget stærk Bruse, der ender sig i sem hornagtige Kleer, langt stærkere, end paa Jagthunden. Fingeren uden til er den længste, den dernæst ligesaa stor, hvorefter de twende andre efter hinanden tage lidet af. Tydeligen sees, at Selhundens Farbeen ere i twende betydelige Binkler, ind ad, og da de sem Kleer ere sammengroede som

alle

alle Svømmesødder, og derved kan giøre sig brede ved med Fingrene eller Tærne at udspile dem, saa kan Sælhundens Forfodder arbeide i Svømmingen paa en Stytte af Vand et Øvarteer i Breden og over $\frac{1}{2}$ Allen i Dybden, hvilken utrolig Fart! naar nu stærke Mus-
sler satte an paa denne Modvægt i Vandet? Hele
Forfodens Heide er tre Øvarteer, da regnes ikke her-
til Scapula, som ligger paa tvers fast paa dette sidste
Halsbeen, og de tvene første Ryggledebeen. Skul-
derbladets Beenbøgning viser hvormange Muskler der
til samme kan heftes. De ere de samme som Hun-
dens i Aantal,くん Sælens Radius og Ulna have tven-
de Muskler mere end Hunden, ellers, om man vil, de
ere i Figur anderledes brede og kortere. Musculus
elevator Omoplatæ er dobbelt som det synes hos Sæl-
hunden, Trapezius er meget sterkere hos Sælen,
Romboides og pectoralis minor ere hos Sælen bety-
delig bredere, ligeledes Deltoides, ikke at tale om ge-
melli occipitis, Brachiai og deres tendines. Bes-
tydelig breed og af fem Nerver bestaaende er Forbeens-
Nerven, der folge med tendines ned til Tærne og
give disse deres udspilende, sammenhærende, udstræk-
kende Bevegelse, og det enhver Finger for sig. Sæl-
hunden kan giøre en huul Haand og mange andre Be-
vegelser med Haanden, da denne er overmaade kon-
stig sammensat. Man glemme da ikke, at Sælen gi-
ver sig sin sande Fart med Forbenene. Bagbenene
bruger

bruger han stedse til at styre med, og det med en næsten uineelig Hastighed.

Fit, hvori Selhunden er ganske indsyret, og de meget store Lungør gør, at han tilligemed sin lange og i Midten saa bugede Krop svommer af sig selv, han skal ikke stride imod sin Krops Thugde, han behøver blot at synde sig frem. Han sover ogsaa let paa Vandet.

Wil man see Selhundens Muskelbevægelse, skal man om Sommeren passe paa i stille Veir, hvorledes han gaaer ned imellem Havgræsset paa Bunden og jager efter Fischede og Alal.

Bagbenene ere ulige kortere, end Forbenene, de ere indfalsede med deres øverste Hoved i den Hulning, som her Os Illion og Os Ischion danner. De bestaae først af et twende Tommer langt os femoris, Laarbeen, paa hvil. første Ende oventil er en les patella, der er langagtig, hvorpaas selger en mesten i Dvarter lang Tibia og en fra samme over $1\frac{1}{2}$ Tomme strækende Fibula, der begge ende sig med, og i en stærk Cartilago, der liges ger transversel oven paa os calcis og astragalus, nedenp under disse ligge twende ossa cuneiformia majora og twende minora, hvorpaas selge ossa metatarsi, de fem længere ossa digitorum, og de fem mindre, som gaaer over i det hornagtige og ende sig med Kloer, der liges ledes have Svemnehinde⁴⁾ imellem sig.

Musse

⁴⁾ Denne organiske Hinde med alle sine Vasa og Nerver forstiende en egen Afhandling.

det vind, i ste Seste.

M

Musse

194 V. Forsøg til Selhundens

Musklerne, bevægende Bagbenene, ere, naar de gaae ned fra Lenden, Ledebenene og Hostebenene, Jagthundens meget ulige, og kunne vi ikke indlade os her paa, forinden vi beskrive Musklerne som ossa Ilii, Ischii, coxygis have hestede paa sig, og som med alle de andre til Hodsel hielpende Musklar, skulle noiagtigere blive beskrevne. Just i Bekkenets Dannelse forlader Selhunden Ligheden med alle de nu bekendte Dyr. Assavnet af os pubis er vel heri Alarsag, eller vi vil strax bevise det af Bekkenets korte Beskrivelse.

Bekkenet, som paa alle varmt Blodsdyr bestaaer af os ilion, os ischion, os pubis, os coxygis, os sacrum, er hos Selhunden ganske anderledes dannet, det her sees, kan vanskelig med Ord beskrives fatteligen. Ossa pubis ere borte, ossa ilii ere meget smaae, ossa ischii begynde strax ved os coxygis, hvor det er hestet til den sidste vertebra lumborum, og udgier det hele Been en stump Treangel, hvis forreste crus er over fem Tommer langt, det underste crus er til 3 Tommer langt, og det bageste crus, der ender sig i os femoris, er fra 2 til $3\frac{3}{4}$ Tomme langt; disse crura ere neppe $\frac{1}{2}$ Tomme brede. Disse ossa ischii twende Treængler staae fra twende $\frac{1}{2}$ til $3\frac{1}{2}$ Tomme fra hinanden oven til og $\frac{3}{4}$ til $1\frac{1}{2}$ neden til; da de legge sig i deres spidste Ende tot sammen, kunde man her finde Symphysis ossum ischii, hvilke og her ere brugstigte, dog kun paa Unge. Foramina obturatoria ossis ischii ere fuldkommen trekantede lukte med Musklar, de ere over twende

wende Tommer perpendicular Heide og en Tomme breed in basi. Imellem os sacrum og Symphysis ossium Ischii er apertura inferior pelvis. Dette trekantede og særdeles snevre Becken synes ikke skabt til at føde en Hvalp af saa stor Størrelse. Ved at tale om Salhundens Fødsel, vil dette ubegribelige falde bort. Belbenet og Baglapperne maatte udgiore en Spids bag til for at kunne giøre Salhunden til en god Seiler og Dykker. Herti leder han efter sin Mester. Han haver og med store Mestere at kappes, med hele Fislearthen.

Bug, Aandedrættets, Fødseldelenes, Lændenes, Muskler skal vi i denne Afhandlings anden Deel vedrøre. Dremuskler findes ikke paa Salhunden uden til. Da skal vi og tilse de Muskler os synes at være Salhunden egne frem for andre Dyr.

Fuld af Beundring over Skaberens store Viisdom, der saa meget fremlyser af Salhundens hele Bygning, kan vi ikke andet, end kalde dette Dyr en af Viisdommens Tolke til Mennesket. Den lærer os ikke allene at kiende Hjemmedet, hvorför det blev til, nemlig at det i Havet skulde holde Ligevægt imellem de utallige Roofiske, der kunde gaae ned ad hans Svælg. For at opnaae denne Hensigt flettes ham hverken Graadighed, vi erindre os hans Blæze; Smus hed, vi glemme ikke hans Hierne, hans Sandser; Styrke og Hastighed, vi overse hans Muskler, hans Beenbygning. Hvad flettes ham endelig, for at leve

196 V. Forsøg til Sælhundens

vel og længe i det Element, ham blev anviist at soge sin Mæring i? Hans Fis sande Beskaffenhed, der væbner ham imod al Kulde, skal i den anden Deel forklare dette.

Viis og herlig er denne Skabning, og det ere de alle. Ethvert Dyr opfylder det Diemed, det blev skabt til, alle disse Diemede, sammenknippede udgiore Opholdelsen. Hos Gud er denne Tanke og Kraft kun een.

Førplantelsen fordrer af os en omfattende Beskrivelse af Sælhundens Kiens Dele, dette vilde vi allene for denne gang her bemærke, for at Sælhundens Anatomi kan være for en Deel samlet, at naar vi gaae til Hænsælen er der siden Forskiel imellem hans Kiens Dele og Jagthundens, Sælen flettes ligesaavel som Hunden Vesiculae seminales. Sælen har betydeligere Prostatae end denne, haver og penis osseus. Sælhundens Testiculi ei store have ingen egen Serotum, de ligge i Git uden for Abdomen.

Sæltævens Undfangelse, Fødsel, ubegribelige Moderkage, Moderen selv, dens Tubæ fallopianæ, ovaria, egne Kiertler, synderlige Mesenterium imellem Fødselsdelene og Vesica urinaria, Patternes egne Leie, alt dette skal saa neiagtig som mig mulig blive Selskabet forelagt, naar jeg haver efterseet flere svangre Sæle. I forrige Maj og Junii Maaneder haver jeg i tvende svangre Sæle efterseet Fosterets Leie, da de vare nær ved at føde. Parringen foregaaer hos os i

Julii,

August og September, og maae man have Sælhunde fra forskellige Maaneder, for at anatomere dem neisagtigen. Hunhundene ere sær maare i den eene Maaned de give Dic, ere overmaade fede i de sidste trende Maaneder af deres Svangerstab. I September Maaned ere Hanhundene saaledes blottede fra Fit, at da først kan Skalpellen udvikle deres Fit-System.

Meget er samlet til denne anden Deel, men meget flettes at eftersee i Naturen, for at kunne tale med Vished.

Af Sælhundens Sæder, Legems Pleie, Opdragselge skal vi da og vise, hvormeget vi kan uddrage os til Nutte. Disse vigtige Lærdomme, Aduarsler, følgeværdige Vaner skylder enhver Grandſter i Ørenne at fremsette for sine Medborgere. Uden at kunne nyte, er vor Grandſtning blot forsøngelig Nysgierigheds Mættelse og Selvkierligheds og lerd Stoltheds Fede.

Segerus, Severinus, Schelhammer, Thor man have i forrige Alarhundrede og strax i Begyndelsen af dette Kienket den lærde Verden Sælhundens Anatomi. Disse alle have haft blot eet Subject for sig og nogle af dem vare raadne. De have flygtigen beskrevet, hvad de skyndte sig at see.

VI.

Om

Basalt-Bierge paa Færerne,

Udtog af et Brev

fra

Hr. Capitain Born til Hr. Etatsraad Rothe.

(Af denne meddeles den 27 Dec. 1791.)

Herved følge nogle Stykker af et Brev til mig fra Commandanten paa Færerne Hr. Capitain Born. Deri handles om Basalt-Biergene paa disse Øer, og derved er en meget oplysende Tegning over et lidet Stykke Kyst, hvor regelret formede Basaltskotter ligge i aldeles forskellige Streækninger. Af de i Brevet paaviste Basalter ere Originalerne hos mig.

Jeg tanker, at flere Naturfondskabens Venner ville høre disse Efterretninger med Lyst, og derfor henstiller jeg om jeg har Ret, naar jeg ønsker, at de Efterretninger maatte indføres i Samlingen af Naturhistorie-Selskabets Skrifter. Mig synes, at de fortjene dette Bidnesbyrd om deres Gehaltighed; mig synes og, at deres Beklendtgierelse kan bevise, at Fædrelandet alle-

allerede nyder sand Gavn af Naturhistorie-Selskabets Tilverelse. Denne min Mening er en Folge af den min faste Troe, at blandt hvert Folk, hvor nu i vore Dage ikke serges for at udbrede Kundskab om Naturen og dens Ting, der forsonnes uvilaeligen et vigtigt Stykke af Almeenvelstanden, som og, for en stor Deel, haade Regeringens og Nationens Hæder.

At jeg meddeler disse Esterretninger, det skeer uden min Vens, Hr. Capitain Born's Vidende; ja maaske mod hans Willie. Den vakre Mand siger mig i sit Brev med alvorlig Beskedenhed, at han paa ingen Maade har i Sunde, at træde frem for det offentlige, som Physiker, eller som Mineralog. Han siger og, at dersom han det end vilde, da maatte hans Embedsarbeide, og den dermed forbundne Omreisen hindre ham fra at iagttagte saa udforligen og neiagten, som skee burde, naar Iagttagesserne bestemtes til offentlichen at fremlegges. God alle tenkte, i denne Fald, som denne Mand! Men hvor meget hans Beskedenhed og heie Agt for Bidenskabelighed end fortiner at ceres, saa har den dog ikke kunnet betvinge min Drift til at skaffe disse ester mit Lykke saa interesserende Esterretninger fremlagte til almoeen Brug. Dette faaer være min Undskyldning hos den, min Ven, der har meddeelt mig Esterretningerne.

Han lover mig flere Esterretninger til et andet Aar, og de skulle vorde meddeelte Selskabet. Derhos, naar jeg faaer Svar paa Sporsmaal, dem jeg

forelægger den vækre, færøiske Naturbetragter, da skal jeg — om jeg lever — ved Hjælp af samme, og ved at nytte min lidens Samling af forskellige Basalter i Kort-hed, og efter mit Kunstdkabs Maal, fortælle hvad andre have tænkt om denne i vore Dage saare meget om-handlede, omvistede, og derved undersøgte Steenart, samt og fremlægge mine Ideer om Færeernes østlige høieste Sandsynlighed Vulkaniske Oprindelse.

L. Rothe.

Denne gang sender jeg da, i al den Hast som mine øvrige Forretninger forvolde (thi jeg maae dictere min Sen Brevet at det kan gaae fortære, da Skriveriet for hele Året venter paa mig, og det sidste Hestesib haster med dets Bortreise) nogle Præver af Basalterne fra Suderve og en Brouillon-Tegning af en Prospect paa denne Ø, eller et Sted, paa hvilket Basalterne No. 1, 2 og 3 ere tagne, nemlig af de paa Tegningen med a betegnede Buer; Hviden af alle disse yderst regulære og net sammenfiede Buer, er omtrent 4 Favne, og den overliggende sorte Steenart omtrent 2 til 3 Favne høj. Stedet har forekommet mig meget markværdigt; thi meer regulair har jeg neppe i Færøe fundet Basalterne sammenfiedet. Disse Præver saavel som 4, 5 og 6 ere af Mellomsterrelse. De sidste tog jeg paa Fjeldet ved Howe, som ligger $\frac{1}{2}$ Mile derfra. — Færøe, som i Lati-nuden er 15 Mile lang og i Longituden 10 Mile bred, bestaaer

bestaaer af 17 beboede Øer og 5 ubebode Øer og Holme. De mange Fjorder, Forbierge, steile Fjelde, hvorf de høieste kan være noget over 300 Favne, Fieldenes Smalhed og mange andre Ting gør det sandsynligt, at disse over Havets Overflade opragende Fieldtoppe engang i Graetiden have været sammenhængende og et heelt Land. F. Ex. dersom Svigerland ned sank en 1500 Favne i Alsgrunden, da vilde St. Gothards Bierge, St. Bernhard og andre nu værende Fjelde allene fremrage over Havets Overflade, ingen Fjelde blive mere, men blive til ligesaaadne smaae Øer som Færerne nu ere. — Adskillige her ved Øerne liggende Holme og høit over Havet fremragende Klipper, bære de tydeligste Beviser paa, at samme engang have sammenhængt med Øerne selv og ere afrevne derfra; formodentlig ved Jordstielv. — At disse eller at Vulcaner engang have regiert i Færøe, og at maastke dengang et stort Land er blevet forvandlet til smaae Øer og Fieldrygge, er meget sandsynligt. En Naturkyndig vilde her let, saavel paa Fieldene som i Dalen, af sammenhobede Steen og Træt kunne opdage hvor Cratrer og Ildudbrudene have været. Snart alle Færerne bestaae af Basalter eller basaltartige Stene. Man har dem her i hele Fieldstrækninger og Forbierge i Lag, som ligge et hundrede Favne og mere for Dagen, snart collossalistisk stor, snart i mindre Størrelser den ene paa den anden. — Mellem Helletræ og Eide paa Ørterøe, er et saadant Field over een Müll

langt af store Basalter, som alle lodret staae sammenfioede den eene tet ved den anden.

Af de yderste Fieldvægge losrive og nedstyrte under tiden Stykker eller Bielker, som ere saa lige som en Snor, ti og flere Fayne lang og mere end een Favn i Gjennemsnit, have derved deres Sider og sex Kanter i det store lige saa regulaire som Prøven No. 4. og Norden for Zelletræ har jeg seet en saadan Basalt, som var faldet ned af Bierget, ligge tvers over et Giov eller en Bergklebst, som formerte et flags Broe, og hvilken enkelt Basalt lod til at holde omrent det angivne Maal; derimod har jeg ogsaa fundet dem her saa smaae, at een deraf ikke har været større end min Tommelfinger. — Alleroftest ere disse Basalter (store og smaae) sekantede, sielden sekantede, og endnu sieldnere sekantede. Trekantede Stykker ere rare at ses; det være da at Naturen har brugt dem paa et Sted imellen de andre, hvor et trekantet Rum skulde udfyldes. — Alleroftest og naar Naturen har arbeidet i det store, træffer man dem her at de staae lodrette, dog træffer man dem ogsaa i horizontale Lag, men da af mindre Sterrelse omrent som Prøven No. 4. Sielden seer man at de ligge oblique, men de maae være saa store som de vil og ligge i hvilken Retning de vil, saa ere de saa net sammenfioede, at man maae forundre sig derover. Aldrig kan nogen passe dem saa net sammen igien, naar man engang har bræklet dem los. — Vil de blot behage at see paa vedfølgende Tegning af

Kule-

Kulegios; Tab. 5. der er afbildet en Forgrund af circa 300 Aften, og sandelig er Naturen paa Legningen ikke forskjennet. Paa denne Legning sees Basalter i alle slags Retninger. Øste har Naturen der, naar den vilde formere en Bue af disse Basalter, betient sig af et Kullstykke imellem dem som No. 3. og mere cirkelformig, eleptisk og parabolisk regulaire kunde ingen Kunster formere og sammenbinde disse Buer, end Naturen har gjort det her. Overalt har Egnen her et romantisk Udseende, og er som andre Steder i Færøe gyselig skien. — Dette veed jeg, at den første Mand, som faldt paa at nedsette sig eller at bygge sit Huus paa Fredeboe har haft mere Resolution end jeg har. — Imidlertid er det forunderligt, hvor frugtbar Jorden kan være, som bedækker disse fra Grunden oppippende Basaltsberge. — Fredeboe er et af de frugtbareste Steder i Færøe. Der vokser herligt Græs og Korn, og der ere to vindskibelige Bonder, som i Jordbrugen her ansees for Mynstere, som aarlig tilsammen til deres Huusholding fremavle en 20 til 30 Tonder Potater, ved hvis Fortgang Potater-Mylen allerede har udredet sig over en stor Deel af Suderø og som allene for denne gode Ting fortiene et Ereminde.

Men til Basalterne igien. — I hvorvel Færøerne (som overalt er et steilt Klippeiland) for største Delen bestaae af denne Steenart, saa har Naturen dog paa de fleste Steder sorget for at samme ikke, eller meget steilden, ligge under men over Vandgangen; var dette ikke

ikke og laae de under Vandet, da vilde Sæn snart leb-
rive een Pilar efter den anden, og hele Forbierge vilde
styrte ud i Havet, men nu er Grunden paa de fleste
Steder lige ovenfor Vandgangen af en fastere Steen-
art som i sig selv er mor, men dog bedre modstaer
Havets Virkning end Basalterne, som er fort, blandet
med Kies, Awarts og Calcedon Korner, som seer ud
som en forbrændt Lava. Sieldnere seer man at
Naturen her som i Norge til dette Fundament har
brugt den haarde Gelsgranit. — Man træffer her
overalt paa disse Øer dybt indgaaende Berg-
spalter, som man kalder Giove. Øste ere disse kun
nogle Fayne brede; man kan med en Baad 30 til 100
Fayne roe ind i dem og man finder gierne da i Bunden
en tvers igennem Bierget og Fieldet i lige Retning vek-
gaaende Basaltvæg, som oftest er sammensat af hori-
zontal liggende Stene. — Slik en snorlige horizontal
Væg af smaae regulære Basalter har jeg iblandt andet
fundet i Kalbak paa Stromee, hvorfaf jeg ligeledes
skal sende Prøver og Tegning, dersom de besaler det.

VII.

Plante-Slägter

beskrivne

af

Hr. Oberst-Lieutenant von Rohr,

med

tilføiede Anmerkninger

af

Hr. Professor Wahl.

Bed at sende mig en Samling af Vestindiske Planter, har Hr. Oberst-Lieutenant von Rohr paa St. Croix ladet følge Beskrivelse over og Anmerkninger ved nogle, deels nye, deels sieldne Plante-Slägter. Dette Beskrivelser og Jagttagelser, gjorte paa Stedet efter de levende Planter af en saa kundig og opmærksom Videnskabens Dyrker, hvilke udmerke sig ved Æriagtighed, og ere ganske i Linné's Aland, kunde jeg ikke bruge bedre end, skjont uden Forfatterens Tilladelse, fremlægge dem i Naturhistorie-Selskabet.

Til Beskrivelserne over Slægterne har Hr. Professor Wahl friet Beskrivelser over Arten med An-

mark-

mærkninger efter de af Hr. v. Rohr hidsendte Exemplarer, hvorefter og de herved følgende. Robbere ere stukne.

Lund.

I.

CODONIUM.

CAL. *Perianthium duplex: inferius monophyllum, inaequale bifidum, persistens, minimum: superius monophyllum, turbinatum, ore subintegro, coloratum.*

COR. Monopetala, campanulata, calyce longior. *Tubus brevissimus. Limbus ventricosus, calyx latior, ad faucem parum coarctatus; ore brevi, quadrifido, acuto, revoluto. Faux pubescens supra antheras.*

STAM. *Filamenta quatuor in fauce corollæ, limbo acereta, laciniis oris opposita. Antheræ hemisphaericae, incurvæ a pubescentia faucis.*

PIST. *Germen semi-inferum: extra ealycem haemisphaericum, punctato-cicatricosum. Stylus cylindricus, longitudine fere staminum. Stigma capitatum.*

PER. *Drupa obovata, cicatrice notata.*

SEM. *Nux obovata, fragilis. Nucleus ejusdem figuræ.*

OBS. *Arbusculum 8 ad 10 pedale. Habitat in S. Cruce & Montserratæ. Dom. John Ryan nuperavit*

meravit in Montserrata sœpissime quinque
Stamina, unicum sex staminibus & in S.
Cruce semper 4 stamna vidimus.

v. Rohr.

AREORESCENS CODONIUM. Tab. 6.

Habitat in S. Cruce & Montserrat.

Arbusculum 8-10 pedale. RAMI teretes, flexuosi,
apice subangulati, glabri, e casu foliorum tuber-
culati, cortice cinereo, juniores virescentes.

FOLIA petiolata, alterna, bipinnicaria, ovata, glaber-
rima, supra nitidiuscula, simpliciter venosa, sub-
coriacea, integrerrima, attenuata, obtusiuscula.

Petiolæ brevissimus, supra planus. Stipulae nulla.
Pedunculi axillares, brevissimi, sœpe gemini, uniflori
vel ut interdum biflori & triflori. Flores sessiles.

Genus Lonicerae affine.

Vahl.

2.

VAVANGA Chinensis.

CAL. Perianthium monophyllum, campanulatum,
quinque dentatum, persistens; dentibus revo-
lutis.

COR. monopetala, quinquefida. Tubus globosus,
calyx duplo longior, pilis clausus: Laciniae
lanceolatae, apice auriculae, patentes in juniori-
bus, in adultis reflexæ, tubo breviores.

STAM.

STAM. *Filamenta* quinque, subulata, brevissima, ad incisuras corollæ. *Antheræ* cordatæ.

PIST. *Germen* inferum. *Stylus* subulatus, oblique ascendens, staminibus fere longior. *Stigma* bilabiatum.

PER. *Bacca* globosa, coriacea, cicatrice notata.

SEM. plerumque quatuor, hinc convexa, inde obtuse angulata, pulpa molli testa.

Ex Guadeloupe a me introducta, nunc collitur propter fructum edulem ubique in nostris hortis.

v. Rohr.

EDULIS VAVANGA. Tab. 7.

Vangueria Juss. gen. pl. pag. 206.

Num China ei sit Patria, ut standet nomen triviale Dni von Rohr, vel Madagascaria, ut statuere licet secundum Dn. Jussieu, mihi latet, ideoque nomen triviale mutavi.

ARBOR ramis teretibus, glabris, cortice cinerascente.

FOLIA petiolata, opposita, bi-f. 4. pollicaria, ovata, attenuata, basi acuta, membranacea, nervosa, venosa, utrinque glabra, integerrima, subtus pallidiora.

Stipulae connatae, interpetiolares, acuminatae, persistentes.

PEDUNCULI axillares, solitarii, folio breviores, ter vel quater dichotome ramosi, pubescentes. **Flores** pedicellati, alterni.

BACCA corticosa, globosa, magnitudine pruni. Cortex in fructu secco durus. **Caro** in fructu vetusto fungosa, griseo

pureoqué variegata. *Receptaculum* nullum, seminibus circa axem positis, undique cum carne baccæ connatis.

SEMINA quatuor, oblonga, figura fere Fabæ, sursum compressiuscula, dorso acutiora, inferne convexiora.

INTEGUMENTUM triplex: *exterius* nucamentaceum, durum, glabrum; *intermedium* membranaceum, purpurascens; *intimum* tenuer.

Arius incompletus, bivalvis: valvulis membranaceis lanceolato-falcatis, unica a singulo latere seminis, umbilico insertis. *Albumen* semini conforme, albicans, farinaceum, bilamellatum, intus ampla cavitate, altero apice truncatum, tenerius, embryone brevius.

EMBRYO perfectus, dicotyledoneus. *Coryledones* oblongæ, contiguæ, accumbentes, rectæ, mediocres. *Radicula* oblongo-subrotunda, directa, supera, cotyledonibus triplo brevior, parum angustior.

Vavangam Rohrii & Vangueriam, cui Dn. Jussieu attribuit baccam 5-locularem, 5-spermam, eandem esse plantam certus scio, qui Vangueriam ab ipso Dno Jussieu dono accepi.

Cum nomen Vavanga vel Vangueria barbari vel si maius aliquid exteri habet & tantum, ut plurima alia ejusdem indolis nomina, a Jussiæ cooptatum usque dum meliora imponuntur, optarem ut nomen in Wittmannia commutaretur in honorem Dni Abbatis Fulgentii Wittmanni, in Lyceo Mediolaniensi professoris Botanici longe ineritissimi & auctoris Summæ plantarum editæ 1789.

Vahl.

No. 3.

Schollera.

CAL. *Perianthium monophyllum*, turbinatum, semiquinquefidum, persistens: *lacinias lanceolatis*, concavis, persistentibus.

COR. nulla: nisi calycem velis.

STAM. *Filamenta quinque ad incisuras calycis*, filiformia, patula, longitudine laciniarum. *Antheræ biglobosæ*, dehiscentes (& tunc corniculatæ).

PIST. *Germen obovatum*, basi acutum, muricatum. *Stylus* vix ullus. *Stigmata duo*, crassiuscula, acuta, recurva.

PER. *Capsula turbinata*, reticulata, obtuse muriata, unilocularis.

SEM. unicum, subrotundum, inferne acuminatum, glabrum, durum.

In Guadeloupa 1 April 1784.

Appellavi parvulam hanc plantam a Jacqino mihi relictam, in honorem Dni Scholler, Floræ Barbensis auctoris.

v. Rohr.

DEBILIS MICROTEA. Swartz prodr. pag. 53.

CAULIS herbaceus, glaber, ramosus; **rami** alterni.

Folia petiolata, alterna, oblonga, basi attenuata, obscure nervosa, avenia, glabra, integerrima, mucronata.

Flores racemosi.

Vahl.

4.

ANTHERYLIUM.

CAL. *Perianthium monophyllum*, profunde quadripartitum, persistens: *Lacinia lanceolatis*, patentibus.

COR. *Petala quatuor*, incisuris calycis inserta, magna, ovata, undulato-plicata; *unguis linearibus*, brevibus.

STAM. *Filamenta plurima*, (plerumque 13) capillaria, calyci inserta, corolla longiora, persistentia. *Antheræ convolutæ*, sulcatae.

PIST. *Germen globosum*. *Stylus filiformis*, longissimus. *Stigma capitatum*.

PER. *Capsula globosa*, obsolete trigona, unilocularis, trivalvis, (4-valvis interdum) *valvulis apice dehiscentibus*, deciduis. *Receptaculum globofo-triquetrum*, spongiosum, seminibus punctatum.

SEM. plurima, minima.

OBS. In viginti floribus inveni 4 qui 12

4 — 16

3 — 15

2 — 14

7 — 13 filamenta ha-
buerunt.

v. Rohr.

212 VII. Plantae-Slagter.

ANTHERYLIUM. Tab. 8.

RAMI teretes, e casu foliorum tuberculati, cortice ci-
nereo: **ramuli** suboppositi, glabri, inferne teretes,
aphylli, superne foliosi, e lineis quatuor a basi acu-
leorum decurrentibus subtetragonali, lateribus duo-
bus oppositis fulco exaratis, angustioribus, duobus
convexioribus, sub foliis parum dilatati.

Aculeus brevis, rectus, patens, utrinque ad latus sin-
guli petioli, in ramis senescentibus evanescens.

FOLIA breviter petiolata, bipinnicaria, ovata, acuta,
interdum obovata, subemarginata cum mucrone, gla-
berrima, venosa, nervosa, nervis marginem haud
attingentibus, integrerrima, membranacea, nitidiuscula.

PEDUNCULI axillares, e tuberculo distincto, 5-8, pau-
ciores saepe ab altero latere, unguiculares, uniflori,
filiformes, sub flore parum crassiores.

Habitu haud dissimilis est Legnoti Swartzii, diversa
vero insertione petalorum & staminum. Cum in
plurimis convenient & habitu satis consentit cum Cre-
nea Aubl. forte species ejus generis erit, quamvis
Celeb. von Rohr Capsulam unilocularem esse
dixit, qua in Crenea quinquelocularis est secun-
dum Aublaetium. In alia vero descriptione An-
therylii, a Dn. Rectore West missa, Capsula ei tri-
buitur semitrilocularis. Quantum video ex speci-
minibus missis, receptaculum seminum magnum
triquetrum angulis usque ad parietes valvularum ex-
tensis capsulam quasi in tria loculamenta dividit.

Ambiguum itaque genus erit Antherylium usque dum
notitia vera fructus Crenea habeatur, cum descrip-
tiones Aublaetii haud ubique credenda.

Vahl.

5.

Syngenesia Polygamia Æqualis.

Melanthera.

CAL. *Communis simplex: foliolis circiter duodecim, ovatis cum acumine, subæqualibus; internis minoribus, omnibus coalitis basi.*

COR. *Composita uniformis, tubulosa. Corollulæ hermaphroditæ, multæ, æquales.*

Propria cylindraceo-ventricosa: tubus brevis: limbus mox dilatatus, tubo plerumque quadruplo longior, quinquedentatus: denticulis conniventibus.

Nectarium cylindraceum, crenulatum, minimum, germen coronans, & basin styli comprimens.

STAM. *Filamenta quinque, capillaria, basi ventriculi corollæ inserta. Anthera cylindracea, tubulosa, quinquedentata, limbo brevior.*

PIST. *Germen breve, compressiusculum, aristatum. Stylus filiformis, longitudine corollulæ. Stigma bifidum, reflexum.*

PER. *nullum. Calyx immutatus.*

SEM. *solitaria, crassiuscula, obtusa, nectario notata; in radio triquetra; in disco tetragona, angulis oppositis compressa: Pappus aristis duabus, parvis, deciduis.*

REC. paleaceum, hemisphæricum: paleis spatulatis cum acumine, carinato-concavis; semine longioribus, (quævis singulum semen distinguens).

Notas characteristicas semper ex proposito cumulavi; quia superflua a Magistris meis facile deleri; sed desiderata, flore vivo relictæ, non ita facile addi possunt.

Anthera in hoc flore est nigra, hinc nomen sumsi.

Nectarium est luteum, reliqua partes floris sunt albæ.

Habitat prope oppidum divi Petri in Martinica, legi & descripsi April 24 anno 1784.

v. Rohr.

Bidens nivea Linn. Descriptio ulterior hujus optima habetur in obs. Botan. Dn. Swartzii pag. 296.

Vahl.

6.

Pseudo - Elephantopus. Syngenesia polygamia æqualis.

CAL. *Communis* oblongus, compressus, duplicatus, octophyllus. *Exterior* brevis, tetraphyllus: foliolis lanceolato-acutis, carinatis, ampliatis, alternis minoribus. *Interior* exteriori duplo longior.

Cor.

COR. *Composita uniformis: Corollulis hermaphroditis quatuor, calyce paullo longioribus. Propria infundibuliformis: tubus tenuis; limbus dilatatus, longitudinaliter introrsum fissus, quinquesfidus: lacinias linearibus, acutis, erecto-patulis, fissura oppositis, calyce longioribus.*

Nectarium cylindraceum, minimum, germen coronans, & basin styli cingens.

STAM. *Filamenta quinque, capillaria, brevissima, intra fissuram limbi. Anthera cylindracea, tubulosa.*

PIST. *Germen oblongum, striatum, margine apicis aristato. Stylus filiformis, longitudine staminum. Stigmata duo, revoluta.*

PER. nullum. *Calyx connivens.*

SEM. *solitaria, oblonga, obsolete trigona, striata; striis pubescentibus: Pappus aristis quatuor, inferne coalitis, quarum duæ maximæ, versus apicem deorsum, deinde sursum plicatae, ne apicem calycis superent.*

REC. *nudum, a casu seminum notatum.*

OBS. *Genitalia in centro calycis & laciñiae corollularum in ambitu sitæ florem primo intuitu ab aliis facile distinguunt.*

Habitat in Portorico, Guadeloupa & Martinica in pratis. Legi & descripsi in Martinica

nica April 21. 1784. habitat nunc in horto
botanico S. Crucis.

v. Rohr.

SPICATUS ELEPHANTOPUS foliis ovato-lanceolatis ferratis scabris, fasciculis florum sessilibus lateralibus, caule ramoso. Swartz. prodr. pag. 115.

CAULIS erectus, pedalis vel sesquipedalis, teres, subtilissime striatus, pilis rarissimis adspersus, ramosus. Rami alterni, ab inferiore parte caulis usque ad apicem, patentes, simplicissimi, interdum ramulo unico inferne, floriferi, spithamei vel parum ultra, caule pilosiores.

FOLIA alterna, lanceolata, basi valde attenuata, palmata, vel minora, venosa, pallide viridia, scabriuscula, utrinque ope lenti minutissime punctata, margine & costa subtus pilosa, pilis racissimis utrinque adspersa, coeterum glabra, serrata: serraturis remotiusculis, obtusiusculis, mucrone minuto albido terminatis: **ramorum** lineari-lanceolata, ferraturis obscurioribus. **Perioli** plani, e folio decurrente alati, basi dilatati, ciliati, inferiores subvaginantes, superiores semiamplexicaules.

FLORES ad latera ramorum, sessiles in axillis foliorum absque involucro, solitarii, gemini vel terni, distantes. Folium lineare, prater rameum, ad basin alterius calycis, mucronatum, longitudine calycis.

Vahl.

7.

Monoecia - Polyandria.

GARCIA nutans. *Palo de Chemila* Hisp.**MAS.****CAL.** *Perianthium monophyllum*, bipartitum: *foliolis* subrotundis, acuminatis, concavis, reflexis, petiolo adpressis.**COR.** *Petala novem* (10. 11. interdum) lanceolata, reflexa, lateribus revolutis, pagina superiore pilosa, inferiore pilosissima, ad receptaculum filamentorum sessilia, calyce longiora.*Nectararia glandulæ binæ ad basin cujusvis filamenti.***STAM.** *Filamenta plurima*, setacea, versus apicem incrassata, oblique truncata. *Antheræ* apici filamentorum impressæ, didymæ, divisuris hinc convergentibus, inde divergentibus.*Receptaculum filamentorum hemisphæricum, pilosum.***FEM.** in eadem planta.**CAL.** *Perianthium* ut in mare.**COR.** *Petala* ut in mare. (7. 8. 9. interdum.)**STAM.** *Filamenta* nulla.*Nectarium margo glandulosus cingens basin germinis.***PIST.** *Germen* globosum, obsolete trigonum. *Stylus* cylindraceus, brevis. *Stigma* crassiusculum, coloratum, trilobum: *lobis* reflexis.

PER. *Capsula* tricocca, subglobosa, trilocularis, trivalvis, trifariam dissiliens.

SEM. Solitaria, subglobosa, magna.

Habitat prope S. Martham, solitaria. Est arbor statura Pruni Cerasi. Dominus *Don Basilio Garcia*, Regis Hisp. ærarius, mihi prope S. Martham hanc arborem indicavit: ut ipsi nomen botanicum dicerem, vel describerem. Nemo aliam hujus Generis arborem in tota regione vidit, nec ego. Ex amore in plantas cordatus hic vir me ad multa & longinqua itinera secum faciendi incitavit; hinc ex animo optarem, ut stirps nomen Inventoris refineat, qui re vera inter promotores Botanices eminent.

NUTANS GARCIA. Tab. 9.

ARBOR ramis teretibus, glabris, cortice purpurascente lœvi, versus apicem angulatis, pubescentibus, incanis.

FOLIA petiolata, alterna, patentissima, oblonga, glabra, integerrima, venosa, acuminata: acumine brevi obtuso, basi interdum parum angustata, quadrangularis vel quinquepollicaria, pollices tres lata.

Stipula nulla.

Petioli teretiusculi, leviter pubescentes, bipollicares.

FLORES in apice ramorum, 6, nutantes, subracemosi: masculi in distincto ramo a foemino.

Pedunc.

Pedunculi tomentosi, incani.
Petala linearia, subtus pilis longis albidis pilosissima,
incana, supra purpurascens pilis brevioribus.
Germen villoso-sericeum.

Vahl.

8.

MIMOSA Guama. Foliis pinnatis bijugis.

Arbor procera, maxime spectabilis: comparatur optime cum *Carolinea principe*. Pericarpia leguminosa, longitudine pedis $1\frac{1}{2}$ ad 2, latitudine trium unciarum, perpendiculariter propter pondus magna in copia e ramis dependent. Semina pulpa nivea, nivis instar, cincta sunt; ita, ut unicum solummodo semen os intrare possit. Est gustu suavissimo, saccharato, refrigerante. Semina ipsa sunt nigra, orbiculato-compressa, margine uno latere parum fissa. Flores sunt candidi.

Colitur in horto centurionis Indorum in Pago indico: *Gaīra*, prope S. Martham, & appellatur Hispanice: *Guama*, etiam *Machete*: quod ensem significat.

v. Rohr.

3-4. **SPECTABILIS MIMOSA** inermis, foliis pinnatis bijugis: pinnis interioribus minoribus, petiolo lineari, spicis terminalibus. Tab. 10.

Ramuli

Ramuli subflexuosi, e lineis tribus elevatis a basi petioli decurrentibus, angulati, glabri, cortice ferrugineo, griseo punctato.

Folia petiolata, alterna, distantia, pinnata, bijuga: foliola opposita, subsessilis, late-ovata, acuta, glabra, integerrima, membranacea, supra oblique-mutinervia, lineata, subtus nitida, pallidiora, costata, venosa, par extimum spithamæum, intimum dimidio minus.

Petiolus subtus convexus bi-f. triplicaris, supra planus, versus apicem utrinque margine brevi, canaliculatus, seta subulata unguiculari terminatus. *Glandula* orbicularis, subsessilis, marginatus, inter singulum par.

Stipulae subulatae, semiunguiculares.

Spicae in apice ramulorum ternæ, primum ovata, dein longiores, simplicissimæ. Flores copiosi, contigui, imbricati.

Pedunculus angulatus, foliis brevior, inferne post cæsum florum dentatus.

Bractea ad singulum florem, oblonga, acuta, extus villosa, purpurascens, longitudine fere calycis.

CALYX monophyllus, tubulosus, unguicularis, purpurascens, striatus, trifidus; *lacinias* ovatis, acutis.

COROLLA monopetala, calyce duplo longior, tubulosa, extus villis albidis, in secca flavescentibus, nitidis densis tecta, intus glabra, purpurascens.

STAMINA filamenta numerosa, monadelpha, purpurascentia, capillaria, corolla triplo longiora.

Sylus staminibus dimidio longior. *Stigma* truncatum.

Vahl.

9.

Addidi Pericarpia juniora *Geoffroyæ* inermis, quibus apertis, apparebit, vera Legumina esse, bi- & trisperma! si legumen aperis cum digitis, ut legumina vulgaria, videbis facile in 2 partes descendere, ita, ut etiam Stylus dividatur in 2 partes æquales. Verum tamen est quod unicum tantum semen maturescat, & reliqua marcescant; sed ex eo Legumen non evadit Drupa. Hanc ob rem inter semina, quæ misi, est Legumen maturum, quod dicta etiam, in aperiendo cum digitis, indicabit. Oculatissimus peregrinator, ut Jaquinus, qui inter omnes tantum! tantum! quos legi eminet, omnino plantas ita vigilare non potuit, ut botanophilus qui eas per multos annos ante oculos crescere cernit.

v. Rohr.

VIII.

VIII.

Udtog

af

Hr. Paulsen's Dagbog,

holden paa hans Reise til og i Island
fra 2den Julii til 7de Sept. 1791.

1791 den 2den Julii tog jeg om Bord fra Kier-
benhavn, for at tiltræde min Islandiske Reise for Na-
turhistorie-Selskabets Regning. Formedelst Modvind
varede Overreisen i 31 Dage, og paa samme faldt
kun lidet mærkværdigt for en Naturforsker.

Paa Kysten af Norge og henad til Hetland vrim-
lede Seen af Medusæ, især capillata og aurita, sield-
nere hemisphærica, ventelig og flere Arter, som alle
udstrakte deres tentacula meest mod Strommen. Paa
61° Bredde og 358° Længde havde vi først Lunder
(Alca arctica) i Folge med andre af samme Genus.

Den 25de Julii fangede vi 6 Stykker Tørse
(Gadus Morrhua) paa Længden af Vestmannæ, der
havde en paa denne Arets Tid ved Island usædvan-
lig hvid og fyldig Lever. Evende af dem vare overs-
fledig Astenmaaltid til 13 Mennesker. En af dem
var

var meget maver og besat med en Mængde Monoculus Piscinus, som i Island ansees for Torskens Luus. I Maven af de største fandtes en Mængde Canceres, hvilke jeg havde ont ved at examinere, saasom Digen-
stionen havde forstyrret sammes Bygning; dog er jeg overbevist om, at Cancer Gammarus udgjorde den sterste Deel, saa at afgangne B. Paulsens Beret-
ning, at have fundet samme i Island, er uden al Twivl (see Mohrs Isl. Naturhistorie p. 106.) Ved denne Leilighed kan jeg ei undlade at indføre den Be-
retning, at en Nordmand skal paa Kysten af Færøe i
dette Foraar have fanget nogle Torsk saa store, at
hver af dem med Indvolden veiede 3 Lpd. og nogle蒲.
Efter sikkert Beretning skal dette nye Fissemeld ligge
paa det nærmeste 20 Miil i retvisende N. W. fra Færøe,
Dybet være imellem 50 og 60 Favne, Bunden be-
staae af fort Sand, og Banken efter Gisning være
henved 2 Miil i Omkreds.

Nord-Søen og den Spaniske Søe ere rigtig nok, efter Pontoppidans og Kalms Jagtta-
geler, af mere blaaagtig Farve, end andet Hav-Band,
og have i Soelskin et temmelig hvidblaat Skicer. Mar-
sagen hertil mener Bergman (Verlds Beskrifn.
I. B. p. 145.) at være den samme, som til Bierge-
nes blaae Farve i lang Frastand; men mon ei den
mod Polen uophørlige, om Sommeren smelteende Sne
eller Jekel-Jis, hvis Vand ved Strommen drives
meest fra Polen imod Linien, og som gior, at det nord-
lige

lige Ocean holder mindre Salt, end det sydlige, være den sterkeste Varsag dertil? Jekel-Elvene i Island have samme Farve, naar de om Efteraaret føre mindst Vand, og ere mindst blandede med den giennemfryden-de hvide Leer.

Den 2den August ankrede vi i ensklig Velgaende paa Reykevigs Rehd i Island. I Betragtning af Unueeligheden, at faae Heste til Reisen saa silde paa Sommeren, besluttede jeg at foretage kun smaae Reis-er her omkring paa Sydlandet.

Den 15de botaniserede jeg lidet og fandt *Koenigia islandica* i Blomst, som voxer allevegne her paa Sydlandet i fugtig leeragtig og græslos Jord mellem Tunerne, og kaldes paa nogle Steder *Nabla-Gras* (*Navlegræs*) af de øverste Blades og Blomsters Uds-eende. — *Gentiana campestris*, meget lav, doz i Blomst, hvoraf her uden Divil falde flere Varietaeter eller særlige Arter, utilstrekkelig bestemte; alle disse kaldes *Mari-Bondr* (*Marie-Riis*) og *Kvejsu-Gras* (*Sting-Græs*). — *Pulmonaria maritima*, Strand-Arvi, var her paa saa Steder udsprungten, skient den efter Mohr skal blomstre i Junio. — *Bunias Cakile*, Strand-Kal, voxer her i stor Mengde alle-vegne i Glyvesand ved Strand'en. — *Erigeron uniflorum*, Jakobs-Gifill, og, fordi den voxer i tor- og og kraftsuld Jord, *Smiot-Gras*, der af de første Reisende her i Landet er antagen for *Bellis perennis*; *Flosculi variere* unendelig i Farven. — *Hippuris vul-*

vulgaris i Ejdstiorn mellem Reykevigs Kiebstæd og Næs. — Statice armeria, Gullintoppa; dens Rod er ei efter Mohrs Sigende det, Islanderne kalde Holtarót. — Cucubalus behen, Pungagræs af sin Corolla globosa, fandt jeg baade repens og erecta, men ingen acaulis; til min Forundring var den til denne Tid knap udsprungen. — Euphasia officinalis, Augnfrø, vorer her meget lav caule simplici. — Alchemilla alpina, Lions-Lumma, falder i Mængde paa Balhuset ved Næs, og blomstrer næsten hele Sommeren. — Myosotis scorpioides, Kattarauga, findes i Blomst af og til hele Sommeren; Varietas arvensis kommer før i Blomst, og findes meest i Hjemmemarken før Høsletten. — Parnassia palustris høst og her, meest i fugtig Engbund, adspredte, kaldes af nogle urettelig Myra-Solej. Da Græsset allerede var afflaaet, forekom mig blot Festuca ovina i Blomst. Stedet heder Seltiarnarnes, og bestaaer af smaa negne, stenige Humper, med Sumper og Tørvemoser imellem.

Den 16de reiste jeg til Vidse, hvor Landsfogden i Island boer. Her sang man, saavel som paa Reykevigs Rhed, og flere Steder, næsten hele Sommeren, nogle Arter af de smaa Pleuronectes, især Flesus og Platessa. I disses Garn blev tillige optrukken en Mængde Asterias Ophiura, samt rubens, og nogle Echini spatagi. Imellem Stenene i Fjeren fandt jeg Stykker af en E. saxatilis (Müll. Prodri. 2de Bind, 1ste Gest.).

226 VIII. Udtog af Paulsens Dagbog.

Zool. D. p. 235), som jeg ikke veed at være hidtil funden i Island.

Den 17de fandt jeg paa denne *De Veronica serpyllifolia* i Blomst. — *Elymus arenarius*, Melr, afblomstret, paa Toppen af en hei, særskilt Klippe ud i Søen, hvorhen man kan komme med Ebbe. — *Cochlearia officinalis* vokende saavel oven paa, som ud af Siderne af Strandklipperne; Forskiellen i dens Smag gier, at en og samme Art antages for særskilte, uagtet det er mestendeels de unge Blade, der have sed Smag. Her falder en besynderlig Art *Saxa conglutinata*, statis layaceis reticulata.

Den 18de reiste jeg tilbage til Reykevig; og den 19de med Stiftamtmand Stephensen til hans Residents Innraholt i Akraneset. Beliggenheden af dette Højs er meget smuk og Egnen den beste paa denne Sydvest-Kant af Landet, da den er situeret ligesaa fordeelagtig for See- som Landbruget. Midt paa denne græsrige Flekke staar særskilt det saa kaldte Akrafjall, et af de høieste paa Kysten, og, i Henscende til sine Lag, det ordentligste af Fjeldene paa hele Sydlandet. Dets Strata gaae uafbrudt, især paa Sydsiden, horizontal fra Ø. til W. over 50 i Tallet, fra Toppen og til Midten af Fjeldsiden at regne; men de Lag, som ere nedrigere, bedækkes af nedfalden Gruus. Fjeldet er henimod 3½ Mil i Omkreds, rundt omkring begrænset af $\frac{1}{2}$ og $\frac{3}{4}$ Miles brede græsrigt fladt Land, hvor Gaardene staae;

Fjeld-

Fjeldredderne fugtes allevegne af mange klare opvældende smaae Kilder. Stranden bestaaer overst af ordentlige fra Ø. til W. Kraa opad lebende Trapbiergs-Lag, der paa mange Steder danne de smukkeste Gieder. Bemeldte Streg afbrydes imellem ved skiferdanset Leerberg med Jernoker og giennemlebende Lag af ældgammel Lava, der synes at stiøre sig op fra Grunden af. Negn hindrede mig fra at bestige dette smukke Fjeld. Nogle blege kedsfarveaarede Cachalonger saae jeg nedreven med Fjeldstredene, liggende blant en les sammenkittet skierblandet sortbrun Bergart. Videre sandt jeg Epilobium mont. caule decumbente, foliis imis oppositis ovato-lanceolatis; Polypodium fragile; Parnassia palustris, som vorede her høiere, end midt oppe i Fjeldet mellem Stene og tert Gruus; Thlasp. campestre; Cardamine petræa, foliis caulinis integris lanceolatis, rariss, radicalibus aggregatis dentatis; Rumex digynus, Olafs-Sura, vore meest imellem det nedfaldne Gruus i Fjeldstredene; Gentiana campestris, de fleste med corolla trifida.

Den 23de reiste jeg til Leeraae $1\frac{1}{2}$ Miles Bei, hvor Laugmanden i Nord- og Vester-Laugdæmnet residerer. Paa Beien blev jeg opmærksom over de mange Phalæner, hvorfaf Egnen vræmlede; og bragte i Erfaring, at den saa kaldte Grasmadk (Larva phalænae Graminis) havde i indeverende Sommer været her; Denne, som saa tit gier Skade paa Græset i Island,

foredes med at skicere 2 til 3 Tommers dybe Furer rundt omkring, hvor Ormen mærkes at være udviklet; samme kryber da ned i bemeldte Furer, men kan ei komme op igien. Veigden kaldes Lejrár - Sveit, og er den græsrigeste, og i Lye for N. og NO. Vinde; kort fra Leeraae leber en Elv ud i Søen, som frembyder en god Lakrefangst, men kun benyttes med Garn. Hos Laugmand Magnus Stephensen saae jeg det fuldstændigste Register over indenlandske Marne paa Naturting i alle tre Riger.

Den 24de rendte jeg hele Dagen, men, foruden de allevegne forekommende Gramina og Hiemmemarksvarter, fandt jeg kun Koenigia og Ranunculus hyperboreus i en feed fugtig Egn, østen for Kirken paa Leeraae.

Den 25de reiste jeg over Skardshøjde, en af de høieste Fieldveie i Island, henved 2 Mile lang, mod Sønden overmaade steil, mod Norden afslindende, hvor Prospekten af den N. for samme liggende Borgarfjord, uden Twivl den beste og største beboede Egn i hele Island, er fortryllende. Man seer her den hele Nordkyst af Faxebugten, der ender ved den bekendte Snæfells - Jokelen, den høje høje Fieldstrekning, som adskiller N. og S. Landet, hvoriblandt den bekendte Baula, og overst oppe i Landet, ved Enden af de vidlestige Strekninger af afverkende Dale og lave Fielde, hvoraf Borgarfjorden bestaaer, glimter man de ævige Isbierge, som hvide Skyer. Veien faldt

faldt ned i Andakilen, hvilken Egn med Det kan kaldes de islandiske Marsklande, formedelst sin Frugtbarhed, da Søen ved største Spring falder her over 1 Miil op i Landet, og gisder det flade Vand; man reiser her forbi et af de smukkeste Vandfald, jeg har set, Andakilsár, Foss, hvor uden Twivl kunde oprettes det herligste Lærefiskerie paa samme Maade, som i Drammens Elv i Norge. Jeg kom om Aftenen til Hvítár, Valle, en Gaard tæt ved den store Hoved-Elv i Borgarfjorden, Hvitaen kaldet, da den fører det hvide Iskel-Vand. Kort fra denne Gaard staaer det saa kaldte Lærehuus, først opbygt paa Kongelig Bekostning, for der at imodtage den i hele Borgarfjorden fangede Lax, og til sammes Fiskerie at opmuntre Indbyggerne, i den Kongelige Handelstid; Nu tilhører Huset en privat Mand; Fra Huset gaaer en Ferge over Hvitaen. I evrigt bestaaer det næderste af Borgarfjorden af lave sumpige Egne, med hist og her opstaende smaae Trapberge af $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{8}$ Miils Omkreds. De mellemliggende Moser ere meget frugtbare paa de Steder, hvor Seen naaer til at gisde. Klipperne ved Hvitaens Udløb, tæt ved Lærehuset paa begge Sider, bestaaer af sortebruunt Trapberg, og indsprængt med Zeolith- og Quarts-Aarer; de evrige Humper bestaae af lutter Saxa trapezia stratosa.

Den 26de gik bort med at beskue Klipperne ved Hvitaen tæt ved Lærehuset østen for samme. Disse

bestaae af sort og bruun grov Trap og meget økeragtig les Tras, hvoriblandt sees hist og her tydelige Spor til underjords Ild, og brynder lagvis med indsprængte Zeolither mere og mindre modne. Disse udgiere deels sinale straalende Strata, deels og mest sidde de adsprede i Klippen i Form af Druser, ofte i en hvid bleg indureret leerlig Trippel, hvoriblant tresfes Kalkspat-Druser og enkelte smaae Dryp-Calcodoner.

Samme Dags Eftermiddag reiste jeg over Hvitaaen $1\frac{1}{2}$ Miils Bei, over de helligste Moradser, jeg har seet, hen til en Gaard ved Navn Olva- eller Osvalds-Stad i Myre-Syssel, for at erkynndige mig om den samme steds myligen opkomne dræbende Sygdom, der i en Tid, af 14 Dage havde bortrykket semi Mennesker paa Gaarden. Dette gjorde jeg saa meget hellere paa Hr. Stiftammandens Anmodning, som min Instruction tilholder mig, "at legge Mærke til de forealdrende Sygdomme.. Ved Ankousten befandt jeg, at Sygdommen var Messlinger, ved Smitte overbragte fra Kiebenhavn, da man havde været ombord paa et Skib, hvor en Matros laae i Messlinger. I Helgesells-Sveiten paa Westerlandet skal og en Sygdom have grasseret, og i een Maaneds Tid bortrykket over 100 Mennesker, der formodentlig har været den samme. Og mon ei den til samme Tid paa Syd- og Vest-Kanterne af Landet omfarende, saa kaldte Quessot, Febris catharralis, hvor med

med tillige hos mange er mærket et rodt Udsigt, ere sande, men ved Skulde Varsager modificerede, Messlinger? I det mindste veed jeg Exemplar paa, at de, der her have havt Nveffoten, ere slupne frie for den anden. Det fortiener og at anmærkes, at her i Foraaret gik en Farsot, af Inddyggerne kaldet Hettu-Sot, bestaaende i alle Hals- og Kiebe-Glandlers Hævelse, der hos mange ei allene indtog hele Ansigtet, men endog Haand- og Lyske-Kiertlerne, samt hos endel selve Testiklerne, uden betydelig Rødhed eller Smerte. Denne Smerte blev, efter Land-Physici Sigende, mestende hævet ved Linimentum volatile, Krydposer og Lazariver. Ellers siger Folk her overalt, at denne Sygdom er en Forgienger for svare og usædvanlige Sygdomme, men snarere er kold og fugtig Luft, og deraf skydende Kiertel-Forstopper den rette Varsag. Det var det samme Tilfælde, man mærkede i Kjøbenhavn forrige Efteraar, blot i Kiebe-Glanderne og Ansigtet.

Den 27de reiste jeg fra Hvitavalle tilbage op paa Skardshejden. Morden til paa samme falder en Mengde Empetrum nigrum, Vaccinium myrtillus og V. vitis idea, alle i Frugt. Lidt højere op, ved den sendre Side af en nedlebende liden Elv, tæt ved Veien, møder en hei, noget hældende Brink, bestaaende af los Sandgrus af sorrebrun Farve, iblandt samme ligger en stor Mengde løse adspredte Qvarts- og Calcedon-Druser, hvoraf nogle ere Pegel-

232 VIII. Udtog af Paulsens Dagbog.

ægtige og enten hule, inden i besatte med smaae Berg-
krystaller, og uden til glatte med smaa Concaviteter,
eller hele og af samme Textur overalt; andre pladedan-
nede, overpaa besatte med smaa Krystaller; andre af
usormelig Figur med agatlignende Aarer, hvoriblant
salde og mangfoldige smaae bitte ovale Kiesler, af lidet
eller ingen Giennemsigtighed. Graver man ned i
Brinken, finder man det samme, uden ringeste Spor
til et Lag eller Gang deraf, heller ikke kunne de være
nedruslede fra noget ovenfor staaende Fjeld. En
rum Vej oven for dette Sted, ret ved Veien, medte
en anden Brink, bestaaende mestendeel af sort sam-
menkittet Leer og Sandberg og lost Tras. Her vrim-
lede af smaae adsprede spartartede Zeolither, omgivne
med en hvid Kalkkorpe, og iblant de forommelste
Quarts-Druser. Længere op ad Fjeldveien fandt jeg
Saxifraga hirculus, bulbifera, cæspitosa og hyp-
noides, Cerastium alpinum (varietas hirsuta), Ge-
num rivale, Potentilla rupestris og flere. De fleste
vare i Blomst, ingen i moden Frøe. Allerhoiest oppe
paa Heden stod Rhodiola rosea med det smukkeste
merkrede Blomst, og fort fra eet eeneste Exemplar af
Papaver nudicaule. I en dyb Vandrende Norden
for den heieste Fieldryg ved Veien findes en heel Gang
af gran boravist Leer, som bryder i skiferagtige smaae
Stykker. Hist og her tresses afbrudte Stykker ved
Jaspis,

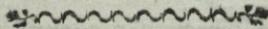
Jaspis, nedruslede med Gieldssredene, og overalt ere Klipper og Stene trapagtige og tildeels meget smukke. Om Aftenen silde kom jeg ned til Leeraae.

Den 29de besaae jeg den Gaarden tilhorende, og formedesst mange der vorende rare Planter anpriste, Lejrarse kilder. Den ligger kort fra Landet, saa at man kan ride derud med lavt Vand, giver meget Græs og noget Ederdun og Eg. Den bestaaer af smaae Heider og Dale, og man finder her endeeel Gieldplanter, som Rhodiola, Thaliatrum, Alchemilla, og desuden Ligusticum Scoticum, som nu stod i Frøe, Spiræa ulmaria, Elymus arenarius, nogle Gentianæ, Polypodium vulgare, Bunias kakile, Valeriana officinalis i Frøe, Comarum palustre, Osmunda lunaria, Festuca ovina, Plantago maritima &c. Den græsigste Deel af Den var alt slaaet. Som noget besynderligt anmørkes, at her ei fandtes Cochlearia, der dog vuxer paa alle de Øer, jeg har seet her paa Kysten. Grunden bestaaer meest af basaltformige Trapberge, hvorunder paa endeeel Steder sees et Lavastreg at fremkige. Heromkring opholder sig en stor Mængde Selshunde, der i Ebbetiden ligge stedse oppe paa Sanden. Man sanger dem iblant med et dertil indrettet Vaad, hvilken Fangst uden Twivl kunde bringes til sterre Fuldkommenhed. Om Aftenen reiste jeg tilbage til Indreholm.

234 VIII. Udtog af Paulsens Dagbog.

Den 30. Her traf jeg og Messlinge - Sygdommen hos adskillige. Fra denne Dag til den 7 Sept. biede jeg paa Inraholt efter Leilighed, for at komme over Seen til Kjøbstedet Reykevig, i hvilken Tid intet merkverdigt forefaldt.

Island den 8 Sept. 1791.

Skrivter

af

Naturhistorie-Selskabet.

2det Bind.

2det Hefte.

København,

Trykt hos Høffbogtrykkerne N. Møller og Søn.

1793.

Aug 1962

Writings

sin d. die

Indhold.

Afhandlinger.

1) Om en merkværdig Steen, Ørestenen faldet, ved Thys biergaard, af Etatsraad T. Rothe	Side I
2) Om et Par rare Fiske, af Prof. og Dr. Theol. H. Strom	— 12
3) Jagttagelser til Insekternes Historie, af Ju- stitsraad N. Tonder Lund	
1) Sloaten Scyllarus	— 17
2) Aranea arcuata	— 22
4) Beskrivelse over 2 nye Planter, en Trade- scantia og en Rudbeckia, af Prof. M. Vahl	— 25
5) Tillæg til Plante-Slægterne, Perdicium & Rohria, af Prof. M. Vahl	— 31
6) Om en Clavaria, funden paa Carabus hortensis, af Prof. M. Vahl	— 42
7) Beskrivelse af en ny Søsvamp, af Prof. Vahl	— 51
8) Om den pukkelnebbede Edderfugl, Anas specta- bilis, og Grænlændernes Edderfuglesangst, ved Sognepræsten Otho Fabricius	— 56
9) Beskrivelse over den punkterte Tangsprel (Blen- nius punctatus) ved Sognepræsten Otho Fabricius	— 84
10) Beskrivelse over 5 Arter nye Nat-Sommersvæle, af Kongel. svensk Højsjunker G. Parkull	— 97
11) Beskrivelse af 2 nye Arter Lepas, og Tillæg til forrige Afhandling om Lepades, ved Konstforvalter L. Speneler	— 103
12) Anatomiß Beskrivelse over Delphinus Pho- cena, af Sv. Paulsen	— 111
13) Videre Udtog af Sv. Paulsens Reise Journal i Island	— 122
14) Uddrag af Dalderss Dægbog fra København til Tranquebar	— 147
15) Om en crystalliseret Calcedon; et Brev fra Etats- raad T. Rothe	— 174

Kob-

Nobbere.

Tab. I. To Figte.

- Fig. 1. Blankestenen, *Salmo immaculatus?*
— 2. En ny Eperlanus, eller *Osmerus Artedi*.
— 2. — 1. *Bombyx lunigera*.
— 2. — Quenseli.
— 3. *Noctua funesta*.
— 4. — *cincta*.
— 5. — *heliophila*.
— 6. *Aranea arcuata*.
— — a. Gordelen forstørret.
— 3. *Tradescantia undulata*.
— 4. *Rudbeckia amplexicaulis*.
— 5. *Perdicium piloselloides*.
— 6. *Rohria armata*.
— 7. *Rohria ilicifolia*.
— 8. *Spongia labyrinthiformis*.
— 9. Hunnen af den pukkelnebbede Edderfugl, *Anas spec. stabilis*.
— 10. Fig. 1. *Lepas Ehrensvardiana*.
— 2. — *pechinata*.
— 3. — *Blennius punctatus*.
— 11. En crystalliseret Calcedon.

I.

Om en
formedelst sin Størrelse og Form
merkværdig Steen,

hvilkens findes ved Tybiergaard her i Sielland,
og hvilken der i Egnen kaldes

Drestenen,

ved

E. Rothe.

Oplæst den 28 October 1791.

Seg fremlægger for det præisværdige Naturhistorieselskab en korteligen assattet Beretning om en Marksteen, eller rettere sagt, en afbrudt Fieldmasse, hvilken findes ved Tybiergaard her i Sielland.

Stenen, formedelst sin Størrelse, Materie, Form, og særligen dens Veie, forekommer mig som merkværdig. Det forekommer mig og, at man ved anstillet Betragtning over denne Steen kan vorde leede til physiske-geologiske Slutninger om Den Siellands Oprindelse og Formelse. Disse Tanker og det mit

æder Wind, æder Heste,

A

Ønske,

2 I. Om en merkværdig Steen

Ønske, at mange i Fædrenelandets forskellige Egne vilde bemerke og anmeldte, hvad de maatte forefinde, som en synderlig Naturting, have drevet mig til at fremlægge Beretningen om denne enkelte Steen.

Stenens Bestanddele ere Kvarts, Feldspath og Glimmer. Disse Materier ligge i den, som smaae Parceller. Af Glimmeren er mindre end af de andre Materier: den ligger hist og her som enkelte smaa Myrer, og bestaaer af smaa Tabler. Ved det at Kvartsen og saaleden Feldspathen har Overhaand, vorder Steenmassen tet, haard og tung. Stenen er sand Granit, og dens Natur bevidner, at den er af ældste Slags: af den vi kalde oprindelig Granit: af den, hvilken Jordkloden over udgier Biergene af første Ordnung. Jeg fremlægger et Stykke af Stenen, af hvilket den hele eenformige Masses Beskaffenhed kan fiendes.

Stenens Form fiendes af medfølgende Model, hvilken jeg har ladet gisre, for i det mindre neiagtigen at vise, hvorledes Stenen i det større er dannet. Af Modellen sees, at Stenen ikke har runde Sider, som de mange endog store Markstene stundom have; dens forskellige Sider ere alle Planer, og ved deres Liggende op mod hinanden udgiere de Vinkler eller skarpe Udkanter; altsaa hensalder hver Tanke om Stenens Dannelse ved Fremrulning i Havet, og dens derved foraarsagede Kanternes Aflidning; dens skarpe Kanter og dens flade Sider vise utvetydigen, at den ved sterke,

sterke, paa den eengang virkende Kraft, er brudt fra et Field, og fra et virkelig Granit-Field; dens flade, uafslidte Sider bevidne ogsaa lige utvetydigen, at den ikke kan være blevet fort langt borte fra, til det Sted, hvor den ligger. Dette sidste vil blive end mere begribeligt, naar man faaer hort, hvilken Storrelse og Vægt den har.

Bed at beskue Modellen, erfares, at den er $\frac{7}{4}$ Alen lang, 6 Alen breed, 4 Alen hei paa den ene Side, og 3 Alen paa den anden. Efter disse Maal er dens cubiske Indhold 1093 Feed dansk Maal.

Dens Vægt er 169546 Pund; men uagtet saa den dens svare Tyngsel ligger ikke mere, end en tredie Deel af Stenen i Jorden, da de ovrige $\frac{2}{3}$ rage ganske frit op over Grunden, hvori Stenen ligger.

Bed at grave ned under Stenen, er Grunden, paa hvilken den ligger, besunden at være en Samling af smaa Stene, hvilke ligge i sterk leerblandet Sand; altsaa ikke alleene begribes, hvi den ei er sunken dybere ned i Jorden, men og at den er blevet fort paa sit Sted, efterat den Mængde af allehaande smaa Stene ved een eller anden omveltende Naturkraft er blevet sammenhobet saa uordentligien, som den det er.

Igiennem Stenen lever en Aare eller smal Gang vertikal; denne er opfyldt med quartsagtig Materie, og den bestyrker Meningen, at Massen er et afrevet Stykke Field; thi det er jo i de egentligen oprindelige Biergarter, at slige Gange, nu videre, nu smalere befindes.

4 I. Om en merkværdig Steen

Efterat Stenen saaledes er beskrevet, opgiver jeg det i Forhold til denne Afhandlings Gienstand vigtige Spersmaa: hvorsra denne Steenmasse er kommen til det Sted hvor den ligger? Ovenfor er dens Form og dens Thingde bieuen anmeldt, og i Følge deraf er blevet sluttet, at den ei er fort fra langt borte. Ligeledes er blevet viist, at den er et afbrudi Stykke Field. Som grundende paa disse utvetydige Vidnesbyrd kan man antage som ubetvivlesligt, at der i Nørheden, hvor Stenen ligger, maae have været Bierg, og dette Bierg maae have været af sande Granit, folgeligen et Bierg af første Ordning.

Mangen een vil vel undres over dette Sagn; men have disse og nogen Tid spurt sig selv, hvorsra den Maengde af store Markstene, hvilke ligge i og over Jorden paa vo're Danske Øer, og mange Steder i Jylland, ere komne. Lage de ved at begrunde dette, de skulle da vel indsee, at vo're Øer have eengang været anderledes beskaaet, end de nu ere, og at de have undergaaret svare Omveltninger. Hvad dette i Almindelighed angaaer, saa henviser jeg til en min Afhandling, hvilken findes i Videnskabernes Selskabs Skribter, nye Samling, IV Deel, andet Hefte, og hvis Gienstand er Ideen, at Østersøen, da Stammefolket for Norge og Sverrig er kommet fra Asien, har været anderledes beskaffen, end nu. Det der ansorte ber jeg undlade her at igentage.

Dog maae jeg ved nogle saa og korte Anmerknings henvise paa et og andet, hvilket vel kan veilede til rigtig Idee om vores Øers Indre. Man kaste endog kun flygtigen Øie paa Kortet over det Areal, der indeholder Kattegattet, Vesterne, og Indlebet til Østersøen, med de paa det Areal liggende Lande. Kan det, naar saa seer, betvivles, at her ere foregangne svare Omveltninger, Aldsplittelser, Landes Oploftelse, og Giennembrud for Vandene, og Landdeles baade Nedsluselse og Borishylse? Viser ikke det Rum os et Knippe af Øer og Grunde, liggende saa nær ved hinanden, og saa nær ved Norge og ved Sverrig, at Tanke om et fordum her vorende Continent bliver fast uimodstaaelig?

Dette Continent har ligget imellem den store Fieldstrekning Sevebierget og Hartsbiergene, hvilke hænge sammen med Alperne. Ved Goisborg begynder Sevebierget at hæve sig. Ved Lindernæs begynder og en Biergrad at hæve sig, hvilken, som kiendeligen sammenhængende, strækker til Botnien og Lapmarken.

Dette er paa nordre Side af det omtalte fordums Continent. Paa sendre Side begynde Hartsbiergene at hæve sig i det nordlige Brunsvigiske, og saa bliver hundt fordums Continent at ansee som en Dal, der udgiordes ved de omtalte Biergstrekningers Afsalende. Hvor Dalen var, der kiendtes ikke det i Dybden stukkende Bierg, men dog var det der, og løb i uafbrudt Fremstrekning.

6 I. Om en merkværdig Steen

At ikke allene de platte Lande, men at også de sammenfletsede Kalkbierge, ja vel og Schieferbiergene med samme den, mere end Graniten, unge Gneis saaer paa Granit, det er ikke længere en nyære. Daglig opdages det, der alt meer og meer bestyrker denne Mening, og det antages følgeligen som en rimelig Sætning, at hvor det end var paa Kloden, saa, isald man kunde trænge dybt nok ned, da skulde man stede paa Granit. Man tor i dette Fald ei ved at tale med Paastaaenhet om nogen Jordklodens Kierne; det er nok, at Kloden maae tankes, som omgiven med en tykkere eller tyndere ujevn Skorpe af Granit. Ved Hjælp fra denne Idee kan man begribe Jordens Bequemhed til at udholde Swingningen, hvori den er. Man kan og forstaae, at Kloden har faaet sin faste Consistens ved en Revolution, for hvilken Ilden har været Hoved-Agenten, og ved hvilken Forglasning har været Hoved-Virkningen.

Staaer Den Sielland paa Granit, saa kunne vi begribe, hvorfra den har sin Maengde af Markstene. Vi kunne og begribe, at den har kunnet imodstaar de omvæltende Vandens Magt. End kunne vi begribe, at den har frembragt Anheldelses-Punkter, hvilke den oploste Kalk og den fremstøttende Sand kan have lagt sig an til. Farve Kalkberg kan saaledes være blevet til, og Stevens Klint og andre Heider, hvilke maaskee indeholde baade Kalk og Gips.

Jeg

Jeg hører nu Tanken igien paa den Steenmasse,
hvorom her egentligens handles. Jeg vil se ud over
Egnen, hvor den ligger: jeg vil alt efterhaanden fra
en større Omkreds drage Synet tilbage inden for en
snevrere.

I den sydlige Deel af Sielland ligger Stenen; altsaa i den Egn, hvor Den er heiest. Der er Faxøe Kalkbierg, hvilket rekker 200 Allen over Havet: der er Vester-Egede Overdrev, der rekker 283 Allen op: der er Dysted, der rekker 300 Allen op. I denne Egn maaæ den skulde God eller Grund af Granit have meest Forhining; og man skulde vel snarere maaæ den i Grunden, end dette kunde ske i Dens andre lavere Egne; men det begribes da og, hvorsor disse ophoiede Jordplaner kunne være saa overstredede med store Granitblokke, eller Marksteen, som de det virkeligen ere. Vist nok har denne Landets sydlige Deel været Ryggen, hvortil det eengang, da Jylland reves fra Norge, og da Kattegattet blev som det nu er, fra Vester af indtrængende Vand har anlagt de Jord-Materier, hvilke det forte med sig. Den Ryg har og funnet modstaæ Vandet, saa det i sin vejdige Fremskyning ei kunde rive Den bort med sig, eller skulle saa sterkt bort, at der maatte være blevet Hav, eller side Grunde, hvor nu er Heiland.

Egnen, hvor Stenen ligger, tagen som snevrere begrændset, men dog som et Areal, hvis Breder reske paa $\frac{3}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Mil, er en Landheide, omgiven med sam-

8 I. Om en merkværdig Steen

menhængende meer og mindre vidtstrækende Tervemoser og nedre Grunde. Af hine ere nogle vel de betydeligste her i Landet; der er den saa kaldede Kroglyng og Spragelse-Lyngen, hvor Tørvejorden sikkert saare dybt, og derved minder om, hvilken dyb Sø Mosen eengang har været. For Resten ligge de side Strækninger saa sammenhængende, at man maae forestille sig den Landheide, hvilken her omtales, som eengang fremragende i en Sø, der fra alle Sider omgav den. Men saa er atter her et Bevis, at Landheidens Grund maae have været højt fremragende i Forhold til det, der omgav den; folgeligen maae Grundgraniten i den Landheide reske nærmere op mod Dagen, end den det gør i de paastedende dybe Grunde. Hele Landheiden er og bestrebet med betydeligen store Marksteen eller Granitblokke.

Stedet, hvor Stenen egentlig ligger, er et Øre, kaldet Tybierg Øre, eller, som dette gamle Ord betyder, en hei Udkant, der staar imod en viid dyb Slette eller Mose. Stenen kaldes og Ørestenen efter det Sted, hvor den ligger. Formedelst dens Sterrelse er Eventyret kommet i Omleb blandt Almuen, at Trold har kastet den hen for at ville omstyrte Tybierg Kirke, hvilken ligger lige for den, paa et par tusinde Trin, men at den ikke langede langt nok frem.

Stenen ligger paa Hælden af en hei Banke, der er forbunden med adskillige andre, saaledes at disse tilhøbe udgivere som een. Stenen ligger ved Foden af Ban-

Banken, nær ved en Rende eller et Vandløb. Adskillige Omstændigheder, i Henseende til dette Stenens egentlige Leierssted, synes mig at fortjene Opmerksomhed, og det er disse Omstændigheder, hvilke først opvakte de Tanker i mig, dem jeg her har fremlagt.

Overst paa Banken er et aldeles rundt Kier, 20 Allen i Giennemsnit. Endog i de hedeste Sommere er det ikke aldeles tør, og tiener altsaa Øveget til Vandlingssted. Omkring paa Halderne af denne Banke ligge endnu mange betydeligen store Steen, af hvilke nogle have aldeles lige Sider og skarpe Kanter, hvorved de, ligesom den her egentlig omhandlede Steen, vise sig som afbrudte Fieldmasser.

Jeg tilstaaer friligen, at disse Stedets Beskaffenheder have ledt mig til at ansee Karet som Rest af en Crater, og haade den store som de mindre Stenes Leie, der, hvor de ligge, som Virkninger af en Vulkan. Jeg kan ikke udfinde noget andet Middel til at forklare Phenomenet. Endog det, at Jorden oven paa denne Banke, hvor det Spoer af en Crater synes mig at være, ved sin Godhed saare Hiller sig fra den, der findes paa de andre Banker, kan leede til Tanke om, at Banken bestaaer af vulkanisk Sand, om hvilken vi vide at den omvandles til saare frugtbar Jord.

Hvo der som Naturforsker har betrægt Den Sielland, han vist har fundet mange Spoer af fordybne foregangne Jordrevolutioner. Allene det, at Farze Kalkbierg, der nu staar 200 Allen over Seen, har

10 I. Om en merkværdig Steen

tilforn staet under samme, da det ellers ikke kunde være den Samling af Coraller og Skaldyr, det kan overtyde os om Landets foregangne saare betydelige Forandringer. I Egnen, hvorom hidtil er blevet talet, har jeg fundet baade Ekiniter og Belemniter, med samt andre forstenede Seeprodukter. Saadanne findes jo og paa mangfoldige andre Steder i Provindsen. Altsaa, hvor nu er hsi Land, der har været See, og det er i det Fald her, som det er Kloden over, de høieste Biergtoppe eller Biergsleitter undtagne.

Den Vulkan, der har kunnet oploste min omhandlede Steen, den kan have brændt under Havet; den kan have oplost Land. Andre, forenede med den, kunne have oplost Land i vide Strækning. Dette er ikke en Umuelighed, men tværtimod liigt det, hvilket paa saa mange Steder ubetydelsen er skeet i Naturen. Saalange indtil en rimeligere Forklaring gives over Stenens Henleggelse der, hvor den er, visnes jeg til at holde ved den, hvilken jeg her har fremsat.

Mange kunne ikke taale Tanken om Granitblokkes adsprede Henliggen paa Jordens, som virket ved Udbrud fra den nedre dybe Grund af, med mindre dem kunde vises volkaniske Slakker og Lavastykke, hvilke forkyndte, at Ild-Udbrud havde været der, hvor Granitmasserne ligge. Diffe betenkke ikke noksom, hvad elastiske, i Jordhuler indsluttede Lufter og Damper ved deres Udførsel kan have virket, om end ikke Anledelse er skeet. Ildstedet kan have været langt borte

fra

fra et Sted, hvor de vældigste Ørelser ere foregangne. Ildsteder kan have ligget saa dybt i Grunden, at ikke Øpluelsen har naaet til Jordens Overflade. Fra en Hule kan Dampenes Fremfart have gaaet igennem Canaler af sammenhængende Huler. Hvo der gien- nemtænker dette, der er saa overeensstemmende med hvad vi kende, som Naturlovenes Virkning, den skal ikke strengeligen kreve vulkaniske Produkter, som det eneste, der kan bevise, at en Egn har undergaet Ør- steder, Indstyrninger, Øplestelser, afrene Ruinmas- sers Adspredelser, saaledes, at sidejvne Stækninger, hvor ikke Crater, og ikke Slakke, og ikke Rest af Lava findes, kunne være overstroede med Granit- blokke, hvilke ubetydligelig maae være blevne opkastede fra Dybet.

II.

Om et Par rare Fiske,

af

Hr. Prof. og Doct. Theol. H. Strom.

(Indsendt og oplæst den 28 October 1791.)

Den første er Blankestenen, som jeg endnu ikke havde seet, da jeg udgav min Beskrivelse over Sendmer, og vorsor uriktig gjettede, at den var en Sparus. Deraf lod sig igjen Hr. Müller forlede i sin Prod. Zoologiae Danicæ, som sees S. 45. Men iblant en-deel Underretninger, som jeg siden gav ham, lod jeg ham vide, at den uidentvist maatte være den ameri-canske Fiss Salmo immaculatus, som han og har ind-sørt i Kettelerne S. 279. Imidlertid mangler os endnu en fuldstændig Beskrivelse over denne Fiss, for at kunne afgjøre, om den virkelig er Salmo immacula-tus Linn. eller en med samme nær beslagtet Art, hvil-ket først vil vise sig, naar en riktig Beskrivelse over Salmo immaculatus, som jeg ikke har, holdes imod den, som her meddeles over Blankestenen. Den samme er ellers temmelig gammel og allerede forfattet 1766, da jeg først sik denne Fiss i Hænde, og skient jeg ikke for-semte ved samme Tid, eller kort efter, at indgive dens Tegning og Beskrivelse til det norske Selskab i Trond-hiem, blev dog dette med mere adspredt og forloret, formedelst den Forvirrelse Selskabets Sager geraadde

udi

udi efter B. Gunneri Død, og siden er den hos mig selv kommen i Forglemmelse indtil nu, da jeg atter vil give den astegnet og bestreven, i Haab at det ikke vil blive Naturhistorie-Selskabet ubehageligt. Af Tegningen Tab. I. fig. 1 sees da allerede, at denne Fisk meest. ligner en Lør. Langden er en halv Siellandske Alen og 4 Tommer, fra Snuden til det hørste af Sporen at regne, men høieste Brede kun 2 Tommer 2 Linier. Hovedet er temmelig langt, øventil plat, og fortil gennemsigtigt; Øjnene store og svølfarvede med lyseblaue Ring. Snuden har paa hver af Siderne to tæt sammensiddende Huller eller Næseboerer, den øverste Kiebe fortil, ei paa Siderne, en sin Tandhaegle, og Tungen forpaa 8 større Tander, 4 paa hver Side. Underklæben er uden Tander. Overklæben har en bevægelig Læbe ovenfor den nederste og faste, og Hovedet først en beenagtig og bag til tvært afflaarem Plade bag for Øjnene, siden en bruskagtig Hinde, som kan sættes op fra den beenagtige Plade, som bedækkes af den, og udgjør Hovedets Slutning. Grilhinden har 5 Straaler, første Rygsfinne 11. Den anden er en Fedt-Finne uden Straaler, Brysfinerne 16, Bugfinerne 12, Wagfinnen ligesledes, Sporfinnen som er kloftet 20. Ved alle Finerne er at merke, at enhver er sammensat af flere, som i Spidsen ere meest kendetegnende. Bugen er flat. Skjellene, som bedække den hele Krop, undtagen Hovedet, ere gemeenlig store som to Skillinger, undertiden større, samt af ulige Dog meest oval Skabning, derhos saa skarpe, at man

ei kan stryge dem med Fingeren fremad. Deres skulste Deel er hvid, den synlige derimod blank som Solv, og tillige sortprikket, helst nærmest Randen, som adskiller dem, og ligeledes paa Ryggen, hvor disse sorte Prisker sees allerhyppigst. Kroppens Sider ere lantede, da den forinden den lige Sidelinie har 4 ophejede Linier, 2 over og 2 under samme, hvilke alle dele Skællene i lige eller usige Dele, som Tegningen viser, og hvor Linierne overskærer Skællene, der have disse gemenlig en lidet Indskærelse. Den hele Fisk er solvblank, som sagt er, Hovedets nedre Deel undtagen, som er messingsfarvet, og tillige, ligesom Skællene, sortprikket. Indentil bemerkedes især den indvendig med temmelig tykke Traade flossede Strube, den rynkede Mave, og det lille pæredannede samt hvide Hjerte. Leveren var ei meget stor, og Galdeblæren udentvivl fortørret, da den ei blev bemerket. Mast-Tarmen, som var den eneste Tarm den havde, var tyk og stor. Rognen, som laae i 2 Dele langs ad Ryggen, bestod af fine Gryn, som holdtes tilsammen af et meget grænet Receptaculum, hvis blodrøde Grene kunde med blotte Øine tydelig bemerkes. Peritonæum var sort, og naar samme blev bortpillet, saaes den nærmest Rygbenet liggende Lustblære, der var meget stor og tillige blank, som poleret Solv.

Denne Fisk fanges ikke uden af og til med Angel i dybe Fiorder Nordenfields; der er dersor ganske faa, som kende den i Norge selv, og da den faa seldent fanges, bruges den kun til Madding paa Fiskekrogene,

hvor-

hvortil dens blanke Skiel gier den overmaade tienlig. Som vore Fiskere berette, skal adskillige Fiske, men især Seyen, opholde sig paa de Grunde, hvor den har sit Stade, og som mig troværdig er forsikret, har man i den sondmæsse Fiord Hierring-Fiorden ikke ret længe siden seet den liggende ded paa Vandet, i den Mængde, at deraf kunde samlies en Tonde eller mere, hvorfra maae sluttet, at den undertiden er pestilentsialle Sygdomme underkastet. Endelig maae jeg og erindre, at Blankestenen ikke maae beblades med Blanklinen eller Hvidlinen, et Navn, som af nogle tillægges Lysingen eller Kulmunden, Gadus merlaccius, fordi den ogsaa har blanke Skiel, skient ikke i den Grad som Blankestenen.

Den anden er en lidet Fisk, som jeg kun eengang har seet, da jeg med Haanden tog den lige af Havstranden ved min forrige Præstegaard i Wolden. Dette fede for mere end 20 Aar siden, og lige saa længe er det siden, jeg sendte dens Tegning og Beskrivelse til sal. Conferentsraad Müller, for at lade dem indrykke i hans Zoologie, men saavidt jeg veed er dette ikke seet, hvorfor de nu begge leveres her, som et nyt Bidrag til vor norske Fauna eller Zoologie. Af Tegningen Tab. I. fig. 2, som forestiller den i naturlig Størrelse, sees, at den kun er 2½ Tomme lang, og at den for Resten mest signer en Sild. Hovedet er temmelig tykt og buttet, og fra samme af tager Kroppen esterhaanden af i Tykkelse. Munden, som er besat med fine Tænder, har et stort Gab; Kiebabenene ere ogsaa store, og af dem beie sig de underste krumt op til de øverste.

Den

Den hele Krop er bedælt med en selvfarvet Hinde, som paa en Sild, og har 2 Rader indtrykte og firkantede Punkter, den ene paa Siden, som kun er fort og strækker sig kun saa langt som Maven gaaer, men den anden paa Bugen, som gaaer hele Kroppen igennem, fra Hovedet til Sporen. I Skællene har den kun saa Straaler, i første Rygsinne 9, i Brystsinne 15 à 16, i Bugsinnete 8, i Bagfinnen 10. Dette er alt hvad jeg nu finder hos mig antegnet, men tvivler dog ikke paa, at jeg i dea til Hr. Müller sendte Beskrivelse, da jeg havde altting i frist Minde, jo har suppleret et og andet af Hukommelsen, som nu flettes, og da givet en fuldstændigere Underretning om et og andet, saasom de store Øine, den anden Rygsinne, ligeledes om den treskantede Plet ved Næsen, som dog vel ikke bliver andet end en Fordybelse, hvori Næseborene sidde, og endelig om Skællene, som den efter Tegningen og de paa samme anbragte, samt krydsvisgaaende Tverlinier, nedvendig maae have, med mindre de skulle betyde blotte Striber og Linier i den forommedte selvfarvede Hinde, som bedækker Kroppen, hvilket jeg nu ikke er i Stand at afgjøre. For Resten ter jeg staae inde for Tegningens Rigtighed, og vil kun sige til Slutning, at den efter mit Skienne mest ligner en Smelt, Eperlanus eller Osmerus Arredi, især hans Osmerus radius pinnæ ani undecim, endsklient dennes indtrykte Punkter og Striber altid bliver et Forskielsmerke, som kiendelig adskiller den.

III.

Tagtagelser

til

Insekternes Historie

af

N. Tønder Lund.

(Oplæst den 28 October 1791.)

I.

Slægten Scyllarus.

Et Naturhistorie-Selskabets Cabinet har Hr. Rector West fra St. Croix i Vestindien hemsendt den seldne Hummer- eller Krebs-Art, som Dr. P. Browne i hans Hist. of Jamaica Tab. 41. fig. 1. har ladet tegne. Denne Tegning er baade af Linné og Fabricius henført til Cancer Arctus, af hvilken Prof. Fabricius har dannet en meget udmarket Slægt under Navn af Scyllarus, der adskiller sig især derved, at de to bageste Telehorn (Antennæ posticæ) ere brede, lignende et Blad, men dog bestaaende af Lede. Den europæiske Cancer Arctus Linn., eller Scyllarus Arctus Fabr., hvoraf Slægtsmærket toges, manglede den for Krebs-Arterne paa den forreste Kloë eller Haand ellers sædvanlige Finger. Og alle de hos Skribenterne afbildede Krebse med bladede Bag-Antennen, og med den forreste

B.

reste

reste Kloie uden Finger blevne henserte til een Art. Det er tydeligt, at Slægtsmærket er her taget for Arten Mærke, og at altsaa flere Arter ere sammenblandede og henserte til een.

Den *Scyllarus Arctus*, som Linneæ neigatigen beskrev i Syst. Naturæ, ed. XII. pag. 1154, adskiller sig ved 5 Rude fortil vendte Spidser paa Brystdækket, (thorace quinquefariam antrorsum aculeato) af hvilke de 2 Rude ere i Sidespærerne af Brystdækket; videre derved at Kanten af de bageste Halehorns forreste Led er afrundet, har 7 for første Delen stumpé Hindspærringer, og er ligesom Overfladen af disse Antenner eller Bladet besat med Haar, (Antennarum squamis ciliatis marginie incisaris septem). Hertil kan lægges, at det yderste Led af Halen ender sig foran Halens mellemste Blad i 4 Spidser, og at for ved de øvrige 4 Sideblade i Halen findes een længere og nogle mindre Spidser, (apice caudæ aculeato). Den er overalt ellers haaret, men paa Halens Overflade kun i de Dør paa tegnede Fordybninger. I Størrelse ligner den vor almindelige Krebs (*Astacus fluviatilis*). Den er noigatigen aftegnet i Sulzers Geschichte der Insekter Tab. XXXII. fig. 3. Af de øvrige Figurer, som Linneæ og Fabricius have hensert til *Scyllarus Arctus*, synes kun Barrelieri Tab. 1288 fig. 2. dertil at passe.

Figuren i Seba's Mus. Tom. 3. Tab. 20 fig. 1. er derimod upaatvivleligen tagen efter en anden Art, der synes nok adskilt, foruden ved Mangelen af Spidser

ser paa Brystdækket, især ved de dybe Indskæringer i Sidekanterne af Brystdækket (thorace marginato, margine profunde serrato) og ved Størrelsen. Rumph's Figur Musei Tab. 2 fig. C og Maregraf's i Hist. Bra-silie pag. 186 forestille den samme Art som Seba, og da en fra Scyllaro Arcto forskellig Art.

Johnstons Figurer Hist. exsanguium Tab. 4. er det vanskeligt at bestemme noget om. Men kun den 3. 4. 8. Figur synes at kunne henspores til Scyllarus Arctus. Den 12te Figur er derfra ganske adskilt, og kommer den forommede af Browne tegnede fra Jamaiica nærmest.

Denne Westindiske Scyllarus er nok udmerket. Dens Brystdække er ikke meget ujævnt, næsten firkantet, i Sidekanterne med smaa runde Indskæringer. Ligeledes indskærne ere de bageste Antenner, der fortid ere afrundede. Hele Dyret er uden Haar og større Stakler, men dets Overflade førdeles skarp. (Differt ergo thorace subequali glabro, subquadrato, margins crenato, squamis antennarum glabris crenatis, uti totum animal, asperis). De af Hector West hiedsendte Exemplarer, Han og Hun, hvorfaf Hannen som sædvanlig er mindst, ere især i Henseende til Breden større end Brownes Figur, og stor som en magdelig Hammer (*Astacus marinus*). Forresten er denne Figur meget neiagtig endog til de 2 sterke rede Pletter paa det Brydst nærmeste Led af Haled.

Upaaatvivleligen er den en fra Scyllaro Arcto forskellig Art; men hvorvidt den af Prof. Fabricius i Spec. Ins. 1. pag. 509 beskrevne nye Art, Scyllarus Australis er den samme med eller forskellig fra denne, er vanskeligt at bestemme. Da den er beskrevet efter et usindstændigt Exemplar, da den er mindre end Scyllaro Arcto, dens antennæ posticæ ere læves, da der i Beskrivelsen intet meldes om, at de ere crenatae, maae her blive ubestemt, hvorvidt den er af samme Art med den af Browne afbildede.

Ogsaa har Hr. Konstforvalter Spengler forarret til Selskabets Cabinet et Exemplar af den Scyllarus, der i Kuniphs Karitekammer (Afst. 1705) er tegnet Tab. 2. fig. D, som og af Hr. Daldorf er sendt fra Tranquebar, og hvoraf jeg besidder et, skient mindre, Exemplar fra China. Denne er fra alle de øvrige adskilt derved, at Kanten af Brystdaekket ikke er indstaa- ren, men ender sig allene fortil ved Nælene i 4 til 5 Tænder; at Hovedet endes med 2 Tænder; at en op- heiet Rand med 3 foran vendte Spidser løber langs Brystdaekket; at den samme Rand, skient umærkeligere, fortsættes langs Halsen og ender sig i en Tand; at Ledene af Halsen ere betegnede ned Gure paa tværs; at Dyret fortil er dobbelt saa bredt som bag til, hvorved den for det første siekast er udmarket; at Overfladen er glat med opstaende Punkter, hvormellem tet til Overfladen trykte Haar; de bageste Antenner med skarpe og dybe, men saa, Indsticerelser, hvormellem Haar,

det

det forreste Led med 5 til 6, det bageste med 4 Spidser, alle udad, indentil uden merkelige Indssigter, (thoracis inter oculos latissimi glabri & porcati margine integro antice dentato, a tergo linea elevata: thoracis dentibus tribus antrosum versis, abdominis unico in apice; antennis posticis glabris, acute sed parce incisis, ciliatis, rostro bidentato) Dyret er næsten af dobbelt Størrelse med Scyllaro Arcto.

Sleæten *Scyllarus Fabricii* bestaaer herefter af følgende Arter:

1. *Scyllarus arctus*, hirtus, thoracis aculeati margine aculeato, antennarum squamis ciliatis, margine ferratis.

Linn. S. N. ed. 12. pag. 1054. Descr.

Sultzeri Hist. Inf. Tab. 32. fig. 2.

Johnston. exsangv. Tab. 4. fig. 3, 4, 8?

I den middellandske See, Prof. Wahl; ogsaa i det nordligere Europas Vande ester Linnés Forskning.

2. *Scyllarus aequinoctialis*, asper, thoracis subæqualis & antennarum posticarum margine crenato glabro.

P. Browne Hist. Jam. pag. 424. Tab. 41. fig. 1.

Johnston. exsangv. Tab. 4. fig. 12?

Scyllarus australis Fabricii Spec. Inf. 1. p. 509?

Bed de Vestindiske Øer.

3. *Scyllarus antarcticus*, pilosus, antennarum squamis & thorace inæquali margine ferraturis plurimi profundis, ciliatis.
In fidem figurarum:
Seba Mus. 3. Tab. 20. fig. 1.
Rumph. Mus. Tab. 2. fig. C.
Maregraf. H. Brasiliæ p. 186.
Johnston. exsangv. Tab. 9. fig. 14.
4. *Scyllarus orientalis*, glaber, porcatus, thoracis antice & a tergo dentati margine integro; antennarum squamis extus ferraturis paucis, validis, acutis, ciliatis.
Rumph. Mus. Tab. 2. fig. D.

Fra Ostindien og China.

Toruden de af Islehornene tagne Slægtsmærker, komme disse Arter endnu deri overeens, at det forreste Par Fodder eller de saa kaldte Hænder ikke ere forsynede med Kloer, eller at den ydersie Spidse ingen Finger har.

Derimod findes dette paa det bageste Par hos begge de forstnevnte Arter, og Rumph anfører det samme om den tredie Art. Ved den 4de findes dertil intet Spor.

2.

Aranea arcuata.

For Naturens Huisholding, kan der ikke være Twivl om, at jo Edderkoppen og dens Arbeider ere vig-

vigtige. Og denne Dyre-Slægts egen Husholding og Levemaade er saa synderlig og forstigliig fra de øvrige Dyr, og forstigliig for Slægtens adskillige Arter, at dens Historie vel kunde førdre de Naturkundiges fortrinlige Opmærksomhed. Og dog er kun den mindste Deel af de mange Arter, hvorfra denne Familie bestaaer, rigtigen kendt.

De lade sig vankeligen bevare, tâbe gemeenligen ved Indtærringen deres Figur og Mærker, og seges derfor ofte forgives i Cabinetterne. De udmarke sig ikke ved glimrende Uldseende, og sendes deraf seldent fra de andre Verdens Dele. Og naar de sendes fremkomme de seldent saa ubestridt, at de kunne beskrives. Fremfor andre Insekter er det da vigtigt ved Aftegninger at bevare Edderkopperne, mod hvilke den paa Forstigliheder i Formen, visst ikke uden Hensigt, ødse Natur ikke var usædvanligens karg.

Den Edderkop, hvorfra jeg herved har den Ære at fremlægge Tegning (Tab. 2. fig. 6) er fra Ostindien, og er af Prof. Fabricius beskrevet under Navn af *Aranea arcuata*, hvilken Beskrivelse kan ventes i den nye Udgave af hans System. Skjont efter dens Dines Antal den hører til en anden Afdeling, synes den dog nær beslægtet med *Aranea tetricantha* og *Aranea hexacantha* fra Vestindien, har 7 Spidser eller Stakler i Kanten af Bugen, men adskiller sig især derved, at den mellemste Stakel eller Torn fra Siden af Abdomen er meer end 6 gange saa lang som hele Dyret,

24 III. Jagttagelser til Insekternes ic.

rund, indentil hul; ved Roden med en grenagtig, glindende og ujævn Overflade, der mod Spidsen bliver jævnere, men haaret og sort. Disse 2 fra Siden af Abdomen udstaaende Spidse boie sig derefter opad noget mod hinanden, og have Lighed af 2 Horn. Brystet er ovenpaa besat med hvide Haar. Fodderne ere guulagtige, Hælene 6 i Tallet.

Til hvilken Gavn for Dyret enten som Nedskab eller Vaaben disse i Forhold til dets Størrelse uhyre Torne ved Siden af Bugen kunde være, er det allens muligt at giette, som i Marsheden kunde agte på Dyrets Huusholding.

IV.

IV.
 Beskrivelse
 over
 to nye Planter,
 en Tradescantia og en Rudbeckia,

af
 M. Wahl.

Oplæst den 28 October 1791.

I blant adskillige seldue Planter, der i afgigte Sommer (1791) blomstrede i Selskabets Have, vare især twende, som jeg troer kunne fortjene at blive beskrevne ved Selskabets Skrivter, da de, saavidt mig er bekendt, endnu ikke findes nogensteds beskrevne eller astegneede.

Den ene af disse hører til Slægten Tradescantia. Først deraf er mig blevet meddeelt af Hr. Bellardi, Præsident for det medicinske Facultet i Turin, men uden Benevnelse af Stedet, hvor Planten har hjemme. Med Visshed kan jeg altsaa ikke angive samme, men om jeg ikke tager Fejl, saa er America formodentlig dens Fædreneland. 3 Maaneder efterat den var saet, viste den det første Blomster, og 14 Dage derefter var Frøet allerede modent. Kun et Blomster aabnede sig af gangen, neden fra op ad, men inden 2 Dø-

26 IV. Øver to nye Planter,

mers Forleb begyndte allerede Blombladene at rulle sig sammen, og Blomdækket at lukke sig. Rodens Beskrivelse har jeg været nødsaget at udelukke i Beskrivelsen, da jeg, for at fåaane den eneste Plante jeg har deraf, ikke har villet optage samme. Fra de øvrige Arter af denne Slægt kientes den let ved sine Blade, og Maaden at bære Blomsterne paa.

Den anden henfører jeg til Slægten Rudbeckia, endstændt Froe deraf er mig uisendt af Hr. Thouin i Paris, under Navn af *Helianthus Peruvianus*; men hverken er Blomdækket eller Freekronen *Helianthi*. Begge disse Dele ere aldeles som hos *Rudbeckia*, med den forskiel allene, at den ophiede Kant paa Spidsen af Freeet ikke er saa markelig, som hos den, hvorefter Linne først satte Markt paa Slægten. Den sælleds Grund (*Receptaculum*) er desuden liig den hos alle de øvrige Arter af *Rudbeckia*, men ei *Helianthi*. Ved flere Forskielligheder udmaarker den sig fra alle Arter af Slægten *Rudbeckia*, men især derved, at Bladene omfatte Stængelen, at de ere overmaade glatte at føle paa, og ikke som hos de øvrige, *angustifolia* maaskee undtagen, skarpe under Gingrene. Da Plantens Hædreneland var mig twivlsomt, saaede jeg noget i Mistbænken, endeel i Potte under aaben Himmel, og noget i frie Jord. Paa begge de første Steder blomstrede Planten efter 6 Ugers Forleb, men havde et ganske forskielligt Udseende fra den i frie Jord; thi haade vare Stænglene svage og lave med saa Grene, ikke

ikke deelte paa en saa beskrent Maade, og Blomsterne meget mindre, uagtet at ikke mange stode sammen i een Potte. I det frie Land begyndte den vel at blomstre 5 Uger sildigere, men til et ganske andet Udseende. Efter den i frie Jord har jeg ladet den astegne, da jeg troer, at den kommer det naturlige Udseende nærmere. Saavel af denne Plantes ulige Udseende efter forskellig Dyrkning, som af flere, vilde det ikke være vanligt at godtgiøre, hvad der ikke sielden er Marsag til de mange ulige Beskrivelser paa en og samme Plante; og usandsynligt er det ikke, at maaske en og anden Art, som man holder for forskilt, skylder blot Dyrkningen sin Tilværelse.

TRADESCANTIA UNDULATA erecta, lævis, foliis ovatis undulatis, floribus subracemosis. Tab. 3.
Patria mihi ignota 2.

CAULES plures, erecti, pedales & ultra, simplicissimi, articulati: *articuli* inferiores bipollicares crassiores, superiores sensim angustiores, breviores, omnes medio parum incrassati, pallide purpurascentes: *geniculi* angustiores, intensius colorati.

FOLIA alterna, duo ultima opposita, basi in petiolum angustata, bipollicaria, vel parum longiora, ovata, patentissima, 7- nervia, glaberrima, apice revoluta, undulata.

Petiolus

Petiolus brevis, inferne in vaginam connatus, lateribus revolutis, marginibus ciliatis. *Vagina* caulem arcte amplectens, semiunguicularis, striis plurimis purpureis pista.

Pedunculus terminalis, solitarius, erectus, pubescens, biarticulatus: articulis bipollicaribus. *Pedicelli* versus apice in pedunculi, circiter 7 vel 8, conferti, alterni, pubescentes, unguiculares, uniflori, apice incrassati, reflexi, sub florescentia erecto-patentes, maturo fructu erecti.

CALYX triphyllus, persistens: *foliolis* oblongis, pilosis.

COROLLA cærulea, tripetala. *Petala* patentissima: duo superiora obovata, plana, staminibus longiora: inferius parum latius, subrotundum, concavum.

STAMINA: *filamenta* 6, tria sub petalis superioribus, medio pilis flavis barbata, intermedium reliquis brevius: tria inferiora longiora, apice adscendentia, intermedium brevius, glabrum, lateralia petalo longiora, violaceo barbata.

Germen oblongum, utrinque acutum, inter stamina inferiora. *Stylus* subulatus, longitudine petali inferioris. *Stigma* acutum.

CAPSULA ovata, trilocularis, trivalvis.

Tab. 3. fig. a. Flos. b. Petalum inferius. c. Pet. superius. d. filamentum. e. filamenta tria superiora. f. Pistillum. g. Capsula.

RUDBECKIA AMPLEXICAULIS foliis cordato-lanceolatis amplexicaulibus lèvibus, Tab. 4.

Habitat in Louisiana?

Planta primo anno florens.

CAULIS herbaceus, erectus, bi- f. tripedalis, sub-dichotome ramosus, teres, striatus, lèvis.

Rami structura caulis.

FOLIA alterna, bi- f. tripollicaria vel ultra, indivisa, lato-lanceolata, venosa, glaberrima, lèvia, subitus glauco-viridia, acuta, basi cordata, margine tenui membranaceo ferrulato scabro vix nisi oculo armato videndo, apice reflexa, inferiora sàpe semiobliqua, a medio ad apicem ferrata: ferraturis paucis remotis: superiora integerima.

Pedunculi ex apice ramulorum, solitarii, erecti, uniflori, sulcati, sub flore crassiores, superne inanes.

CALYX: Perianthium foliolis dupli ordine: Exterius octophyllum, parentissimum, demum reflexum: foliolis linear-lanceolatis, margine e denticulis minutissimis, membranaceis, non sine lente videndis, scabris: interius brevissimum: foliolis ovatis, acutis, cum foliolis exterioribus alternantibus, apice purpurascensibus.

COROL-

30 IV. Over to nye Planter ic.

COROLLÆ *radii* octo, flavæ: *ligula* oblonga, medio supra bilineata, apice reflexa, tridentata; dente intermedio breviore, extus pubescentes, lineis elevatis viridi-flavescentibus obscurioribus. *Corollulae disci* tubulosæ: *tubo* medio magis ventricoso, inferne pallide viridi, superne intense purpureo: *Limbo* quinquefido, purpureo: *laciiniis* ovatis, reflexis. *Antheræ* 5, extus purpureæ, in cylindrum connotatae.

Stigmata duo in floribus hermaphroditis, revoluta, versus apicem villosa.

Paleæ lineares, inferne angustiores, concavæ, carinatæ, superne purpureæ, apice virides. **SEMINA** purpurea, ope lentis obscure tetragona. **Pappus** nullus nisi margo obscurus.

RECEPTACULUM subulatum, sequipollicare, inane.

Tab. 4. fig. a. pars folii cum margine membranaceo
ope lentis aucta. b. corollula radii. c. flosculus
disci parum auctus. d. flosculus disci adultior
medio gibbosior. e. palea. f. Receptaculum floribus instructum secundum longitudinem disiectum.

V.

V.

Tillæg

til

de twende Plante-Slägter,

Perdicium og Rohria,

M. Wahl.

(Opført den 25 Novbr. 1791.)

Efterat jeg i forrige Åar havde indleveret til Selskabet Beskrivelse over de nio beliendte Arter af Planteslägten Perdicium og den af mig kaldte Rohria, har jeg giennemgaaet Klassen Syngenesia af min Urte-Samling. Ved den Lejlighed ere nogle Planter forekomme, som jeg ved noiere Undersøgelse seer at høre til disse 2de Slægter. De vare undgaaede mit Opmærksomhed, da de liggae i Samlingen efter det Navn, hvorunder de vare mig meddeelte af mine Venner, blandede i Slægter, hvor jeg ikke ventede at finde nogen henherende til de Plante-Slägter, jeg den gang beskrev. Paa det at alle Arterne af disse 2de Slægter kunde findes samlede paa eet Sted, har jeg troet at burde udbede mig et Sted i Selskabets Skrivter for Beskrivelsen af de Arter, som siden ere blevne mig beliendte, heller end at indrykke dem i noget særskilt

Skrif.

32 V. Tillæg til Plantæ-Slägterne,

Skriwt. Jeg har dersor den Ære at forelægge Selskabet Beskrivelse paa en ny Art af Slægten Perdicium, og paa 3de Arter af Rohria.

Den Perdicium, jeg her anfører, har samme Hedreneland som de fleste Arter af denne Slægt, nemlig det paa Planter saa rige Monte video i Brasilien. Den er og bleven mig meddeelt af samme gavmilde Haand, som næsten alle de øvrige jeg forhen har beskrevet, nemlig af Hr. Thouin, under Navn af en ny Leontodon. Første Paaseende viser nocksom dens Forvantskab. Fra de øvrige Arter af Perdicium med bladlos Stengel, adskiller den sig ved Rødblade, der ikke ere deelte, næsten uden Tænder i Randen, neden under hvide af Lod, og endelig ved at Blomster-Skaftet oven til er besat med nogle små Blade, der ligne Skiaæ. Piloselloides har jeg kaldet den formedelst en vis Lighed som den har, i Henseende til Bladene, med Hieracium piloselloides Lin.

Af de 3de Arter Rohriae er den ene forhen beskiedt i Linneei Skrifter, den anden kun løseligen vedrørt af Hr. Houltum, men begge kun lidt passende til den Slægt; man har henset dem; den 3die anseer jeg for aldeles ubeklædt. De have alle hjemme paa det gode Haabs Forbierg. Den første af disse, som jeg har kaldet Armata, da Rødbladene have i Randen stærkere Torne, end de øvrige, og ligner meget Bladene af adskillige Tidsler (Cardui) har saa megen udvortes Lighed med de 2de jeg tilforn har beskrevet, saa

at enhver, der kender een af disse, ikke vil standse, ved at henvore denne til sin rette Slægt, endog uden at undersøge Befrugnings-Delene. Blomsterdæklets Blade er snart sagt det eneste, der udmaærker den fra de forhen bekendte 2de Arter. Min for tidlig afdede Ven Dr. Dahl har tilsendt mig den under Navn af *Carlina atractyloides Lin.* Endstinent at jeg bærer Mistanke om, at *Carlina atractyloides Lin.* hverken er en *Atractylis* eller *Gorteria*, som Linné synes at formode, men maaske en Art af *Rohria*, saa har jeg dog Marsag at tvivle om, at den Plante, jeg her fremviser, er den som Linné har havt for *Dinene*, da han beskrev *Carlina atractyloides*. Beskrivelsen paa nævnte *Carlina* i hans Am. Acad. T. 6. pag. 96 er vel af den Bestaffenhed, at man deraf kun kan hente saa Beviser for eller imod; men besynderligt synes det dog, at Linné, naar han taler om Bladene, ikke skulde anmaerke den besynderlige Forskiellighed, der er imellem Rodens og Stængelens Blade, isald hans havde været den samme som min. Enhver kender hans Neigtighed i ikke at forbigeae nogen af de betydelige Forskielligheder, der udmaærke een Plante fra en anden, og neppe troer jeg, at en saa markelig Forskiellighed kunde have undgaaet ham. Han tillægger videre *Carlina atractyloides* en grenet Stamme, men dette passer ikke til min, og neppe kunde man falde den saaledes, om den end som *Rohria carlinoides* i Toppen bar nogle Blomster-Stilke. Endnu mere Grund for min For-
2der vind, 2der Hestee.

34 V. Tillæg til de tvende Plante-Slägter,

modning giver mig den Figur af Pluknet, Linné anfører ved *Carlina atractyloides*, som han siger er slet; men isald denne virkelig forestiller den Plante, Linné har havt for sig, saa kan enhver, i hvor slet Figuren end er, se, at den umuelig kan være den samme som min. Hvorvidt jeg har truffet rigtig eller ikke, maa jeg overlade til dem, der have Leilighed at sammenligne min Figur med Linnés *Carlina atractyloides*.

De 2de andre Arter har jeg den samme at takke for, der saa ædelmodig tildeelte mig de 2de Arter, der findes beskrevne i den første Deels andet Heste af Sel-skabets Skrivter. Uagtet at disse til det udvortes Udsænde noget afgive fra de øvrige, saa ber de dog ikke adskilles, da de smaa Blomster i Manden, Frejet, Freeekronen og Frugtbunden ere aldeles de samme, som i de øvrige. De udmerke sig fra de 3de andre, ved at de have en Træestamme, ere efter Anseende Busser, at Bladene ikke sidde afværlende, men lige over for hinanden, saa og ved nogen Ullighed i Henseende til Blomdækket.

Den første af disse er af Linné selv blevet forverset med en anden Art af denne Slægt, der længere her skal omtales. Bergius i hans *Flora Capensis* kaldte den *Gorteria fruticosa*, og ansaae den for at være samme med den, som Linné gav dette Navn i hans *Species Plantarum*. Linné synes og at have erkendt *Bergii* for at være samme med hans; thi ester at have undersøgt *Bergii* paa ny, og flyttet den til Slægten

Atracty-

Atractylis, hvorhen han tilforn i Hortus Cliffortianus regnede den Gorteria, som han siden i begge Udgaverne af Species Plantarum kaldte Gorteria fruticosa, gør han den i Species benævnte Gorteria fruticosa til samme med hans i den anden Mantissa kaldte Atractylis oppositifolia, som af Beskrivelsen sees tydelig at være Bergii Gorteria fruticosa. Den Plante, der i Species Plantarum fandtes under sidste Navn, blev altsaa udelukket, da Linné ansæde dem begge for at være een og samme. Murray, der i den 14de Udgave af Systemet over Bastriget blindt hen fulgte hvad han fande skrevet for sig, anserer den derfor ligeledes som samme med Gorteria fruticosa; men da den unge Linné i Supplementerne beskriver en Plante under et andet Navn, under Navn af Gorteria asteroides, og ikke anmærker, at denne er den samme, som den Linné, Faderen, i Species Plantarum kaldte Gorteria fruticosa, saa kunde Murray, der maa ske hverken kiende den ene eller den anden, ikke rette denne Feil. Man finder derfor i den 14de Udgave af Bastriget Gorteria fruticosa Speciem plantarum baade som en særskilt Art og som samme med en forskellig. Først i Hortus Kewensis finder man denne Feil rettet, hvor Gorteria fruticosa Speciem plantarum rigtig er bleven adskilt fra Atractylis oppositifolia, og henregnet som den burde til Gorteria asteroides; men G. frut. Berg. herer ligesaa lidt til Atractylis som til Gorteria, man behøver kun at læse Beskrivelsen af Blomsteret og dets Dele i Bergii flora Capensis.

36 V. Tilsæg til Plante-Slägterne,

pag. 302, for at see, at den ikke hører til nogen af disse Slægter. Linne fandt Antheræ i radius, og vidste ingen bedre at hensætte den til, end til Atractylis; Bergius fandt ingen Pistiller i radius, men allene Antheræ steriles; han gjorde den dervor, maa ske og for endel ester habitus, til en Gorteria, i hvorvel at dette Mærke, Frugtbunden og Freekronen tillige nok som viste dens Forskjellighed deraf. Da jeg intet har at lægge til Bergii gode Beskrivelse til denne Art, saa er det nok, at jeg her har anviist den et rigtigere Sted. Da Gladene hos denne, saavel som hos den følgende, sidde lige over for hinanden, saa torde det blive mig tilgivet, at jeg forandrer dens trivielle Navn, allerhøst da den hensættes til en førstilt Slægt. Jeg har af den Marsag kaldet den, i Stedet for Rohria oppositifolia, Rohria ilicifolia.

Den 3de Art findes forhen allene beskrevet og tegnet i Houttuyn's Oversættelse af Linnei System. Den har megen Lighed med den forrige, adskiller sig næsten allene ved, at Gladene ere meget smalle, uden de 3de fordypede Linier oven paa, og i Kanten tilbagerullede. I Hr. de la Marks herbarium har jeg seet den under Navn af Gorteria revoluta; da dette Navn er godt, saa har jeg ingen Marsag til at forandre det.

Bed denne Lejlighed maae jeg tilslie et par Anmerkninger ved denne Slægt.

1) Jeg har nyligen seet en Rohria med nogle faa smaa Tagger i Randen af Rødbladene, men forresten

resten ikke forskellig fra den jeg har beskrevet i Selskabets Skrivers 1ste Bind 2det Heste pag. 16, under Navn af Cynaroides, hvorfor i Beskrivelsen kunde tillegges, at den varierer med og uden Tagger ved Rodbladene.

2) Efterat det 1ste Binds 2det Stykke af Selskabets Skrifter allerede varer trykket, sik jeg den 3de Deel af Hr. Erharts Beretning om Naturkunde at see. Han beskriver heri en ny Plante-Slægt, som han kalder Berckeya. Hr. Schreber har optaget denne Slægt under samme Navn i den anden Deel af hans i Aar (1791) udkomne nye Udgave af Linnaei Genera Plantarum. Hr. Erharts noiagtige Beskrivelse paa den Slægt passer saa aldeles til min Rohria, saa at jeg ikke tvivler om, at de jo ere en og samme. Gorteria fruticosa, Lin. Spec. plantarum, eller som den kaldes i Lin. Supplementa og i Jacqu. coll. 1. p. 88. Gorteria asteroides, som er samme med Hr. Erharts Berckeya, har jeg nu, ved at undersøge og sammenholde den, ligeledes fundet, at den ikke tilhører Slægten Gorteria. Denne bliver altsaa den 6te Art af Rohria, isald man vil beholde dette Navn, eller og af Berckeya Erhartii. Hvilket Navn der skal bære Fortrinnet, maae jeg overlade til andre at bedomme. Hr. Bercken har fortient at erindres formedelst hans Expositio florum compositorum, Hr. von Nohr har ikke mindre gjort sig verdig til at ihukommes af Esterverden ved de mange nye Slægter og Arter, han opdagede paa sin farlige Reise

til flere Steder i den varmere Deel af America. Han behovede kun at være kommen nogle Aar før, for at have skilt AUBLÆT ved de fleste af hans Opdagelser. Et tydeligere Bevis paa denne fortællelige Mands Ret til denne Ære kan jeg ikke fremvise, end ved denne gang tillige at fremlægge de Beskrivelser, han har tilsendt Kammeraad Lund, òg som sikkert fortjene Sted i Selskabets Skrifter *). Isald man dersor vilde, at denne Plante-Slägt skulde bære Navn af Hr. Bercken, da Hr. Erharts Vennerhæfe er ældre end min, saa troer jeg dog at ingen nægter, at Hr. Rohr er i alle Henseender værd, at man i den Sted lader en anden Plante-Slägt forevige hans Navn.

PERDICUM.

PILOSELLOIDES 4-5 *PERDICUM* scapo unifloro superpe squamoso, foliis lanceolatis indivisis subitus tomentosis. Tab. 5.

Habitat in monte Video Brasiliæ Dn. Commer-

son, dedit Dn. Thouin.

FOLIA radicalia, plura, bipinnicaria, lanceolata, basi in petiolum attenuata, avenia, supra glaberrima, lævia, subitus tomentosa, incana, integerrima, rarius denticulo uno vel altero obscure dentata.

Petiolus

*) Indførte i Selskabets Skrivers 2det Bindes 1ste Hæfte pag. 205 & sequ.

Petiolus membranaceus, superne planus, inferne canaliculatus parumque latior, extus subtilissime striatus, utrinque glaber, folio dimidio brevior.

SCAPUS foliis vix altior, erectus, tomentosus, incanus, uniflorus, superne adspersus squamis lanceolatis, apice in aristam attenuatis, glabris.

CALYX imbricatus: foliolis lanceolatis, attenuatis, glabris, viride-flavescenscentibus, marginibus dilutioribus, apice saturatius coloratis.

Corollulae omnes hermaphrodite.

Pappus ut in reliquis, vix longitudine calycis.

ROHRIA.

ARMATA 3 ROHRIA foliolis calycinis ovato-lanceolatis imbricatis spinoso-ciliatis, foliis radicalibus dentato-sinuatis spinosis. Tab. 6.

Habitat ad Caput b. spei, mecum communicavit Dn. Dr. Dahl.

CAULIS herbaceus, erectus, semipedalis, simplicissimus, striatus, tomentosus, incanus.

FOLIA radicalia Cardui, tripollaria vel parum ultra, lanceolata, extrorsum latiora, basin versus attenuata, supra glabra, avenia, obscure nervosa, subtus dense tomentosa, incana, dentato-sinuata: dentibus divaricatis,

apice

40 V. Tillæg til Plantæ-Slagterne,

apice spina flavescente terminatis. *Caulina* unguiculata, inferiora minora angustiora, superiora majora & latiora: omnia sessilia, alterna, plura, ovata, erecto-patentia, rigidiuscula, caulem fere imbricantia, supra glabra, subtus tomentosa, margine spinoso ciliata: spinis flavescentibus glabris.

FLOS in apice caulis, solitarius, erectus.

CALYX imbricatus: foliola rigida: exteriora ovata, extus tomentosa: intermedia angustiora, glabra, uti extima, spinuloso-ciliata venisque subreticulata: interiora longiora, reliquis angustiora, spinulis tenuioribus erectioribus ciliata. Omnia spina terminata.

COROLLA lutea.

LICIFOLIA 4 ROHRIA foliis oppositis oblongis dentatis spinosis supra linearis caule fruticoso. Tab. VII.

Gorteria fruticosa: BERG. fl. cap. pag. 302. excluso Lin. Spec. plant. & Synonymis reliquis, excepto forre Plukenetii.

Atractylis oppositifolia: foliis oppositis LIN. Mant. 477. Syst. veg. ed. 14. excluso Spec. pl.

REVOLUTA 5 ROHRIA foliis oppositis linearibus pinosis margine revolutis, caule fruticoso.

Atractylis angustifolia: HOUTTUYN Pflanzer-Syst. versl. germ. Tom. 9. p. 203 tab. 67 fig. 1.

Habitat ad Caput b. spei, communicata cum priore ab Excell. Dn. J. Bülow. CAULIS

CAULIS fruticosus, erectus, ramosus. *Ramuli* alterni, tres vel quatuor plerumque approximati, teretes, tomentosi, incani.

FOLIA sessilia, opposita, sesquipollicaria, copiosa, parentia, linearia, spina pungente terminata; supra glaberrima, avenia, laevissima, convexiuscula: subtus incana, e marginibus revolutis sulco longitudinali exarata, lateribus subspinosis. *Spinae* flavescentes, sparsae, distantes, patentissimae, interdum unica, saepe 2 ad 5, utrinque, rarius nullae nisi ex apice. *Spinulae* non nullae interfoliaceae utrinque.

Pedunculus ex apice ramulorum, solitarius, uniflorus, parum angulatus, bipollucaris, aphyllus, tomentosus.

Flos colore & magnitudine praecedentium.

CALYCIS foliola exteriora patentia, structura foliorum rameorum, modo parum minora; interiora linearia, erecta, extus tomentosa, incana, spina terminata, spinulisque 3-4 oppositis ciliata.

Semina pilis longis albidis testa, foliolis plurimi parvis coronata.

RECEPTACULUM ut in reliquis.

VI.

Om

en Clavaria,

fundet paa

Carabus hortensis;

af

M. Wahl.

(Op læst den 25 Nov. 1791.)

Saa foragtede Svampene engang være, saa meget have de i de senere Tider tildraget sig flere Naturførskeres Opmærksomhed. De have næsten i alle Tider havt fællesskabne med Insekterne; de ere med dem blevne anseete allene for excrementa terræ, og dem er af den Aarsag neppe blevet verdiget et flygtigt Øiekaft af den øldre Verdens Naturkundige. Kun nogle saa, som enten Neden eller Hændelsen havde lært at være spiselige eller og skadelige, fik Rum i Fortegnelsen paa Værtriget. De evrige var ikke kendte fra nogen af disse Sider; de blev derfor af Hoben anseete for noget, som ikke fortjende at agtes paa, ligesom Mængden endnu anser alt i Naturen, der ikke er bekjendt for at kunne tiene til Spise, Drikke, Lægedom, eller at indbringe nogen Fordeel, for unyttigt og ingen Opmærksomhed værdt. Svampene tiene og virkelig kun lidt,

lidt, saavidt man endnu ved, til at opfyldে en eller anden af disse Hensigter. Men mon de desuagtet ikke have ligesaa megen Ret til enhver Forskendes Randssagning, som de øvrige Beboere af vor Jordklode? Hændelsen har vel neppe sat disse her, ligesaa lidt som de øvrige naturlige Legemer. Ikke mindre Forskellighed i Farverne vil man finde hos disse, end hos Planterne. Seer man paa Besynderlighed i Skabning, saa træffer man hos disse ligesaa mange uventede former, som hos de øvrige. Indbyrdes Lighed imellem visse, og Ulighed fra andre, hersker her ligesaa fuldt som hos nogen af de andre Naturens Frembringelser. Betragter man Tiden naar de fremkomme, naar næsten Sommerens hele Flor er forbi, naar næsten ingen mere Føde er tilbage for adskillige Insekter, der sildé frembringe deres Larver, saa fortuerer denne Naturens Omhyggelighed for disse af den Uhyndige saa foragtede Kryb ikke mindre Beundring. Men Undersøgelsen af disse trænger ligesaa lidt til Forsvar, som den af den øvrige Natur. De udgiorende endeel af Naturens Rige, og saaledes er deres Betragtning ikke mere oversædig end de øvriges, de have upaatvivlelig ligesaa vel deres Bestemmelse som alt, uagtet vi endnu ikke kende den.

Allerede i forrige Århundrede begyndte man at fremtrække endeel deraf fra Merket, men langt mere end i alle forbinalgne Tider har man i en Tid af omkring 10 Åar estergrandsset disse. Adskillige Meninger

ger ere i den Anledning fremkomne til hvilket Rige de burde henhøre, snart har man gjort dem til Planter, snart til Dyr, snart igjen til Planter, og endelig har endeeel anseet dem for Legemer, der ikke henhøre til de øvrige 3 Naturens Riger. Da man ikke hos disse finder de Dele tydelige, som udmaerk Kionnet hos Planterne, saa utsatte man Belejringer for enten at bevise at samme fandtes eller ikke, nogle negtede, andre paa= stode det. Efterverdens Undersøgelses maae bestemmede det sande.

Iblast Svampene opdagede man nogle, som tiltrak sig flere Beundring, ikke for Svampens skyld, men for det usædvanlige Sted, hvorpaa man fandt den. De Franskes Mouches vegetantes fra Vestindien, Clavaria militaris i Europa, satte flere i Bevægelse for den Usædvanlighed, at finde een af denne Svampe-Slegts paa nogle Insekters Pupper. Man stred om Eren af Opdagelsen; den derimod, som først iagttagt denne Besynderlighed, nemlig Buxbaum, var enten kold nok, eller mindre agtpaagivende, til ikke at lægge Merke til den Sieldenhed, som hans Ester= mind troede at finde heri, forbogaaer det dersor med Stiltienhed, hvad hans Maler tegnede. Men mon man, naar man betrakter dette saa kaldte Særsyn med koldt Blod, og ikke henven af Enthusiasme, vil troe det noget sterre Underværk at finde en Clavaria vox paa en forraadnet Puppe, end at finde dens øvrige Beslags= tede enten paa allerede forraadnede organiske Legemer, eller

eller paa dem, hvor Naturen allerede har lagt den første Grund til deres Forstyrrelse. Var Mugel ligesaa usædvanlig for Dier, saa vilde man ikke yttret mindre Beundring, ved at see en Flue bedækket med 100 Svampe. Ved rolig at betragte Naturen, finder man alt lige beundringsværdigt; nye Opdagelser lære os ikke at give det ene Fortrinet for det andet. Da dette Særsyn var saa mærkeligt, saa maatte og besynderlig Alarsag være tilstede, hvorfor disse Svampe fandtes alsetider paa Pupper. I Stedet for at selge Naturen paa dens øjne Bei, i Stedet for at sammenligne Naturens Fremgangsmaade i at anvise de øvrige Svampe deres bestemte Plads, dannede man sig forskellige Hypotheser, men som ved en neiere Undersogelse kun lidt passer til Naturens Husholdningsmaade. Det latterlige, at disse Insekter skulde forvandle sig til Planter, fortiner neppe at anmerkes, langt mindre at igiendrives. Andre forestillede sig, at Grunden til dette Særsyn låae deri, at Larven forstørrede Freet af Svamphen, dette slog Redder, Larven forvandlede sig til Puppe, men Redderne, ved at tiltage og mere udvikle sig, forstyrrede tilsidst den indre Organisation og Livet ophorde. Saaledes troede man, uden at være forvisset om, at Svamphen virkelig havde Frees, uden at kunne fremvise dette. Man erindrede ikke en saa almindelig Lov i Naturen, som den, at Free hos alle de Dyr, som Naturen har anvist Free til Fede, fordoies, og at de hos disse saavel som hos dem, for hvilke de ikke ere bestemte til Moring,

gaae ufordøjede bort, med mindre den udvendige Hinde, der beklæder Frøet, er sondertygget. Ma- vens Vædsker formaae intet til at op løse denne Hinde, der omgiver Frøets Placenta, og hvor ere Beviserne for, at disse Larver gjorde en Undtagelse fra en saa almindelig Naturens Lov. Aabenede Frøehinden sig, at Vædskerne kom at virke paa det Marvagtige deraf, mon samme da ikke vilde hænde, som ved ethvert andet Frø, der fortærtes af et Insekt eller andet Dyr. Hvo kunde gotgiøre, at det, efterat have undergaaet den na- turlige Forvandling i Dyrcts Mave, dog skulde kunne udvikles til en Plante. Paa et fortørret og halvra- dent Træ begynde allerede disse fremmede Giester at indfinde sig; men mon deres Frø hos disse ere bragte op i Stammen, ved Hjælp af Vædskerne, hvor Væd- sken allerede har hørt op at sige? Naturen har neppe anviist dem forskellige dode Legemer til at beboe, uden som det meest passende til deres Vegetation. Hr. Con- serventsraad Müller, hvis største Styrke i Vertriget bestod i Kundskab om Svampene, paa hvis Under- søgning han havde anvendt en betydelig Deel af hans Levealder, havde dersor Grund til i hans Beskrivelse paa Clavaria militaris i Nov. Act. Naturæ curiosorum Vol. 4. pag. 218, at sige om denne Hypothese: quod secula majorum sapit, og værdigede den dersor ingen Igjendrivelse.

Med denne vor nysnævnte beremte Landsmand troer jeg, Hills Formodning, nemlig, at Frøet af denne

denne Svamp tilfældig var faldet paa en Puppe, og at saaledes det hele Saersyn blot er en Hændelse, at være ligesaa lidt grundet som de øvrige. Jeg kan ikke vente, som han, at troes paa en blot Venøgtelse. Man demme mine Grunde paa Naturens Undersøgelse. Efter de Jagtagtelsær, jeg har haft Leilighed at gjøre, og ved at sammenligne flere Svampe, som man ikke har anset for forskellige, uden for saavidt de fandtes enten paa Jorden eller Træstammer, troer jeg, at Stedet er ligesaa væsentligt for enhver af dem, der henhøre til denne Familie, som for Planterne. At Naturen skulde have anvist disse, at føste sig paa altting i Fleng og Hændelsevis, har jeg vanskeligt ved at forene med de Erfaringer jeg har, og med den Orden, som man i den Henseende for det meste iagttager overalt i Naturen. Boletus ignarius har jeg aldrig seet uden paa Træstammer, boletus bovinus altid paa selve Jorden. Agaricus betulinus og quercinus har vel neppe nogen endnu fundet uden paa Træer. Hydnus gelatinosum har vel neppe nogen ligesaa lidt seet paa Jorden, som Hydnus repandum paa den blotte Træestamme, at forbigeae flere. Jeg kan derfor ikke overtale mig til at troe med Linné, at en Jordsvamp, der har nogen Lig-
hed med en Træsvamp, er en og samme Art, eller at den, ved at føste sig paa Træet, mistet sin Stængel. Man finder jo Træsvampe, der have ligesaa lang Stilk, som Jordsvampe; Stilkken sidder ikke nærmere til Omkredsen hos en betydelig Mængde Træsvampe,

men

men i selve Middelpunkten af Hatten ligesaa fuldt som hos Jordsvampene, mange af dem ere jo ikke haardere, og forsvinde ligesaa snart som de, der voxe paa selve Jorden. Maengden af andre Planter boritog den Tid, som Linne^e ellers maaskee havde anvendt til disses Undersogelse. Kun Mangel paa en noiere anstillet Sammenligning troer jeg derfor er Aarsagen til, at han undertiden ansaae twende virkelig forskellige for en og samme, eg troede, at Stedet kunde foraarsage en saa mærkelig Forskiel. Og jeg indseer derfor ikke, hvorfors man ei skulde ansee en Puppe for det Sted, Naturen kunde have anviist Clavaria militaris at voxe paa, ligesaa fuldt som den har anviist andre Svampe visse Treer, andre Blad, nogle Dyrenes Excrementer og saa videre. Maaskee gives der endnu et sterre Antal, som ligeledes findes paa døde Insekter foruden dem vi kiende, og at de ikke allene findes paa Insekter i den Tid, de ere Pupper, men saavel naar de ere Larver, som naar de ere fuldkommen udviklede. Clavaria militaris har jeg ikke allene fundet paa Pupperne af Lepidoptera, men og paa Larverne af Oldenborren. At man mere seldent har fundet den paa Pupper, kommer ikke deraf, at den ogsaa skulde findes i den blotte Jord, men deraf, at den døde Puppe eller Larve, hvorpaa den slaaer sine Rødder, er allerede saa formulnet, at kun lidt Spor sees dertil. Man behøver kun at eftersege lidt neiere, saa vil man alletider finde Levninger af Dyret, Naturen har anviist den at voxe paa.

Gründ-

Grundler har fundet en Clavaria paa en Larve, (see der Naturforsch. 5 Stück. pag. 74) og den jeg her foreviser er et Bewiis paa, at andre Arter af denne Slekt findes og paa fuldkomne Insekter, at de ikke ere indskrankede til Lepidoptera allene, men træffes og hos en ganske særskilt Familie. Opdagelsen tilhører ikke mig, men Hr. G. Ravn, Studiosus Medicinæ, en flittig Dyrker af Naturvidenskaben, som har havt den Godhed at meddele mig denne Siedenhed. Han fandt den i Alaret 1789 i Friderichsberg Have. Insekten den findes paa et *Carabus hortensis* Linnæi, denne var ded da han fandt den. Clavaria selv er ikke af de Kielleformige Arter, hvortil de henhøre, som man foren har fundet paa døde Insekter, men grændser til *Clavaria hypoxylon* og nogle med den forvandte Arter. Dog da den ikke er grenet, saa kan den ei henvises til anden Afdeling af Linnæi Clavarie, men viser dog, tilligemed Batsch's *Clavaria hirta* Elench. fung. p. 229 Tab. 28. fig. 160, Forvandtskaben imellem de grenede og dem med en udeelt Stamme. *Clavaria hypoxylon* ligner den i Farve, nedentil sort, oven til steder den noget paa blaat, og den yderste Spidse er hvid. Med Batsch's *Clavaria hirta* har den megen Lig-
hed, men adskiller sig derved, at den oven til ikke er sammentrykket, men ganske trind, at den ender sig i en mærkelig Spidse og er ikke stump, og endelig ganske glat uden Haar ved basis. Den er og meget smallere, har neppe mere end Tykkelsen af et Haar. Længden
2det Wind, 2det Seste.

D

er

er forskellig, fra nogle Liniers Størrelse til $\frac{1}{2}$ Tommer; de findes frestede paa adskillige Steder, saaledes findes een ved Munden, to fremad til Brystfioldet, ved Halsen, een ved Kneeledet, een paa Siden af sternum, og een i det sidste Leed af Bugringene. Til Forskiel fra de evrige kunde man kalde den:

CLAVARIA setiformis: filiformis, indivisa, glabra, nigra, spice albicante.

VII.

Beskrivelse

af

en ny Søe-Svamp

ved

M. Wahl.

(Opplast den 25 Nov. 1791.)

Blant de flere Sieldenheder, hvormed Hr. Hector West paa St. Croix i Vestindien i Aar har beriget Selskabets Naturalie-Samling, har jeg fundet en Søe-Svamp, som jeg troer fortinier at beskiendtgøres. Blant alle dem, der forhen ere beskiendte, finder jeg ikke nogen, hvortil den kunde henshores, hvorfor jeg anser den at være ny og ubekjendt. Jeg tilstaaer, at det er let at tage Fejl i at bestemme Arten af en Slægt, hvor Arterne ere tildeels saa ubestandige i Henseende til Formen, og hvor visselegent endnu Arternes nriere Undersgelse fordres, inden man med Visshed kan bestemme hvad der er virkelig Art, og hvad som kun fortinier Navn af Artforandring (varietas). I Gmelins Udgave af det Linneiske System findes Søe-Svampe-Slægten, ligesom alle øvrige Slægter, forsøgt med et betydeligt Antal af Arter; men her som overalt blot efter det forstellige Navn, Hr. Gmelin har fundet

dem anførte under hos forskellige Forsfattere, uden
Jævnførelse med Lingen selv i Naturen, og næsten uden
Sammenligning mellem Beskrivelserne, hvorvidt en
eller anden Art kunoe forenes med hinanden og være
samme. Alt hvad Bidenskaben har vundet herved,
er, at der paa eet Sted findes en Hoben forskellige
Navne samlede, men som maaske vil have den ubeha-
gelige Følge, at man, ved at undersøge hvad der kunde
forekomme, ofte bliver tviblaadig, til hvilken Art man
skal henvøre det, da Characteren paa Arterne ikke ere
rettede efter de nye tilkomme, og flere findes igentagne
flere gange under forskelligt Navn. Denne Udgave,
der gør det vanskeligere, at adville ulige fra hinanden,
gør det endnu mere forneden, at have Linne's egen
Udgave ved Haanden, for at kunne finde, hvad der er
Linnes og hvad der er andres. Mange Heil, der til-
høre dem, der blot ere hans Udgivere, vil man ikke
mangle at anføre som hans, for at hæve sig over den
af Bidenskaben mest fortiente Mand. Jeg har ikke
funnet undgaae denne Bemerkelse ved at efterforske i
Hr. Gmelins Udgave, hvorvidt den See-Svamp, jeg
her agter at beskrive, kunde henvores til nogen af dem,
som der opregnes, og jeg udbeder mig, at den maatte
ansees som Undskyldning, isald jeg har faret Wild ved
at ansee den som ny.

Svampen ber indtage i Fortegnelsen af denne
Slægt Stedet foran fistularis. Den er af samme stive
Textur, som Spongia aculeata samt nogle andre, uden

Grene

Grene cylindrisk og inden i huul. Længden af den er noget over $\frac{1}{2}$ Alen, omtrent af 4 Tommers Diameter, og oven til næppe videre end neden til. Nedentil er den lukket, opentil aaben; de øverste Kanter ere ikke inddad hviede, som hos endeeel, hvorved Aabningen paa disse bliver mindre end den indre Bidde, men Kanterne lige opstaaende og yderst meget tyndere, end den øvrige Deel. Traadene, hvorf Svaampen er sammenvævet, ere fine, boielige, overskigere hinanden paa en ubestemt Maade, hvorved Maskerne blive ligeledes af en ubestemt Figur og af ulige Størrelse, dog allertid smaae. Hvad der mest udmaarker denne fra de øvrige, er, at hele den udvendige Side har flere fordhybede Huulheder, som ere adskilte fra hinanden ved en opstaaende Kant. Disse Huulheder ere af en ubestemt Form, men i Allmindelighed enten runde, ast lange eller og, som mere sædvanligt, meget lange, og gaae da i nogle Beininger. Disse sidste give den udenpaa en Lighed med Madrepora labyrinthiformis, og dette har givet mig Anledning til, at benævne den Spongia labyrinthiformis. At disse Huulheder ikke ere tilfældige, men at de tilhøre denne Art væsentlig, formoder jeg deraf, at samme findes paa alle dem, Hr. Rector West har sendt. Viser mig nogen, at min Formodning er ugrundet, frasalder jeg strax min Mening, men troer imidlertid, at en saadan Forskiellighed er værd at legge Marke til. Disse Fordybninger gaae ikke til den indre Side af Svampen, naar ved basis sees de ikke, ei heller paa den

indre Side, i den Sted finder man der runde regulære Huller, men af ulige Størrelse uden Orden, staende paa længere Afstand fra hinanden og ikke adskilte ved nogen opstaende Kant. Udseendet af den indre Side er saaledes meget forskellig fra den ydre. En enkelt een af denne See-Svamp, som findes i Selbstabters Samling, afgiver noget fra de øvrige. De synes alle at bestaae af eet Stykke, men den ene som om den var sammensat af flere, og da hvert af Stykkerne er neden bredere, end det følgende er oven til, saa staar det ovre nedentil som med en Kant ud over det følgende. Paa den indre Side sees ikke Legn til disse Afsætninger. Da det alene findes paa een, saa anser jeg denne alene for en Variation af de øvrige.

Synonymer finder jeg ikke nogen, som jeg med Vished tør anføre, som denne tilhørende. Sloanes Spongia dura seu spuria major alba fistulosa fibris crassioribus hist. of Jam. T. I. p. 62. Tab. 23. fig. 2 kunde maaßke være den eneste, men baade er Figuren for urydelig til, at man kunde med Vished paastaae, at det var den, og endnu mindre Grund giver Sloane's Beskrivelse til at formode det. Sloane sammenligner sin med Spongia globosa Imperati eller Linnaei officinalis; enhver som sammenligner den her beskrevne med officinalis, seer uden stor Randsgåning, at disse to ere himmelvidt forskellige. Fibrenes Beskaffenhed, deres Farve, hele Sammenvæningen deraf viser noksom, at den er forskellig fra fistularis, tubulosa og cancellata

Linnaei.

Linnæi. Til nogen af de øvrige kan man endnu mindre hensføre den, da ingen af disse, saavidt mig er bekjendt, hører til *Spongiae tubulosæ*. I den her tilsejede konst-mæssige Beskrivelse har jeg søgt at bestemme, hvori den adskiller sig fra de øvrige. Da endnu ingen Figur findes paa denne, saa maae jeg overlade til Selskabet at bedømme, om den ikke fortinener samme.

LABYRINTHIFORMIS. *SPONGIA* *tubulosa simplex*,
utrinque amplitudine æquali, extus labyrinthi-formis cavernosa, intus foraminulata lævis.

Tab. 8.

Habitat in Oceano Americano Dn. Rector West.

Tubiformis, spithamæa vel ultra, diametro palmari, ubique ejusdem fere latitudinis; apertura tubo non angustior marginibus rectis. Substantia crassitie vix semipollicari versus aperturam sensim tenuior. Textura filis tenuissimis æqualiter & dense contextis, in sicca rigidiusculis, minus tamen compacta quam *Spongiae officinalis*; extus cellulis numerosis, sparsis, contiguis, magis vel minus profundiis, diametro 3 vel quadrilineari, polymorphis, oblongis, rotundis, linearibus, curvatis, rectis, sublabyrinthiformibus, interstitiis prominentibus, obtusiusculis, compressis, angustis. Intus lævis, poris majoribus & minoribus copiosis, fere ut in *Spongia oculata*.

VIII.

Om

den pukkelnæbbede Edderfugl

(Anas Spectabilis)

Grønlændernes Edderfuglefangst,

Otho Fabricius.

(Oplast den 30 Decbr. 1791.)

Grenland gives 2de Slags Edderfugle, hvilke vel have saa meget tilfælles med hinanden, at man efter lefelig Betragtning kunde fristes til at ansee dem for Afændringer af een og samme Art, men saavel deres forskellige Udseende efter noiere Betragtning, som og deres forskellige Opholdssted i Yngletiden, viser, at de ere 2de særlige Arter, som i det høieste have kun et nærmere Slægtskab med hinanden, end med andre Ande-Arter. Den ene og hyppigste Art er den almindelige Edderfugl (Anas mollissima¹), hvilken af Hr. Ober-Berghauptmand Brünniche allerede for mange Aar siden er saa omstændelig og neiagtig beskre-

ven,

¹ Y Faun. grønl. p. 68.

ven, og saavel Hannen som Hunnen saa smukt afstegnede i et særskilt Skrift²⁾, at det vilde blive et overskudigt Arbeide at sætte noget dertil. Den anden og sieldnere Art er den pukkelnebbede Eddersugl (Anas Spectabilis³⁾), hvilken endnu ikke er saa almindelig bekjendt eller saa neie beskreven, som den yel fortrende; især er Hunnen meget forskellig angivet, og, saavitt jeg veed, endnu ei aftegnet. Da vort Selskabs Kabinet gjemmer et Exemplar af hvert Kion, som for 2de Aar siden blev sendt fra Grenland, og tillige haves Exemplar af den almindelige Eddersugl til Sammenligning, har jeg villet grieve Leiligheden at giore denne i Europa saa seldne Fugls Beskrivelse fuldstændigere, end i min Fauna er skeet; især da udstoppledte Fugle ere blandt de vanskeligste Natur-Stykke at bevare i Samlinger, og en senere Tid saa let kunde giere det umuligt at anstille Sammenligningen. Med det samme saaer jeg Leilighed at rette nogle Feil hos senere Skriventere. En mere udførlig Esterretning om Grønlændernes Maade at fange Edderfugle paa, hvormed jeg tenker at slutte denne Afhandling, vil maastee ei heller blive uvelkommen.

Jeg har kaldet denne Eddersugl den pukkelnebbe af den Pukkel, som fra Panden sees udvoren

D 5 over

²⁾ Eddersuglens Beskrivelse af Morten Thrane Brünich. Khon. 1763.

³⁾ Faun. grønl. p. 63.

58 VIII. Om den pukkelnebbede

over Nebbet, og paa Hannen især er fiendelig, hvorevæd den ganske skialner fra den almindelige; dersor og Linneé sætter den blandt Anates rostro basi gibbo, men den almindelige blandt Anates læves rostro basi æquali. Neppé haves og andet danskt Navn til den. Men dens norske Navn skal være Hav-Orre⁴⁾; et Navn, som dog ikke var bestemt nok at bruge, da det af andre forverles med Søe-Orren eller Rav-Orren (*Colymbus auritus*) og Svart-Orren (*Anas fusca*)⁵⁾.

Det Navn *Anas Spectabilis*, som Linneé har givet den, passer sørdeles paa Hannen, der især i Partetiden, nгар Nebrodens Pukkel er næst udvojen og størkest af Farve, fortienet at regnes blandt de anseeligste Fugle; paa Hunnen derimod passer dette Navn ikke saavel. Ligesaas gaaer det med det thyske Navn *Buntkopf*⁶⁾, de engelske Grey-headed Duck v. King Duck⁷⁾ og det franske *Canard à la tête Grise*⁸⁾, der alle bedre passer paa Hannen, end Hunnen. Men de fleste Skribentere synes lidet at have kiendt til Hunnen, og overhovedet holder det vanskeligt ved Andeslægten at give

⁴⁾ Som det sees af Leems Beskrivelse over Lapmarken p. 274.

⁵⁾ See samme steds Bispey Gunneri. Anmerkn. 122.

⁶⁾ Pallas naturgesch. markw. Thiere 6te Samml. p. 34. not. *

⁷⁾ Edwards Birds p. CLIV. Pennant Arctic Zoology Vol. 2. p. 554.

⁸⁾ Buffon Hist. nat. des ois. 9. p. 253.

give et Navn, der skulde passe lige vel paa begge Kion: Grønlændernes Sindrighed har dog udfundet eet, hvorved den strax kan skælnes fra den almindelige, nemlig Siørakitsok : den Fortpandede, fordi hverken Nebbet er saa langt, ei heller Nebrodens rynkede Huk gaaer saa heit op i Panden, ei heller Hovedets smaa Fjære saa langt ned ad Nebbers Sider paa denne, som paa den almindelige; Hannen kalde de til Forskjæl fra Hunnen Kingalik : den næsedede, forniedelst Nebrodens Pukkel, der ei meget spores hos Hunnen, hvilken der imod kaldes Kajortok : den brune, fordi den er brun overalt, eller Arnauiaaråk : den nye Arnauiaak, fordi den almindelige Eddersugle-Hun ogsaa heder Arnauiaak.

Edward er uden Twivl den første Naturkynlige, som sit Kundskab om denne Fugl; thi ham ansfore alle de andre. Dog var kun Hannen kommen ham for Nine, hvilken var bragt fra Hudsons-Bay; deraf tog Briffson Anledning at kalde den Anas Freti Hudsonis ⁹⁾, og synes ei at have kiendt mere til den, end hvad han havde af Edward. Det samme kan siges om Linné, der stedse taler kun som om Hannen ¹⁰⁾. Den første, jeg finder at have meldet om Hunnen, er Professor Leem i hans Beskrivelse over Lapmarken,

men

⁹⁾ Briffson ornith. 2. p. 458.

¹⁰⁾ Mus. Ad. Frjd. 2. p. 25. Faun. Sv. p. 39. Syst. nat. 1. p. 195.

men han siger og blot, at "den er brunagtig af Farve." Og den ellers saa agtvaagivne Gunnarus beskriver samme steds kun Hunnen. Det lidet Pennant har om Hunnen, er yngre, end min Fauna, og kan maaske vere laant af samme, ham har igien Gmelin.¹¹⁾ asskrevet, men forhulet, da han i egentligst Forstand kan siges at have gjort sort til hvidt thi, naar det hos Pennant heder¹²⁾: "Das Weibchen ist meist schwarz und braun," saa Skriver Gmelin: "Femina plurimam partem alba & fusca." Steller¹³⁾ melder om et Slags Giers, som han traf paa Berings-Øen, hvis korte Beskrivelse udviser, at det ikke har været andet, end dette Slags Eddersugl, der til den Tid var kun lidet beklaadt, forekom ham dersor saa rar. Han fortæller selv, at han kun set Hoved og Hals af een Fugl i Hoender, som var dreven ned til Land ved en Storm, men for det øvrige bleven opdæt af Nævener. Dette Stykke sees tydelig at have været af en Han, og den Esterretning, han i det øvrige giver om Fuglens Farve, efter det han har kunnet skjønne langt fra, er endog saa treffende, at man høiligt maae undre over, hvorledes Pennant har kunnet giøre en førstikt Art deraf under Navn af Bering-Duck¹⁴⁾, hvis Exempel Gmelin har fulgt,

og

¹¹⁾ Gmel. Syst. I. p. 507.¹²⁾ Arctische Zoology 2. p. 515.¹³⁾ Beschreibung von Kamtschatka p. 188.¹⁴⁾ Arctic Zoologie 2. p. 548.

og i sit System anfert den, som et nyt Species: *Anas Beringii*¹⁵⁾, ja end dertil givet dens specifiqe Venetr-nesse noget anderledes, saa at man snart kunde forledes til at tage den for en anden Fugl; thi, skient Steller figer om den smale ficerede Strib langs Rygningen af Nebbets Pukkel, at den var glindsende sort, saa kalde dog begge disse Skribentere den blaaagtig; Pennant sier dog endnu et Ord til, som viser, at han kun har meent sorte-blaat (blueish black), maa ske kan og det engelske Ord (blueish) foruden blaaagtig bemærke glindsende, hvilket jeg ei ter bestemme; i det mindste har den thdske Oversætter forstaet det saa, og oversat det glæzend, men Gmelin har taget det i sin første Bemærkelse og oversat: in medio pennis cæruleo-crenatis radiata, altsaa glemt at estersee Steller, som Hoved-Skribenten; slige Uesterretteligheder (hvorafl ikke findes saa i hans System) skade dog Videnskaben ikke lidet, og burde mindst forekomme i en Bog, der er af den Vigtighed, at den efter Hensigten skulde være et Hoved-Lexicon for Naturhistorien. Men hvormeget man nu end har stræbt at faae denne *Anas Beringii* til en ny Art, saa bliver den dog i Grunden ingen anden Fugl, end vor *Anas Spectabilis*, og disse 2de angivne Arter maae igien sammenstemmes til een.

Ogsaa udfordres den sierste Vaersomhed i at anlæge nye Arter; mindst ber det skee ester eet eneste løse-

¹⁵⁾ Syst. nat. p. 508.

lig betragtet Exemplar, hvorved endog de sterste Naturknydige saa let kunne begaae en Feil, den andre mindre Knydige paa heres Ord vedligeholde til Forvirring i Videnskaben. Til Beviis herpaa maatte det tillades mig at ansere et ligedan Exempel: Den store Pallas melder i sine Samlungen zur Naturgeschichte merkwürdiger Thiere om en Fugl, som han kalder *Cephus lacteolus*¹⁶⁾, og beskriver efter eet eneste Exemplar, han havde fundet død opdreven ved een af Hollands vestlige Strande, men siden var kommen ham af Hørende, saa han ei nsiere kunde eftersee den, ei heller havde han nogensteds fundet en saadan Fugl i Cabinetserne. Han tilstaaer dens Lighed med Tejsten (*Uria Grylle*¹⁷⁾), men, da Tejsten er sort, og denne Fugl var hvid, saa maae denne Forskiel i Farven fornemmelig have beveget ham til at ansee den for en egen Art. Paa hans Ord har da Gmelin begaact den U forsigtighed, at indrykke den i sit System som et nyt Species, under det Navn *Colymbus lacteolus*¹⁸⁾), hvor den nu stedse vil staae at fylde Tallet. Men, naar alt kommer til alt, har dog Pallas's Fugl ikke været andet, end en hvid Uldart af Tejsten; dette blev jeg overbevist om, da jeg for nogle Aar siden sik fra

Grenz-

¹⁶⁾ 5te Samml. p. 42.

¹⁷⁾ Faun. grønl. p. 92. *Colymbus Grylle.* Lin. Syst. nat. I., 220.

¹⁸⁾ p. 583.

Gronland sendt en saadan hvid Tejst, hvilken i alle Maader svarede til Hr. Vallass's Beskrivelse over sin Cephus laetodus. Man veed, at Fugle, som efter Naturen skulde være sorte, ikke seldent formedes til Alderen eller andre tilstændende Aarsager kunne blive hvide, og hvorfor kunde dette ikke ligesaa vel være sket med Tejsten? At denne var en gammel Tejst, syntes og Storrelsen at vise¹⁹⁾). Jeg beklager kun, at denne hvide Tejst blev, inden jeg tog mig vare, i en Hast af Mol-Larver berøvet sine fleste Ficere, fordi jeg ingen sat Giemmested havde til den, kan derfor nu kun fremvise den i sin pialtede Skikkelse, men saa meget er dog tilbage, at Synet vil kunne overbevise enhver om Sandheden af det, jeg har fremsært.

Efter denne Udsævelse kommer jeg igien til vor pukkelnebbede Edderfugl. Paa samme haves, saavnt jeg veed, kun 2de Figurer, den ene hos Edward i hans Fugleværk²⁰⁾, den anden af Gunnerus i Leems Beskrivelse over Lapmarken²¹⁾; begge over Hannen, og begge gode, dog den sidste i mine Tanker nok saa god som den første, skient den ikke af nogen nyere

¹⁹⁾ Med samme sik jeg og en hvid Alf (Alca Pica. Faun. grønl. p. 81) og en hvid Boefjær (Alca Alle Faun. gr. p. 86), saa at det var maae af tilsvældige Aarsager have været frugtbart paa hvide Fugle.

²⁰⁾ Tab. 154.

²¹⁾ Tab. XCVIII.

64. VIII. Om den pukkelnæbbede

nyere Naturhndig er blevet verdiget at ansøres, venslig fordi den ikke er blevet dem bekjendt, saasom den fandtes i et dansk Skrft.

Huglens Synonomie bliver nu følgende, saavidt Skrifterne ere komne mig for Die:

Anas Spectabilis, Lin. Syst. nat. 1, 195. Mus.

Adam. Frid. 2. p. 25. Faun. Sv. p. 39.

Mil. Prodr. Zool. p. 108. Gmel. Syst. nat. 1. p. 507. Faun. Grönl. p. 63.

Anas Freti Hudsonis. Brisson ornith. II. p. 458.

Anas Beringii, Gmel. l. c. p. 508.

Grey-headed Duck, Edward p. CLIV. t. 154.

King-Duck, Pennant Arctic-Zoology 2. p. 554.
(Tyske Oversættelse p. 515.)

Bering-Duck, Pennant l. c. p. 548. (Tyske
Oversættelse p. 509.)

Canard à la tête grise, Buffon Hist. nat. des ois. 9.
p. 253.

Buntkopf, Pallas Naturg. merkw. Thiere,
6te Samml. p. 34. not. *

Hav-Drre, Leem Lapp. p. 274. t. XCVIII. Bo-
mare Naturler. III. p. 353. Hammers
Faun. Norv. p. 112.

Kingalik, Crantz Hist. von Grenl. p. 109. An-
mærkn. til Crantz p. 7. 43. 98. Stauning's
korte Beskrivelse over Grønland p. 90.

Eine Art wunderselsame Gänse, Steller Kam-
schaaf. p. 188.

a)

a) Hannen.

I Størrelse er den ei mycket forskellig fra den	
almindelige Eddersugl. En fuldvojen Hans Maal	
sandt jeg saaledes:	
Hele Længden	= 21½ Tomme
Breden tvers over Skuldrene neppe	6 —
Nebbets Længde til Mundvigen	= 2½ —
Brede ved Noden	= 1 —
Pukkelens Høide	= 1 —
Hovedets Længde fra Mundvigen til Nakken	2 —
Halsens Længde til Rygbenet	= 6 —
Kroppens øvrige Længde til Gumpen	= 7 —
Stiertens Længde	= 4 —
Vingesstrækningen	= = 1 Alen 14 —
Værene	= = = 4 —
Viben	= = = 2 —
Længste Taa	= = = 3 —

Nebbet er halv cylindrisk, noget sammentrykt til Siderne og højigget, bredest og høiest ved Noden, men smalere og lavere mod Enden. Ved Noden har det en hoi, rund brusfagtig Pukkel, som skyder ud fra Panden, men er meget sammentrykt, lysrod og nogen, saa at den ligner næsten en Kam; langs ad sammes Rygning gader en final kulsort physføreret Strib, som deler Pukkelen i 2de flade Plader; mod Hovedet deler denne Strib sig og skyder ud til begge Sider, at omgive Pukkelen i 2de runde Buer, der stile ned mod Overkæbens Rand, og ende fort foran Mundvigen
2det Bind, 2det Geeste. E. Det

66 VIII. Om den pukkelnebbede

Det mellemste af Overnebbet er guulst, og ved Næseborene mere ophriet, beklædt med en rynket Hud; til Siderne er langs Omranden ved en Fure dannet en særligt Bremme, som er merkere og af Farve med Neglen, og ender mod Neglen ved en Opbugning. Neglen er temmelig lang, smalere end Nebbet, dog butrund for Enden og noget nedbeiet; af Farve lys-graa med et gront Skær; ved en lav Fure skilles den fra det øvrige Neb. Overnebbet er både længere og bredere end Undernebbet. Inden til er den glat, hvid, og har mod Sideranden en enkelt Rad pladeformige, spidse og temmelig lange Brusktænder, som lukke net til over og passe i andre af samme Art paa Undernebbets Rand, hvilke sidste dog ere dybere og bredere for Enden. Gane-Skrammen dybt inde over Tungen er og paa sine Rande besat med smaa brusktættige Tænder; desuden findes endnu paa hver Side af samme en lidt særligt Plet af saadanne Tænder. Undernebbet er næsten fladt, og dets Negl mere but for Enden, men skilles ogsaa ved en lav Fure paa hver Side fra det øvrige. Mellemhuden neden til er lyshvid, men mod Svælget beklædt med smaa hvide Fibre. Mundvigen er stor og har en lasset Hud.

Næseborene ere afslangrunde, giennemsigte, omgivne med en lav Fure.

Tungen er ei saa lang, som Underkliaben, men tyk og kiedrig, og ender med en rund flad Top. Ovenpå er den delest langs Midten ved en lav Fure, som

Danner først 2de lange buglede Dele med fryndede ned-hengende Bremmer til Siderne, og dybere ind 2de kortere og høiere glatte Brusker, hvis Rod har mange store Brusktænder, liggende i 3 Lag over hinanden og vendende ud ad; til Siderne er endnu en Rad af samme Slags. Mod Suelget er ogsaa 2de Rader mindre Tænder og 2de smaa Kloder til Siderne, beklede med ligedanne Tænder. Nedentil er Tungen ogsaa mod Enden deelt i 2de lange Forheininger.

Hovedet er nemlig stort, og bekledt ovenstik med lange og tætpakkede Ficere af Farve blaagraa med et violet Skær (næsten perleblaau). Disse Ficere skyde ned over Nakken, hvor de findes ligesom vvert affudsede, kunne og kiendelig skilles fra de mindre Ficere paa Hovedets Sider, saa at de ligge som en Kalot paa Hovedet. Tæt over Øjnene er en smal hvid Strib, som skyder hen under den blaa Kalot indtil Halsen. Tæt under Øjnene er derimod en lidet sort Plet ²²⁾. Det øvrige af Hovedets Sider er smukt olivengrent, men i Midten mod Suelget ganske bleggraat. Suel-

E 2

get

²²⁾ Men den sortpunkterte Rand, som, efter Pennants og Gmelins Angivelse, skalde indsatte det Blaa, har jeg intet Spor fundet til. Den første, som kan siger, at det Blaa er begrænset af en sortprækket Linie, kan måske mene den sorte Strib, som i Panden for Enden af det Blaa omgiver Pukkelen; men den sidste har gjort dette mere tvetydigt, ved at forandre det til circumscripta,

68 VIII. Om den pukkelnebbede

get er hvidt med en sort Strib paa hver Side, der foran leber sammen i en Huk.
Hassen er kort og hvid.

Brystet, noget ned paa Bugen og op mod Skuldrener, er rodligt, som en bleg Muursteen²³⁾, og de nederste Ficere ende med en sort Rand.

Kroppen er temmelig tyn. Ryggens forreste Deel er hvidagtig, saaledes, at Ficerenes Rand er sort, men det yderste hvidt. Det evrige af Ryggen, saas vel som Bugen og Stierken er sort med et merkebruunt Skær.

Samme Farve have Bingerne, men midt paa dem er et hvidt Speil, hvis Ficere dog ere sorte ved Roden; nogle af de nederste sorte Dækficere have og en hvid Enderand²⁴⁾. Nedentil ere Bingerne af blegere Farve. Over Laarene er og paa hver Side en stor hvid Plet. Maar Bingerne ere sammenlagte, naae de lidt hen paa Kumpen; i hver findes 10 Slagficere af 1ste Storrelse, og 10 af 2den Storrelse; derpaa følge 7 længere og smalere, som have under sig nok et Lag lange smale Ficere. Bi-Wingen bestaaer omtrent

af

²³⁾ Denne rodlige Farve finder jeg ikke anmeldet af Skribenterne, da de alle udgive Brystet for hvidt, skjont det virkelig havde sig anderledes paa dem, jeg saae i Gronland, og ligesaa findes paa det udstoppede Exemplar i Cabinettet. Derimod gisr Edward Ryg og Bug brugere, end mig er forekommest.

²⁴⁾ Dog ei saa kiendelig, som i Edwards Figur.

af 8 Ficere, der endnu have andre under sig, og adskilt fra disse sidder under Vingen endnu en Blindvinge af 6 smale hvide Ficere.

Stierten er fort, har 14 Styreficer, som sidde i en næsten kileformig Stilling, saa at de midterste staae længere ud, end de til Siderne.

Benene sidde noget bagerlig uden for Egevægtsstedet, saa at dens Gang derover bliver humpende. Laarene ere beklædte med Ficer, men Knærne og Viben ganske nogene. Fodderne ere lange; af de 4 Toer ere den yderste og mellemste lige lange; den yderste har 4 sorte Leed og en lang spids ret Negl, som nedentil er huul og lidt nedbeiet; den mellemste bestaaer af 3 store Leed og en stor krum Negl, der krummer sig til Siden og har en nedhængende Kant paa indvendte Side; den inderste Taa er kortere, har 2de Leed og en Negl, som ligner den mellemste, men er smalere. Disse 3 Fortoer ere forenede ved en bred Svemmehud, hvis yderste Rand er savtaffet, og den inderste Taa har desuden en nedhængende Side-Bremme. Bagtaaen sidder lidt op paa Vibens indvendte Side, er meget fort, har sin egen gule Svemmelæp, og bestaaer af et Leed og en smal spids Negl. Alt det Nogene paa Benene er lysguult, men Neglene, Svemmehuden og den ganske Underdeel ere sorte.

70 VIII. Om den pukkelnebbede

b) Hunnen.

Hunnen er omrent af Storrelse med Hannen, men saavel i Farven, som Nebbet, forskellig fra den, da de i det vorige ere lige.

Paa Nebroden har Hunnen ei den rode Pukkel, som Hannen, hvilken dersor kan antages som et Kienmerke, ligesom Kammen hos andre Fugle. Dog er ogsaa Hunnens Neb paa dette Sted højere, og har en rynket Hud, som skyder med 2de af lange smale Buer op i Hovedets Fjær, men er oven til deelt i Midten ved en siceret Strib fra Panden, som er bredere, end den Strib paa Hannen, men gaaer ei saa langt ned paa Nebbet; ei heller er den sort²⁵⁾), men af Farve med Hovedet; Nebbet er sort, men Neglen næsten af Farve med Hannens.

Hunnens Farve er ellers i det hele bruuun- og sort-blandet, nemlig: Hovedet oven til bruuunt og lidt sortstribet, da der leber en smal sort Streng langs hver Fjærs Midte; denne Farve blyver paa Siderne og hen paa Halsen mere lys, da de sorte Streger falde tyndere; mod Mundvigen ere de neppe kiendelige, og under Svalget er den ganske lysbruuun. Besynderligt er det, at endsskient saa lidt Forskjæl gives paa Hovedsiderenes Farve, kan man dog ogsaa her, ved at see nære til, opdage Grændsen af de Fjære, der skulle udgiøre

²⁵⁾ At jeg i min Fauna p. 64 har kaldet den sort, beder jeg heresther rettet som en Skrivfejl.

giore Kalotten i Ligning efter Hannen, da de i Mak-
len ere ligesom afstudsede og udhængende over de andre.
Brystet og forreste Deel af Ryggen, samt Gumpen
oven og neden, er mørkere end Hovedet, da hver brune
Ficier har een eller 2de sorte Everstriber. Det øvrige
af Ryggen er meget mørkere, da Ficieren ere sorte med
brune tækkede Rande. De smaa Ficire paa Vingerne
ere af samme Farve. Bugen er sortgraa, da der lo-
ber bleggraa Striber over de sorte Ficiere. Stierten
er sortebrun. Vingernes Slagficiere ligesaa, saavel-
som de, der ligge nærmest over dem; dog have de 6
sidste Slagficiere af 2den Storrelse hvide Pletter paa
Enderne; ligesaa deres nærmeste Dækficiere. Deraf
sees paa hver Vinge 2de hvide Striber, 1 paa Mid-
ten og 1 efter Randen. De bageste Slagficiere ere paa
inderste Side sortebrune, men paa yderste brune. Be-
nenes Farve er og meget mørkere end paa Hannen.

c) Ungerne.

Unger af begge Kien ere næsten eens og meget
merke. De unge Hanner have ei heller Pukkelen paa
Nebbet, hvilken først udvoxes, naar de have faaet de
gamle Hanners Farve.

Naar nu denne Beskrivelse holdes imod den al-
mindelige Eddersugl, vil man finde Forstieilen i 1) et
kortere Neb og Hals, end den almindelige har, 2) en
merkebrun Farve paa Hunnen, da den almindelige
Eddersugle Hun er mere graa; og endelig 3) Pukke-

len paa Nebroden hos Hannen, hvis Farver og ere
ganske anderledes fordeelte, end paa den almindelige
Eddersugles Han. Ellers er dette Slags Eddersugl
den almindelige lig i Skinds og Duuns gode Bestas-
senhed, som og i Mannerer med Flugt, Svømmen
og mere. Østen er ogsaa ei meget forskellig.

Men i Stedet for den almindelige Eddersugl
yngler paa Øerne langs hele Landets Kyster, saa har
det sig anderledes med den pukkelnebbede; thi dens
egentlige Opholdssted er langt Norden for Disco, hvor
den yngler paa de allernordligste Øer, sees dersor ikke
den hele Sommer i sydligere Egne. Derved stemme
og andre Skribenteres Esterretninger overeens, som
stedse henvise denne fugl til de allernordligste Egne.
Bud nogle af de nordlige Colonier skal man og kalde
dem Østerbygds-Eddersugle²⁶⁾, i den Tanke, at
Grenland allerlængst i Nord skal bestaae af lutter
Øer, imellem hvilke der fra Davids Strædet skal
være Giennemfart til Østerbygden, og disse fugle
komme fra Landets østre Side Norden om, naar de
om Høsten lode sig see; men dette vil neppe blive be-
viist, ei heller har jeg nogen Tid hørt Grenlanderne
tale saa, men de meest erfarende Nordfahrere iblant dem
have eenstemmig forsikret mig, at de yngle paa den
vestre Side af Landet, paa de Øer, som i Mengde
skal treffes yderst i Norden, hvor og Radgaasen

(Anas

²⁶⁾ See Anmerkn. til Cranzes Historie p. 7.

(Anas Bernicla)²⁷⁾ siges at yngle. Om Høsten flytter den Syd ester langs Landets vestre Kyst, dog paa staæ Grenlanderne, at den ei forlader Landet, men overvintrer ved Sydhukken. I Februar-Maaned vender den sig igien mod Nord, og opholder sig nogen Tid underveis paa hvert Sted, saa at dens Nordfahrt varer deslangere, og man endnu i April-Maaned kan see nogle ved de sydlige Colonier; dens Sydfahrt gaaer derimod deshastigere for sig. Under disse Flytte-Reiser seer man store Flokke baade ved Udhavs-Øerne og i Fiordene, som flokke med de almindelige Edderfugle, og gjerne opholde sig over de blinde Skær, hvor de ofte flere 100 i Tallet dukke og fiske tilfælles. Om Vinteren sege de gjerne mod Østen ind i Fiorde og Bugter, og komme igien om Morgenens flyvende flokleviis ud til deres Fiskepladse; og aldrig seer man dem da at flyve over noget Land, men selge Strandkanten det hele Streg, endog ofte Bugterne ud og ind, hvilket de have tilfælles med adskillige andre Sæfugle, for Ex. Alke-Arterne, Angle-Tasten, og Sneppe-Arterne. I Stormveir holde de sig og ofte saa nær under Landet, at man fra samme kan skyde dem.

Fældetiden maae for Hannen indtresse om Sommeren, medens Hunnen ligger paa sine Æg, i det mindste før Hunnen falder; thi i October-Maaned, naar alle Hanner ere forbisfahrne paa deres Syd-Reise,

²⁷⁾ Faun grønl. p. 67.

74 VIII. Om den pukkelnebbede

findes endnu Hunnerne blant de almindelige Eddersfugle, og kunne for den Tid ei komme videre, saasom de fælde og have Blodpinde i Vingerne, endført de have de gamle Hunners Farve.

Unglemaaden skal være den samme, som den almindelige Eddersugls, hvilken omstændelig nok af Hr. Brünniche er anfert i forenmedte Afhandling om Eddersuglen²⁸⁾), og kan dersor her forbogaaes.

Den søger og sin Fede paa samme Maade ved Dykkerie fra flere Farnes Dyb. Eddersuglene ere store Dykkere. Ved at betragte deres Dykkerie i nærheden, har jeg lagt Merke til, at sligt seer med halvudstrakte og noget beiede Vinger, der under Vandet hielper dem fuld saa meget, som Benene til at roe sig frem, da disse kunne ansees som Roer; det seer altid i en Skraal linie ned og op, men med større og mindre Forskial; thi, dersom de i Rolighed ligge at fiske, da nærmest Skraaheden sig mere til en lodret Linie; dersom de derimod sine for nogen, da nærmest den sig mere en vandret Linie, for at komme deslangere bort fra sin Førfanger. Deres Fode bestaaer fornemmelig i alle Slags Skaldyr, som ei ere alt for store til at opsluges. I deres Krore har jeg hyppigst fundet Blaa-Musslingen (*Mytilus edulis*)²⁹⁾, Ueens-Musslingen (*Mytilus*

²⁸⁾ p. 40-47.

²⁹⁾ Faun. grønl. p. 417.

discors)³⁰⁾, Bonne-Muslingen (Mytilus Fabae³¹⁾) og Pholade-Muslingen (Mytilus Pholadis³²⁾); her opdagede jeg og en lidet undelig Arke-Skæl (Arca minuta,³³⁾), som tilhorn var Naturhundige ubekjendt. Smaa Igelskær-Unger (Echinus Saxatilis³⁴⁾), Sneker og Koraller tresses og underliden hos den.

Nytten af denne Fugl er ikke lidet.

1. Kiodet spises af Gronlanderne kogt, esterat Skinnet er afflaaet, som deres Maade er med alle Søesugle; og der gives de Tider paa Aaret, da man i nogle Egne har næsten intet andet til Fede, end disse og andre Eddersugle, som og er en føderig Spise, skient noget trængt for en Europeer. De spise dem med Indvolde og samt, og borttagen kun Galden og det, som er fordriet i Tarmene.
2. Pukkelen paa Hannens Neb bider Fangerne strax af og spiser raa, som en Lækkerbidstæn, da den skal smage sed.
3. Eggene spises og af dem, der boe i Marværelsen a, deres Hinglesteder.

4.

³⁰⁾ Faun. grønl. p. 418. Denne har jeg omstændeligt beskrevet i det Kongel. Danske Vidensk. Selsk. Skrif-ter, Æye Saml. 3 Deel p. 453, med Figurer.

³¹⁾ Faun. grønl. p. 419.

³²⁾ Linn. Mant. 2. p. 548. Mya byssifera Faun. grønl. p. 408.

³³⁾ Faun. grønl. p. 414.

³⁴⁾ Ibid. p. 372.

76 VIII. Om den pukkelnebbede

4. Fittet, som sidder imellem Skind og Kied, og gierne bliver hængende ved Skindet, naar dette afflaaes, bliver affskravet med en Musling-Skal, og siden saer man det raat ind med Skeer, eller dypper det fogte Kied deri.

5. Skindet krænger man heelt af, for at faae det destosterre til Brug i Klæder; man ridser dersor Hovedet ned en Krumkniv rundt om Nebbet, og gier en Labning for paa Ryggen, da den øvrige Afkrængning skeer meget behændig med Fingrene. Af saadanne Hammere sner man flere sammen til en Pels, som da faaer Navn af Fuglehamns-Pels (paa grønlandsk Tingmirsæt) og bruges under andre Peltse, som Skiorde, nærmest ved Kroppen med Ficerene indad, hvilken og er overmaade varm, saa den kan udholde en temmelig Kulde. Men forend Fugle-Hammene hertil kunne anvendes, maae de paa en vis Maade tilberedes: Naar Fittet for den sterste Deel er affskravet, hænger man Skindet op at nogenlunde terres, for efterhaanden at faae det øvrige Fit gumlet af med Munden, hvilket som en Lækkerbidstæn gierne tilbydes Mandfolkene, ja endog fremmede Besøgere; siden lægges Skindet en feie Tid i Urinbalien, og, naar det nogenlunde er terret paa ny i Lusten, myggisres det, og er da i Stand til Sammenshening. Til Sommerpeltse bruges blot Ryggen, men til Vinterpeltse Bugen, hvis Ficer ere
lenz

lengere, ligge tæt pakkede paa hinanden og have megen Duun under sig, saa at ei lettelig nogen Kulde skal traenge igennem.

6. Uagtelig vilde og dens Duun blive af lige Værdie med anden Edderduum; men, da den rette Duun skal samles i Nederne, som langt bedre, end den, der plukkes af Kroppen, og dette Slags Edderfugle hngler saa langt Nord af Veien fra Folk, i det mindste langt fra Colonierne, saa kommer nok lidet af samme i Europæernes Hænder, uden det skulde trefse i de Hvalfangernes Lod, som beseile de nordligste Egne, naar de nu og da maatte lande. Grenlenderne selv giøre lidet af Duun, da de bruge ingen Sengeklæder.

Blant disse Fugles Esterstræbere i Grønland maae især regnes:

1. Ørnen (*Vultur Albicilla*³⁵), som fra Øerne lurer paa den, og især anstiller sin Jagt, naar den sees i Færd med at fiske, at de strax kunne snappe een af Fløkken, naar de komme op fra deses Dykkerie.
2. Field-Næven (*Canis lagopus*)³⁶), som svemmer ud til Øerne, og saavel fortærer dens Eg, som

³⁵) Faun. grønl. p. 53.

³⁶) Ibid. p. 19. Denne har jeg omstændeligere beskrevet i det Kongel. Danse Vidensk. Selsk. Skrifter, Nye Saml. 3 Deel p. 423, med Figurer.

78 VIII. Om den pukkelnebbede

som ødelegger dens Unger, ja overrumpler de gamle Hunner paa Reden.

3. Maagerne (*Larus glaucus* og *marinus*) ³⁷⁾ holde sig og til, hvor Eddersugle-Flokkene ligge at fiske, og bortsnappe endel af det, disse have opfisset.

Grenlanderne estersette dem og begierlig, og drebe en stor Mengde, især paa deres Flyttereiser, naar de opholde sig blant andre Eddersugle. Og her maae jeg til Slutning melde om deres Eddersuglesangst. De fange vel alle Slags Soesugle paa een Maade, for saavidt de bruge eet Slags Pile dertil, som man kalder Fuglepiiil (Grønl. Nugit) ³⁸⁾, og forfolge dem ved at tringe dem til bestandig Dykning, for at udmatte dem, saa de omsider maae give sig tabt og endelig blive trusne af Pilens. Men til hvert Slags Soesugl hører dog en egen Forfolgelses-Maade, som ei passer sig for de andre, hvorved ogsaa Eddersuglesangsten udmærker sig. Da Eddersuglen er en frugtsom Fugl, saa pleier den strax at flyve, saasnart den seer en Fanger nærmre sig i sin Baad, og den vil nedig dukke under, om den ellers

kan.

³⁷⁾ Ibid. p. 100 og 102.

³⁸⁾ Denne Fuglepiiil findes beskrevet i Cranzes Hist. von Grønl. p. 196, og smukt asteget Tab. V. fig. 8. blant andre grønlandiske Fange-Medskaber, hvilke alle fortende en omstændeligere Beskrivelse formodelst deres kunsige mechaniske Indretning.

kan slippe derfra med Flugten; hvorfor og de, som ville
fange Edderfugle, drage helst flere i Felge, og mage
det saa, at de kunne overrumple dem, saa de ei faae
Leilighed at flyve, men maae dulce under, da de siden
i Almindelighed ere dem visse nok, om de ei tabe dem af
Sigte. Da det nu ikke meget nytter at estersætte dem,
saalænge de ligge tolig paa Vandet, uden at være fys-
selsat med noget Dyklerie, esterdi de paa saadan Tid
ere meget vaersomme og idelig see sig omkring, saa efter-
seger man kun saadanne Flokke, som man kan see i Fjord
med at fiske, med mindre det maatte vere i Hældetiden,
da man kunde formode nogle i Flokken, som ei formaade
at flyve. Naar da saadan Flok opdages, da holde alle
Fangerne sig med deres smaae Baade saa nær ved
Strandbredden som mueligt, og roe langs ved samme,
en ester anden i en lang Række, hvor de ei lettelig kunne
sees af Edderfuglene formedesst den idelige Seedyning
og Blaanningen af Land-Skyggen, der gier Baadene
ligesom ukiendelige fra Landet selv. Edderfuglene, som
formode ingen Fare, blive nu tologen ved deres Dykke-
tie og proppe deres Kroer, som siden gier dem tungere
til at lette sig fra Vandet; men, naar Fangerne paa
nysmeldte Maade have fortaret saalænge, indtil de ere
komne lige ud for Flokken og nærmest kunne naae den,
da vende de sig alle paa eengang pludselig ud imod den,
faasnart det sees, at de alle eller de fleste ere under
Vandet, roe da saa sterk som mueligt, og piaffe med
Hærene i Vandet for at forstræffe dem. De, som da
have

80 VIII. Om den pukkelnebbede

have været under Vandet at sege Fede og mylig ere opkomme til Overfladen, blive saa forsørdede ved dette højste Syn af saa mange Esterstræbere, at de strax forsøge at flyve, men dette gaaer langsomt for sig, fordi de ere betryndede af de nedslugne Skaldyr, og mindst lykkes det saadanne, som have kun faaet deres Nohalv opslugt, saosom Hovedet da sikkert og hindrer dem fra at slippe Vandet. Slige vdmærker man især, og søger end mere at forstørre ved at kaste sine Vile i Veiret, da de forestille sig Pilen, som en Nohfugl, og dessnarere dukke under. Dog er det gierne kun saa, man faaer til at dukke under imod den store Maengde, som hortflyver, og ofte neppe 3 à 4 af 100de, hvorover man saa tidt om Dagen maae sege nye Flokke. Fangerne fordele sig nu i flere smaa Partier, ligesom man har faaet farre eller flere fugle paa Tag, paa det de alle kunne blive estersatte. Hvert Partie bier saa, til den fugl, som de estersatte, kommer op for at trække Lust, og imidlertid giver Algt paa Boblerne, som stige op paa Vandets Overflade, og vise, hvad Streg den har taget. Didhen roe de af alle Kraester, for at være den nærmeste, naar den kommer op; men der hører ikke siden Algtsomhed til at bemærke dens Opkomst, thi i Begyndelsen rækker den allene Hovedet over Vandet, og derpaa dukker under igien, for at trække sig deslangere hort. Saasnart den derfor ejnes, skriger man af fuld Hals og kaster sin Viil efter den, at den i desto sterre Forvirrelse skal dukke igien, og dessnarere blive udinat-

tet,

tet, saasom den ei faaer trukket Luft. Ogsaa hindrer man den omhyggelig fra at komme til Strandbredden, hvor den gierne under Vandet vil sege hen, for at skule sig imellem Stenene. Naar den saaledes nogen Tid er bleven forfulgt, holder den tilsidst af Mathed Kroppen deslangere over Vandet, saa at man med Pilen kan komme den nær, dessværeste trefse, ja mangen gang med Haenderne gribe den, da den Ganger, hvis Piil har trukket den, beholder den ene for sig, og for at dræbe den ret, tager Nebbet i Munden og strækker den efter Vingerne, hvorved Ryggen sonderslides, og Rygblodet kommer i Norden, saa den maae dee. Man vender sig derpaa efter andre. I Faldetiden gaaer denne Fuglesangst lykkeligst for sig, thi da kunne de ei flyve, men maae strax dukke under, hvilket er Hovedsagen. Undertiden slaaer man og sin Piil i Lusten efter en flyvende Edderfugl, og, er man da saa heldig at røre den med Pilen i mindste Maade, saa pleier den strax at falde ned i Vandet, bliver siddende stille, som uden Sands, og da kan man let faae en anden Piil i den, eller dog faae den til at dukke under, og komme paa sædvanlig Jagt efter den.

Tab. IX. viser Hunnen til den pukkelnebbede Edderfugl.

Til læg.

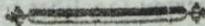
Efterat denne Afhandling var foreleest Selskaæt, finder jeg i Museo Carlsoniano Fasc. 2. Tab. 39
2det Bind, 2det Beste. F. Hans

82 VIII. Om den pukkelnebbede

Hannen af denne Fugl meget similært afbildet. Figuren er i det Hele meget tressende og den beste man har; dog stemme Nebbets violette og Halsens guulagtige Farve ikke overeens med de Originaler, jeg har seet. Hvad derimod Tab. 40 angaaer, der efter Professor Sparrmanns Formening skulde vere Hunnen til denne Fugl, da kan jeg ikke lettelig antage den dersor; thi den hvide Plet omkring Øjnene, og den askegråa Farve paa Vingespidse, Stiert og Dækficere, har jeg ikke seet paa nogen Original. Ilde er det, at Forsatseren ikke siger, hvorfra disse 2de Fugle egentlig ere komne; om den angivne Hun No. 40 meldes kun, at Jægere i Østerseen ved de Sydermanlandske Kyster holdte den for Hunnen til Anas Spectabilis, hvoraaf man vel skulde slutte, at baade den og No. 39 var skudte ved disse Kyster, men det kan og være, at disse Jægere blot have bragt No. 40, og, da de spurgtes, hvor den herde hen, have, ved at see et udstoppet Exemplar af Anas Spectabilis, Mas, i Musæo erklæret den for sammes Hun, men formedelst Ligheden misfindt Hannen af Anas Spectabilis for Hannen af Anas Mollissima, og virkelig under No. 40 tænkt paa Hunnen til Anas Mollissima, hvilket og vilde være mere antageligt; men jeg skulde endda være mere tilbeierlig til at antage den for en ung Han til Anas Mollissima, hvoraaf gives flere Varieteter. Overalt holder det vanskeligt at troe, at Anas Spectabilis skulde findes i Østerseen, da den ikke allene i Norge, men endog i

Gron-

Grenland selv, seger kunde til de allernordligste Egne, og man endnu ikke har nogen sikker Esterretning, at den skulde anstille saa lang Flyttereise mod Vinteren. Det eneste rimelige var, at den kunde forekomme allerlangst Nord i den Bothniske Bugt, og da i de sydligste Vintré komme saa sydlig, som Sydermanland. Dette kunde stemme med Linné's Esterretning, som i sin Fauna regner den blandt Svenske Fugle, og melder om et udstoppet Exemplar i det Kongelige Musæum, som var sendt fra Nordanland, hvor den dog sielden skulde tresses. Herom var det ønskeligt at faae sikrere Esterretning fra Prof. Sparreman. Imidlertid har jeg ikke troet, at min leverte Figur paa Hunnen vil blive oversledig.

IX.

Beskrivelse
over
den punkteerte Tangsprel,
(*Blennius punctatus*)
ved
Otho Fabricius.

(Opført den 30 December 1791.)

Tangsprellene ere just ikke af de talrigste Fiske-Familier. De oversees og lettelig, saasom de ere saa smaa, og gierne forstikke sig imellem Stene og Tang ved Strandene. Mere tiene de og andre Fiske til Fode, end de nytties i Husholdningen. Dersor ere uden Tvivl endnu mange Arter blevne ubekendte for Naturkundige; men de høre dog med til at forherslige Skaberren for os, maae derfor saa lidet forbogaaes, som no-gen anden Fiske-Art. Linné har regnet dem til Quabbeslægten (*Blennius*); og jeg har i det græslandske Hav fundet 3de forskellige smaa Fiske-Arter, som høre til denne Familie.

Den ene er den almindelige Tangsprel (*Blennius Gunnellus*)¹⁾ med 10 à 12 Dien-Pletter ved Rygfinnen,

¹⁾ Faun. grønl. p. 149.

finnen, hvilken man i Grenland kalder Kurksaunak
 (af Kurksaut, en Kile, formedelst dens meget sam-
 mentrykte og næsten kileformige Krop) og hvis smukke
 Afsildning Hr. Dr. Bloch har givet os i sit Fis-
 værk ²⁾). Af samme gives flere Artsforandringer, da
 nogle ere merkere, andre lysere og mere brogede; nogle
 have farre, andre flere Pletter ved Rygfinnen, og
 disse ere igien hos nogle mere luktet og ordentlige, men
 hos andre mere udbredte, i det de smaa merke Pris-
 ker, hvoraf de sammensattes, staae mere adskilte fra
 hinanden, og giøre Pletterne desuordentligere. Gren-
 lenderne have en underlig Mening om dens Forplant-
 ning, at den nemlig først skulde være Ormen, som bes-
 boer den store Kamfial, kaldet Kirksourslak (Pecten
 Islandicus) ³⁾, hvori den ligger sammenruslet, saa at
 allene Hovedet i Begyndelsen er kiendeligt, men sidt
 efter lidt det øvrige kommer tilsyn, og, naar den bli-
 ver fuldvoren, forlader Skallen, derefter den i det
 øvrige af sit Liv forholder sig som en anden Fis; men
 denne falske Formening er blot grundet paa den Lighed,
 som denne Kamfial-Orms plettede Læbe-Rand har
 med Tangsprellen, eller maaskee de tillige kunne have
 seet en liden Tangsprel i Skallen, der ved et tilfælde
 kan være smuttet derind, medens Skallen gabelede, es-
 terdi den saa begierlig seger alle Smuthuller.

F 3

Den

²⁾ Fisch. Deutschl. 2. t. 65. f. 1.

³⁾ Faun. grønl. p. 415.

86 IX. Om den punkterte Tangsprel.

Den 2den Art, som Grenlænderne kalde Tejärnak (af Tejak, et Armbaand, for dens Lighed med samme) er mindre beslindt for Naturkyndige. Jeg har i min Fauna⁴⁾ kaldet den Blennius Lumpenus, fordi jeg ansaae den for samme Fisk, som den Linne har under dette Navn⁵⁾, hvis Nomen specificum passer ganske godt, saavel som det Synonymon, han af Artedi⁶⁾ anfører; men dette er og alt, hvad man finder hos disse 2de Skribentere, der selv ei synes at have seet denne Fisk, og kun taget dette lidet af Willughbey⁷⁾ og Raji⁸⁾, deraf hittrede jeg nogen Twivl om Rigtigheden af dette Synonymon⁹⁾, men efterat jeg nu har esterset Kilderne selv, er denne Twivl næsten ganske forsvunden, thi jeg finder Willughbey's Beskrivelse saa treffende, paa nogle smaa Ting noer, at man paa de Tider ikke kunde vente den neiagtigere. Jeg kan dersor intet have imod, at Gmelin¹⁰⁾ har ladet den staae under Bl. Lumpenus. Ogsaa var jeg fast i den Tanke, at den blev Hr. Prof. Stroms 4de Tangbrosme¹¹⁾, esterdi alt, hvad han om samme

⁴⁾ Faun. grønl. p. 151.

⁵⁾ Syst. nat. p. 444.

⁶⁾ Artedi Synon. Pisc. p. 45.

⁷⁾ Willughb. Pisc. p. 120.

⁸⁾ Raji Synops. Pisc. p. 40.

⁹⁾ Faun. grønl. p. 152. not. *

¹⁰⁾ Syst. nat. 1183.

¹¹⁾ I hans Spndm. Beskr. 1. p. 515.

samme ansører, stemmer saa neie overeens med denne grønlandske; ja, jeg kan endnu ei ret faae det af Hovedet, at den jo maae være den samme Fisk, skient Forfatteren selv i et senere Skrift¹²⁾ har erklæret den for Blennius Gunnellus, og derimod holdet sin 3die Langbrosme for Ophidium imberbe, hvilken jeg troede med mere Grund at kunne været Blennius Gunnellus, som han og selv fra Begyndelsen havde tænkt¹³⁾. Sagen er saaledes endnu ei bragt til Visshed, og faaer at staae derhen. Derimod twivler jeg slet ikke paa, at jo Grønlandernes Tejårnak er den samme siden Blennius, som af Hr. Mohr¹⁴⁾ er beskrevet og asteget; han troede vel, at den tilforn var ubeklædt for Naturkyndige, men havde han med Agtsomhed giennemlest min Beskrivelse over Blennius

F 4

Lum-

¹²⁾ Kongel. Norske Vidensk. Selsk. Skr., Nye Saml. I B. p. 148. Den trinde og smale Krop, han ogsaa her tillægger den 4de Art, passer dog mere til nervetrærende Langsprel, end til den almindelige, hvilken sidste just har en sammentrykt, eller tynd og bred Krop, som han tillægger den 3die Art.

¹³⁾ Allerede i Fortalen til 2den Deel af sin Söndm. Beskr. havde han rettet sig selv, at den 3die Langbrosme skulde være Oph. imberbe, men, om end alt andet kunde passe sig, saa synes mig dog, at Bugfinnerne, som han paa begge Steder tillægger dem, stride derimod, da alle Species Ophidii hos Artedi, Linné og Gmelin just mangler Bugfinner.

¹⁴⁾ Tist. Naturh. p. 84. t IV.

88 IX. Om den punkteerde Tangsprel.

Lumpenus, da fulde han blevet overtydet om det
Modsatte; Ewen tilkommer ham dog for at have leves-
ret den første, og det meget smukke, Figur paa denne
Fig; hvilken Figur Gmelin ei maae have kiendt,
saasom han ingensteds ansorer den. Da dette Slags
Tangsprel nu tilstrekkelig nok er beskrevet, vil jeg kun
tilseie disse saa Grindringer: 1) At Hr. Mohr kun
tillægger Bugfinnerne i Straale, strider ei saa gansse
imod min Beskrivelse, hvor dem tillægges 3 Straaler,
thi jeg har tillige sagt, at disse 3 Straaler sidde gansse
tæt sammen, og have saa gat som ingen Mellemhinde;
man har derfor ont ved at opdage flere, end i Straale,
og de andre 2de kunne let af Forfatteren være overseete.
2) den Forskel ved Straalernes Aantal i Ryg- Bag-
og Spor-Finnerne, som hans Beskrivelse har fra min,
siger ikke meget, da disse saa ofte findes foranderlige
med Alderen. 3) Brynstinen er hos denne Art tem-
melig stor, saasom dens Straaler ere kleftede i Enden,
og, naar de udbredes, ligne de meget et Blad af en
Rose. 4) den ægformige Spor-Finnes Straaler ere
og mangedeekte i Enden.

Den 3die Art er egentlig den, jeg nu har foresat
 mig noget omstændeligere at beskrive, og derhos leverer
 dens Figur, saasom jeg staar i den sikre Formening,
 at den endnu ei af nogen anden er beskrevet. I min
Fauna ¹⁵⁾ har jeg kaldet den Blennius Punctatus, og

paa

¹⁵⁾ Faun. grønl. p. 153.

paa Dansk maae den hede: den punkteerte Tangsprel, af de talrige smaa indtrykte Punkter, den har paa Hovedet; thi, skient og saadanne smaa Punkter findes paa den almindelige Tangsprel, saa ere de dog ikke saa kiendelige, som hos denne Art, især naar Fissen er levende, da de tillige ere hvide. Jeg seer, at Gmelin har anfert den under cet Nummer med Bl. Gunnellus, som en Artsforandring af samme¹⁶⁾, men deri tager han nærklig Feil¹⁷⁾, som Beskrivelsen nærmere vil udvise.

Det grønlandske Navn, jeg har hørt paa den, er Akkulliakitsok o: den, som har saa fort Mellemrum, fordi dens Fine sidde saa everlig mod Fissen, at Rummet imellem dem bliver kun lidet. Et Navn, der ellers baade passer sig for og tillegges flere Fiske-Arter.

F 5

Den

¹⁶⁾ Syft. nat. p. 1181. n. 9, β.

¹⁷⁾ Med større Grund kunde han have gjort *Syjejs* Blennius murænoides A&A. Petrop. 1779. Tom. 2. p. 195. t. 6. f. 1. til en Artsforandring af Gunnellus, hvilken han derimod har ansat som et nyt Species Syft. nat. p. 1184. n. 17; thi den hele Beskrivelse og Figuren synes tydelig nok at vise, at den er en Gunnellus, hvis Beskrivelse ester et Exemplar bevaret i Museum (som Forsatteren selv tilstaaer), der enten maae have været torret eller i Spiritus, kunde ikke ventes noiere; den eneste Forskjæl af Straaler i Gjelle- og Bugfinerne, som Gmelin har gjort til nota specifica, er alt for lidet, og kunde vel ved noiere tilsyn forsvinde.

90 IX. Om den punkterte Tangsprel.

Den største, jeg har set, holdt i Længde fuldst
kommen $\frac{1}{4}$ Alen, og i Brede eller Tversnit fra Ryn til
Bug i Tomme.

Den har en langstrakt Krop, som er næsten lige
tyk og bred overalt, og kun bag Gadboret meget ukien-
delig afknibes mod Sporen. Til Siderne er den sam-
mentrykt, dog noget syldigere, end den almindelige
Tangsprel.

Hovedet er baade smalere end Kroppen, og mere
afknebet oven og neden, især mod Enden, som derved
bliver noget tilspidset, og har oventil en siden Bugle-
Runding. Den Deel oventil fra Hinen til Kroppen
er længere, end til Mund-Enden, og meget stådtrykt.
Til Siderne er Hovedet noget buglet og kiodfuldt un-
der Hinen, ellers overalt glat uden mindste Tegn til
Skel. Ligesaa lidet finder man Spor til traaddan-
nede Trævler ved Mund eller Hine, som dog ellers
tresses hos adskillige af denne Slægt.

Af indtrykte smaa hvide Punkter sees adskillige
paa Hovedet, nemlig: a) i Rad omkring Hinen.
b) 2 særskilte Punkter mellem Hinen. c) i Tverrad
bag Hinen. d) paa Gicelledækkerne flere adspredte uden
orden, dog skyder i Rad saadanne hen til Sidelinien.
e) under Hinen ere og emtrent 7 saadanne, som løbe
ind i de Tverbaand, hvilke siden ville blive ommeldte.

Hinen ere temmelig store og udbuglede, især
oventil, hvor de have en opheiæt Giebruske, som dan-
ner en smal Rand paa Hovedets Overdeel. De sidde
for

IX. Om den punkteerte Tangsprel. 91

for i Hovedet og nær mod Ifsen, ei langt fra hinanden, dog see de til Siderne. Diestenen er sorteblaa med en smal brandguul Øie-Ring.

Mæseborene ere egentlig kun 2de temmelig lange fremragende Piber, tæt forved Dinene. Bag samme sees vel 2de andre hvide Indtryk, som Vi-Mæseborer, men de ere neppe forskellige fra de andre Indtryk paa Hovedet, som før ere ommeldte.

Munden har, efter Fiskens Størrelse, et temmelig stort Gab, dog naer Mundvigen knap til midt under Dinene. Hver Kiebe har store lakkede Læber, der legge sig med et Læg tilbage, paa den øverste op mod Dinene, og paa den nederste ned mod Svalget. Kiebene ere næsten lige lange, dog rekker Overkiebens Ende lidt længere ud, end Underkieben; den er og mere tilspidset, og har 2 Klinger, en mindre bag, en større ved Mundvigen, da Underkieben har kun een Klinge og er miere hut rund. Denne skyder ei heller saa straa op, som Underkieben paa den almindelige Tangsprel, men staar næsten lige saa ret ud, som Overkieben. Begge ere indvendig forsynede med talrige smaa Bruständer, og Gabet er hvidt.

Gjællerne ere 4 krumme Klinger med blegrede Fryndser. Gjælle-Alabningen temmelig stor. Gjælles Tinnen har 7 fine Straaler, krumme opad, de nederste meget smaa. De samles fra begge Sider ved en Mellemhinde, som gaaer uden om det egentlige kiedrige Mellemrum.

Gjælle-

92 IX. Om den punkteerte Tangsprel.

Gjelle-Dækkerne ere hele, glatte, fyldige, og bag ud noget tilspidsede mod Gjelle-Abningens overste Huk.

Brystfinnerne ere store, øgformige, have 17 Straaler, som ere forenede ved viit frastaaende Mellemhinder, og de mellemste ere i Enden delte. De række den meeste Bei hen til Gadboreret, og, naar de udspredes, kunne de næsten skule Kroppens Sider i henseende til Breden.

Bugfinnerne ere derimod meget smaa, sidde foran Brystfinnerne, og tæt ved Svalget, have kun 4 smaa blode Straaler, de 2 nederste længst, de 2 overste meget korte, og Mellemhindens saare lidet, saa at Straalerne sidde tæt ved hinanden; de nære øgsaa med deres Spidse neppe saa langt, som Brystfinnens nederste korteste Straale.

Rygsinnen er enkelt, næer lige fra Nakken til Sporen, med hvilken den vel er samlet ved en tynd Mellemhinde, dog sidder Sporsinnen kiendelig nok for sig selv med sine Straaler. Rygsinnens Straaler ere 50, som ere korte, krumme bag ud og hvasse, da Braaddene i Enden række uden for Hudet; alle Straalerne lige lange, kun saa af de bageste og forreste falde mindre.

Gadboreret sidder ei langt fra Brystfinnerne, alt-saa meget nærmere Hovedet, end Sporen. Bugen imellem samme og Svalget er udfyldt.

Bag-

IX. Om den punkterte Tangsprel. 93

Bagfinnen begynder tæt bag Gadboret, og næer lige til Sporfinnen, dog er den ei, som Rygfinnen, samlet med samme ved nogen Mellemhinde. Den har 38 blode Straaler, hvorfaf de bageste ere noget langstækkende bag ud; i det øvrige er den Rygfinnen lig, men ingenlunde hvas.

Sporfinnen er afslang, rund for Enden, dog saa, at de mellemste Straaler ere længst og grenede i Enderne; i alt har den 18 rette Straaler, hvorfaf de til Siderne vanskelig talles.

Sidelinien er af Farve med Kroppen, kun lidet opføjet, og dannes ved nogle kærvede Indtryk. Den begynder oven for Brystfinnen tæt fra Gicelle-Alabningens øverste Huk, krummer sig endnu nærmere op mod Rygfinnen, løber siden langs med samme i en lige Linie næsten til den 3die Dieplet paa Rygfinnen, hvor den slipper, da man længere bag ud ikke seer videre Tegn til nogen Sidelinie.

Tungen er liden, kort, glat, hvid, brusfig, ligesom Kloftet i Enden, og sidder dybt inde.

Huden er overalt flot og slibrig, dog paa Kroppen forsynet med meget smaa fasthæddende Skiel.

Farven er guulbruun, men Svælget og det øvrige af Bugen indtil Gadboret, saavel som Bugfinnerne¹⁸⁾

ere

¹⁸⁾ Her maae jeg rette en Trykfeil i min Fauna grønl.
p. 154. lin. 10, hvor det hedder: *pinnæ pectorales albæ*,
men

94 IX. Om den punkterte Tangsprel.

ere hvide. Under Øjnene er den hvid med omtrent 7 mørke belgebende Tverstriber. Brystfinnen ere hvide med gaulbrune Tverstriber. Sporsfinnen er mere lysgrøn, end det øvrige af Fisken, og har smale hvide Tverstriber. Paa Rygsfinnen sees 5 runde sorte Pletter, hvilke igien have hver sin hvide langagtige Plet bag sig, og se ud som Øjne. Disse Pletter næae ei til den egentlige Krep. Paa Bagfinnen ere og omtrent 12 sorte Pletter, dog ei saa tydelige, som paa Rygsfinnen, og have ingen hvid Plet bag sig.

Efter denne Beskrivelse vil man finde Forskelligheder nok imellem Blennius Gunnellus og Blennius Punctatus, som næae giøre dem til særskiltearter; nogle af de fornemmeste Skælnemærker vil jeg her anføre:

Blennius Gunnellus. *Blennius punctatus.*

Caput, rostro qvasi truncato - rostro attenuato.

maxillis inæqualibus,	- maxillis fere æquali-
inferiore longiore.	bus, superiore po-
	tius longiore.

punctis impressis con-	- punctis impressis al-
coloribus.	bis.

Linea

men bør læses: pinnæ ventrales albæ; hvilket ogsaa en agtsom Læser selv kunde falde paa, da der ei siden nævnes noget om Bugfinnernes Farve, men derimod siges, at Brystfinnene ere hvide og gaulbrun-haandede, sem da vilde blive modsigende.

IX. Om den punkteerte Tangspret. 95

Linea lateralis, recta per - recta prope pinnam
medium corpus à capite ad pinnam caudalem currens,
& ante dimidium corporis desinens.

Membrana branchiostega, - radiis 7.
radiis vix 6.

Pinnæ ventrales, radiis 2, - radiis 4 veris, sed
qvorum alter spinula mollibus:
armatus, alter spurius.

Pinnæ pectorales, cunei- - ovatæ, magnæ, radiis
formes, angustæ radiis 17, fasciatæ.
diis 12, unicolores.

Corpus, valde compressum, - minus compressum,
lanceolatum, magis fer lineare, magis-
que elongatum ratione latitudinis.
tione latitudinis.

Maculæ dorsales, ad pin- - in ipsa pinna dorsi,
nam dorsi, 12, albæ 5 tantum, nigræ
nigro punctatæ. cum albis con-
junctæ.

Pinna analis, radios an- - radios omnes molles
ticos aculeatos habet habet, minime cum
& membranula cum caudali juncta.

Pinna caudalis, cuneata, - oblonga, fasciata,
unicolor.

Den

96 IX. Om den punkterte Tangsprel.

Den punkterte Tangsprel opholder sig og paa dybe Steder i Havet, og kommer sielden til Strandbredden, men tresses ofte i Stor-Torskens, Hellefiskens, og andre store Fiskes Maver, hvilke den terner til Fede, men bliver selv Indbyggerne til liden eller ingen Nutte.

Tab. X. Fig. 3. forestiller denne Fisk i naturlig Størrelse.

X.

Beskrivelse

over

5 Arter nye Nat-Sommerfugle,

af

Hr. Gustav Paykull,

Grensk Kongel. Sekretair og Hofsunker, og Medlem af det
 Kongel. Videnskabs Academie i Stockholm og Natur-
 historie-Selskabet i Paris, (nu og udenlandse
 Medlem af dette Naturhistorie-Selskab.)

(Indsendt og oplost den 30 Decbr. 1791.)

Da jeg har den Ere til Naturhistorie-Selskabet at
 indsende hosfolgende Afhandling, udbeder jeg mig, at
 den maatte ansees baade som et Bevis paa min Hei-
 agtelse for hele Selskabet, dets Piemed og Indretning,
 og som et Tegn paa min Attraae, at svare til det Ven-
 skab, hvormed jeg af adskillige dets Lemmer er blevet
 hedret; thi jeg er overbevist om, at disse med For-
 henvielse ansee en Udlændings Bestrebelse for Natur-
 historien, det er, for en Videnskab, som de selv saa
 meget opeskede.

Jeg nævnde Ordet Udlænding. Vi ere stille,
 det er sandt, i politisk Henseende, men Danmark og
 Sverrig ere saa nær Naboer, ligge under saa lige Hima-
 adet vind, at det gælder.

G

melegn,

melegn, og huse saa lige Produkter, at en ny Opdagelse i Naturhistorien næsten altid maae være af lige Vigtighed for begge Nationerne. Men jeg kommer nærmere til mit Æmne, som er Beskrivning af nogle nye for Sverrigs og Danmarks Riger formodentlig sælleds Arter af Insekter.

I Linnæus og Fabricii Fædreneland turde de endnu ubeskrevne Insekters Aantal være mindre end i de fleste andre Lande i Europa. Alligevel gives der endnu hele Landstreckninger, som til denne Dag aldrig ere blevne behorigen undersøgte. Saadanne ere i Særligesledet de svenske Lapmarker og de nordligste Dele af Norge.

Da jeg forleden Sommer fulgt Lejlighed at lade disse Lande, for at vinde nye Opdagelser, gjennemreise af en fortient Naturhistoriker, Hr. Magister Ovenskjold, hvis Interesse og Duvelighed ikke formegent kan berettes, er mit Museum blevet beriget med særdeles mange nye Naturprodukter, for største Delen sælleds for Sverrig og Norge, og samlede ved selve Grænsefieldene.

Deriblandt ere just de fleste Nat-Sommers fugle, til hvis Beskrivning jeg nu vil, og for hvilken jeg udbeder mig Plads i Naturhistoie-Selskabets Skrifter.

No. I. Bombyx Lunigera.

Alis reversis, superioribus nigris, flavigis duobus undulatis albidis, lunulaque media elevata nivea.

Caput

Caput cinereum, antennæ parum pectinatae,
dilutiores; oculi nigri; lingva brevissima.

Thorax cristatus, antice & subtus cinereus, po-
stice dorso fusco.

Alæ superiores supra nigro subhyalinæ, strigis
duabus distantibus, undulatis, obliquis, al-
bidis, inter quas in medio alæ lunula e pilis
niveis elevata: subtus unicolor fuscæ, ciliis
utrinque niveis nigrisque alternis.

Alæ inferiores utrinque fuscæ, versus apicem di-
lutiiores, ciliis niveis nigrisque alternis.

Abdomen cinereum.

Pedes, femora & tibiæ cinereæ; tarsi albido an-
nulati.

Magnitudo Bomb. Dromedario paullo est major.
Tab. II. fig. 1.

Habitat larva in foliis Pini sylvestris Botniæ
Occidentalis mense Junii.

No. II. Bombyx Qvenseli.

Alis deflexis, anticis atris, rivulis fasciaque dentata
flavis; posticis nigris, ciliis maculaque M Latinum
referente luteis.

Caput nigrum flavo variegatum; lingva brevis-
sima: antennæ nigrae parum pectinatae.

Thorax cristatus, dorso flavo, vittis tribus latis
atris; subtus niger immaculatus.

Alæ superiores supra atræ, margine summo, ciliis, rivulisque plurimis longitudinalibus, secunda e margine tenuiore latiore, flavis, fasciaque postica acute tridentata flava, rivulos omnes tangente vel secante: subtus concolores, sed multo dilutiores.

Alæ inferiores supra nigræ, ciliis maculaque postica M latinum referente luteis; subtus concolores, at multo dilutiores.

Abdomen atrum, subtus lateribusque singulo segmento margine luteo.

Pedes nigri, luteo flavoque maculati.

Magnitudo Bomb. Plantaginis equiparat Tab. II. fig. 2.

Habitat in Lapponia ad Enonbeckis.

No. III. Noctua Funesta.

Cristata, alis deflexis, superioribus obscure cinereis, fascia saturatiore, strigisque quatuor nigris; inferioribus fuscis ciliis niveis.

Caput obscure cinereum; antennæ nigræ.

Thorax cristatus obscure cinereus, immaculatus.

Alæ superiores supra obscure cinereæ, strigis quatuor undulatis nigris, prima baseos, secunda & tertia in medio fasciam latam nigricantem includentes, quarta paulo obsoletior prope apicem; subtus fusco cinereæ, nitidæ, immaculatae.

Alæ

Alæ inferiores utrinqne fuscæ immaculatæ, ciliis longioribus niveis.

Abdomen & pedes cinerei.

Magnitudo Noct. Perspicillari paullo est minor.

Tab. II. fig. 3.

Habitat in Lapponia ad Enoneckis rarissime.

No. IV. Noctua Cincta.

Cristata, alis deflexis, superioribus nigris, signo 2 niveo; inferioribus flavis, limbo late nigro.

Caput nigrum.

Thorax cristatus, niger.

Alæ superiores supra nigræ, punctis quibusdam minutissimis marginalibus albidis, signoque paullo pone medium 2 resupinato inscriptis; subtus fuscæ, macula magna in medio subovata flavicante.

Alæ inferiores utrinque flavæ, limbo, margine tenuiore excepto, late nigro, ciliis flavantibus.

Abdomen nigrum.

Pedes femora & tibiæ hirsutæ, nigræ, tarsi nigri, annulis albidis.

Magnitudo Noct. strigilem æquiparat. Tab. II. fig. 4.

Habitat in Lapponia.

No. V. Noctua heliophila.

Cristata, alis deflexis, superioribus fasciis nebulisque fuscis, inferioribus albis, basi fasciaque subterminali nigris.

Caput cinereum.

Thorax cinereo fuscoque nebulosus.

Alæ superiores cinereæ, fasciis quatuor transversis undulatis nigris, tertia versus marginem crassiorem bifida; subtus dilute cinereæ, fascia marginali lata fusca, ciliis cinereis.

Alæ inferiores niveæ, basi fasciaque lata subterminali, versus angulum ani angustata, nigra, ciliis niveis; subtus niveæ fascia apicis nigra.

Abdomen cinereum.

Pedes cinerei.

Magnitudo Noct. Perspicillarem æquiparat. Tab. II. fig. 5.

Habitat ad radices alpium Lapponiæ, in floribus Rubi arcticæ volitans de die, mense Junii & Julii frequens.

Fasciæ alarum interdum obsoletiores sunt.

XI.

Beskrivelse

tvende nye Arter af Lepas,

tilligemed

nogle Anmærkninger ved Lepas virgata,

som et Tillæg til

Afhandlingen over Lepades,

som findes i Naturhistorie-Selskabets Skrivters

1ste Bind 1ste Heste pag. 158,

ved C. Spengler.

(Oplæst den 30 Novbr. 1792.)

Smin Afhandling over det mangeskallede Slægt Lepas, hvilken jeg oplæste i Naturhistorie-Selskabet den 3die May 1790, yttrede jeg den Tanke, at der ikke allene i blant Konkylierne men endog i det hele Dyr-Rige ikke findes noget Slægt, som formedelst sine utallige forskellige Skikkelser mere tiltrekker sig Naturforskerens Beundring end Lepades; thi i hvor mange Arter der end i ovenmelde Afhandling findes anførte, saa har man dog Grund til at formode, at der vil komme Eddester anden flere Arter dertil.

Allerede i afvigte Sommer har jeg lært at kende to nye og sieldne Arter, hvilke fortiene baade at beskrives og astegnes. Den første henherer til den første Klasses anden Afsdeling, nemlig coniformes, quadrivalves. Denne sieldne Lepas har jeg bekommet af en svensk Dame af Stand, som foruden alle de andre hyperlige Egenskaber, som udmarker det smukke Kien, tillige besidder usædvanlig megen Indsigt i Naturhistorien. Hun er f. Ex. saa bevandret i Linnei Konkylie-System, at hun selv har ordnet et af hende samlet Konkylie-Kabinet efter samme System.

Denne fortreffelige Dame er den verdige Hofsunter Pahkulls Gemahlinde, sed Ehrenswerd. Hun har fundet denne Lepas paa en Gorgonia, som var imellem endel andre Naturalier fra St. Bartholemi i Vestindien. Maaske mange Naturelffere, ja endog Naturkyndige ikke eengang havde bemerket en saa uanseligt Skabning paa denne grenige Seevert, i det mindste ville de neppe have estersegts i forbemeldte Afhandling, om denne Art ikke der var beskreven.

Denne mangefkallede Musling henherer altsaa til de endnu lidet bekendte firefkalde Lepades, af hvilke jeg hidtil kun med megen Moie har opdaget 5 Arter.

Nerværende Lepas er altsaa den 6te. Dens udvendige Figur er tegeldanned, altsaa bredest for neden.

Alle fire Skaller ere lige brede, og de tre ere paa deres Overslaade rundhvelvede. Den fjerde, som dan-

ner

ner Ryggen paa hele Muslingen, er mere end dobbelt højere end de andre, og har i Midten en skarp Kant, Tab. X. fig. 1. Litr. a. Denne Ryg-Skal er den langste, og paa dens øverste Rand har den en rendeligt Tud ligesom paa et Kar, Litr. b. Denne Figur er ved alle begerformige Lepades det samme, saasom de 2de bag og rund overhovede smaae Skaller paa det firestallede Laag, danner en deslige Ryg, som pleier at slutte indvendig i Ryggen af denne Skal. Alle 4 Skaller ere paa den udvendige Side, meget zirligen overtvers fint stribede, og heri afgiver denne fra alle andre begerformige Lepades, som allene ere stribede efter Langden. Nedentil ved Basis ere de brede, saa at de berore hinanden, men gaae opad i Form af en Pyramide spids til, og dette Mellemrum, som derved dannes, bliver ovenfra, hvor Skallerne staae fra hinanden, opfyldt af en Fals eller Liste, som ligger noget lavt, hvorved de 4 Skaller slutte til hinanden og faste sig. Nedentil sidde de paa en udvidet Bod, som paa et Postament, Litr. C, hvilket er efter Langden ziret med Striber eller Folder. Bunden er ujevn og hulrig.

Det er at formode, at denne Bod udgjør en Deel af Muslingen selv, omendskient den fører en anden Proportion med sig, da Hulningen strækker sig indtil Bunden. Den hele Musling tilligemed sin Bod besidder en skion naturlig Glands og er af en mørk kassebrun Farve. I Begyndelsen troede jeg, at denne brune Farve var en sian Epidermis, jeg lagde dersor

denne Musling 24 Timer i Vand, men intet af dette Overtræk lod sig opnese; end ikke forhyndet Sledevand har angrebet den. Øverst ved Randen, indvendig fra udad, er den overtrukken med en fort stærk Hud, Litt. d, som er stribet efter Længden.

Det er Skade, at det lille ovenfor omtalte fire-skalde Læg mangler, da det maaske ligesom den hele Musling kunde være af en besynderlig Bygning.

Denne sieldne Lepas bevares i Frue Pavifikus smukke Konkylie-Samling paa Vallorsåby ved Upsala, og skal med denne Dames Tilladelse kaldes

LEPAS Ehrensvardiana testa conica quadrivalvi superius transverse striata, ad basin aucta & longitudinaliter striata. Tab. X. fig. 1.

2. *LEPAS pectinata testa compressa quinquevalvi striata margine postice serrato.* Tab. X. fig. 2.

Denne lidet Lepas hører under Afdelingen Conchiformes, og under Afdelingen Quinquevalves. Hidtil har man kun kiendt 4 Arter af de muslingfornlige femskalde Lepades; men denne nye Art, som er den 5te, synes at besidde alle de evriges enkelte Skenheder samlet. De 2de store Hoved-Skaller ere ester deres Sterrelse meget runde og til alle Sider ligesom opblæste. Mod den underste Rand, hvor Dyret tilslutter den store Åbning med en Hinde, og ligeledes mod Ryggen, ere disse 2de store Skaller udtrukne med en noget fremstaende Rand, og denne er i sin hele Længde udskaaret med Tænder, ligesom en Saug, hvilket

Hvillet er meget usædvanligt, og findes ikke hos nogen anden Lepas. Den hvelvede Overflade paa østbemeldte 2de Hoved-Skaller, er bedekket med meget fine og ordentlig lobende Striber, som tage deres Begyndelse neden til ved Kanten af Ryggen, Fig. 2. Litr. a. De udbrede sig regelmæssig imod den yderste Rand.

Paa den forreste Side, hvor den 3de og 4de smaae Skal, som ligeledes ere zirligen stribede, stede sammen, grib de med deres Tænder i den udskærne Rand, paa samme Maade som Kam-Muslingerne (Pectines) pleie at slutte sammen.

Det er besynderligt og seer artigt ud, at Striberne paa de store Skaller ere ganzé glatte; de smaae derimod ere paa Ryggen forsynede med Skål eller smaae Hager. Middelpunkten, hvorfra disse udspringe, er paa den forreste Ende nær imod Spidsen, Litr. b.

Den 5te og sidste Skal er den smaleste, den er krumbojet og tiener til at forene de 4 andre, Litr. c. Den er ligesom hin hos Lepas anatifera, kun med den merkelige Forskiel, at den tynde Rand paa begge Sider, som er vendt imod de 4 Skaller og holder dem sammen, er med Tænder udskaaren. Dyrets Fange-Næt ligger, uagtet Skallens Lidenhed, indvendig i den skinneste Orden, imod den yderste Kant af den forreste Deel, og krummer sig imod Ryggen efter Skallens Figur. Denne Muslings Farve er violet, den findes i Selstab med flere af samme Art paa en sammenhængende væg ved et stort udspil.

villet

viklet kruset Fucus, som opfiskes i det middellandske
Hav ved Cadiz.

I min Afhandling over Slægtet Lepas, erindrede jeg ved den sidste Art, nemlig Lepas virgata No. 30, at jeg ikke havde den i min Samling, men at den var laant af Universitetets Museum, hvorför jeg heller ikke kunde angive dens Opholdssted.

Siden efter har Hr. Oberberghauptmand Brünniche, som har læst denne Afhandling, ved et venskabeligt Brev sat mig i Stand til at opgive dette: han har nemlig tilmeldet mig, at han har faaet denne Lepas tilsigemed andre siedne Seeprodukter til Foraring af en Mand, som var sendt til Sydsøen paa Cachelot-Fangst, og som opfisrede denne Sieldenhed i Seen paa 33 Graders sydlig Høide.

I samme Anledning har jeg ogsaa bekommet en Skrivelse fra min verdige Ven Hr. Secretair Modeer i Stockholm, som beretter mig, at han har fundet det Dyr, som jeg kalder Lepas virgata, paa Bunden af et Skib, ved Kishaling, og derefter har han i Kongel. Wetenskaps Academiens nya Handlingar Tom. X. f. 1789 pag. 52 beskrevet den under Navn: Om Slægten Trumpeti mask Triton, og Tab. 2 fig. 2 givet en Figur af samme. Saavidt som jeg kan see af denne Afhandling, saa er Lærlingen fulgt sin Lærer Linne, i den Mening, at de Dyr, som beboe Sneglehus og Muslinger, ogsaa findes uden for samme; hvorom
dog

dog endnu ingen Naturkndig er bleven overbevist.
Den lærde Hr. Forfatter synes i sin Afhandling med
denne nypdagede Lepas at ville bevise, at Linnéi Be-
skrivelse paa Triton, som han ansører i det 292
Slægt, er rigtig, saasom han har fundet det Dyr,
som ellers uden Undtagelse beboer Slægten Lepas, i et
hindet steenskallet lebt Legeme, som altsaa ikke kan hen-
føres til Slægten Lepas. Omendskønt Lepas aurita
Linnéi, og denne Lepas virgata, ikke har et steenskal-
let men hindet Hunus, saa er dog Dyret med dets Eg-
gestok vel besøstet og forvaret i en passende Vaaning,
og kan efter dets Trang med Bequemmelighed oppasse
sig Rov med sit af 24 fieder dannede Kleer sammensatte
Fange-Net, fra en Abning i den øverste Deel af
dens Hunus, ligesom fra en Fæstning. Dyrets mange
og fine Ledemode ere aldeles ikke saaledes beskaue, at
de uden en tilstrækkelig Bedækning kan vedligeholde de-
res Liv i den vilde See.

De samme twende hindige Arter af Lepas have
ogs dette tilfælles med de steenskallede, at de ikke kan
bestaae for sig selv allene, men maae besøste sig paa
fremmede Legemer i Selskab med andre af samme
Slægt, hvilket er et tydeligt Beviis paa, at de ikke
kan foretage sig nogen villaarlig Bevægelse i Vandet.

Hos Seba Tom. 3 Tab. 16 er asteget 2de ud-
bredte og ved Roden sammen vorne Lepades aurite, i
hvis Midte imellem begge udspringer denne sieldne Le-
pas virgata, hvilket beviser det Foregaaende.

Saa

110 XI. Om tvende nye Arter af Lepas.

Saa forskellige som disse tvende Slags Vaaninger ere, saa beboes de dog af et og det samme Dyr, og man lever heraf, at de som besægtede ere vante til at leve i Selskab hos hinanden.

Forklaring over Tab. X.

Fig. 1. Lepas Ehrensverdiana, noget forsterret.

A. i sin naturlige Størrelse.

Fig. 2. Lepas pectinata, noget forsterret.

B. i sin naturlige Størrelse.

XII.

Anatomiske Beskrivelse
over
Delphinus Phocæna,
af
Hr. Sv. Paulson.

Uddraget af dennes Dagbog paa Reisen i Island
for April 1792.

Den mig af Naturhistorie-Selskabet meddeleste Instruction tilholder mig blant andet, om muligt, at forsøtte anatomiske Beskrivelser over hvad der maatte forekomme af de saa kaldte Hvalfiske (mammalia cetacea). Min Længsel efter at kunne træffe Lejlighed til denne Plights Opsyldelse blev sat i ny Gang ved et Brev fra Domkirke-Præst Vidalin, en Mand jeg her paa ny gør mig Åre af at nævne, som en ivrig Videnskabernes Ven, og som i alt har villet og vil giøre sit, for at befordre Hensigten af min Reise. I meldte Brev tilbed han mig et af hans Fiskere fanget og hiembragt Marsvin til Dissection efter Behag, hvor paa jeg strax forsøiede mig den 26 April 1792 til Stedet, og fandt at det var Delphinus phocæna, eller på Islandsk Hnisa. Wel er denne Art forhen anatomisk beskrevet af Bisshop Gunnerus i Tronhiems Selsk.

Selst. Skr. 2den Deel, med en Figur over Dyrets udvendige Dannelse, samt flere andre, der citeres i samme Afhandling, hvilke Beskrivelser jeg dog ei har til Eftersyn; men for det første er det Anatomiske i Bisckoppens Afhandling forfattet ved en anden, og meget fort, og for det andet var dette en Hun, Bisckoppens derimod har været en Han.

Angaaende denne Arts Huusholding veed man ei andet, end hvad der allerede er beslændt, den holder sig sielden uden enkelt, oppe i Bugten tæt ved Stranden, saa det er ei rart at den fanges i de Garn, man udsætter for Rognkessen; og i hvorvel bemeldte Garn ere udslidte Torskegarn, holde de dog dette Dyr, indtil det, hindret fra at trække sit Veir oven for Vandet, quæles, hvilket ei skal være lange; tidlig i denne Maaned pleier den at besiege Kysten, og holder sig ved samme indtil ud paa Sommeren; Dyret havde allerede ligget 3 Dage med Indvoldene, og lugtede hæslig; da mig tillige fattedes Bequemmeligheder paa Stedet, vil Leseren med Skaansel oversee, om jeg af Uagtsomhed ikke skulde have været neiagtig nok. Jeg har mest beslittet mig paa Beskrivelsen af Kiendelene, og andet, der ikke fuldstændig nok berores af den fortiente Gunnerus, samt asteget Situs generalis eller Prospekten af Indvoldene. Jeg ønskede gjerne at have faaet Beenraden præpareret, men da Kroppen allerede var bestemt til at kaage Tran af, maatte jeg lade mig nøje med Hovedskallen, der dog ei var ubeskadiget. For
hedre

bedre at kunne udtrykke mig, forfattede jeg Beskrivelsen paa Datin, hvorfølgs Oversættelsen indtrykkes, som følger:

Med blotte Dine betragtes

Legemet, som er trindt, speilglat, ovenpaa sorte-
gront, paa Siderne af Pagraat, med langsløbende sorte
Striber, neden under hvidt.

Hovedet: Snuden noget afstumpet. Munden
lige, 4 Tom. lang, med Kiever paa Siderne besatte
med Tænder; disse ere smaae, oveniil fladtrykte og
rundagtige, eensformige, og naar man tæller de 10
foran i hver Kieve, som bedækkes med Tandkiedet, har
hver Kieve 56 Tænder (da Gunnerus tæller 46, men
Hr. Sognepræst Fabricius Faun. Grönl. p. 47 derimod
50, maae Tændernes Antal være foranderligt, formo-
dentslig have de kun tællt de op af Tandkiedet vokne
Tænder); den nedre Kieve er noget længere og små-
lere, sort paa begge Sider; men desuden gaaer der paa
hver Side, lige til Bryssfinnen, en fort Stribe, der
bag til ved Hinnen er tokloret; neden under er denne
Kieve hvid; (Gunnerus angiver en sorteblaa Flek neden
under Kieven, som denne ikke havde). Læberne
hossten umærkelige. Tungen nær afslang-firkantet,
flad, glat, betegnet bagtil langs Midten med en Furc,
allevegne voxen eller fastet til den undre Gumme,
naar man undtager det forreste af Kanten, som er lige-
som syndset; dens Farve er hvidagtig, Langden $2\frac{1}{2}$
Tomme, Bredden $1\frac{1}{2}$ Tomme. Gummen lige. Dis-
2det Bind, 2det Heste. H nene

nene i lige Linie 2 Tommer bagen for Mundkrogene; de ere meget smaa, med stor Pupille, omgivne med en smal hvid Ring, som bedækkes af Huden. Ørene 2 Tommer bagen for Øjnene, som et lidet rundt Hul. Næseborene for- og ovenpaa den ovre Kæve under Form af smaa bitte Prisker, neppe bemærkelige. Blæseshul-let astlangt, maanedannet, 1½ Tomme langt, lige oven- for og midt imellem Øjnene, foran ved Hoved-Isen, udvendig tæt sammensluttende, indentil afdeelt med et langslebende Skillerum i en dobbelt Vibe, beklædt med en blaaagtig, meget sei og rynket Hud.

Bullen (Truncus) astlang, legelsformig, endes i en smal, sidetryklet, dog næsten sirkantet Bagdeel; Øryggen fortil fladtrykt, finnet, bagtil dannet ligesom en Kam og sidetryklet; Siderne bagtil langs efter Midten opheiede; Underslivet foran bredt, bagtil halv fiedannet; Navlen i Form af en langagtig blaa Plet i den saa kaldte hvide Linie (som her er af en mere klor Farve); Fødselsristen (Rima vulvæ) 5 Tommer lang, rynket i begge Enden, astegraae farvet, med en ud- staende, astlang, bruskagtig Kilde (Clitoris); Urin- hullet (Oris urethræ) tæt inden under Spidsen af Kile- deren, meget snoevart, med en sterk Lufte-Muskel (Sphincter), dannet som en liden Knorte. Paa hver Side af Kienristen, 1 Tomme fra samme, findes en ligedanner Ture 1 Tomme lang, hvori skules en eneste fladtryklet, lille bitte Patte; Gatboret (Anus) strax bag for Kienristen, rundagtigt med en Lufte-Muskel.

Hinnerne kiodagtige, beklædte med den almindelige Hud; Brystfinnerne 12 Tommer bag fra Snuden, og 7 Tommer fra hverandre, næsten sværd dannede, noget tilspidsede, af sorteblaa Farve, deres bagere og tyndere Hænder indskærne tet op til Kroppen, eller ligesom spaltede. Rygfinnen een eneste, trekantet, og bag til indskaaren som en Maatte; Spolfinnen toffiget, Fligerne næsten trekantede, tilspidsede, deres forreste og ydere Rand er runddannet, den bagere og indre S-formet.

Længden over Ryggen er = = $54\frac{1}{2}$ Tomme.

—	Underlivet	=	=	53	—
—	fra Snuden til Pustehullet	=	=	$6\frac{1}{2}$	—
—	Pustehullet til Rygfinnen	=	=	$18\frac{1}{2}$	—
—	Rygfinnen til Spolklesten	=	=	$20\frac{1}{2}$	—
—	Snuden til Navlen	=	=	$23\frac{1}{2}$	—
—	Navlen til Kionristen	=	=	8	—
—	Kionristen til Gatboret	=	=	1	—
—	Gatboret til Spolklesten	=	=	$15\frac{1}{2}$	—

Tylkelsen omkring ved Blæschullet = 20 —

—	foran Brystfinnerne	=	=	29	—
—	Rygfinnen	=	=	$33\frac{1}{2}$	—
—	bag for samme	=	=	25	—
—	foran Spolen	=	=	7	—

Rygfinnens Brede ved Noden = 9 —

—	Længde midt fra Noden til Spidsen	=	=	7	—
---	-----------------------------------	---	---	---	---

116 XII. Om Delphinus Phocæna.

Brystfinnens Bredde oven til	=	=	3	Tommer
— Længde	=	=	6½	—
Spolfinns Bredde bagen for	=	=	12	—
— Længde paa hver Side af Klesten	=	=	5	—

Med Kniven opdagtes

Huden 2 Linier tyk, slimagtig, hvid af Farve, beklædt med den tyndeste og meget svag Overhud (Epidermis).

Spækket meget olieartet, paa Underlivet henved 2 Tommer tykt, men tykkere paa Ryggen, Siderne og Hovedet.

Kisted muskelrigt, fortrodt af Farve, tert, liggende paa Venene, og i Smag lignende Seefugle-Kød, det er lidet imod Spaklet.

Kavitetten, Hulheden, af Bullen deelt ved et meget seneagtigt Mellemgulv, som løber ned bag Nyrerne i Brysts og Underlivets Hulheder; denne Hulheds Diameter tert ved Mellemgulvet var for fra bag til Rygeraden 6 Tommer, og imellem Siderne 8 Tommer; men Længden fra Halsledet til Gatboret 24 Tommer. Tarmhinden (peritoneum), som her paa sædvanlig Maade beklæder Kavitetten og de indeholdte Dele, var meget tynd og gennemsigtig.

Kjøndelene, de indvendige: Moderskeden meget viid og rynket ivers og langs, 4 Tommer lang, og fleksket langs efter, 5 Tommer bred, omgiver en tredie

Deel

Deel af Moderen, dens Aabninger ere meget snevrere; Hymen var ei at see; Moderen selv var lidet over 2 Tommer lang, $1\frac{1}{2}$ Tomme bred, sladagtig kugledanned, muskelrig, indentil udmark er sig en i ringgaaende Folde, foruden den der dannes ved Moderskeden og utallige smaa; den indeholdt intet undtagen seit Slim, der ventelig er udsvedet efter Deden. Mordertrumperne, 2 i Taliet, ende sig med en eneste Aabning, der omgives af stærke Folder, i den forreste og øverste Deel af Mordergrund, efter at de ere sammenfoiede i et eneste Rør, neppe 12 Tommer lange; deres Endre, der hænge ind i Bughulheden, ere bugtede og endes i posedannede Fryndser, ovenpaa hvilke hvile Eggstoklene i Tomme lange, $\frac{1}{2}$ Tomme brede, næsten trinde, langagtig egedannede, og paa den Side, som vender imod Trompeten, betegnede med en lidet langslebende Fure.

Hiertet med Hierteposen, vægtig $\frac{2}{3}$ Pd., ligger midt imellem de nedere Extremiter af Lungerne, lige under det smale Brystbeen, hvilende paa Mellemgulvet, næsten firesidet, $4\frac{1}{2}$ Tomme langt paa hver Kants dets basis vender opad og til venstre, men Spidsen nedad og til heire Side. Auriklerne ere store og uden synnerlig Fedte, det venstre Hiertekammer er tillige det forreste, mindre, og meget muskelrigt, deraf gaaer den store Puls hen til heire Side, og skyder sin sædvanlige Rue igien hen til den venstre, for at gaae ned i Underlivet. Det heire Kammer er tillige det bagere,

118 XII. Om Delphinus Phocæna.

og hindagtigt, slapt, her uden Blod, større, og modtager den store Hulaare, der med en meget vid Kanal udgynder sig for største Delen i Leverens Substance.

Alande-Redskaberne: Lustrørets-Hoved (Larynx) temmelig stort, gaaer oven til ud i en lang Vibe, der hvies tilbage, og giennemborer Madstrubens forreste Deel, lige for det Sted, hvor Blæshulletts Vibe giennemborer sammes bagere Deel; epiglottis er ingen. Lustrøret bestaaer af Brusfringe, som alle ere hele eller fuldkomne Ringe, og endes i 4 Lungepiber (Bronchias) hvorfaf 2 gaae til hver Lunge. Lungerne 2 hver i sin Pose, frie, lige store, udeelte, næsten trekantede, mørkerede af Farve, og veie tillige med Lustrøret og Mellemgulvet $3\frac{1}{4}$ Pd.; Længden af Lungens ydere Rand er 10 Tommer, af den indere 6 Tommer, af den underste 7 Tommer. Begge Lungernes transverselle Diameter over de øvere Extremiter $3\frac{1}{2}$ Tomme, over Midten $6\frac{1}{2}$ Tomme.

Madkanalen: Tungen, forhen beskreven, ender sig i Madstruben; denne er viid, bestaaer af stærke Hindrer, er rynket langs efter, dog med saa Rynker, inden til af hvidagtig Farve, giennemborer Mellemgulvet, og ender sig i den første Mave. Maven tredobelt, ligge tvers lige under Leveren. Den første Mave er dannet noget nær som et Ørehorn, ligge langs under det venstre Hypochondrio, med sin Basis opad, hvilken imodtager Madrøret; dens Spidse, som er ganske fri, vender nedad, og boier tillige lidt indad, dens Længde

Længde er 7 Tommer, og Breden $2\frac{1}{2}$. Den anden
 Ventrikkel er aflang, næsten nyredannet, hviler tværs
 foran og oven over Basis af den første Mave; dens
 venstre Endeaabner sig bag til, omtrent midt paa Convexiteten af den første; dens Længde er $6\frac{1}{2}$ Tomme,
 Breden $2\frac{1}{2}$ Tomme. Den tredie Mave, næsten sæk-
 dannet, ligger under det heire Hypochondrio noget
 paa Skraa; dens venstre Extremitet ender sig bagtil i
 den anden Maves heire Extremitet; dens heire Ende,
 som tillige er nedere og større, gaaer over i Tarmene;
 denne Maves Længde er 6 Tommer, Breden tværs
 over den heire Extremitet fra Side til Side 3 Tommer,
 fra oven til neden $3\frac{1}{2}$ Tomme. Tyngden af alle 3
 Maver tilsammen, tilligemed det indeholdte og det
 meget kiertelrige Tarmefæste, var i Pund. Substan-
 cen af den første Mave er meget senerig; dens ydere
 Hinde er betegnet med utallige langslebende Striber;
 den indere Hinde er prydet med store Folder, der løbe
 i adskillige Directioner, de fleste lige langs ester, mange
 i Krumveie, alle ere de ligesom tverskaarne og af de-
 ligste Udspringende, formedelst deres ganske kridthvide Farve.
 Det der indeholdte Fluidum var lidet af Mengde,
 grovt og af en brun Farve. Substancen af den anden
 Mave var kiedagtig, tyk, og ligesom sammensat af
 utallige smaa Kugler; den ydere Hinde glat, den in-
 dere foldet efter Lænden, Foldene krumboede, store og
 af en smuk violet Farve; dens venstre Alabning er om-
 giort med stærke Valveler, af samme hei hvid Farve,

som den første Mave; det indeholdte fluidum hvidagtigt, bedre udarbeidet, seit og stigagtigt. Substancen af den tredie Mave hindagtig, slap, Kavitetet langt rummeligere end i de andre, den ydere saavelsom indere Hinde glatte. Det indeholdte fluidum guulagtigt af Farve, geleagtigt. Tarmkanalen, flyngen paa sedvanlig Maade, efterat Tarmsæstet er bortfaaret, henved 680 Tommer lang, er ligesom inddelte af Naturen i 3 Dele. Den første Deel er 248 Tommer lang, og Diameteren omrent $\frac{3}{4}$ Tomme, les af Substance. Den anden og mellemste Deel er 328 Tommer lang, Diameterne henved $\frac{1}{2}$ Tomme; Substancen seneagtigt. Den tredie og underste Deel er 104 Tommer lang, Diameterne $\frac{2}{3}$ Tomme; Substancen hindagtig og les.

Mættet og Tarmsæstet ere uden Fedme, meget glanduleuse, hvilke Glanduler maa skee i Tronhiems Selskabs Skrifter l. c. ere blevne antagne for Similiter. Nærefastposen (cisterna lumbaris) med sin opgaaende Kanal (ductus thoracicus) var her ei at finde, stient samme naturligvis maae være til.

Leveren, stort Indvolde, opfylder hele regionem epigastricam og begge hypocondria, bedækker Maverne foran og oven til paa tvers, ligesom i Mennesket, ved et stort Hængebaand fastet til Mellemgulvet, og deelt i 2 Flige, hvoraf den hoire er $\frac{2}{3}$ større og tykkere. Den af Gunnerus anmeldte mindste Flige har blot ved Ligamenter Communication med selve Leveren; den ligge bagen for og under den anden Mave; dens øvre Glade.

Flade er dænnet som en oprundet Mand, den undere er flad, 3 Tommer lang: men denne tiener for Pancreas?

Galden var af Udseende som mange smaae bitte Blærer paa den undere Flade af Leverens mindre Fliges disse forsvinde inden kort Tid i Kadaveret, hvilket uden Tvivl er Alarsagen til at l. cit. intet meldes om Galdeblære. Leveren veiede i Pind.

Milten formedest et Ligament, samt mange og betydelige Blodkar, fastet til Bugten af den første Mave, kugelrund og neppe større end en Balned, haard at føle paa.

Nyrene wende foran Mellemgulvet, omgivne med tynd gennemsigtig Hinde, 6 Tommer lange, $2\frac{1}{2}$ brede, og $\frac{3}{4}$ Pd. tunge, store, ast lange, fladtrykte, bestaaende af mange smaae Legemer (Conglomerati) ovenstien næsten sammenvorne; paa deres øvere Extremitter saaes Binnyrene, trekantede, smaae. Urinpiberne gaae til Urinblæren, som er temmelig stor, astlang og øgdannet.

Nervesystemets saavel som de andre Legemets Deles noiere Anatomiie var mig denne gang aldeles negter.

XIII.

Bidere Udtog

af

Hr. Paulsons Dagbog

paa hans Reise i Island fra 7 Sept. 1791
til Udgangen af April 1792.

Den 18 Sept. 1791 om Aftenen reiste jeg fra Nes til Vidoe. Her sik jeg en fortørret Pleuronectes, merkværdig derved, at den paa begge Sider var sort, undtagen selve Hovedet, som paa den ene Side var hvidt, og det halve af Linea lateralis var ligeledes hvid. Den 21 da jeg om Aftenen henved Kl. 8 i tyk Taage og Slid med stiv Blæst reiste med en Baad fra Neikevig til Vidoe, saaes meget af det saa kaldte Mauresildi eller Marildi (*ignis formicarum s. marinus*) i Søen, saavel eventil i Belgerne, hvor de brækkes, som paa og omkring Alarene; den var af en ugemeen smuk hvid Farve, og hver Draabe Regn, der faldt paa Vandet, dannede, ved sin Falden paa samme, en Blære af samme Lyshed, og saaes disse tydelig at flyde paa Vandet inden de forsvandt; endog i Fjoren tet ved Søen saae man disse lysende Kugler trille ned efter til Søen. Snarere maaatte dette antages for et phosphoriskt Meteoron, end som foraarsaget ved Insekter; maast ikke Refractionen af det svage Daglysh har og giort noget til dette ellers behagelige Syn. Lusten var

for

for Nesten følelig electrisse denne Aften. Man antager dette som et Forbud for sugtigt Veir og Taage, som og indtraf i nogen Tid herefter. Den 1 October reiste jeg fra Videe, (over hvilken Æs Strandkant mineralogist Beskrivelse giemmes, til den siden fuldstændig kan meddeles) til Næs, og den 3die deraf til Bessersted, Amtmandens Boepæl; og efter kort Ophold der reiste jeg til Prestegaarden Garde. Her og paa Bessersted, samt paa Næs hos Apotheker Jonsen, og i Relevig hos Tugthuus Deconom Scheel, saaes de beste Kiekkenhaver paa denne Landets Kant. Provsten paa Garde, Hr. Magnussen, har endog faaet de fleste sine Sognebender til at opfore en Have, hvorved de naturligvis finde deres Regning.

Til dette Lands antike Klededragt (hvoraf meget endnu beholdes) herer en saa kaldet Skylda-Hupa (dansk Skjold-Hue) som Provstens Kiereste her viste mig; da denne ei findes ansort af de forhen Reisende blant Islands nationale Dragt, vil jeg kortelig beskrive den her: Den er flad som en Skive og sirkelrund, 10 Tommer i Diameter, dobbel, og med et rundt Hul eller Pulle neden under, ovenpaa er den bekledt med sort Fleiel, med et forghylt Sølv-Skjold eller Knap i Midten af henved 5 Tommers Diameter, uidentil rundt om er den kantet med en $\frac{3}{4}$ Tomme bred Guld-Galon; inden i er Huen foeret med sort Ems, Underdelen af Huen har, som sagt, et rundt Hul eller Pulle i Midten henved 4 Tommer i Diameter, hvis Kant

Kant ligeledes er belagt med en Guld-Galon, rundt om dette Hul er Huen nedentil beklædt med fort Fleiel, og tæt besat med forgylde Solv-Skiolde, næsten lige saa brede som Dobbelturen af Huen. Skoldene vare her 7 i Tallet, hvoraf de 6 vare lige store, og med 6 Lev hver, den 7de var storst henved $4\frac{1}{2}$ Tomme i Tværnitt og med 18 hængende Solv-Lev; alle disse Skolde ere af Filigrans- eller andet Solvtrækker-Arbeide, hvoraf ellers ikke er rart at finde de smukkeste Præsler i Landet forarbeidede. Inden i selve Huen, for at holde den stiv nok, bruges Hatte-Hildt eller Pap; naar Huen skal bruges, syldes Dobbelturen af samme indentil op med noget Papir, saa puttes det øverste af Skauta-Falden (saa kaldes et islandsk Fruentimumers Hovedpynt, see L. Olavssens Reise,) ind igennem Pullen paa Huen, saaledes at det største Skold vender lige foran; i dette tilfælde maae Skauta-Falden være lavere og tykkere end sædvanlig, for at kunne leste Huens Thngde. Denne Hue skal kun være bringt som Brudestads, men sees nu snart ingensteds. At de islandiske Fruentimumere have i de forrige Tider brugt Hatte, er en bekliendt Sag, her sagt jeg een; dens Puller var meget hei, smal og næsten konisk, udentil beklædt med fort Fleiel, og nederst ombunden med et Silkebaand, samt bagtil besat med et stort Solv-Skiold; Hattens Udslage vare meget store og brede, tæt ved Pullen belagt rundt om samme med 3 Fleiels-Baand, det ene uden for det andet, og ligedanne yderst

paa

paa Kanten af Udstagene, der tillige ere kantede med samme; nedenunder ere Udstagene beklædte med sort Kleiel, udentil rundt omkring belagt med brede sorte Silke-Kniplinger, og inderst omkring Nullen med en bred Guld-Galon. Under Hatten blev Hovedet som øflest omhvobt med et saa fuldt Traf (hvide linnedede Tørkleder, hvorfaf Skauta-Falden dannes) med ned paa Panden og Lindingerne hengende Kniplinger. Bemidlede Koner riede 3 slige Hatte, en til Reiser, anden til Stads, og tredie til hver Dags Brug. Den Lid fil man disse Hatte i Handelen. Ved denne Leilighed tanker jeg paa Foresællingen af den National-Dands paa det Kjøbenhavniske Theater, hvor den ægte islandiske Dragt vilde udmarké sig fra alle.

Den 7de reiste jeg igien til Bessested, og forblev der til den 15de, var adskillige gange, naar Beiret tilod der, ude at samle Fiske og andet; blandt andet traf jeg engang ved Stranden opkastet en Ostrea edulis. Min Glæde over at finde denne i Island ukendte Skjellfisk her forsvandt ved at høre, at den her forhen værende Stiftamtmand, Kammerherre von Lewehow, havde plantet denne Skjell et Steds der i Fiorden, men Stedet vidste man ei, ikke heller om Fisken havde forplantet sig, eller var udded.

Den 15de reiste jeg fra Bessested over til Seltiarnernes, den 18de til Videe. I denne Lid saae man en Mængde Snætitlinger (Emberiza nivalis) hiemme omkring Gaardene, stient der kun i Fielden seer

sees Sne. Dette tage Benderne ei uden Rigtighed som et forbud paa haardt Beir. Det samme gielder, naer Sæfugle sidde langt fra Søen oppe paa Tunere.

Den 20de om Aftenen reiste jeg til Garde; Dagen efter den 21de faldt første gang Sne i Bygdelavet oven paa frossen Jord efter 3 til 4 Netters Frost. Denne Dag begyndte man her Vinteren, og da samme altid begynder her i Landet paa Fredag, men ei samme Maaneds Dag, har man blandt andre Tidsregler denne:

Vetrarkomu Takmörk tel:

tveim' Dögum fyrir Michael;

Frá Poi mattu finna vel

fjorda Sunnudag med Jel.

Meningen er: man skal telle 2 Dage for Mikkelsgdag, og den 4de Søndag deraf er den første i Vinteren.

Den 22de blev man vaer, at Swanen (Anas Cygnus) første gang lod sig here i den her kort fraligende Waag, Bamhusetorn. Om deres i Danmark ei troede Sang meer ved en anden Leilighed. De opholde sig ellers hele Sommeren oppe i Landet, hvor de legge sine Æg paa Holme i de store Ændsør, opfode sine Unger, vise sine Fær, og ved denne Tid trække folkevis til Sydlandet, hvor de for det meste holde sig Vinteren over i smaa Sævaage, saalenge disse ikke tilfryse.

Den 23de reiste jeg tilbage til Bessestæd, hvor jeg igjen opholdt mig til den 29de, da jeg i meget ondt

Beir

Weir reiste til Garde, for i Folge med Provsten at besøe en op til Field's nylig funden Hellir (Klippehule). Denne og følgende Dag træde al Sne op af Fieldene.

Den 1ste Nov. besaae vi den for omtalte Heller, der fandtes at være en ved Jordbrand oprunden Hule paa samme Maade, som den i Ol. og Paussens Reise omtalte Surtshule; men dennes Smukhed fortinerer en aparte Beskrivelse, der formedes i Dagens Korthed denne gang ei kunde foretages, giemmes altsaa til senere Leilighed. Vi fandt her et Par andre, hvoriblandt en, der var over 40 Favne lang, uden at man vidste, hvor meget var tilbage, da vi ingen Fakler eller Lys havde.

Den 2die reiste jeg igien til Bessested, og nodder den Fornsielse at giere mig bekjent med en fortient og i mangfoldige Ting indsigtsfuld Mand, og en med af de bedre Økonomer, Laugmand Magnus Olavsen, Broder til den savnede Eggert Olavsen, der har bereist Island. Blandt andet talede vi denne gang om Fisernes Trækken, og i Særdelshed om Alrsagen til Torskens Aftagelse paa et Sted, hvor der for har været godt Fiskerie, som for Ex. heri Harnesfjorden og flere Steder. Hans Mening er: Torskken fanges, medens den endnu ikke har gydet Rogn; herved formindskes Yngelen; ikke andre Hunner besøge Stedet Alret efter end de, der have faaet sine Æg udslækkede det forrige Åar, hvormed maaske selge faa andre, der ei have været der før. Saaledes aftager Mengden lidt efter lidt.

lidt. Laugmanden anserde herpaa 2 Beviser: Det
første Hvalfiskeriet i Dresfiorden paa Vesterlandet,
hvor i denne dybe Fiord var i forдум Lid en rigelig
Hvalfangst, saalænge man kun drebde Han-Hvalene
og de smaa Hvalkalve; men ikke saasnart begyndte man
at harpunere Hunnerne (isl. Reidurnar) forend Fiske-
riet opherde, og nu seer man ei mere end en eneste Reid
sege derhen; denne kommer hvert Aar, og menes nu
at være meget gammel; rimeligvis er den nu alt har-
puneret. Det andet Bevis tog Laugmanden af Utsee-
len. Denne Sælhunde-Art holder sig mest paa og
omkring Udstier, hvoraaf dens Navn. Den er større
end de andre, søger Udlægnings-Steder indti og i Slut-
ningen af October paa adskillige visse Steder i Landet;
den legger sine Unger (hvilket paa Islandst kaldes at
kæpa) paa det Terre. Disse Unger ere saa laadne,
omtrent som adskillige Fugle-Unger, at de ei kunne
dække i Vandet forend hemeldte Laadenhed er dem af-
salden. Moderen beseger dem paa visse Tider for at
give dem Patte; om sider bliver hun borte, for dermed
at node de udsultne Unger til at sege Soen. Inden
den Lid indfinder man sig og dræber alle Ungerne, og
denne Fangst kaldes Uppidrap. Paa nogle Øer i
Grede-Fiorden var før et højtlig Uppidrap, indtil man
tillige begyndte at fange Hunnerne, da den højtlig
Fangst holdt op med eet. Hannerne af denne Sæl-Art
kaldes Brimlar, og ere meget for at flamres indbyrdes.

Efter Baugmandens Sigende ere de beste Uppidrap i Bredefjorden paa de saa kaldte Hvalsoer, paa Breidamerkur-Sand, og i Vigur paa Østerlandet.

Den saa kaldte Vognier (Mohrs Nat. Hist. p. 63) herde jeg af bemeldte Baugmand, at meest drev op i sterste Brandinger paa Vardasrend paa Vesterlandet, hvor den holdes forgiftig, ades heller ikke af Novsuglene.

Den 16de saae man først synse paa vinduerne. Den 18de reiste jeg fra Bessestad over til Næs, den 21de igien til Lambestad, hvor Domkirkepræsten til Neikevig, der tillige er Sognepræst til Næs, Langanes og Videe Kapel, har sin Wolsgaard. Herefter alt til den 17 Decbr. opholdt jeg mig nu paa Næs, nu paa Lambestad, nu paa Videe, uden at kunne udrette noget til min Reises Dicmed, formedelst haardt Veir og Sne.

Blandt andet forekom mig i denne Tid et Barn med rigtige Mæslinger, uden dog at flere paa Stedet bleve inficerede; i Forveien herde man fra Vesterlandet, at den der i Sommer grasserende, af mig formodede Mæslinge-Sygdom er begyndt at ytre sig igien især i den omliggende Egn af Snæfells-Jokulen, og i Midfjorden i Holm Stift, ligeledes udi Myre-Syssel i Naboelangel af den Gaard, hvor jeg indfandt mig i næstafvigte Sommer, og nu herde man udtrykkelig nævne Loppestikaret Udsæt; artigt er Det Dog, at bemeldte Sygdom gaaer her mere sporadisk end epidemisk, ædet vind, ædet Zeste. I Hens

Henimod Juul herde man atter intet til ofsnævnte Sygdom.

Den 2den Decbr. var jeg paa Lambestad i Sel-skab med den ovenbemeldte Langmand Hr. Olavsen, og snakkede om adskillige Materier; blandt andet nævnde han en islandsk Bondemand, der havde lært ham at giøre det formedelst Svovel og andet i blandet mineraliskt stiore Jern (Isl. Kaldór) smedigt og elastiskt; Manden gjorde Proven med Hesteskoe-Sm, disse tog han, efterat de varre smedede, glædede dem i Ilden og lod dem af sig selv afsløses liggende i samme. Videre talde vi om Surtarbranden paa Vesterlandet, hvoraf han paastod at have selv seet Spiseborde hos Folk paa West-fjordene, store nok til 12 Personer. I Merheden af Briámslaek, en Præstegaard paa Bardestranden, fortalte han, selv at have fundet nedkastet fra Fieldet en Planke af Surtarbrand, denne var som sædvanlig fladttrykket, og man saa tydelig dette var Roden af et Træ med alle sine Grene, og det underste af Stammen, som efter Dielast var fuldkommen 2 danske Alen bredt, men saa tungt og stort, at det ei tillod at transporteres, hvilket dog havde været at ønske. Paa bemeldte Sted skal og findes midt i haardeste Graabergs Klippen paa begge Sider af en Fieldsprække, hvori løber Vand (Isl. Gil) et kompakt Lag Surtarbrand. Alle vegne under Surtarbrands-Laget ligger et Lag Leer, der bestaaer af lutter affaldne Blade, men er saa stort, at det ved ringeste Berørelse smulres til Stov. Lang-

mandens Mening er, at Skovens egen Fedme er under Revolutionen blevet forandret til det Bitumen, hvorfaf Surtarbranden sees at være gennemtrukken. Her kan jeg ei forbigaae en værdig Mandes Hypothese: at nemlig Surtarbranden er en Skov fra den forrige Verden. End ydermere talte Laugmanden om Tuers Oprindelse, hvorpaa Island er saa rigt, og som aarlig synes at tiltage, samt paa fleste Steder ligge i en vis ordentlig Stilling; han paastaaer, at Tuerne fremkomme ved at Engen ei afflaaes eller Græsset ei afbides, og det paa følgende Maade: Naar Hest-Regnen har sammenvalket Græsset ligesom i smaa Dynger, samler Blæsten heri Sand og Stev, Vandet staer imellem disse Dynger, fryser der til glat Is, hvor Sand og al Stev driver frit over, men hænger fast i Græsdynge; disse blive da efterhaanden fastere, og saaledes opkomme i omtrent en Tid af 50 Aar de stemmeste Tuer. Dette beviste Laugmanden med adskillige Exempler, og at naar man oprev de nogle Aars gamle, ei endnu rodfæstede Tuer, saae man endnu det uforraadnede Græsklippe i Bunden af Tuen.

Den gde berettede Hr. Landsfoged Magnussen om en Håkall (Squalus Carcharias L.) efter at hele Underlivet med Indboldene var haan afflaaret, samt hele Hudten (Isl. Skrápr) afflaaret, beiede den sig i en Sirkel og beed i sin egen Rumpe. Dette er næsten utrolig Seilivenhed, men Hr. Landsfogden var selv Dievidne hertil. Paa denne Tidens Glubskhed

siener foruden andet til Beviis: Man trak engang op en Haukallekrog med 2 Haukalle paa, hvorfra den anden havde revet Hul paa Bugen af den første, og med samme nedsligt Krogen, der hang fast i den førstes Mave.

Den 18de rejste jeg til Vidse, hvor mit Opholdsssted omsider bliver Vinteren over.

1792 den 15 Jan. begyndte jeg meteorologiske Observationer paa Vidse, liggende 1 Mil i N. Ø. fra Næs, hvortil brugdes 2 Thermometre efter Reaumur, det ene sat i Skyggen mod Vesten, og det andet lige mod S., for blot at iagttage Solens Middagsvarme. Barometer efter Danst Maal, staende i en stor luftig Stue, hvor ingen Varme kommer. Instrumenterne staae omrent 25 Alen heit fra Søens Overflade.

To Naturbegivenheder falde ellers at berøre denne Maaned: Den usædvanlige Søe-Jis og de mangfoldige Nordlys. Vel er det almindeligt, at Seen fryser til, men aldrig vil man her vide eller erindre saa sterk Søe-Jis i en Kulde, der kun een Dag steeg til 14° Reaumurs, og var sædvanlig kun 10° og for det meste temmelig stiv Blæst, sandelig, det er uhoset her at giøre hele Miles Keiser til Hest og Gods over Seen; man kan paa Grund heraf ledes til at give Hr. Dr. Strom Ret (Kiebenh. Vidensk. S. Skr. 11 Deel) at der er meget øste anden Temperatur i Atmosphæren, end nedre ved Jorden og i Vandet, men paa hvad

Grund

Grund Vandet kan fryse i 2° Varme, staer derhent, vid. infra for Febr. 10° Kulde er almindeligt i Island, og denne var dog ei bestandig, meer end som den halve Maaned, Jorden var endog heel bedekket med Sne (til Lykke for tilkommende Græsvært), dog fros næsten alle finaa Kisder til, saa at de Kreature, der gaae ude, saaes bestandig at slike Sne.

At Island og andre paa samme Bredde liggende Lande er Nordlysenes Hjem, er bekjendt, men aldrig kan jeg erindre dem i slig Overslad, som i denne Vinter, mest i Form af Buer, sielden straalest, og som oftest klarest og begyndende i S. Buernes Direktion, saavel som dets Af- og Tiltagelse, foranderligere, end nogen Regel derom kan gives; hverken Susen, Mag-netnaals Forvirring eller Snefald er fornuftigt derved, og sielden skal det indtræffe, at de her gaae over i Skue eller jævnlyk Lust, oftest ere de Nordlys klarest, som brække igennem de mørkeste Skyer i Teeveir; og aldrig ere de saa sterke eller mange ved fuld Maane, som i nye. For at forsøge om nogle visse Slutninger vare her at uddrage om Nordlys-Materie og Indsydelse paa Veiret o. s. v. udfordres længere og noiere Jagtagelser, end min Lid og Omstændigheder tilstede, ellers forsikrer Folk her, at Nordlyse nu ere flere og sterkere end forhen; andre lysende Meteora derimod, som Drager, Augler &c., langt rarere, hvilket synes rigtigt.

Barometret høiest Vidoe $28'$, $3\frac{1}{2}''$ — Næs $28'$, $9\frac{1}{2}''$.

lavest — = $27'$, $7''$ — = $27'$, $9\frac{1}{2}''$.

Forskiel — = $0'$, $8\frac{1}{2}''$ — = $1'$, $0''$.

Thermometret høiest Vidoe $2\frac{1}{2}^{\circ} A$ — Næs $3^{\circ} A$

lavest — = $14\frac{1}{2}^{\circ} V$ — = $14^{\circ} V$

Forskiel — = 17° — = 17°

Mordlys 13 Mættet.

Sydvind	0 gange	Nord vind	8 gange
Ost vind	6 —	Vest vind	0 —
Sydstv.	9 —	Nordvestv.	2 —
Sydvestv.	7 —	Nordostv.	29 —
stille	25 —	sagte Bind	9 —
stiv Blæst	20 —	Storm	9 —
tyk Lust	41 —	Klart	21 —
Regn	7 —	Snee	10 —
vert	43 —		

Middagsvarme sterft i $\odot 12^{\circ}$.

I Februari-Maaned indfaldt et usædvanligt langt
Teeveair, som varede fra den 6te om Aftenen til 28de
næst efter, nu teede ei allene Sneen bort af Landjor-
den, men Seens solde Isbedækning maatte nu og give
esterz Kreaturene sik Vand nok, og den opstigende
Sol sik Leilighed med sine Straaler at opvarme de til
Foraaret udspirende Græsrødder, det var dersor paa
mange Steder Jorden begyndte at grønnes.

Fel-

Følgende 3 Lust- eller Veirbegivenheder anføres her, ei som useilbare Mærker paa dette Tidspunkt, men som ei uverdige at ester tankes, især den anden.

a) I Januarii-Maaned Aftenerne den 27de og 28de var stille Veir og gauske klar Himmel, dog, i hvorvel det var fort efter nye Maane, saæs ei det ringelste Spor til noget Nordlys, og kun de større Stierner saæs tydeligen; derimod var Himmelnen saa usædvanlig mørk, at man skulde have ondt med at finde nogen Vej over Landet, hvilket dog ingen Vankelighed pleier at have i stierneklare stund Vinter-Nætter. De følgende og følgende Aftener varé og klare, men desuden, som sædvanlig, oplyste med mange Nordlys. Barometret faldt i disse 2 Dage kun 5", Binden var nordostlig, men som sagt stille. Mon denne Merkhed have sin Urasag i Lustens Tyndhed, eller Mangel af svævende, lysreflekterende Dunster?

b) Den 3 Febr. om Aftenen Kl. 12, i stille, slimet og disig Lust, og noget Maanelys, hørde jeg allevegne i See-Isen et Slags behagelig Lyd; den lignede aldeles den, der opkommer ved med en Pennepose at røre ved mange Klaverstrenge med et, eller et Sangværk, bestaaende af utallige bitte smaa Bielder; man kunde sticke utallige Toner, Lyden var vedholdende, og sandelig fortryllende i hei Grad; uden Twivl har Lusten foraarsaget samme; maaske har den i Isen indsluttede og sammentrykte Lust (hvorf der i See-Isen er stor Overflod) ved at udvikle sig af samme, og satte

sig i Ligevægt med den udvendige, ventelig thndere atmosphæriske, forvoldet denne Aftenmusik.

c) Aftenerne den 3de til 6te Mat var Lufsten jævn slimet overalt, saa neppe de sterste Stierner brakkede igienem, ihvorvel samme om Dagen immed blev ganske thl, med Sne og Sludbjer omverlende. Alle disse Aftener saaes en usædvanlig stor, hvid, men svag Ring omkring Maanen, som paa Islandsk kaldes Roshabauge (Røse bænder urolig Veir med Storm og Regn); er der et Steds Abning paa denne Ring, siger man, at Binden vil bag efter bløse fra den Kaut.

Nogle gange i dette Tøvevir saae jeg, at Seen om Morgenens og ud paa Formiddagen blev belagt med thnd Jis-Skorpe; dette skeede især den 12te under $2\frac{1}{2}^{\circ}$ Varme i Skyggen, og $7\frac{1}{2}^{\circ}$ i Solen, samt den 15de under $4\frac{1}{2}^{\circ}$ Varme, og østere. Marsagen hertil er let at indsee; ved den usædvanlige Frøsning var Seevandet blevet concentreret og tykkere end sædvanlig; den i Hast optoende Jis og Sne, saavel fra Seen som Øplandet, skaffede en stor Mængde sedt Vand til veie, og dette maatte efter sin specifique Lyngde finde oven paa det tykke Saltvand i nogen Tid. Alt det sedte Vand fryser forend det salte, er bekjent, og hertil hialp deels de i Seen omdrivende Jisstykker, samt Veirlaget, som var for det mestte fælle, deels den ved Nordlandet alt saa tidlig liggende gronlandiske Jis, der unegtelig har sterste Indflydelse paa Lufsten og Veiret over det hele Land, og hvad da ikke paa Seevandet,

hvor

Hvor i den omdrives, og ventelig er denne Alarsag til den i Winter usædvanlig sterke Søe-Jis, thi det er raret, at Drivis indfnder sig saa tidlig, og i Januar favoriseres Frosten mest af den syddeklinerende Soel. Under forbemeldte Omstændigheder falder Forundringen over Mr. Stroms foransorte Berecning pag. 132 bort.

Barometret høiest Videe $28', 5\frac{1}{2}''$ — Næs $28', 7\frac{1}{2}''$.
lavest $= 27', 1\frac{1}{2}''$ $= 27', 3\frac{1}{2}''$.

Forskiel $= 1', 4''$ $= 1', 4''$.

Thermometret høiest Videe $5\frac{1}{2}^{\circ}$ $= 6^{\circ}$
lavest $= 11\frac{1}{2}^{\circ}$ $= 10^{\circ}$

Forskiel $= 17^{\circ}$ $= 16^{\circ}$.

Nordlys	11 Nætter	Maanering	3 gange
Sydvind	12 gange	Nordwind	3 —
Ostwind	27 —	Vestwind	0 —
Sydosvind	9 —	Nordvestv.	1 —
Sydvestv.	4 —	Nordvestv.	1 —
stille	19 —	sage Wind	6 —
stiv Blæst	27 —	Storm	4 —
tykt	51 —	klare	7 —
Regn	16 —	Snee	7 —
tørt	35 —		

Middagsvarme først i $\odot 18\frac{1}{2}^{\circ}$

Den 1 i Martii fortalte Landfogden blandt andet en Hændelse med Håkallen, der beviser dennes saavel Graadighed, som den skarpe Lugt, hvormed den er begavet: Nogle Heste faldt tidlig om Vinteren giennem Isen ned i en Elv ved Gaarden Grund i Enafjorden paa Nordlandet, en stiv Müll fra Søen; det er bekiendt, at Hestekied er dette Havdyrs lekkreste Fede, længere ud paa Vinteren blev man vær, at Håkallen var kommen op i Elven lige til dette Sted, hvor Hestene vare begyndte at oploses, man fangede endog nogle.

Sidst i Maanedene saae man her paa Vibes første gang ved Gaarden Moracilla alba (isl. Marielra) og Turdus iliacus (isl. Skogarpræstr) begge Trafugle; om den første siger man almindelig, at den selger med Skibene, og at naar den først sees, vil ei være lange til disses Ankomst, hvilket denne gang slog ind, thi den 5te April næst efter saae man en Seiler første gang her inde i Bugten, ventelig en hollandsk Fisker. Marieleren holder sig ellers mest omkring Gaardene, især dem der ligge heit og i Nærheden af Klipper og torre Hoie. Skogertresten opholder sig kun kort Tid ved Gaardene, men siger strax op til de saa Skovegne i Landet.

I denne Tid begyndte ogsaa Ederfuglen (A. molissima), der udgjor Vibees sterke Herlighed, at samles flokkevis her til Stranden, og flyve parvis, bade sig i Vandet, især omkring Skærene, saunt lange ud paa Matten holde ved med sin Knurren og Murren. Sædvanlig holder den sig igien nogen Tid fra Landet inden

den fuldkommen begynder paa sine Nedes Tilberedning; Snjottilingen (*emberiza nivalis*) begyndte og ved dette Lav, i Stedet for den om Vinteren, især i haardi Veir, Holder sig i store Flokke omkring Gaardene og i Hoe-gaarde, at flyve adspredte omkring paa Marken, samt lade sin behagelige Musik, der lidet estergiver en uovet Kanariefugls, høre fra Klipperne, hvor den især holder sig om Sommeren. Teisten (*Colymb. grylle*) søger nu og flokleviis Stranden, for ved Ebben at jage efter Sprettfisken (*Blennius gunnellus*), hvori den ud-viser megen Graadighed.

Den 3 Martii og nogle paafølgende Dage var det nederste af Atmosphæren opfyldt med det saa kaldte Mister, det er et Slags Stevtaage, ofte saa mørk, at man ei i et Par Miles Afstand skinner Fieldene. Denne anføres af Olavsen at komme med Østenvind fra Sandegnene i Rangaae og Skaptefells Sysseler, hvilket kan gierne voere, da samme undertiden fer stærk S. og S. Ø. Wind indfinder sig paa Nordlandet; men for det første er Landfoged Magnussen af en anden Mening: at det nemlig kommer ikke her fra Landet, men over Soen fra Skotland, eller maaskee fra et endnu ubekiedt Sted; han paastaaer ofte at have seet dette Mister paa sine Seereiser S. Ø. fra Island, komme fra S. og S. Ø. med paa Lands Bind. For det andet var denne Stevtaage intet andet, end Vul-can-Mister fra Østerlandet af samme Slags som det 1783, af blaaagtig Farve, og med tydelig Svovel-

stank;

stank; ander Stovfog kunde det ei heller være, da Jord-
en efter nylig falden Regn og Slud var stivfrossen,
og imidlertid hværen tæt eller torret, ikke heller var
Winden stark nok for at drive samme op og omkring i
Atmosphæren.

Næst i Januar indfaldt i denne Maaned den stær-
keste Frost, som dog ikke varede længe; men den 20de
og 21de faldt overmaade stark Sne, saa at Overfart
blev standset i nogen Tid; i Forveien saae man idelig
Soel- og Maaneringe, nogle gange faldt sterk Ruum
om Natten, og iblandt wegen Jisslag. Man paa-
staar ellers her af Sneens Figur og Udseende, at
kunne se, om den gronlandske Drivis er ved Nord-
landet eller i Mørcheden: Sneen siges da at bestaae af
sinaa rhænde Plader, og er desaarsag meget glindsende.

Omtrent ved denne Tid og lidt før marker man,
at Sne og Jis, i Stedet for hidindtil allene at opteves
af Soel og vind ovenfra, begynder tillige at tees lige-
som nedenfra, eller af Jorden selv; her i Landet fal-
der man dette Vermistein, hvorfaf den almindelige Tale-
brug: Høgar Vermisteinin er komuin i Jordina (naar
Varmestenen er kommen i Jorden); dette være nu enten
Jordelektriciteten til denne Tid ligesom opvaagnende,
eller Felge af Soelstraalernes Absorbtion og Jordens
deraf styrkende Opvarmelse; saa bevises hermed, at
endog den gemene Mand i Island ikke er tankelos ved
Naturens forefaldende Begivenheder, der maaske
oversees af Folk i mere Udraab for Kultur.

Varos

Barometret heiest Videe $28'$, $4\frac{1}{2}''$ — Mæs $28'$, $6\frac{1}{2}''$.

lavest — = — $27'$, $\frac{1}{2}''$ — = — $27'$, $3\frac{1}{2}''$.

Forsiel — = — $1'$, $4''$ — = — $1'$, $3''$.

Thermometret heiest Videe 6° A — Mæs $4\frac{1}{2}^{\circ}$ A

lavest — = — 10° V — = — $9\frac{1}{2}^{\circ}$ V

Forsiel — = — 16° — = — $13\frac{1}{2}^{\circ}$

Nordlys	24	Mitter	Bisole	4 gange
Solring	5	gange	Maanering	2 —
Vulcanmister	8	—	Astenrede	1 —
Kimfrost	1	—	Jisflag	2 —
Sydvind	2	—	Nord vind	16 —
Ost vind	22	—	Besvind	1 —
Sydst vind	7	—	Nordvest vind	7 —
Sydv est vind	5	—	Nordost vind	33 —
stille	23	—	sagte Wind	21 —
stiv Blæst	34	—	Storm	9 —
tykt	64	—	klart	29 —
Regn	5	—	Snee	17 —
vert	71	—		

Middagsvarme stors i Ø 23°

Merk! Beirliget er her i Landet saa foranderligt, at en og samme Dag kan blæse næsten fra alle 8 Hovedkanter. Observations-Timerne ere dersor fra denne Maaneds Begyndelse til Octobers Udgang 3 gange daglig; om Morgenens tidlig, Middagen Kl. 12 til 2, og sidst om Aftenen fra 10 til 12 Slet.

Den

Den 5 April og siden hørde man her paa Vidse
først Heylsen (Charadrius apricarius) og noget efter
Hrossagaunkin (Scolopax gallinago); den første er saa-
vel som flere Træsfugle i Forstningen efter sin Ankomst
meget sagmodig og spag, sidder enkelt hist og her, og
synger lidet, men snart begynder den at blive kvik,
flyve flokkevis, og i stille Veir lade sin deilige Dirldirli-
hore; endnu seer man ikke Lenþrælin (Tringa alpina)
i dens Folgestab. Hrossagaunkurin holder sig tillige
stedse enkelt hist og her i Grester og Moser; gaaer man
i Markheden, veed man ei forend den med stark Fart
springer op, og giver med samme et hæsligt Skrig fra
sig, saa en til Hest er tidt og ofte i Fare for denne
slemme fugl, som er i Stand til paa saa Maade at
skramme baade Mand og Hest. Silde ud paa Aften-
nen i stille Veir flyve de flokkevis i Lusten frem og til-
bage med en klingende Lyd, som intet ligner meer, end
en Hingstes Brinsten, hvoraf den og har faaet sit is-
landske Navn; det er ellers mærkeligt, at i det samme
den vrinsker, dukker den næsten lige til Jorden, og faa-
rer siden op igien: det er og tilforladeligt, at naar
den om Aftenen og ud paa Matten holder saaledes
Huus, kan man, som oftest, forudsige stark Blæst.

Om Heylsen har man den ikke aldeles forkastelige
Fordom, at naar den lader sig here for den første Søn-
merdag, som altid indsalder den anden Torsdag efter
Den 11 April, saa skal samme Føraar blive haardt; det
samme

samme gielder om Hjemme-Markerne begynde at grønnes for bemeldte Tid.

Af den første Sommerdag gier man allevegne i Landet ligesaameget, som andre Nationer giore af Nytaarsdagen; man giver hinanden Gaver, holder smaa Giestebude, frigiver sine Folk fra Arbeide, har desuden bequemme Psalmer og Venner til Hunsandagt den Dag; for skal man endog have helligholdt den med Gudstieneste i Kirken.

I Anledning af denne Materie maae her endnu aamerkes en Fordom angaaende Sumartunglid, eller den første Sommeren tilhørende Maane, der altid skal være den, der er paa Himmelten den 2 Mai; første gang man seer denne Maane, skal man legge Marke til det, der af andre først bliver snakket til ham om, for derefter bliver hans Hoved-Handlinger den Sommer; hos nogle er denne Fordom endog saa sterk, at de føge aldrig at see denne fatale Maane, for at undgaae de muelig stemme Forvarslere.

Bed dette Lav er det og nu, at larus marinus (isl. Weidibialla, og Kaplablinki, en vokler og rast Fugl) begynder at fange Cyclopterus lumbus, især Hannen; til den Ende passer den paa i Ebbetiden, naar Seen falder af, og efterlader mellem Skicerene smaa Vandsumper (isl. Len) hvori Rognlezen af Uagtsomhed, eller og for at passe paa og pusse i sine Rogn (isl. Raudmagabii) bliver tilbage; Fuglen flagrer da omkring over Stranden, indtil Den faaer Die paa en strax

strax trekker den denne op i Kleerne paa tert, og hugger sig ind i Caviteten paa den ene Side af Brystskoldet, øder dens Indvolde, og siden Fiskens Kied, men lader Skindet tilbage.

Hæmatopus ostralegus (isl. Tialldur) sees nu først enkelt at vanke omkring paa torre stenige Steder i Stranden; naar man kommer den nært striger den stenlig, og ligner meget i sin Stemme Stellen (Scop. Toranus); dens fornemste Fode ere smaa Insekter, som han graver med Nebbet op af Sandet.

Den 11 April fandt jeg en Staphylinus maxillosus, hvilket anmerkes som vel tidlig, eftersom den ei meget pleier at komme tilhuse førend i Junio, og flyver kun i Julio og August. Den almadelige Mand er meget bange for dette i deres Tanker giftige Insekts; man angiver, at, ved at lægge en Hoben af disse levende paa den bare Hud, som et Omstlag, skal kunne eureres saavel begyndende Krebs (Cancer occultus) som og den saa kaldte Rosen.

Udtog af Veir-Journalen for April-Maaned.

De fire første og ssv sidste Dage undtagen, da Kulden undertiden om Morgenens var 1 til $4\frac{1}{2}^{\circ}$, var denne hele Maaned meget mild, Winden oftest stille, aldrig sterk, for det meste tert Veir, underinden Laage. Blandt Luftbegivenhederne anmerkes den i Landets Sprog saa kaldte Ulcrena, som sjeldent indfalder førend i Mai-Maaned, med mindre Veiret er sørdeles mildt;

mildt; i denne Maaned havde man den 9 gange; Veiret er i den Tid bestandig tørt, Lusten for det meste flat, med Taage-Skyer, og undertiden Bye-Skyer med Soelsskin imellem, Vinden om Natten sagteblæsende fra Vandet henimod Kl. 11, da det bliver stille; imod og strax efter Middag begynder den samme sagte Wind at blæse fra Seen af til ud paa Astenen, da det igien bliver stille. Denne ordentlige Wind er især behagelig for Fiskerne, som derved kunne seile til og fra Fiskemederne, ud om Morgenens, og indad Bugterne om Eftermiddagen. En fardeles smuk Maanering havde man om Astenen den 6te; lige omkring selve Maanen var en hvid Skive, nogle Maanens Diametre bred; derudendom tet ved saae man tvende smukke regnbuefarvede Ringe, men meget smale. Ingen anden Forandring skede der i Beirliget bag efter, end at den taagede og terre Lust forandredes til tyk og vaad i nogle Dage; men den næste Dag efter var Middags-Warmen lige mod Solen 29° Reaumur.

Den 13de til 14de saae man de saa kaldte Solsdreg (virgæ solares) der tydelig mærkedes at blive til, ved at Solen skinnede ned igennem de fine af Jorden og Vandet opstigende hede Dunster, bagen for en tyk Skye; Lusten blev ellers derefter i nogle Dage meer taagefuld end før.

Barometret heiest Videe $28', \frac{3}{4}''$ — Næs $28', \frac{1}{2}''$.
 lavest $= 27', \frac{1}{4}''$ — $= 27', \frac{1}{2}''$.
 Forskiel $= 1', 3''$ — $= 1', 3''$.

Termometret heiest Videe 10°A — Næs 9°A
 lavest $= 4\frac{1}{2}^{\circ}\text{v}$ — $= 5\frac{1}{2}^{\circ}\text{v}$.
 Forskiel $= 14\frac{1}{2}^{\circ}$ — $= 14\frac{1}{2}^{\circ}$.

Nordlys	10	Nætter	Solring	3	gange
Maanering	1	gang	Bisole	3	—
Soldrag	3	gange	Regnbue	3	—
Utræna	9	—	Nord vind	13	—
Sydvind	9	—	West vind	2	—
Ostwind	17	—	Nordvest vind	3	—
Sydstov.	32	—	Nordost vind	11	—
Sydvestv.	3	—	Gela (sagte Blæst)	30	—
stille	33	—	Storm	2	—
stiv Blæst	25	—	klart	15	—
tykt	75	—	Regn og Slud	12	—
ert	68	—			
Snee	10	—			

Middagsvarmen størst lige mod $\odot 29^{\circ}$

XIV.

U d d r a g

af

Hr. Daldorffs Dagbog

paa en Reise fra Kiebenhavn til Tranquebar, sidst
i Aaret 1790 og først i Aaret 1791.

Hr. Daldorff, som tildeels med nogen Understøtning fra Natur-historie-Selskabet tiltraadde den 24 Oct. 1790 en Reise herfra til Tranquebar, og fuldendte Overreisen den 26 Mai 1791, har bid-sendt den Dagbog, han underveis har holdt, og overladt for Selskabet og dets Skrivter, at uddrage de Selskabets Niemed vedkommende Stykker, Beskriveller og Jagttagelser, som maatte ansees Bekjendtgorelse værdige.

Møgle af disse Stykker leveres herved:

Den 30 Oct. 1790, paa $59^{\circ} 25' N.$ Bredde, blevе 4 smaa Hay-fiske fangne paa Krog. De 2de vare ustridigen Squalus Acanthias (Linn. ed. Gmelini). Længden af den ene var neppe 3 Fod, af den anden $3\frac{1}{2}$ Fod, som Gmelin anserer det. De 2 ved Rygfinerne værende Baaben bestaae af en Substant, som i Haardhed overgaaer Elsenbeen. De ore fra Ryggen at maale 2 Tommer lange, men neppe een Tomme lange, for saavidt de i Spidsen ere blottede for Hud og Kied.

K. 2

De

148 XIV. Uddrag af Hr. Daldorffs

De ere trekantede, og staae saaledes, at en stump Side vender for til, 2 meget skarpe og skærende Kanter til Siderne, og de ere noget tilbazebeviede. Med disse Baaben vidste Hayen færdigen at saare mi, da jeg troede meget sikkert at have taget sat paa den med Haanden midt imellem begge disse Tørne.

En af de sangne Hayer kom vel Squ. Acanthias nær, men jeg anseer den dog for en egen nel adskilt Art¹⁾. Den hører til Under-Afdelingen, pinna anali nulla, foramine temporum.

Den kunde saaledes adskilles:

SQUALUS pinnis dorsalibus spinosis, abdominalibus digitatis bilobis.

Convenit exactissime cum Squalo Acanth., at distinctus :

1. Ore binis tantum seriebus dentium minutissimorum simplicium in maxilla inferiori.
2. Pinnis abdominalibus approximatis bilobis: Lobo exteriore carnosō, interiore ossiculum proprium includente, quod apice in tres digitos divisum est, quorum unus liber usque ad articulationem nudus, acutus & intra cū tem communem replicabilis; reliqui apice tantum nudo, uncinato, aspero.

3.

¹⁾ Et ikke andet end Hannen af Sq. Acanthias, hvilket Hr. Daldorf og sely formoder.

3. Cauda, non supra longiore, æquali, terminata sinu obtuso & crenula.
4. Colore undique obscuro, vix subtus in album vergente.

Og ikke skulde jeg formode, at Bugfinnernes Dan-nelse, der synes mig et vigtigt Adskillses-Mærke, kun udmarker Kiennet.

Den 3 Nov. sik jeg om Morgenens af en Matros en levende Landfugl, under Navn af See-Værke. Uagtet denne Fugl er en Emberiza, er det dog sandsynligt, at den er en Kystbeboer, da dens triviale Navn og i andre Sprog er sammensat af See. Sealarek heder den paa Engelsk. Og til Navnet Værke funde den lange Regel paa den bageste Taa nogenledes beret-tige. Stormen den sidste Nat havde bragt den tillige-med dens Mage hen til vort Skib, sandsynlig over fra Hetland. Den findes hos Gmelin, under Navn af Emberiza mustelina, saa vel beskreven, at der ingen Anledning er til paa ny at beskrive den, naar jeg ei havde haft Lejlighed til at bestemme Forskiellen mellem Han og Hun.

Descriptio feminæ.

Rostrum, vere emberizinum, flavum, summo apice nigro; naribus capistro emarginato semitectis; lingua compressa, supra plana, subtus rotundata

150 XIV. Uddrag af Hr. Daldorffs

seu semicylindracea, cartilaginea, apice acuto membranaceo declivi.

Pedes nigri: unguibus compressis, utrinque ad basin fossula exaratis, postico rectiusculo, longitudine digitum superante.

Alæ variæ. Remiges tres primæ nigrae, basi tantum albæ; reliquæ sex primores nigrae, basi sensim increscente & apice albo. Secundariae albæ, macula nigra ad apicem in latere exteriore, quæ sensim decrescit, ita ut ultima & interdum jam penultima tota alba evadat.

Scapulares nigrae, late spadiceæ marginatae.

Alula nigra. Tectrices majores ²⁾ *remigum pri-*

maria-

²⁾ *Tectrices alarum, sive pennæ brachia & basin remigum obtegentes magis constantes inveniuntur, quam reliqua corporis integumenta, immo constantiores quam ipsæ remiges & rectrices: documento sunt corvus glandarius, Anas clypeata & alia. Et in avibus, quæ in Musæis conseruantur, oculis facilius subjiciuntur quam remiges & rectrices. Accuratus ergo describi merentur; quem in finem singulæ earum phalangi proprium nomen imponendum putarem:*

I. Tectrices majores nominarem illas, quæ arte remigibus incumbunt. Longitudine plerumque harum medium attingunt, & ubi fascia colorata in aliis adest, apicibus suis eam formant.

Quoad situm facile in tres secedunt subdivisiones:

^{a)} *Tec-*

mariarum nigræ, basi albæ; remigum secundaria-
rum albæ, macula nigricante, v. sordide nigra, in
latere exteriore; scapularium nigræ lucide spadiceo
marginata. Testrices minores & mediae & inferi-
ores totæ albæ.

Cauda emarginata. Testrices tres extimæ
albæ, macula angusta nigra lateris exterioris, quæ
vero in tertia testrice totam occupat pennam ante
apicem. Reliquæ nigræ, lucidæ, marginatae. Tec-
trices (s. pennæ Uropygii) parte obtecta nigræ, po-
stice pulchre spadiceæ (vel in ferrugineum ver-
gentes).

Corpus: Nigræ sunt omnes pennæ parte ob-
tecta & plumæ. Pileus, genæ, jugulum, margo

R 4 pen.

- a) Testrices majores remigum primariarum.
- b) Testrices majores remigum secundariarum.
- c) Testrices majores scapularium.
- 2. Testrices medias nominarem illum pennarum stra-
tum, qui præcedentium basin usque ad medium
arcte obtegit. Alis duas fascias coloratas gerenti-
bus, antica harum apicibus debetur.
- 3. Testrices minores nominarentur illæ pennæ, quæ
pluribus stratis & basin præcedentium & alarum
marginem anticum tegunt, a præcedentibus facil-
lime distinguenda figura rotundata, quæ in illis
est oblonga s. linearis apice rotundato s. emargi-
nato. Harum apices reddunt basin alarum un-
dulatum in avibus tali charactere gaudentibus.
- 4. Testrices inferiores sitæ sunt in alæ pagina inferiore.

dersor intet til Sælhundens Liv; den Bevægelse eller Liv disse Dele have, er for første Gang meddeelt af Skaberne og meddeles nu med Blodet, med Sæden fra Slægt til Slægt.

Mavens og Tarmenes uopholdelige Bevægelse, saa lunge Livet varer, er en Folge af Blod-Omlebet i alle disse Deles utallige Aarer. Disse Deles Bevægelse standser allersnarest, naar Blodet i de varme Dyr formedesst Børrelelsen af den atmosphæriske Luft for hastig kistnes og det hif og her sammensber.

Hos de kolde Bloddyr er Tarmebevægelsen langt umærkeligere. Dette vil blive Gienstanden for vor Opmærksomhed, naar vi tale om Opholdelsen. Inden vi da begive os til Sælhundens Underliv, er det bilsigt, at vi sige et par Ord om Skillerummet imellem Brystet og Underlivet, om den før brede og tykke Muskel, kaldet Mellemgulvet. Denne udmarker sig hos Sælhunden først ved sin Tykkelse, dernæst, at den ingen klar Hindedeed haver imellem sig, og til Slutningen ved de mange lymphatiske Aarer, der sees paa Mellemgulvets Side, der vende ind i Brystet. Ductus Thoracicus gaaer igennem Mellemgulvet og haver intet tendineus om sig, ligefledes gaaer det med Oesophagus, Spiserøret. Omkring den store Pulsaare og Blodaare er dog noget tendineus, disse store Blodkar taalte ikke mindste Trykning. Vende smaae tendineuse Cirkler findes og paa denne Muskel, hvor den hester sig paa det niende sande Ribben. For Resten gaaer denne

brede

brede Muskel bag til ud fra Midten af begge de første Lendeledebeen, hvorpaa den seger hen til begge de underste falske Ribbeen, givs sig her fast til disses halve Dele af deres bruskagtige Ender, saaledes at af dem blive de yderste halve Dele uden for Brystet, fremmedes (neden fra regnet) folger Mellemgulvet med det andet, tredie, fjerde falske Ribbeens bruskagtige halve Ender, og lader de yderste halve bruskagtige Ender være uden for Brystet, derimod tager den det femte falske Ribbeens bruskagtige Ende ogsaa ind med sig i Brystet, hvorpaa det hæfter sig omkring Sternums smale Ende, i det samme gaaer ud og bliver brillet.

Stærk maatte dette Dyrss Mellemgulv være; thi det skulde kunne trænge de store Lungør til Udaandning og derimod ved mange Bevægelser bare de store Dele i Underlivet, at de ikke kom for dybt ind i Brystet. En heller kunde det være for tyndt, da det skulde have en Bidde af $2\frac{1}{2}$ Allen i Omkreds. Paa samme er aldrig mindste Fis. Man lesne det mest af Mellemgulvet fra en levende Hundehvalp, og man vil da see, hvor vigtigt det er til at styrke Lungernes Bevægelse.

Opholdelsen. Underlivet.

I Grunden er det urimeligt at ville afhandле Delene i et Dyr forskilte fra hinanden; thi de ere alle som i et Nøgle, de ere alle en Traad, enten nu denne er inde i Nøglet eller uden paa. Baade Lungoen og Hjertet hører til Livets Opholdelse, men ikke egenlig

154 XIV. Uddrag af Hr. Dalderfs

Liniers fra hinanden. Den indre Taa af den ene Fod træder derved over den indre og mellemste Taa af den anden Fod. Laar og Krop hviler næsten lodret paa Benene. Den lange Hals er bejet først ud mod Brystet, og siden tilbage til Ryggen. Men Fiærene hindre i at see denne Beining, saa at Fuglen i denne Stilling synes at have en meget kort Hals. Kommer en Fiende for nær, skyder den Hals og Neb med utrolig Hastighed hen mod den; den saaledes faaledes en lidt Hund. Denne Forsvarsmaade vides det vel, at nogle Heire-Arter bruge, men at Vand-Hunerne (Ralli) ogsaa, uagtet deres stumpere Snabel, med saa megen Eftertyk skulde kunne faaledes forsøre sig, havde jeg ikke troet.

Den levede endnu næste Dags Morgen. Men Fode kunde ikke skaffes den, og Korn kunde den ikke mynde. En Kop Vand drak den ud i et Træk. Den blev dræbt faa Minuter derefter, og dog fandtes ikke ringeste Spor af Vand enten i dens Kro, eller i Maaven. Da det er en bekjendt Fugl, er dens Beskrivelse oversledig, men dens Maal ikke, da den af Gmelin opzivne Størrelse ikke ganske kommer overens med dennes.

Mensura.

Ab apice rostri ad apicem digitii intermedii pedis retrorsum protensi	13	poll.
Ab apice caudæ ad apicem rostri	9	— 6 lin.
Alarum expansarum	13	— 2 —

Ti-

Tibiae	-	-	1 poll. 6 lin.
digiti intermedii	-	-	1 -- 8 --
femoris	-	-	2 -- 5 --
Retricis intermediæ	-	-	1 -- 6 --
— extimæ	-	-	1 -- 4 --
Corporis deplumati	-	-	3 -- - --
Colli	-	-	3 -- - --
rostri	-	-	1 -- 3 --
capitis	-	-	1 -- 1 --
Remigis primariae	-	-	3 -- 4 --
pennarum hypochondr.	-	-	2 -- - --

* * *

Biergene paa Porto Santo, falkartige, vare mod Sydost alle steile og blottede for Væxter. Mod Nordvest syntes de mere skraa og vare bevorne med Skov.

* * *

Den 10 December blev 2 Bonneter fangne. Denne Fisk (Scomber Pelamis Linn.) skal kun mellem Beudekredsene have sit Hjem. I Smag lignede den sin Halvbroder Makrelen noget, men syntes at være haardere og tørrere. Maaden at fange den paa er denne: Saasnat man bliver syvende Fiske vaer, festes paa Blindraaen en Snoer af Tykkelse som en

stærk

156. XIV. Uddrag af Hr. Dalborfs

stærk Pennepose. Dette er nødvendigt, thi, naar en Bonnet bider, vilde en Mand ikke være i Stand til at holde den, ikke saa meget for dens Størrelse og Styrke, som for den Hurtighed, hvormed den skyder hen paa sit Ros. Angelen maae ikke give Snoren meget ester i Tykkelse. Løkkemaden maae giøres en flyvende Fisk saa lig som muligt. Den saaledes forsynede Angel maae ei synke ned i Vandet, men kun berøre dets Overflade, saa at den ved Skibets Leb hopper som en flyvende Fisk fra Bølge til anden.

Den 23 Dec. fangede vi nogle Correter, (Scomber thynnus Linn.) Denne skiller sig fra Bonnetten, Sc. Pelamis, allene ved Mangel af 4 sorte Linier ved Siderne af Bugen, ved et noget mindre tilspidset Hoved, men især ved Figuren af Spolen. Denne er her mindre afstumpet, og bliver mere gaffelformig derved, at dens Sidespidser staar længer ud bag til. Tallet af de smaa Finnen (pinnulae spuriæ) ved Halen giver et meget usikkert Aldskilleses-Mærke. De blive henimod Spolen eller Hale-Finnen alt mindre og mindre, og ofte saa smaa, at man ikke veed om de ber medregnes eller ikke. Paa en og den samme Fisk kunde jeg tale 8, 9, 10, eftersom jeg havde Lyft. I Størrelse var den mindre end en sædvanlig Bonnet, omrent $1\frac{1}{2}$ Fod lang. I Smag ligner de Bonnetter lige-

saa meget som i Udgende. Man gav disse ud for unge, og paastod, at de kunde vore til 12 Fods Længde, og da kaldes de Albecorer. Men jeg formoder, at Albecoren og Correten ere Dyr af forskellig Art; thi Spergsmaalet, om ingen blevne fangne af Middel-Storrelse, blev besvaret med Nei af alle Matroserne, hvilke dog paasiode at have fanget flere hundrede. De have ingen seet mellem 2 og 10 Fods Længde. Maar det er saa, ere de af Gmelin anførte Varieteter meer end Art-Forandringer. (cf. p. 161)

Den 26 Dec. blev en Hay fangen, og med den 2 Suefse, herende til Slægten Echineis, som synes adskilte fra E. Remora ved Hovedet (non acuminato) ved Dienringen (iride non argentea) ved Figuren af Spolen og nogle andre Omstændigheder. Jeg vil adskille den ved følgende differentia specifica:
ECHENEIS SQUALIPETA *pinna dorsali analique usque ad caudalem producta.*

eller maaskee bedre:

E. pinnis ventralibus basi connatis,
ffient uvis om, hvorvidt dette udmarkende ikke og
maatte findes hos E. Remora ³⁾.

Fel-

³⁾ Hos Eckeneis Remora, Linn., ere pinnæ ventrales *non connatae*, og pinna analis & dorsalis à caudali *distinctæ*.

158 XIV. Uddrag af Hr. Dalderfs

Følgende Beskrivelse vil noiere bestemme den:

Corpus cuneiforme, alepidotum, lubricum, griseo-brunneum, abdomine vix lucidiore, duos pollices & aliquot lineas longum, latum lin. 3, altum 3½. *Caput* obtusum, plagioplateum, clypeatum. *Clypeus* oblongus usque ad medium dorsi fere productus, rugis transversalibus, subundulatis, interruptis 17, margine elevato plicatili laevi. *Os terminale*; rectu transverso ampio; maxillis denticulatis, inferiori longiori; lingua cartilaginea, obtusa, aspera; palato denticulato. *Nares* ad marginem clypei distantes, vix conspicuae, cuticula mobili obliteratae. *Oculi* minuti, subconvexi, iride rubra, pupilla nigricante. *Opercula branchialis* simplicia, libera, margine flexibilia. *Apertura branchialis* arcuata, ampla. *Truncus* subcompressus. *Linea lateralis* solitaria, descendens a clypeo ad pinnarum pectoralium apicem, dein recte continuata.

Anus medius.

Pinna dorsalis solitaria, media, usque ad caudalem continuata.

Pinnæ pectorales supremæ, mediocres, subrotundæ.

Pinnæ ventrales thoracicæ, pectoralibus multo angustiores, approximatae, basi connexæ.

Pinna caudalis expansa apparet emarginata, complicata evadit bifurca.

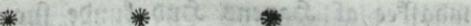
I et Kar med Sævand levede de nogle Timer.
 De hang stedse fast med Hoved-Skioldet til Kanten el-
 ler til Bunden af Karret, men var sig ellers ad som et
 Dyr, der gispede efter Lust. Maaskee antager See-
 vandet en for Fiskene ubehagelig Temperatur, naar det
 opeses i et Kar; eller skulde deres Giellers angstelige
 Bevægelse komme deraf, at de ikke af Traet, som
 maaskee af Hahens Hud kunde sue Gaster, hvilket
 dog deres store med Tander vel forsynede Mund gior
 usandsynligt. De forlode hastigen deres Plads, naar
 noget i Vandet bevægdes frem og tilbage, og hængde
 sig derved. Deres Bevægelse i Vandet var meget
 hastig.

Den 30 Dec., 18 Minuter Norden for Linien,
 blev igien Hayfisse fangne, og med dem 2 Suere,
 Echinez squalipeta, som var vel 3 gange saa store som
 de nylig beskrevne. Paa den ene var iris i Diet ikke
 at adskille fra pupilla. Paa den anden var iris ar-
 gentea, hvilket gior den lig med E. Remora. Har
 da denne Ryg- og Bugfinner, som gaae lige hen til
 Spolen, maatte vel den ny Art igien gaae ud.

I Hiertet af en Han sandtes 2 Drme. Den ene
 blev jeg først vaer i dens sammentrukne Stilling, hvori
 den signer en *Fasciola hepatum* Linn., *Distomia Abild-*
gaardii. Men snart begyndte den at udstrække sig, og
 det til en Længde af $1\frac{1}{2}$ Tomme. I denne Udstæk-
 ning var den neppe en halv Linie bred og særdeles plat.
 Det paa tværs surede Legem (transverse rugosum) og
 dens

160 XIV. Uddrag af Hr. Daldorfs

dens Formue at giøre enhver Deel af Kroppen tyk og thnd, rund og flad, lod mig ansee den for en Scolex. Det er ikke Fasciola Abildgaardii, da der var ingen langslæbende indtrækt Linie. Medens de levede faldt deres Farve noget i det Gule, efterat de vare døde i det Blaae.

Den 31 Dec. passerde vi Linien. En ung Marsros faldt over Bord. En anden, ved Navn Jørgen Beck fra Norge, sprang efter og reddede ham. Den første vilde uden denne Hjælp efter al Rimelighed være druknet, da han ei kunde svemme, og Skibet seilede temmelig hastig. Den sidstes ødle Handling bliver endnu større derved, at han vel kiendte Størrelsen af den Fare, som han udsatte sig for. Da han sprang ud, var han just i Begreb at berede Løkkemad for en Hay, der nærmede sig. Horelse og Følelse af Bevegelsen i Vandet synes at erstatte dette Dyr Mangelen af et godt Syn. Den kom og net op til Stedet, da man var i Begreb med at trække disse 2 Mennesker op. Maasfee vilde Tabet af et halvt Minut have kostet dem en Arm eller et Been. Ikke længe efter blev Hayen fan- gen, et Dyr, omtrænt 7 Fod langt.

Den

Den 2 Jan. fangede vi en liden Albecor af om-
trept 6 Fods Længde. Den var fra Correten allens
ved Størrelsen forskellig. Dette modfiger den For-
modning jeg nylig høorde (pag. 157).

Den 2 Jan. blev en Fugl fangen, som Matro-
serne gav Navn af Tosse-Fugl. Jeg ansaae den for
en Plotus, med fuld Overbeviisning, hvor ubestemte
Grænderne end ere mellem Pelicanus, Plotus og Phae-
ton. Efter Nebbet, skient dette er rectum acumina-
tum, kunde den vel hensores til Pelicanus rostro fer-
rato, da den øverste halve Deel allene er noget ned-
beiet. Det blotte Forhoved have begge Slægter tilfæl-
leds. De 3 nævnte Slægter komme deri overeens, at
den bageste Taa staer lige ind ad, og er forbunden med
de øvrige 3 Zaer ved en Svemmehud. De Marker,
som til at stille mellem disse Slægter ere tagne deraf i
Systemet, synes da ikke at være adskilte uden i Uds-
trykket. En vigtig Deel til at fastsætte Grænden i det
mindste mellem de 2 første Slægter, Tungen nemlig,
er bleven overseet. Den Plotus, jeg har for mig, har
i et 3 Tommer langt Neb en liden bruskagtig Tunge,
neppe 3 Linier lang og $\frac{1}{2}$ Linie bred. Tungen af en
Pelican er i Sammenligning med denne uhyre stor.
Tungen i en Phaeton fiender jeg ikke. Men var ogsaa
2der Wind, 2der Heste.

162 XIV. Uddrag af Hr. Dalderfs

den siden, vilde dog ikke denne Deel af Slægtsmæret
for Plotus være ungtigt, da den letere kan tages for
en Pelicanus rostro serrato, end for en Phaeton.

I Hensigt til Arten kommer denne sangede Fugl
naer Plotus Anhinga. Den stemmer vel med diffe-
rentia specifica, men ikke med Beskrivelsen i Omelins
Udgave af Linnaei Syst. Nat. p. 580.

Nebbet er heigult, kun allene underst noget ly-
sere; altsaa ikke rostrum cinereum basi flavicans. Iri-
des ere roseæ, ikke aureæ. Hverken Hovedet eller dets
Fiere ere besynderlig smaa; der er da ikke Caput exi-
guum, plumis minutissimis vestitum. Vel ere Tie-
rene paa Hovedet mindre end de paa Ryggen, men
dog ei saa smaa, som de findes hos adskillige af Ande-
slægten. Intet af det øvrige ansætte passer. Jeg troer
mig da befriet til at beskrive den og kalde den:

PLOTUS INEPTUS, nigro-fuscus, abdomine albo, ma-
cula ante oculos violacea.

Descriptio:

Nigro-fuscus, alis longis angustis caudaque
cuneiformi obscurioribus. Caput mediocre, ultra
oculos nudum. Rostrum basi substriatum, uti pedes
flavum, narum rima oblitterata exaratum secundum
totam fere longitudinem. Lingua linearis cartila-
ginea, minutissima. Pedes compedes. Abdomen
album.

Mensura:

Ab apice rostri ad apicem caudæ	2	ped.	4	poll.	lin.
Alarum expansarum	4	—	—	—	—
recticum interm.	—	—	8	—	—
ab apice rostri ad oculos	—	—	3	—	2
linguae longitudo	—	—	—	—	3
— latitudo	—	—	—	—	½

Den var meget fuld af Utei, og stank afskyelig efter raaden Fisk. En Slags Dyr fandtes paa den, som jeg ikke finder beskrevne.

1) *PEDICULUS PLOTI, pilosus, lividus, punctis in margine abdominis oculisque fuscis.*

Magnitudine pediculi humani, at paullo latior.
Caput breve thorace latius, oculis margineque postico fuscis.

Thorax angustatus.

Abdomen depresso, ovatum, puncto utrinque fuso in singulo segmento; ano subretuso. *Pedes* subhirti.

In Systemate ponendus 23.24. Contenta ab dominis post animalculi mortem effecerunt in nonnullis maculas inordinatas, irregulares, nigricantes.

2) Det andet var et haardvinget Dyr, et eleuteraton, komende nærmest til Oxyporus, og maaskee som et Rovdyr bestemt til at indskænke Mængden af Lusene hos dette Dyr. Hvad jeg med et enkelt Glas funde derpaa iagttagte er:

Animalculum piceum, nitens, pediculo humano
paullo longius & angustius.

Caput magnum, planum, trigonum, thorace
latius, punctis aliquot impressis, oculis ovatis ad ca-
pitis angulos superiores positis! Antennis capite bre-
vioribus ante oculos insertis, extrosum crassioribus:
mandibulis porrectis intus dentatis.

Thorax brevis, angustatus.

Abdomen thorace latius, decrescens ad anum
segmentis ciliatis.

Pedes postici reliquis majores.

Den 13 Jan. fik jeg følgende Insekt levende;
hvilket i en Afstand fra Land paa nogle hundrede Mål
er synnerligt.

20-21. BLATTA OBLIQUATA, *livida, thorace litturis*
duabus piceis, elytris extus oblique striatis.

Statura & summa affinitas B. germanicæ. Livida,
oculis, signaturis in fronte thoracisque litturis dua-
bus sub parallelis piceis. Thorax & vertex canalicula-
tus. Elytra obtusa, abdome breviora, longitudinaliter
dimidiata; parte exteriore oblique, interiore
longitudinaliter striata. Pedes undique spinosi, con-
colores.

Den kommer B. germanica saa nær, at Sammenligning kun kan bestemme om den er virkelig adfældt⁴⁾.

I Maren afen Bonnet (Scomber Pelamis) fandtes et Insekt:

3-4. ONISCUS, CRUCIGER, *Antennis quaternis;*
cauda dilatata trivalvi.

Oblongus, albidus, postice latior, poll. 1. longus.

Caput parvum, subtriangulare. Oculi rotundi, nigri.

L 3

An-

4) En Kasse med Konchylier fra Tranquebar hidkom for nogen Tid siden en Mængde af den sande Bl. germanica, som deri fandtes dode. Og fra Den St. Thomas i Vestindien er ligeledes Bl. germanica blevet hidsendt, i intet forskelligt fra den foromtalte i den østindiske Kasse eller fra den europæiske Bl. germanica, end ikke i Størrelsen. Elytra (Bingedækken) hos dem alle have de her opgivne Mærker. Daldorfs her beskrevne Blatta er da vist den samme, skjont den forklares at være større, og skjont Thorax & vertex hos de øvrige ikke ere canaliculati. Elytra abdomine breviora er differentia sexus. Det er bekjent, at Blatta kunne opholde sig og trives vidt uden for deres egentlige Hodeland, og ingen Ølegård er da vel Artens Navn (nomen triviale) mindre begvemt taget af Stedet hvor den findes. Lund.

166 XIV. Uddrag af Hr. Dalborffs

Antennæ quatuor, longitudine capitis, com-
pressæ, attenuatæ, articulis septem.

Thorax angulis anticis obtusis prominentibus,
reliquo corpore paullo obscurior.

Abdomen segmentis sex postice grisecentibus,
anticis tribus utrumque bidentatis; segmento ultimo
minuto. Ventre foliolis radiatis hyalinis obtecto.
Cauda dilatata, horizontalis, transversa, foliolis tri-
bus constans. Foliolum superius corneum, sub-punc-
tatum, obtuse emarginatum, plicis quatuor flexuosis
ad basin, unguicula retractili utrinque sub apice gau-
dens. Foliola inferiora membranacea.

Pedes utrumque septem, unguiculis validis, tribus
caput, quatuor caudam spectantibus.

Den 22 Jan. blev en Gasterosteus fangen, som
vel kommer Gasterosteus ductor meget nær, men dog
synes fra den forskellig.

I-2. GASTEROSTEUS, ANTECESSOR, *spinis dorsali-
bus tribus, membrana branchioslega septem ra-
diata.*

Corpus lanceolatum, cultratum, squamosum,
squamis minutissimis punctatis, argenteum: vertice
fasciisque septem nigricantibus, 6 pollices longum.

Caput obtusum, alepidotum, proportionale.
Os terminale: rectu obliquo, lingua brevi obtusa,
palato

palato maxillisque denticulatis. Nares solitariæ, anteriores remotæ. Ocali supremi, plani, iride aurea. Opercula branchialia libera, diphylla: lamina exteriore (anteriore) truncata, sinuata, subpunctata; interiore (postica) rotundata, radiata, margine flexili. Membrana branchiostega patens, septemradiata. Apertura branchialis arcuata, ampla, lateralis.

Dorsum monopterigium, spinis tribus minutis liberis ante pinnam.

Linea lateralis curva descendens caudam reddit utrinque carinatam.

Anus caudæ proprior.

Pinna dorsalis & analis longitudinales.

Pinnae ventrales in sterno sitæ, at pone pectorales & his majores.

Pinna caudalis subbifida.

Saavel denne Art som den følgende (G. ductor) synes adskilte baade fra Gasterosteus og fra Scomber ved habitus: den krumme Sidelinie, de med Tænder forsynede Gummier og Gielle-Huden adskiller dem nok fra Gasterosteus. Det ei sammentrykte og ei spidse Hoved, Mangel af Hale-Finner (pinnulis spuriis) og især den fritliggende Gielle-Hud gier det umueligt at ansee den for en Scomber.

Jagttagegger om Lysningen i Høvet.

Den 24 Nov. i den spanske See, omrent 42° N. Bredde.

De lysende Deele (Dyr) i Seen blive nu hyppigere end de hidtil vare. Men jeg har endnu ikke været heldig nok til at faae nogen fat. Kaster jeg Vandkarret ud efter dem, glide de over Randen bort. Og af Nettet undvige de.

Den 8 Dec. 17° N. Bredde. Da mine Fisstier med de tætteste Net efter de lysende Dyr i Seen hidtil have været frugtesløse, brugde jeg i Dag Haardug. Jeg fik derved vel den fornisielse at optage lysende Punkter, men heller ikke meer. Paa Gelelsen af min Finger gjorde de intet Indtryk, og de forsvandt mod Lyset. Overalt lysede de ikke eet Minut efterat at de vare dragne ud af Seen, begyndte ei heller igien at lyse naar de lagdes i en Balle Sævand. Maaskee har jeg ikke faaet Dyret selv, og maaskee har det kun berørt min Fiske-Maskine, og derpaa efterladt en lysende Flek?

10 Dec. Et forsøg at giøre Beklendtskab med den phosphoriserende See var igien frugtesløs. Saal meget veed jeg dog nu, at det ikke er Dyr af nogen Udstrekning, som, ved at berøre Fiske-Nedskabet, derpaa har efterladt en lysende Punkt eller Flek. Min Ruse bestod af den fineste Haardug. Jeg lod den slæbe efter Skibet i Seen vel en halv Time. Jeg faae lysende

sende Punkter i Mengde gaae derind. Men nogle synes igien at gaae ud giennem Haardugen paa den anden Side. Ved et andet Forsøg om Dagen lysde Bunden af det inddragne Met saa sterkt, at jeg paa et dunkelt Sted derved kunde læse, naar jeg holdt det gaafste noer ved en Bog. Indtryk paa Følelsen af min Finger gjorde det ikke. Da Oplysningen denne gang vedvarede længer, end ved noget Forsøg tilsorn, gik jeg dermed til Lyset; men der saaes intet uden vaad Haardug. Saasuart jeg derimod bragde det i Skygge under Bordet, viiste sig igien et stont blaat Lys. At den med Sævand fugtige Haardug skulde lyse af samme Aarsag, som visse Sørter raadent Tre, er ikke rimeligt, da det ikke er hele Bunden af Fischedskabet som lyser, men kun enkelte Punkter deraf. Men de mange Søen tilblandede Saltdeele, maaske af en særegen Art, kunne vel heri spille en vigtig Rulle. Det er ikke usandsynligt, da Ildfunkerne tiltoge i Antal, estersom vi nærmede os Linien, og seilede ind i et salttere Hav.

Den 11 Dec. fiskede jeg efter lysende Dyr, men stedse gik de bort over Randen af Karret, enten jeg saa trak det langsomt eller hastig op. Endelig bragde jeg eet op. Et Glas saae jeg det bevege sig nogle gange haftigen op og ned; men for jeg nærmede mig Lyset forsvante det. Jeg beholdt et Glas fuldt af klart Sævand, uden noget Spor til Indvaanere af dette Element.

170 XIV. Uddrag af Hr. Dalborfs

10 Jan. Sævand, som i flere Dage havde staet i en Flaske, saae jeg sidste Nat at indeholde lysende Punkter. Især bleve disse synlige, naar man hældte Vandet fra eet Kar i et andet. Jeg undersøgte det strax, og siden ved Dagen, men fandt intet uden reent, klart Sævand, uden Spor til heterogene Deele.

11 Jan. Ethvert hvidt Legeme antager under Sævandet et svagt Lys, eller, som betyder om trent det samme, viser sig i en meget hei hvid Farve. F. Ex. Enhver Fisk, som vender op ad sin hvide Bug, viser et svagt Lys. Saaledes og et Stykke Flest paa Anzelen, for den synker dybt ned. Denne Aften visle sig en Lysning i Vandet af en ganske anden Art. En Flek, af Størrelse som en knyttet Næve, med Skin som et gloende Kul eller gloende Jern.

Den 26 Jan. befandt vi os under den 32 Grad S. Bredde. Lysningen i Seen synes ikke at rette sig efter Netternes sterkere eller svagere Lys, men vel efter Havets Bevægelse. Ved fuldkommen Windstille bemærker man det kun, naar noget lastes i Seen og Bevægelse paa den Maade seer.

5 Febr. Vi nærmede os det gode Haabs Forbierg, men langsomt. Seens Lysning er nu af en ganske anden Art end hidtil. Tilforn synes Hvet fuldt af lysende Punkter, hvilke især vare synlige i Bølgerne, som sloge an mod vort Skib. Nogle gange

sæe

saae jeg kun en stor lysende Flek, saaledes som jeg til forn har anført det. Dette seer man nu ikke meer. Derimod stiger nu Tid efter anden en lysende Masse op ud af Dybet under Roret. I det at den opstiger, udvider den sig, derefter trækker den sig igien tættere sammen, og dens Lysnings Grad forhøjes. Den sees da længe i Skibets Kielvand. Men undertiden udbredes den sig og til Siderne. For noiere at undersøge dette Sersyn, maatte man i en Baad lade sig slæbe i en lang Frastand efter Skibet. Fra Skibet selv er det ikke muligt, efterdi den haver sig saa langsomt, at den er langt bag efter Skibet, inden den naaer Overfladen.

Den 8 Februar lærde jeg at liende endnu en Aret Lys i Seen. Et slimigt Seedyr, *molluscum*, var i Stand til at udbrede Glands omkring sig. Men denne Glands forsvandt nogle Sekunder, efterat det var revet ud fra sit Element. Livstegn var heller ikke ved Dyret. Det kommer en *Holothuria* nærmest; men da Kroppen er ganske giennemsigtig, og jeg ingen Spor kunde finde til Indvolde, er jeg noget uvist, om det kan henføres til denne Slægt. Det hele Dyr ⁵⁾ er omkring en Tomme langt, og i Giennemsnit halv saa tykt, rundt, og ved hver Ende noget tilspidset, og fuldkommen giennemsigtigt, som den allerreneste Draabe

Vand.

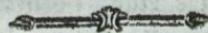
⁵⁾ An *Holothuria physalis*?

Band. Dog bestaaer ikke Dyret af en Blære, som er opfyldt med Vand. Herom blev jeg overbevist, da jeg gennemskar Dyret, hvorved enhver Deel beholdt sin Dannelsel og Beskaffenhed. Enhver af Enderne er noget beiet til Siden, den ene tvert imod den anden. Den ene er besat med mange blaaagtige mindre gennemsigtige Blærer, hvilke nogenledes ligne de egentlige Holothuriers mange krusede Arme. Paa det ene Exemplar havde den modsatte Ende og nogle saadanne Blærer, eller tilsaumentrukte Arme. De vare lette nok til at flyde oven paa i Spiritus. Efterat de nogle Timer havde ligget i Brændevin, fandtes den gennemsigtige Deel at være bleven Melkfarvet, dog noget faldende i det graae, de blaa Blærer at være blevne brungraae, og en af dem udstrakt, saa at den nu dannede en lang Arm. Den ved det ene Exemplars Giennemskicerelse udlobne ringe Fugtighed prøvede jeg paa Tungen, og fandt den aldeles uden Smag.

Med Lysningen i Seen forholder det sig altsaa ligeledes som med Lysningen i Lusten. Aldskillige Marsager ligge dersor til Grund, som ere himmelvidt fra hverandre forskellige. En Art Lys i Seen kommer af Dyr af Ørme-Klassen. En anden Art af nogle Fisze, som have en meget hei Selv-Farve. En tredie Art, hvorom jeg i Forveien har talt vidtlestigere, og for hvis skyld jeg har gjort saa mange forgives Undersøgelser, bestaaer ventelig af smaa Seevandet

Det tilslandede Partikler, hvilke især blive synlige,
naar Søen sættes i Bevægelse, men hvis Bestaffen-
hed endnu ikke er fiendt. Den 4de Art er den,
hvorom jeg meldte noget under 5te Februar ⁶⁾.

-
- 6) Hvad han har taget og beskrevet paa Cap og paa
Reisen deraf til Tranquebar, kan blive meddeelt en ans-
den gang, og naar de beskrevne Planter og Dyr ere hid-
komne, saa at Beskrivelserne dermed kunne blive sammen-
lignede.

Om
en fiendelig
erystalliseret Calcedon.

Et Brev

fra

Mr. Statsraad Nøthe.

(Opstillet den 25 Januar 1793.)

Denne Steen, hvilken jeg herved sender, baade i Original og i Tegning (Tab. XI.), er et vigtigt Bidrag til vor fænomenale Physikers Abildgaards Lære om Calcedonens Dannelsse ved Cristallisation, hvilken Lære han fremsatte i forrige Åar, i den Afhandling der findes i Nat. Hist. Selsk. Skrivters 2 B. i Heste, S. 107.

Havde han været her, da havde jeg leveret ham Stenen, og bedet ham beklaadtgiøre dens Tilværelse. Men da han er borte, og Stenen udgør et sieldent Særhavn, saa meente jeg, at man burde snarlig un-derrette Natur-Betrakterne om denne Sieldenhed. Dersore beder jeg, at De ville forevise Stenen i Sel-sabet, og meddele samme denne min Anmeldelse.

Man seer paa Overslagten af denne rene, halvgjennemskuelige, og paa een Side $1\frac{1}{2}$ Tomme, paa en anden

anden Side 10 Lin., tykke Calcedon, hvorledes hver anlagt Boble, eller halv Kugle, er gangen over i kiendeligste Cristallisation.

Facetterne staar der vel anderledes formede paa en Boble, end paa den anden, men paa dem alle lebende dog eens sammen i en Midtpunkt, hvilken er opheetet.

Bed Litr. a og b (Tab. XI.) sees, at det nederste af hver enkelt Cristal er rundt, og har skuldet være en Boble eller halv Kugle; men at saa Cristallisations-Kræften er kommen i Virkning.

Litr. c viser en enkelt-skærplanted Cristal, der har anlagt sig oven paa en andens Facette; dette er Kiende paa en bestemt og fremgaaende Cristallisation.

Bed Litr. d sees, hvorledes Cristallisations-Kræften har været saa stærk, og saa bestemt, at endog et heelt Stykke af den ene Side har maattet antage aldeles cristallinske Form.

Litr. e-f vise Steder, hvor Massen er blevet jævn ved Hærdelsen; der kiendes de fine Cristaller, hvilke man i Allmindelighed angiver at være Quarts-Cristaller, der sidde paa Calcedon-Skorperne; men hvilke vel rettere hensortes til at være Blanding af Quarts og Calcedon Materie. Det skeer i denne Fald, som i de mange andre, at man for det uundværlige Systems skyld setter de skarpe Skjellinier imellem Steenarterne, og at man derved glemmer, eller ikke noksom minder om, hvorledes Naturen, end mere i Steenriget,

end

176 XV. Om en crystalliseret Calcedon.

end i Organiskeheden's Niger, skatterer det ene ind i det andet.

Her er da Calcedonen cristallinist formet. — Her er klart Kiende, at den leerblandede Calcedon kun antager usfuldkommen Cristallisation. — Her er uimodsigeligt Bevis for den Abildgaardiske Læres Rigtighed.

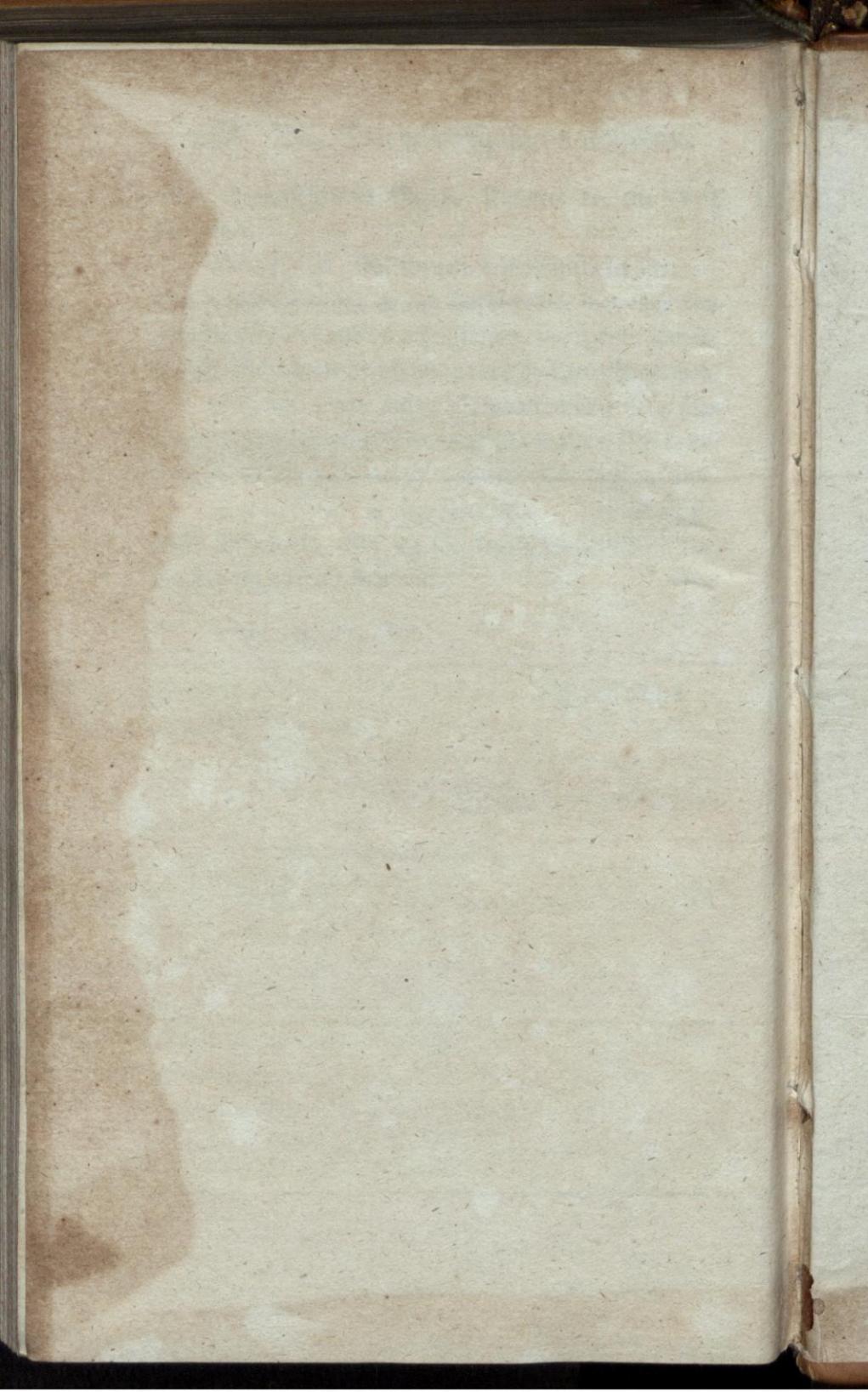
Jeg har i min siden Mineralssamling flere saadanne Beviser, men ikke noget saa kraftigt som dette. Dog en anden gang anmelder jeg maaske nogle af hine.

Denne Steen er fra Færerne. Jeg sik den i sidste Esterhost: Hvi jeg saa snarlig anmelder den, det har jeg allerede forklaret.

1793 den 21. Jan.

E. Rothe,

i
ii
iii
iv
v
vi
vii
viii
ix
x
xi
xii
xiii
xiv
xv
xvi
xvii
xviii
xix
xx
xxi
xxii
xxiii
xxiv
xxv
xxvi
xxvii
xxviii
xxix
xxxi
xxxi

p. 270

Miss. nat. 545.a

